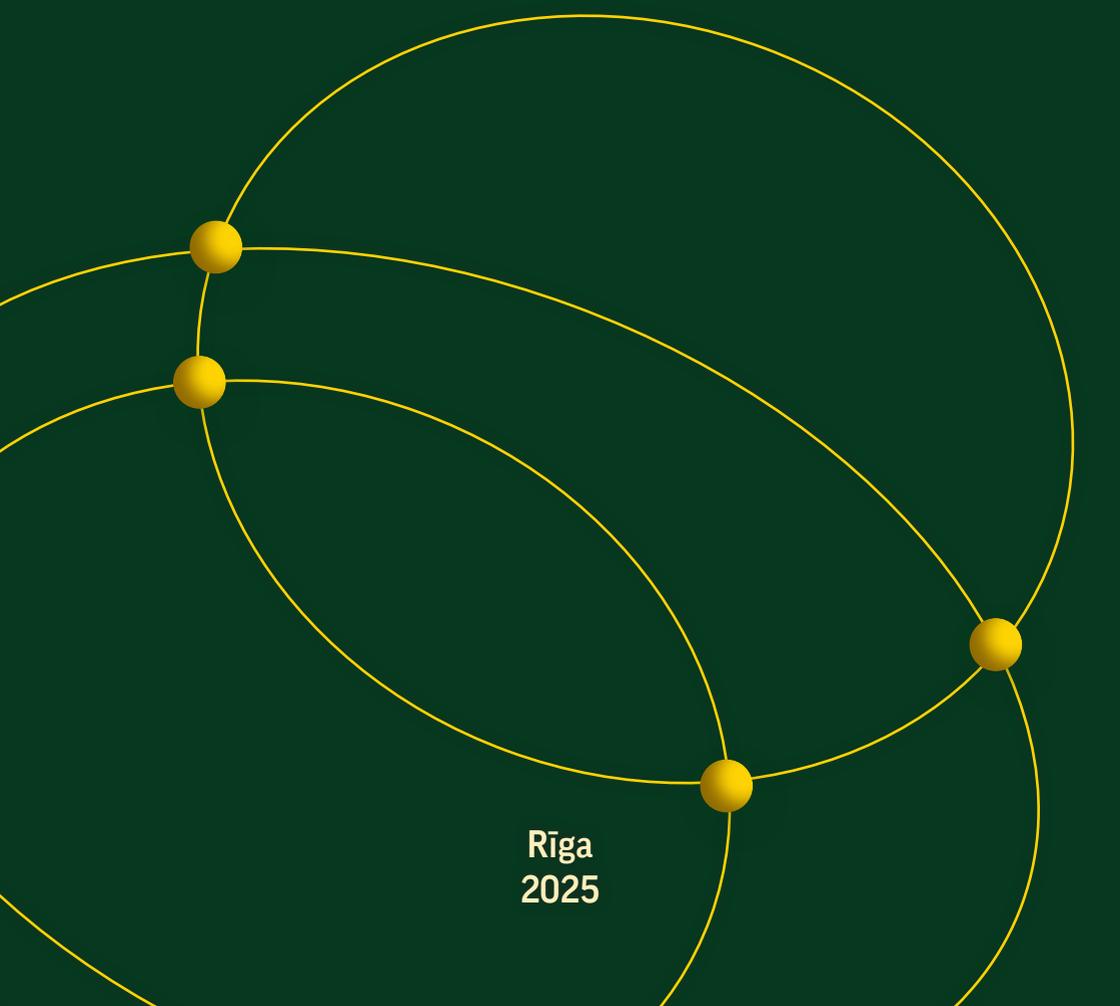

Jānis Sīlis, Aiga Bādere

TULKOJUMZINĀTNE senatnē un mūsdienās, pasaulē un Latvijā

Rīga
2025

Jānis Silis, Aiga Bādere

**TULKOJUMZINĀTNE
senatnē un mūsdienās,
pasaulē un Latvijā**

**Latvijas Universitātes
HZF Latviešu valodas institūts
Rīga 2025**

Jānis Silis, Aiga Bādere. *Tulkojumzinātne senatnē un mūsdienās, pasaulē un Latvijā*. Rīga: LU HZF Latviešu valodas institūts, 2025, 320 lpp.

Monogrāfija izstrādāta ar Valsts pētījumu programmas “Letonika latviskas un eiropiskas sabiedrības attīstībai” projekta “Latviešu valodas daudzveidība laikā un telpā” (VPP-LETONIKA-2021/4-0003) atbalstu.

Recenzenti:

Andrejs Veisbergs, *Dr. habil. philol.*, Latvijas Universitāte
Guntars Dreijers, *Dr. philol.*, Rīgas Stradiņa universitāte

Monogrāfiju apstiprinājis Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Latviešu valodas institūts 27.06.2025. (sēdes protokols Nr. 39-2/1) un Humanitāro zinātņu fakultātes zinātņu prodekāns Toms Ņencis.

Literārā redaktore: Gunita Arņava
Dizains un makets: Gunita Arņava

© Jānis Silis, autors, 2025
© Aiga Bādere, autore, 2025
© LU HZF Latviešu valodas institūts, izdevums, 2025

ISBN 978-9934-580-24-6

Satura rādītājs

PRIEKŠVārds	7
1. Tulkojumzinātņu teorētisko uzskatu evolūcija	9
1.1. Kas ir tulkojumzinātne?	9
1.2. Tulkojumzinātnes kā starpdisciplīnas vēsture	14
1.3. Tulkojumzinātnes historiogrāfija	26
Literatūra	39
2. Izpratne par tulkošanas teoriju un praksi pasaules tulkojumzinātnes vēsturē	47
2.1. Tulkojumi kā pazudušu oriģināltekstu pārstāvji	49
2.2. Tulkošana pirmatnējās kopienas periodā (40 000. g. p. m. ē.–1200. g. p. m. ē.)	52
2.3. Uzskati par tulkošanas būtību Senajā Ēģiptē, Senajā Indijā, Senajā Ķīnā un Arābu Kalifātā	52
2.3.1. Tulkošanas būtības izpratne Senajā Ēģiptē	52
2.3.2. Intralingvālā tekstu interpretācija Senajā Indijā	54
2.3.3. Senās Ķīnas domātāju teorētiskie viedokļi par tulkošanu	56
2.3.4. Arābu pasaules ieguldījums tulkošanā	58

4	2.4. Tulkošana antīkajā Eiropā un Tuvējos Austrumos	60
	2.4.1. Ievērojamu senatnes tulkotāju teorētiskie izteikumi: Cicerona, Horācija un Sv. Hieronīma domas par tulkošanas būtību un metodēm	60
	2.4.2. Bībele un tās tulkojumi	61
	2.5. Eiropas viduslaiku un renesanses sākumperioda tulkojumzinātniskie uzskati (12.–15. gs.)	64
	2.5.1. Viduslaiku tulkojumi no arābu valodas un Eiropas valodām ebreju valodā	64
	2.5.2. Maimonīds, tulkojumi no arābu valodas Eiropas valodās	65
	2.5.3. Toledo tulkošanas skola	65
	2.6. Eiropas renesanses un apgaismības laikmeta tulkojumzinātniskie uzskati (16.–18. gs.)	66
	2.6.1. Tematiski svarīgās reformācijas idejas. Mārtiņš Luters (1483–1546)	66
	2.6.2. Humānisms. Etjēns Dolē	69
	2.6.3. Servantesa un Žila Menāža uzskati – jēdzieni “uzticamība” un “caurskatāmība/caurredzamība” (<i>transparency</i>)	70
	2.6.4. Apgaismības laikmeta domātāji	71
	2.7. Eiropas 19. gs. domātāju Gētes, Šleijermahera un viņu laikabiedru tulkojumzinātniskie uzskati	73
	2.8. Eiropas un PSRS 20. gs. pirmās puses teorētiskie viedokļi par tulkošanas teoriju un praksi	74
	2.8.1. Rietumeiropas tulkojumzinātne līdz 1945. gadam	74
	2.8.2. Tulkojumzinātne Krievijā un PSRS līdz 1945. gadam	78
	2.9. Pasaules tulkojumzinātnes vēsture pēckara periodā līdz mūsdienām	80
	Literatūra	92
	3. Tradicionālie un inovatīvie pētījumu virzieni Latvijas tulkojumzinātnes pēdējos desmit gados uz Austrumeiropas un abu pārējo Baltijas valstu pētījumu fona	99
	3.1. Postmodernisma ietekme uz jēdzienisko ambigvitāti un jēdzienu robežu nenoteiktību tulkojumzinātnē	100

3.2. Tradicionālie pētījumu virzieni Latvijas tulkojumzinātnē	105
3.3. Svarīgākie inovatīvie pētniecības virzieni (2015–2024) un šī perioda nozīmīgākie pētnieki	109
3.3.1. Agrāk sistemātiski nepētītās jomas	109
3.3.2. Inovatīva pieeja tradicionālās pētījumu jomās	131
3.4. Tulkojumzinātniskās historiogrāfijas pētījumi Austrumeiropas un Baltijas valstu translatoģiskajās publikācijās	133
Literatūra	143
4. Tulkošanas tehnoloģijas publikācijas Latvijas tulkojumzinātnē	151
4.1. Starpdisciplināritāte un robežu pārklāšanās mašintulkošanā	151
4.2. Atskats uz Jāņa Siļa izveidoto Latvijas tulkojumzinātnes publikāciju pārskatu un bibliogrāfisko sarakstu (2001–2014) valodu tehnoloģijas kontekstā	157
Literatūra	164
4.3. Tulkošanas tehnoloģijas publikāciju sistēmiskais pārskats (2015–2024)	166
4.4. Latvijas autoru publikācijas mašintulkošanas jomā	187
5. Latvijas tulkojumzinātnieku publikāciju bibliogrāfiskā korpusa (LTPBK) papildinājumi (2015–2024)	199
5.1. Metadatu kopas. Bibliogrāfiskais pārskats kā pētniecības metodoloģija	199
5.2. Tulkojumzinātnes publikāciju tipi	200
5.3. Bibliogrāfijas analītiskais pārskats un tulkojumzinātnes publikāciju korpusa veidošana	202
5.4. Latvijas tulkojumzinātnieku publikāciju bibliogrāfiskā korpusa (LTPBK) papildinājums	207
SUMMARY IN ENGLISH	243

PRIEKŠVārds

Monogrāfija “Tulkojumzinātne senatnē un mūsdienās, pasaulē un Latvijā”, kuras autori ir Ventspils Augstskolas profesors *emeritus* tulkojumzinātnieks Jānis Silis un lektore Aiga Bādere, jāuztver kā divu valodnieku profesionālās darbības atšķirīgu posmu atspoguļojums un vienlaikus kā simboliska stafetes nodošana starp paaudzēm. Profesora Jāņa Siļa ieguldījums šajā izdevumā iezīmē noslēguma etapu viņa vairāk nekā divus gadu desmitus ilgajā darbībā, kas veltīta tulkošanas teorijas un tulkojumzinātnes vēstures izpētei. Ar šo monogrāfiju viņš apkopojis un sistematizējis ilgstošo pētniecisko darbu, piedāvājot lasītājam padziļinātu skatījumu uz tulkošanas prakses un teorijas attīstību dažādos laikmetos un kultūrās.

Savukārt Aigas Bāderes pārskats (4. nodaļa) par Latvijas zinātnieku pēdējās desmitgades pētījumiem, īpaši akcentējot mašīntulkošanas un tulkošanas tehnoloģiju attīstību, papildina nacionālo translatoloģijas diskursu ar aktuāliem datiem un analīzi un mudina sekot līdzi ne tikai Latvijas valodnieku un tulkojumzinātnieku, bet arī datorzinātnieku veikumam tulkošanas tehnoloģiju pētniecībā. Šajā pārskatā gūtās atziņas tiks iekļautas arī topošajā promocijas darbā.

Šis pētījums piedāvā visaptverošu pārskatu par tulkojumzinātnes (jeb translatoloģijas) teorētisko uzskatu attīstību no pirmajām atziņām

senajās civilizācijās līdz pat mūsdienu starpdisciplinārajiem un tehnoloģiskajiem pētījumiem Latvijas un starptautiskajā akadēmiskajā telpā. Darbs strukturēts piecās nodaļās, atklājot gan globālās translatoloģijas paradigmu evolūciju, gan arī īpaši akcentējot Latvijas zinātniskās domas ieguldījumu šīs nozares attīstībā.

Pirmajā nodaļā uzmanība vērsta uz tulkojumzinātnes kā starpdisciplīnas vēsturisko veidošanos, tās definīciju un historiogrāfiskajiem aspektiem.

Otrā nodaļa piedāvā detalizētu tulkošanas teoriju un prakses attīstības vēsturisko analīzi dažādos vēsturiskos un kultūrkontekstos – no pirmatnējām sabiedrībām un antikās pasaules līdz renesansei, apgaismībai, 19. gadsimta domātājiem un 20. gadsimta teorētiskajiem virzieniem Rietumeiropā un PSRS.

Trešā nodaļa pievēršas pēdējās desmitgades pētījumu virzieniem Latvijas tulkojumzinātnē, kontekstualizējot tos Austrumeiropas un Baltijas reģiona translatoloģijas ainavā. Tajā aplūkoti gan tradicionālie pētniecības aspekti, gan inovatīvas pieejas, īpaši uzsverot postmodernisma ietekmi un jaunu konceptuālās neviendabības izpratni tulkojumzinātnē.

Ceturtajā nodaļā analizētas tulkošanas tehnoloģiju publikācijas, izceļot Latvijas zinātnieku veikumu mašintulkošanas un valodu tehnoloģiju jomā, kā arī sniegts Jāņa Siļa darba turpinājums sistēmiska pārskata formā par 2015.–2024. gada publikācijām.

Piektajā nodaļā apkopoti un analizēti bibliogrāfiskie dati, kas papildina Latvijas tulkojumzinātnieku publikāciju bibliogrāfisko korpusu (LTPBK), iezīmējot metodoloģiskos risinājumus un veicinot turpmāku empīrisku izpēti.

Šī monogrāfija kalpo kā resursu avots tulkojumzinātnes pētniekiem, studentiem un praktizējošiem tulkotājiem un tulkiem, kuri vēlas izprast ne vien vēsturisko skatījumu, bet arī laikmetīgos virzienus un izaicinājumus tulkojumzinātnes attīstībā.

Darba “Tulkojumzinātne senatnē un mūsdienās, pasaulē un Latvijā” tapšanu zinātnisko pētījumu un finansējuma jomā atbalstījusi Valsts pētījumu programma “Letonika latviskas un eiropiskas sabiedrības attīstībai” projektā “Latviešu valodas daudzveidība laikā un telpā” (Nr. VPP-LETONIKA-2021/4-0003), kas īstenots Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūta vadībā.

I NODAĻA

1. Tulkojumzinātņu teorētisko uzskatu evolūcija

1.1. Kas ir tulkojumzinātne?

Šajā apakšnodaļā tiks aplūkoti jautājumi par tulkojumzinātnes būtību, par tulkošanas un tās galaprodukta – tulkojuma – izpratnes maiņu pēdējos astoņdesmit gados. Tulkošanas teorijas nav radušās vienā mirklī, tām ir gadu tūkstošiem ilga priekšvēsture, tāpēc ir svarīgi atrast efektīvas šī milzīgā apjoma materiāla izpētes un sistematizācijas metodes. Kā šādi pētījumi atspoguļojas tulkojumzinātnes historiogrāfijā, ko citiem vārdiem var formulēt kā translatoģisko publikāciju vēsturi? Tie ir jautājumi, kas aplūkoti 1. nodaļas apakšsadaļās (sk. arī Sīlis 2019: 13–15).

Šīs publikācijas autoriem nav šaubu, ka tulkojumzinātne (*translation studies*, *Translatologie*, *Übersetzungswissenschaft*, *traductologie*, *непewодоведение*) ir starpdisciplināru pētījumu joma, kas vienlaikus ir arī pilnīgi patstāvīga zinātniska disciplīna, jo tai raksturīga jēdzieniska, kategoriāla un terminoloģiska idiosinkrāzija jeb individualizētu

īpatnību kopums (piemēram, termini *avotvaloda*, *mērķvaloda*, *avotteksts*, *mērķteksts*; dažādu tulkojumzinātnes teorētisko virzienu nosaukumi, piemēram, *Manipulācijas skola*, *polisistēmu teorija*; mutvārdu un rakstveida tulkošanas tipi – *čuksttulkošana*, *subtitrēšana*; tādi termini kā (*tulka*) *aktīvā/pasīvā darba valoda*, *paredze/anticipācija*, *attulkojums*, *datorizētā tulkošana*, *distanttulkošana*, *pirmsredīgēšana/pēcredīgēšana*, *starpniektulkošana* u. c.). (Sīlis 2019: 13)

Tomēr tieši starpdisciplināritāte virknē zinātnieku radījusi vēlmi ignorēt šo translatoģijas idiosinkrātisko kodolu un, uzsverot no citām disciplinām pārņemto, bet tulkošanas teorijas skatījumā specifiski interpretēto terminoloģiju, novirzīt tulkojumzinātņi kādas citas zinātnes paspārnē. Tāpat nevar noliegt tulkojumzinātnes attīstību no lingvistiskas pieejas tulkošanai kā interlingvistiskam procesam un tā galaproduktam līdz tulkošanas izpratnei kā starpkultūru komunikācijas procesa sastāvdaļai, kuras raksturošanā palīgā jāņem arī salīdzināmā literatūrzinātne, lingvistiskā antropoloģija, civilizācijas/civilizāciju vēsture, semiotika (zinātne par zīmju un zīmju sistēmu nozīmi), datorlingvistika un filozofija. Nebūtu pareizi arī padarīt tulkojumzinātņi par salīdzināmās literatūrzinātnes, filozofijas u. c. iepriekš pieminēto disciplīnu apakšvirzienu.

Klauss Kaindls (*Klauss Kaindl*) jau 2004. gadā uzskatīja par vajadzīgu detalizēti aplūkot problēmas, kas rodas, definējot akadēmisku disciplīnu, kuras būtība ir starpdisciplināra (Kaindl 2004: 58). Mērija Snella-Hornbija grāmatā “Tulkojumzinātnes pavērsieni” (*The Turns of Translation Studies*), par pamatu ņemot K. Kaindla uzskatus, atspēko argumentus, ka starpdisciplīna neesot atsevišķa zinātnes nozare, bet dažādu zinātņu aspektu savstarpēja papildināšanās. Šāda apgalvojuma rezultātā būtu jāsecina, ka tulkojumzinātne ir kaut kāda interdisciplināra “starpjēla”, kurā notiek dažādu zinātņu nozaru datu, kategoriālo sistēmu un metodoloģisko pieeju akumulēšana – tātad tā nevar būt patstāvīga disciplīna *per se*. Jāpiekrīt M. Snellas-Hornbijas atziņai, ka holistikajā domāšanā veselums nenozīmē vienkārši visu veseluma daļu summu, tā nav nevienam nepiederīga zinātnes pasaules vieta, kas atrodas starp vairāk vai mazāk skaidri definētām zinātnes nozaru teritorijām. Būtu pareizāk atzīt, ka, radoši pārstrādājot citu disciplīnu pētītas tēmas un pētniecības metodes, tulkojumzinātne attīstījusies par kaut ko kvalitatīvi jaunu un atšķirīgu no sākotnējām sastāvdaļām (Snell-Hornby 2008: 72).

Latvijas zinātņu nozaru un apakšnozaru sarakstā (Ministru kabineta 2022. gada 27. septembra noteikumi Nr. 595 “Noteikumi par Latvijas zinātnes nozaru grupām, zinātnes nozarēm un apakšnozarēm”) tulkojumzinātne kā patstāvīga disciplīna nav atrodamā (sk. Noteikumu 6.2. sadaļu “Valodniecība un literatūrzinātne”).

Tulkojumzinātnes definīcija Valodniecības pamatterminu skaidrojošajā vārdnīcā ir šāda: “Valodniecības apakšnozare, kurā pēta tulkošanas teorētiskos pamatus un praksi” (Skujiņa 2007: 411). Latvijā valodniecības nozares promocijas darbi par tulkošanas teorijas un prakses tēmām aizstāvēti sastatāmās valodniecības apakšnozarē.

Lai pārbaudītu šo hipotēzi, autors izvēlējās 18 promocijas darbus (no 2006. līdz 2024. gadam), no kuriem lielākā daļa (10) ir par tulkošanu un tāpēc kategorizēti kā valodniecības nozares salīdzināmās un sastatāmās valodniecības apakšnozarei atbilstoši (ņemot vērā Latvijas zinātņu nozaru un apakšnozaru tradicionālo dalījumu).

Tomēr sešos kopsavilkumos parādās arī grūti izprotami gadījumi, kad, piemēram, Agnesei Dubovai (LU 2014, vad. Silvija Pavidis) promocijas darba nosaukumā ir vācu un latviešu valodu sastatījums, bet disertācija raksturota kā darbs ģermāņu valodniecībā. Ingai Znotiņai – otrās baltu valodas apguve (apguvēju korpus) – tēma ierakstīta lietišķās valodniecības jomā (LiepU 2017, vad. Ilze Auziņa), bet patiesībā tā ir klasiska salīdzināmās un sastatāmās valodniecības joma. Silgai Sviķei (VeA 2016, vad. Juris Balduncijs) nosaukumā ir divvalodu tulkojošās vārdnīcas, bet apakšnozare – lietišķā valodniecība. Ingērai Tommei (VeA 2018, vad. Anna Vulāne), kura pētīja bilingvālo rusofono bērnu latviešu runu, apakšnozare ir lietišķā valodniecība. Antas Trumpas (LU 2005, vad. Pēteris Vanags) tēma, kurā salīdzināti latviešu un lietuviešu adjektīvi, iekļauta latviešu diahroniskās valodniecības apakšnozarē.

Kaindls jau minētajā publikācijā vērtē arī sadarbības pakāpes starp disciplinām, nosaucot tās par savdabīgu “lomu hierarhiju”, kas izpaužas trejādi: “imperialistiskā”, “importējošā” un “abpusējā” jeb abpusēji viena otru bagātinošā sadarbība. “Imperialistiskā” sadarbība vērojama tad, kad viena disciplīna uzspiež savus pamatjēdzienus, teorijas un metodes otrajai – tā pagājušā gadsimta sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados valodnieki izturējās pret translatoģiem. Otrā – “importējošā” – sadarbības pakāpe ir tā, ko Kaindls uzskata par tulkojumzinātnē joprojām spēkā esošu; procesa būtība ir tāda, ka kādā disciplīnā iepriekš neesoši pētniecības elementi, instrumenti un metodes tiek kompensēti ar

citā disciplinā izstrādājumiem. Arī šajā gadījumā ieguvums ir vienpusējs. Trešā sadarbības pakāpe ir izdevīga abām pusēm un notiek vienā līmenī, kopīgi izstrādājot metodes un jēdzienus. Kaindlis uzskata, ka trešās pakāpes sadarbība palīdz(-ēs) tulkojumzinātnei konsolidēt savu pozīciju starpdisciplināro pētījumu sfērā (Kaindl 2004: 64–65).

Translatologu viedokļi par to, kas ir tulkojums, atšķiras pat tad, ja tulkojumzinātne tomēr tiek atzīta par patstāvīgu disciplīnu. Ir tulkojumzinātnieki, kas definē jēdzienu “tulkojums” no lingvistiskās paradigmas skatupunkta – tādi ir, piemēram, Džons Kennisons Ketfords (*John Cunnison Catford*), Jūdžins Alberts Naida (*Eugene Albert Nida*), Pīters Ņūmārks (*Peter Newmark*). Cita tulkojumzinātņieku grupa, kas definē tulkojumu no kultūras paradigmas skatupunkta, ir, piemēram, Andrē Lefevērs (*André Lefevere*) un Sūzena Basneta (*Susan Bassnett*). Atšķirīga pieeja jēdzienam “tulkojums” ir dekonstrukcijas virziena priekštečiem Valteram Benjaminam (*Walter Benjamin*) un Žakam Deridā (*Jacques Derrida*), piemēram, Bendžamins uzskata, ka tulkojums pēc tā sadalīšanas sastāvdaļās (dažkārt pat pilnīgas sagraušanas) dod jaunu dzīvi oriģinālteksam (Benjamin 2000: 279). Edvins Genclers (*Edwin Gentzler*) definē tulkojumu no sociālās un psiholoģiskās paradigmas pozīcijām, šinī gadījumā tulkojums ir saistīts ne vien ar tekstu, bet arī ar tulkojumvalodas lietotāja nacionālo identitāti.

Ši monogrāfiskā pētījuma uzdevumi ir vairāki:

- atrast un fiksēt bibliogrāfiskā sarakstā Latvijas tulkojumzinātņieku publikācijas noteiktā translatoloģijas vēstures periodā (2015–2024);
- parādīt atšķirību starp jēdzieniem “tulkošanas vēsture”, “tulkojumzinātnes vēsture” un “tulkojumzinātnes historiogrāfija”;
- sniegt pārskatu par tulkošanas teoriju un praksi pasaules tulkojumzinātnes vēsturē;
- iezīmēt tradicionālos un inovatīvos Latvijas tulkojumzinātnes pētījumu virzienus.

Aigas Bāderes materiālā (4. nodaļā), kas skar mašintulkošanas un citas valodu tehnoloģijas jautājumus, uzdevumi ir šādi:

- Ieskieēt starpdisciplināritāti un robežu pārklāšanos mašintulkošanā.
- Sniegt ieskatu J. Siļa 2019. gadā izdotajā Latvijas tulkojumzinātnes publikāciju pārskatā un bibliogrāfiskajā sarakstā valodu tehnoloģijas kontekstā.

- Identificēt un sistēmiskā pārskatā apkopot tulkošanas tehnoloģijai veltītas latviešu pētnieku publikācijas (2015–2024).

Runājot par pirmā uzdevuma nosacījumiem, autors nolēma saglabāt pieeju, kas tika izmantota 2019. gadā klajā laistajā monogrāfijā, publikācijas grupējot kā piederīgas konkrētām tulkjumzinātnes jomām. Grupēšanas un kategorizācijas vajadzībām nācās izvēlēties vienu no jau eksistējošajiem tulkjumzinātnes pētījumu jomu modeļiem. Pirms aptuveni 15 gadiem, pēc rūpīgas iepazīšanās ar esošo materiālu, monogrāfijas autors izvēlējās hronoloģiski pašu pirmo modeli – Džeimsa Holmsa (Holmes 1972/1988) “Tulkjumzinātnes karti” (*Map of Translations Studies*) –, kas šādas publikāciju “inventarizācijas” veikšanai šķita vispiemērotākais (Sīlis 2019: 14, 21–22).

Translation studies ir angļu valodā laika gaitā nostabilizējies tulkjumzinātnes nosaukuma variants. Pirms tam paralēli šim nosaukumam tika lietoti termini *translation science* un *translatology*, pēdējais no minētajiem saglabājis zināmu popularitāti arī mūsdienās. Termina *translation studies* autors ir ievērojamais tulkjumzinātnieks, tulkotājs un atdzejojātājs Džeimss Holmss (*James S. Holmes*), termins pirmo reizi minēts viņa darbā *The Name and Nature of Translation Studies* (Holmes 1972/1988: 67–80), kuru virkne translatologu uzskata par “tulkjumzinātnes pamatdeklarāciju” (Munday 2001: 9).

Monogrāfijas autors vairākkārt formulējis savus uzskatus par tulkjumzinātnes būtību, viens no pēdējiem translatoloģijas raksturojumiem redzams viņa 2019. gadā klajā laistajā monogrāfijā (Sīlis 2019: 13). Var piekrist arī šādai interpretācijai: “Tulkjumzinātne ir akadēmiska disciplīna, kas pēta tulkošanas teoriju un praksi. Tulkjumzinātne ir ne vien multilingvāla, bet arī starpdisciplināra joma, jo tā veido saiknes ar valodniecību, kultūru pētījumiem, filozofiju, informācijas zinātnēm utt.” (Garcia de Toro 2007: 9)

Tomēr šīs zinātnes traktējumā vērojama jēdzieniska un tāpēc arī jēdzienus apzīmējošo terminu neskaidriba, nereti tulkjumzinātne un tulkošana kā praktiska darbība tiek sapludinātas: “...*tulkošana* ir daudzšķautņains termins. Tas var apzīmēt a) vispārēju tematisku jomu, b) produktu (tulkotu tekstu) vai c) procesu (tulkojuma radīšanas darbību, kas faktiski ir pati tulkošana) (Munday 2001: 4–5). Redzam savdabīgu tulkošanas (reālas darbības) un tulkjumzinātnes (teorētiska modeļa) savstarpēju aizvietošanu (Holmes 1988: 71; Sīlis

2019: 21–22). Tāpēc skaidri jānošķir jēdziens/temins “tulkošana” no jēdziena “tulkojumzinātne”. Tulkojumzinātne pēta tulkošanu, bet tulkošana ir “prasme/iemaņas, *savoir-faire*, kuras būtība ir tulkošanas procesa veikšana, spējot atrisināt tulkošanas problēmas, kas rodas šajā procesā” (Hurtado 2001: 25; sk. arī Shuttleworth and Cowie 1997: 181).

Domas un viedokļi par tulkošanas teorijas un prakses jautājumiem, kas fiksēti, sākot no cilvēces senvēstures un beidzot ar 20. gadsimta 40. gadu vidu, tiks sīkāk aplūkoti šīs monogrāfijas otrajā nodaļā un veido mūsdienu pieeju pamatus.

1.2. Tulkojumzinātnes kā starpdisciplīnas vēsture

Apakšnodaļā sniegts pārskats par pēdējo 80 gadu ieguldījumu tulkojumzinātnē un tās dominējošajiem virzieniem, ņemot vērā gan monogrāfijas autora (Sīlis 2019), gan vairāku citu pasaules tulkojumzinātnieku uzskatus.

Tulkojumzinātne kā autonoma disciplīna sāka veidoties 20. gadsimta otrajā pusē, tās nozīmīgākās pētniecības jomas ir šādas:

- ekvivalences un starpvalodu salīdzinājuma teorijas (sk. arī Garcia de Toro 2007: 13);
- funkcionālisma teorijas;
- diskursīvās pieejas;
- polisistēmu teorija, diskursa pētījumi, normas;
- kultūrorientēti pētījumi;
- filozofiskās un hermeneitiskās pieejas;
- korpusu pētījumi un kognitīvās pieejas;
- integrējošās un starpdisciplīnu pieejas.

FUNKCIONĀLISTU TEORIJAS

Funkcionālisma pieejas ir jaunu pieeju kopa, kas balstās funkcionāli komunikatīvajā pieejā tulkošanai. Nozīmīgākais translatoģu pienesums šādu teoriju jomā: Katarīnas Reisas (*Katharina Reiss*) *Translation Criticism: Potential and Limitations* (1971) un *Text types, translation types and translation assessment* (1977) un Katarīnas Reisas un Hansa Fermēra (*Hans Vermeer*) *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie* (1984) – šie trīs darbi tiek uzskatīti

par pamatakmeņiem *skopa* (*Skopos*) teorijai (Skujiņa 2007: 365). Nevar nepieminēt arī Justas Holcas-Menteri (*Justa Holz-Mänttari, Translatorisches Handeln: Theorie und Methode*, 1984) un Kristiānes Nordas (*Christiane Nord, Text Analysis in Translation*, 1991, vai *Translation as a Purposeful Activity, Functionalist Approaches Explained*, 1997) darbus.

DISKURSĪVĀS PIEEJAS

Šī pieeja parādījās 20. gadsimta 70. gados, bet savu uzplaukumu piedzīvoja 20. gadsimta 80. un 90. gados. Tās pamatā bija jaunas tendences valodniecībā, kas lielāku uzmanību pievērsa kontekstam – galvenokārt stila reģistru analīzei, kā arī diskursa analīzei un lingvistiskajai pragmatikai. Redzamākie šīs pieejas pārstāvji bija translatoģi ar stabilu profesionālo reputāciju. Šo tulkošanas teorētiķu vidū jāmin Džuliānas Hausas (*Julian House*) pētījumi translatoģiskās ekvivalences jomā. Diskursīvās pieejas uzskatāmākais piemērs ir 1977. gadā klajā laistais darbs *A Model for Translation Quality Assessment* (House 1977), kurā autore pievērsusies arī Johana Volfganga Gētes (1749–1832) un Frīdriha Šleijermahera (1768–1834) aizsāktajai diskusijai par tādu pieeju, ar kuras palīdzību tulkotājs apzināti rada iespaidu, ka oriģinālteksts pārstāv svešu kultūru, un pretēju metodi, kad tulkotājs mēģina radīt oriģinālteksta efektu, pielāgojot tulkojumu mērķvalodas kultūras īpatnībām. D. Hausa operē ar terminiem “slēptais (*covert*) tulkojums” un “atklātais (*overt*) tulkojums”. Drīzumā šie termini, kā arī ar tiem saistītie tulkošanas paņēmieni, kas anglofonajās publikācijās parādās kā *foreignizing translation* un *domesticating translation*, kļūst populāri visa pasaulē. Latvijas translatoģu publicētajos darbos latviešu valodā šiem terminiem izraudzītas atbilstmes *svešādojošais tulkojums* un *domesticējošais tulkojums*, vēlāk arī *pielāgotais tulkojums*. Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīcā (Skujiņa 2007) no šiem izvēlējas latviskot *covert translation* (slēptais tulkojums) un *overt translation* (atklātais tulkojums). Vēlāk *tezaurs.lv* vietnē kā terminu *domestikāciju* akceptēja ne vien kā Jura Baldunčika un Kornēlijas Pokrotnieces “Svešvārdu vārdnīcā” lasāmo šķirkli ar nozīmi “piejaucēšana – savvaļas dzīvnieku pārveidošana par mājdzīvniekiem; savvaļas augu pārveidošana par kultūraugiem” (Baldunčiks, Pokrotiece 1999: 167), bet arī kā tulkojumzinātnes terminu.

Diskursīvā pieeja sastopama arī citu starptautiski pazīstamu tulkojumzinātnieču un tulkojumzinātnieku publikācijās, piemēram, Monas Beikeres (*Mona Baker*) tulkojumzinātnes mācību grāmatā “Citiem vārdiem” (*In Other Words. A Coursebook on Translation*, Baker 2011); vai arī Bezila Hetima un Īena Meisona publikācijās “Diskurss un tulkotājs” (*Discourse and the Translator*, Hatim and Mason 1990) un “Tulkotājs kā komunikators” (*The Translator as Communicator*, Hatim and Mason 1997).

POLISISTĒMU TEORIJA

Šī teorija lielā mērā saistās ar deskriptīvajiem pētījumiem un normatīvajiem meklējumiem. Pirms 17 gadiem publicētajā “Valodas pamatterminu skaidrojošā vārdnīcā” jēdziens un to apzīmējošais termins “polisistēma” tiek skaidrots šādi: “Polisistēma: savstarpēji saistīts sistēmu kopums, kas mainās un pārveidojas, šīm sistēmām un to elementiem savstarpēji mijiedarbojoties. Tādējādi attīstās noteikta polisistēma kā rezultāts nepārtrauktai spriedzei starp dažādiem modeļiem, žanriem un tradīcijām. Konservatīvas “kanonizētās” sistēmas mēģina saglabāt savu ietekmīgo stāvokli, kamēr citi, novatoriski, “nekanonizēti” žanri cenšas iekarot dominējošu pozīciju.” (Skujiņa 2007: 304) Polisistēmu teoriju, kuru aizsāka Izraēlas tulkojumzinātnieks Itamars Evens-Zohars un ko atbalstīja vairāki citi tulkošanas teorētiķi – Mona Beikere, Edvins Genclers (*Edwin Gentzler*), Teo Hermanss (*Theo Hermans*), Andrē Lefevērs, Sūzena Basneta, Žozē Lambērs, Jūdžins Naida, Pīters Ņūmārks un Mahasveta Sengupta –, detalizētāk aprakstīja valodniece Ieva Zauberga (Zauberga 1993: 48–57).

Ar polisistēmu teoriju cieši saistīta arī manipulācijas skola.

MANIPULĀCIJAS SKOLA

Manipulācijas skola ir vienā pētījumu laukā ar deskriptīvajiem pētījumiem un normu analīzi. Manipulācijas skolas pieeja sakņojas literārās polisistēmas koncepcijā, kuras aizsākumi meklējami krievu valodnieku formālismā un Prāgas lingvistiskās skolas strukturālismā (Sīlis 2019: 44).

Manipulācijas skolas pamatlicējs ir Teo Hermanss (*Theo Hermans*). Viņa rakstu krājumā “*The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*” var iepazīties gan ar T. Hermansa nodaļu “Tulkojumzinātne un jauna paradigma” (*Translation*

Studies and a New Paradigm), gan ar virkni citu autoru rakstiem par šo tēmu – Gideona Turī (*Gideon Toury*) nodaļu “Loģiskais pamats deskriptīvajiem pētījumiem translatoģijā” (*A Rationale for Descriptive Translation Studies*), Žozē Lambēra (*José Lambert*) un Hendriks Van Gorpa (*Hendrik van Gorp*) kopējo nodaļu “Par tulkojumu aprakstu veidošanu” (*On describing translations*), Marijas Timoško (*Maria Tymoczko*) “Cik precīzas ir formulētas formālās un dinamiskās ekvivalences atšķirības?” (*How Distinct are Formal and Dynamic Equivalence?*), Sjūzenas Basnetas-Makgvairas (*Susan Bassnett-McGuire*) “Ceļi caur labirintu: dramaturģijas tekstu tulkošanas stratēģijas veidi un metodes” (*Ways Through the Labyrinth: Strategies and Methods for Translating Theatre Texts*), Žozē Lambēra, Līvena D’hulsta un Katrīnas van Bragtas (*José Lambert, Lieven D’hulst and Katrin van Bragt*) “Tulkotā daiļliteratūra Francijā 1800–1850” (*Translated Literature in France, 1800–1850*) un Andrē Lefevēra (*André Lefevere*) “Kāpēc tērēt laiku pārrakstījumiem? Neveiksmes ar interpretāciju un pārrakstīšanas lomu alternatīvā paradigmā” (*Why Waste our Time on Rewrites? The Trouble with Interpretation and the Role of Rewriting in an Alternative Paradigm*) (Hermans 1985).

Latvijas valodniekiem un tulkojumzinātniekiem termins “pārrakstīšana” varētu šķist svešāds un neskaidri formulēts. Šajā sakarā ir noderīgi iepazīties ar turku translatoģes Berinas Aksojas (*Berrin Aksoy*) publikāciju “Tulkošana kā pārrakstīšana: jēdziens un tā saistība ar nacionālās literatūras pirmsākumiem” (*Translation as Rewriting: The Concept and its Implications on the Emergence of National Literature*). Autore raksta: “Domu, ka tulkošanu var uztvert kā teksta pārrakstīšanas formu, pēc 15 gadus ilgiem pētījumiem 1999. gadā izvirzīja Andrē Lefevērs. Viņa skatījumā tulkošana ir darbība, kuras raksturu dažādu sabiedrību sistēmās nosaka noteiktas kategorijas un normas: patronāža (šefība), ideoloģija, poētika un “diskursa universs” (Lefevere 1992: 13). A. Lefevēra interpretācijā pārrakstīšana ir literāra darba piemērošana citai auditorijai (citai valodai, citai kultūrai).” (Aksoy 2001) Detalizētāk ar A. Lefevēra uzskatiem “pārrakstīšanas” jēdziena un termina sakarā var iepazīties viņa monogrāfijā *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame* (Lefevere 1992).

Katrā literārajā sistēmā ir divi “pārrakstīšanas” tipi:

a) tulkojumi;

b) kritiskas publikācijas, historiogrāfiski darbi un līdzīgas publikāciju formas.

Visas šāda rakstura publikācijas, kas veido svešautas autora tēlu, “lai kāds būtu to nolūks, atspoguļo zināmu ideoloģiju un poētiku un kā tādas manipulē ar literatūru, lai konkrētā sabiedrībā funkcionētu konkrētā veidā” (Bassnett and Lefevere 1995: ix).

Jēdzienu “pārrakstīšana” būtu jāaplūko kontekstā ar citiem rakstveida tekstu tipiem: antoloģijām, kritiskiem rakstiem, komentāriem, historiogrāfiskām publikācijām, atsauču darbiem – ar visu, kas veido cittautes autora tēlu mērķkultūrā (Burç İdem Dinçel 2007: 142–158).

Dora Salesa (*Dora Sales*) gvarani valodā rakstītajā grāmatā “Tilti pāri pasaulei. Kultūra, tulkošana un literārā forma Hosē Marijas Arguedasa un Vikrama Čandras transkulturācijas stāstījumos” par manipulācijas skolas būtiskākajiem jēdzieniem/koncepcijām uzskata polisistēmu, manipulāciju, kategoriju pāri “vara un solidaritāte”, kā arī pārrakstīšanu (*rewriting*). (Sales 2004: 215)

Tulkojums šeit tiek saprasts kā sociokulturāls konteksts, polisistēma, kur ideoloģija (manipulācijas skatījumā tas ir vēl viens centrālais jēdziens) ir nešaubīgi klātesoša, ideoloģijas ietvaros varas attiecības nosaka tekstu ģenerēšanu un iespējamās manipulācijas.

Manipulācijas skolā ļoti svarīgs ir arī jēdziens “norma”. Teo Hermanss ir kritizējis Gideona Turi normas izpratni – tā esot pārāk subjektīva, tāpēc neadekvāta kā deskriptīvo pētījumu balstītāja/pamats. Tomēr ir pētnieki (Vidal Claramonte 1995: 60, Sales 2004: 213), kas uzskata, ka polisistēmu teorijas, Manipulācijas skolas un deskriptīvie (normu pētošie) virzieni konverģē (= savstarpēji tuvinās), lai arī vēsturiski attīstījušies noteiktos ģeogrāfiskos reģionos: Nīderlandē un Izraēlā.

T. Hermanss (1999) redz polisistēmu teoriju, paša izveidoto Manipulācijas skolu, deskriptīvos pētījumus un normas kā vienu pieeju, kas ieguvusi dažādus nosaukumus: pats T. Hermanss to nosaucis par “Telavivas-Lēvenas asi” (izmantojot II pasaules kara terminoloģisko modeli “Berlīnes-Romas-Tokijas ass”, kas apzīmēja sabiedroto valstu Lielbritānijas-Francijas-ASV-PSRS ienaidniekus).

Ar literāro polisistēmu šajā konverģencē tiek saprasta mērķvalodas literārā polisistēma (Ievas Zaubergas publikācijās – latviešu valodas literārā polisistēma). Savukārt Aigai Dukātei sakarā ar viņas promocijas darba tēmu ir publikācijas par Manipulācijas skolu.

KULTŪRPĒTĪJUMI

Gadsimta ceturksni lasot lekciju kursu tulkošanas teorijā Ventspils Augstskolas bakalaura programmas studentiem, maģistrantiem un doktorantiem, šis monogrāfijas autors pievērsies mūsdienu tulkošanas teorētisko virzienu aprakstam, taču, runājot par tulkošanu kā starpkultūru komunikācijas formu, šajā publikācijā būtu jāpakavējas arī pie postkoloniālisma un feminisma pieejām, kas pievērsa translatoģu uzmanību pagājušā gadsimta 80. un 90. gados. Šo teoriju pamatā ir noteiktas ideoloģijas un politisku noslieču aizstāvība, patriarhāta, koloniālisma un kapitālisma gāšana. Šie uzskati tika piemēroti tulkošanas jomai un aicināja veikt pēc iespējas vairāk lingvistiski interpretētu propagandas tulkojumu, tulkotajos tekstos izrādīt simpātijas apspiestajām minoritāšu kultūrām, popularizēt jaunas pieejas tulkošanai un tulkumzinātnei.

Daglasa Robinsona (*Douglas Robinson*) pētījumi rāda, ka postkoloniālās tulkošanas teorijas pamatā ir pagājušā gadsimta 80. gadu beigu un 90. gadu sākuma kultūras antropoloģijas pētījumi. Šī tulkošanas teorija sakņojas novērojumos, ka koloniālisma apstākļos tulkojumi bieži vien kalpojuši par koloniālistu impērisku ideju novadītāju līdz kolonizētajai tautai (Robinson 1997: 118).

Postkoloniālās teorijas piekritēju pētījumu īpatnība ir tāda, ka viņi pēta starpkultūru attiecības varas izpausmju nevienlīdzīgās situācijās. Viņu mērķis ir izgaismot varas lomu tulkojumu radīšanā un patēriņā. Tomēr nerodas pārliecība, ka šīs pašas likumsakarības darbojas vidē, kurā varas attiecības ir minimāli nevienlīdzīgas. Tiek izteikts pieņēmums, ka nepietiekama uzmanība tikusi pievēsta sociāli politiskajam fonam, kura ietekmē veikts tulkojums, lai izvērtētu tā atbilstību realitātei (sk. arī Shamma 2009: 184).

Starp postkoloniālajām koncepcijām jāpiemin Brazīlijas “kanibāliskā” kustība – termins, kas atspoguļo antropoloģijas metaforu, kura 20. gadsimta 20. gados radusies modernisma iespaidā un pauž uzskatus, ka ietekmi no ārpuses nevajadzētu noraidīt, tā drīzāk jāabsorbē, jāiekļauj un jātransformē tālāk jau kopā ar vietējām zināšanām (*local knowledge*). (Arrojo 1985)

Cits kultūrpētījumu veids, kura uzmanības centrā ietilpst tulkojumi, ir dzimtes studijas (*the gender-studies approach*), kas uzplaukumu piedzīvoja 20. gadsimta beigās (Simon 1996; Von Flotow 1991; Von Flotow 1997). Šo autoru mērķis ir padarīt sievišķo

komponentu redzamu mērķtekstā. Tiek analizēti veidi, kurus varētu izmantot, lai šo mērķi panāktu.

FILOZOFISKAS TEORIJAS

un hermeneitiskas pieejas. Dekonstrucionisti.

Ezra Paunds (*Ezra Pound*, 1885–1972) uzskatīja, ka katrs tulkojums kaut kādā mērā ir oriģinālteksta kritika – tas izceļ avotteksta stiprās puses, bet arī parāda tā iespējamās ierobežojumus. Neviens tulkojums nevar reproducēt visus oriģinālteksta aspektus, tas var ņemt vērā tikai dažas oriģināla šķautnes (Alhashmi 2019).

Džordžs Steiners (*George Steiner*, 1929–2020) Eiropas tulkošanas teorijas vēsturi papildina ar paša hermeneitisko tulkošanas modeli – cenšoties apvienot teorētiskos pētījumus ar personiskajiem teorētiskajiem argumentiem. Zinātnieks tulkojuma tapšanas procesā formulē četras fāzes:

- Sākotnējā uzticēšanās – tulkotājs pieņem, ka oriģināltekstam ir jēga, kuru vērts pārtulkot.
- Agresija, ielaušanās un atšifrēšana – tulkotājs kā iebrucējs pārnes mājās laupījumu – oriģināla jēgu. (Atsauce uz Sv. Hieronīma līdzību, kurā tulkotājs pārved mājās avotteksta sagūstīto jēgu.) D. Steineram atšifrēšana ir līdzīga ķermeņa sekcijai, kuras laikā tiek atvērts krūšu kurvis un redzami visi iekšējie orgāni.
- Iekļaušana, iemiesošana – jaunu elementu iekļaušana mērķvalodā un mērķkultūrā. Var izraisīt sistēmas līdzsvara zudumu, ko var novērst nākamajā posmā.
- Kompensācija – var teikt, ka tulkojums kompensē oriģināla zaudējumus, atdzīvinot to jaunā kultūras kontekstā (Steiner 1975/1992: 314–317).

DEKONSTRUKCIONISTISKĀ TEORIJA

Šīs teorijas pamatlicējs bija franču filozofs Žaks Deridā (*Jacques Derrida*, 1930–2004). Dekonstrukcija ir analīzes metode un teorija par attiecībām starp tekstu un nozīmi, kas cēlusies no Ž. Deridā idejām viņa darbos “Bābeles tornis” (*Des tours de Babel*) un “Kas ir “relevant” tulkojums” (*What is a “Relevant” Translation?*). (Derrida 1985 & 2001)

Dekonstrukcijas pamatā ir pieņēmums, ka rakstītā teksta nozīme ir apjaušama tikai daudzu citu elementu, īpaši autora domu un uzskatu,

kā arī kultūras, kurā teksts ir radīts, analīzes rezultātā. Analīzē tiek piemērots duālisms.

“Dekonstrukcija, ko pats Deridā spēj definēt tikai aplinkus, ir teksta – gan filosofiska, gan literāra – analīzes veids, kas parāda, ka tekstu nevar vienkārši lasīt kā viena autora skaidru vēstījumu lasītājam, bet gan kā arēnu, kurā notiek kādas kultūras vai pasaules uzskata elementu cīņa. Dekonstruēts teksts atklāj virkni vienlaikus eksistējošu viedokļu, kas ir pretrunā cits ar citu. Nozīme nav atdalāma no zīmes, doma – no tās pieraksta. Meklējot tekstā binārās opozīcijas (runa/rakstība, vīrišķais/sievišķais, klātbūtne/prombūtne, jēgpilnums/bezjēga, dzīvība/nāve), kur pirmais loceklis Rietumu filosofijā parasti tiek nostādīts privileģētā statusā, dekonstrukcija atklāj, ka šīs kategorijas patiesībā nav atdalāmas cita no citas, tās saplūst. Tikai tad, kad šīs polaritātes, uz kurām būvēta 2500 gadu vecā Rietumu domāšana, ir dekonstruētas, filosofija var radīt jaunus konceptus to ārpusē, radīt jaunu metafiziku.” (Gaile 2004) Tā kā pilnīgu teksta izcelsmi nevar aptvert, var pieņemt, ka tā pilnīgas nozīmes meklējumi ir bezgalīgi.

Interesanta ir doma par to, ka oriģinālteksts un tā tulkojums ir viens otra parādnieki, ka avottekstam jāpateicas par izdzīvošanu šī teksta tulkojumam. Dekonstruktīvistu (šķietami) paradoksālie tulkošanas teorijai un praksei svarīgie jautājumi ir šādi:

- Kas notiktu, ja mēs teorētisko domu pārslēgtu reversa virzienā un pieņemtu, ka oriģināltekstu novatorisms un pasaules mēroga ietekme būtu atkarīga no šo tekstu tulkojumiem?
- Kas notiktu, ja oriģinālteksti bez to tulkojumiem pārstātu eksistēt un oriģinālu likteni nenoteiktu to kvalitāte, bet gan šo tekstu tulkojumu kvalitāte? Vai nav tā, ka pasaules literatūras dižo darbu dižumu nosaka tas, cik diži ir to tulkojumi?

Dekonstrucionisti apšaubā strukturālās lingvistikas fundamentālās premisas, it īpaši Ferdinanda de Sosīra (*Ferdinand de Saussure*, 1857–1913) definētās atšķirības starp apzīmētāju (*signifier*) un apzīmējamo (*signified*). Tādējādi apšaubīšanai tiek pakļautas, piemēram, diskursa struktūras, sintaktiskais process, nozīmju ķēdes u. tml. Deridā piedāvā šo visu aizvietot ar lingvistiskā eksperimentēšanā balstītu tulkošanas stratēģiju.

KORPUSLINGVISTIKA un TULKOJUMZINĀTNE

Korpuslingvistika ir datorlingvistikas apakšnozare, kurā valodas parādības tiek pētītas, izmantojot lielu mašīnlasāmu, strukturētu tekstu un/vai transkribētas runas ierakstu kopumu – valodas korpusu (Andronova un Auziņa 2024). Virkne mūsdienās plaši lietotu valodu tehnoloģiju, piemēram, mašīntulkošana, ir veidotas, izmantojot korpusus. Korpuslingvistika ir radikāli mainījusi arī teorētisko un lietišķo tulkojumzinātni.

21. gadsimta sākumā aizsākās diskusijas par to, vai korpuslingvistika ir patstāvīga zinātniska disciplīna (Andronova un Auziņa 2024). Lankāsteras Universitātes korpuslingvisti Tonijs Makenerijs (*Tony McEnery*) un Endrū Hārdijs (*Andrew Hardie*) pārstāv pētnieku vairākuma viedokli, ka korpuslingvistika ir metožu un principu sistēma ar teorētisku statusu, bet tā nav teorija. Šo autoru viedokli atbalsta arī viņu kolēģi Pols Beikers (*Paul Baker*) un Endrū Vilsons (*Andrew Wilson*), uzsverot, ka pat tie valodnieki, kas korpuslingvistiku uzskata par patstāvīgu disciplīnu, tās aprakstā lieto arī jēdzienus “pieeja” un “metodoloģija” (sīkāk sk. McEnery and Hardie 2012).

Korpuslingvistiskajiem tulkojumzinātnes pētījumiem pievērsusies arī ievērojamā translatoģe Mona Beikere (Baker 1995: 223–243). Pētniece apraksta vairākus lingvistisko korpusu tipus, kas varētu interesēt tulkojumzinātniekus:

- Paralēlie korpusi – viens avotvalodas (t. i., oriģināldarba) tekstiem, otrs mērķvalodas (tulkojumu) tekstiem.
- Multilingvālie korpusi – avotteksti un to tulkojumi dažādās mērķvalodās, ievērojot vienādus kritērijus tajās pašās vai dažādās tulkošanas aģentūrās.

Avottekstu korpusi vienā valodā (piemēram, angļu valodā) un tās pašas valodas no dažādām valodām tulkoto tekstu otrs kopuss (piemēram, vācu valodas teksta tulkojums angļu valodā, latviešu valodas teksta tulkojums angļu valodā, franču valodas teksta tulkojums angļu valodā) – šādu analizējamo tekstu kombināciju Mona Beikere sauc par tulkojumzinātnēi noderīgo korpusu perspektīvāko tipu, jo tas varētu palīdzēt tulkošanas universāliju atklāšanā.

2004. gada publikācijā *A corpus-based view of similarity and difference in translation* Mona Beikere atzīst, ka korpuslingvistiskie pētījumi priekšplānā izvirza virkni metodoloģisku problēmu: kā tiek veikta salīdzināmo datu izvēle, kā šie dati pēc analīzes procesa noslēguma tiek

interpretēti, kā citi pētnieki šos pieejamos datus interpretēs. Par visiem šiem jautājumiem korpuslingvistiskajās publikācijās notiek intensīvas diskusijas, taču korpuslingvistiskas tulkojumzinātnes publikācijās šī tēma lielā mērā vēl tiek ignorēta (Baker 2004: 167–193).

Translatoloģe Meive Olohana (*Maeve Olohan*) konstatējusi, ka pēdējos gados notikusi tulkoto tekstu korpusu veidošana, lai pētītu tulkojumvalodas īpatnības. Šī tipa korpusi ir divu korpusu kopa, kur vienā korpusā parstāvēti tulkoti teksti, bet otrā – netulkoti teksti. Šajā sakarā tulkojumzinātnes literatūrā tiek runāts par mijiedarbību (*interaction*) starp korpuslingvistiku un korpuslingvistisko tulkojumzinātnes virzienu (Olohan 2002: 419–429, Olohan 2004), kurš jāvērtē kontekstā ar citiem perspektīviem pēdējo 20 gadu translatoloģijas teorētisko pētījumu virzieniem.

Tālākai pētniecībai šajā korpuslingvistiskās tulkojumzinātnes jomā būtu jāvirzās uz tulkošanas kontekstualizāciju, kombinējot korpusu izpēti ar citiem metodoloģijas un analīzes veidiem (Olohan 2002: 419).

“Franču pieejas” redzamākās tulkošanas teorētiskās un praktiskās šādu pētniecisku publikāciju jomā ir Parīzes Tulku un tulkotāju augstskolas (*ESIT École Supérieure d'Interprètes et des Traducteurs*) interpretatīvās teorijas formulētājas – tulces, pedagoģes un tulkojumzinātnieces Danica Seleskoviča (*Danica Seleskovitch*, 1921–2001) un Marianna Lederere (*Marianne Lederer*). Seleskoviča un Lederere savā tulkošanas teorijā un tās praktiskajās izpausmēs pedagoģijā izmantojušas modeli “avotteksta teksta izprašana/saprašana, deverbalizācija (neverbālā fāze) un reverbalizācija mērķvalodā”. (Seleskovitch, Lederer 1984) Viens no centrālajiem elementiem ir deverbalizācijas jēdziens, kas bieži ir kritizēts, bet kuru ir spējuši pārņemt arī vairāki nozīmīgi teorētiķi. Interpretatīvās teorijas tulkojumzinātnes skolai raksturīga sistematizēta pieeja tulku profesionālajā sagatavošanā. (Lederer 2003)

Savukārt amerikāņu valodnieka Donalda Kiralija (*Donald C. Kiraly*) uzmanības centrā pēdējos 20 gados ir bijuši tādi uzskati par izglītības modeli (ietverot arī studentu snieguma novērtēšanas procesu), kas pasniedzējam neuzspiež praktizēt autoritāru mācīšanas lomu. Savā jaunajā tulkojumu kvalitātes vērtēšanas procesā viņš atbalsta “holistisku” pieeju tulkotāja kompetencei. Šajā procesā pasniedzējiem un studentiem jādarbojas kā vienotai komandai, tulkojumu vērtēšanas procesā veicot kā kvantitatīvo, tā arī kvalitatīvo analīzi (Dias Esqueda 2019: 212–218).

Donalds Kiralijs izstrādājis arī divdaļīgu socioloģisko un psiholingvistisko modeli *Pathways to Translation*, ko veido:

- a) sociālais modelis, kas balstīts 20. gadsimta sākuma Londonas skolas pārstāvja Džona Rūperta Fērtā (*Firth*) teorētiskajos uzskatos;
- b) kognitīvais modelis, balstīts psiholingvistikas atziņās. (Kiraly 1995)

Vācu valodnieka Volframa Vilsa (*Wolfram Wills*, 1925–2012) izveidotais lēmumu pieņemšanas kognitīvais modelis aprakstīts šādās šī autora publikācijās: “Izziņa un tulkošana: tulkotāja un mašīntulkošanas programmu teorētiskie un praktiskie aspekti” (Wills 1988) un “Zināšanas un prasmes tulkošanas darbību veikšanā” (Wills 1996).

Volframs Vilss ir arī populārās *skopa* tulkošanas teorijas (*skopos theory*) radītājs. Pēc konsultēšanās ar tulkojumzinātniekiem Andreju Veisbergu un šīs publikācijas autoru “Valodniecības pamatterminu skaidrojošās vārdnīcas” autoru kolektīvs šo teoriju definēja šādi: “Teorija, kas uzsver tulkošanas pragmatiskos aspektus, uzskatot, ka mērķteksta tipu un formu nosaka funkcija, kuru paredzēts īstenot jaunajā kontekstā. Avotteksts šādā gadījumā tiek skatīts kā informācijas piedāvājums. Tulkotājam tas ir jāpārtulko, izvēloties tās pazīmes, kuras vistuvāk atbilst mērķsituācijas prasībām. Šo paņēmieni lieto galvenokārt informatīvo tekstu tulkošanā.” (Skujiņa 2007: 265)

Šī definīcija rada aptuvenu priekšstatu par Vilsa teoriju, jo varētu precizēt, ka “jaunais konteksts” patiesībā gluži vienkārši ir “tulkojuma teksts”. Savukārt tulkojumam būtu jāatbilst nevis mērķsituācijas “prasībām” (kas ir pārāk kategorisks formulējums), bet gan “nosacījumiem” – jo šos nosacījumus veidojusi situatīvo faktoru kombinācijas realitāte, nevis kāds to tā pieprasījis.

Monogrāfijas autors joprojām uzskata (sk. Silis 2019: 47–48), ka viens no veiksmīgākajiem pēdējā pusgadsimta tulkošanas teoriju racionālāko aspektu apvienojumiem ir Mērijas Snellas-Hornbijas integrētā tulkojumzinātnes koncepcija. Formulējot tulkošanas trīs visplašākos konvencionālos tipus, autore grupē arī šo konvencionālo formu pamattipu prototipus. Traktējot tulkojumzinātņi kā starpdisciplīnu, M. Snella-Hornbija iezīmē tulkojumzinātnei svarīgos citu zinātņu nozaru pētījumus, izceļ būtiskus aspektus un kritērijus, kas nosaka tulkošanas procesu kā tādu, un īpaši pakavējas pie tulkošanai nozīmīgo valodniecības nozaru pieminēšanas:

<i>A – tulkošanas konvencionālās formas</i>		
Daiļliteratūras tulkošana	Vispārējās valodas tekstu tulkošana	Speciālās valodas tekstu tulkošana
<i>B – tekstu pamattipu prototipi</i>		
Daiļliteratūras tulkošanā Bībele; lugas/filmas; dzeja; mūsdienu literatūra	Vispārējās valodas tekstu tulkošanā Laikraksti/teksti ar vispārīgu informāciju; reklāmteksti	Speciālās valodas tekstu tulkošanā Juridiskie teksti; ekonomiskie teksti; medicīna; zinātne/ tehnika u. c.
<i>C – citu zinātņu nozaru pētījumi, kas nozīmīgi tulkojumzinātnei</i>		
Daiļliteratūras tulkošanā Kultūras vēsture / literatūras teorija un vēsture	Vispārējās valodas tekstu tulkošanā Sociokulturālie un reālie pētījumi	Speciālās valodas tekstu tulkošanā Speciālo priekšmetu pētījumi
<i>D – svarīgi aspekti un kritēriji, kas nosaka pašu tulkošanas procesu</i>		
Daiļliteratūras tulkošanā Valodas normu radoša paplašināšana	Vispārējās valodas tekstu tulkošanā Interpretācijas diapazona sašaurināšana; tulkojuma komunikatīvā funkcija	Speciālās valodas tekstu tulkošanā Jēdzienu identitāte; ekvivalences kritēriju nozīmība; invariance; informatīvā funkcija
<i>E – valodniecības nozares, kas nozīmīgas tulkošanai</i>		
Teksta lingvistika: visiem tulkošanas veidiem		
Daiļliteratūras tulkošanā Vēsturiskā valodniecība; dialektoloģija	Vispārējās valodas tekstu tulkošanā Sastatāmā gramatika; sastatāmā semantika; sociolingvistika; pragmalingvistika; psiholingvistika	Speciālās valodas tekstu tulkošanā Speciālā lietojuma valodas (<i>Language for Specific Purposes, LSP</i>) sintakse; terminoloģijas/ dokumentu tipu standartizācija

(Snell-Hornby 1995, 2008)

1.3. Tulkojumzinātnes historiogrāfija

Zinātnei kā cilvēces garīgo potenču izpaušmei ir sava attīstības vēsture. Vēsture ir arī katrai specifiskai zinātņu nozarei, to skaitā tulkojumzinātnei. Tulkojumzinātnei būtiska arī tās izpētes objekta – tulkojuma kā tulkošanas procesa gala produkta un paša tulkošanas procesa – attīstība un izmaiņas gadsimtu un gadu tūkstošu gaitā.

Svarīgi ir skaidri nošķirt tulkošanas vēstures pētījumus ar tulkojumzinātnes vēstures izpētes metodēm – kā jau tika norādīts, tulkošanas vēsture ir viena no tulkojumzinātnes pētījumu nozarēm, bet tulkojumzinātnes historiogrāfija pēta pašas disciplīnas attīstības un izmaiņu vēsturi.

Historiogrāfijas jēdziena semantiskās nozīmes paplašināšanās

Tulkojumzinātnes vēsture, analizējot to no tulkojumzinātnes publikāciju specifikas viedokļa, arvien biežāk tiek saukta par tulkojumzinātnes historiogrāfiju. Savukārt historiogrāfija *per se*, kas vēl pavisam nesen tika interpretēta kā vienas konkrētas zinātņu nozares – vēstures – izpētes metodoloģija (sk., piem., Baldunčiks 1999: 284), pēdējā laikā, un it sevišķi tulkojumzinātnē, arvien biežāk un biežāk tiek interpretēta kā jebkuras zinātņu nozares teorētisko aspektu vēsturiska izpēte.

Tulkojumzinātnes historiogrāfijas problēmas un metodoloģiskās nepilnības jau apspriedis Entonijs Pims (Pym 1998: 177), kas šobrīd ir Spānijas *Rovira i Virgili* Universitātes tulkojumzinātnes un starpkultūru pētījumu nozares profesors.

Vēl pēc pāris gadiem šai jomai pievērsās arī frankofonās literatūras profesors un translators Līvens D'hulsts (D'hulst 2001). Šis autors piedāvājis īpašu jautājumu sarakstu, piebilstot, ka tas “nav jāuztver kā pētniecības programmas tēzes, šis saraksts nav arī izsmēļošs – tas vienkārši parāda jomas, kuras tulkošanas un tulkojumzinātnes vēsturei būtu jāpēta” (D'hulst 2001: 31).

Arī pazīstamais translators Lorenss Venuti (*Lawrence Venuti*) sniedzis savu tulkojumzinātnes vēstures raksturojumu:

“Tulkošanas teorijas vēsturi var iztēloties kā mainīgu saistību kopumu starp tulkotā teksta relatīvu autonomiju (jeb tulkotāja darbību kopumu) un diviem citiem jēdzieniem: ekvivalenci un funkciju. Funkcija ir mainīgs lielums, kas parāda to, kā tulkotais teksts ir saistīts ar mērķvalodu un tās kultūru.” (Turpat.)

Dažos periodos, piemēram, 20. gadsimta 60. un 70. gados, tulkošanas/tulkojuma autonomiju ierobežoja dominējošais viedoklis par ekvivalenci, tāpēc funkcionālisms kļuva par izeju no teorētiskā strupceļa; citos laika posmos, tādos kā 20. gadsimta 80. un 90. gadi, autonomiju ierobežoja funkcionālisma dominēšana un ekvivalence tika pārformulēta, lai aptvertu to, ko agrāk uzskatīja par pārbīdēm vai novirzēm no citvalodas teksta (Venuti 2021: 5).

Vēl 2011. gadā visi tulkumzinātnes historiogrāfijas izpētē iesaistītie translatoģi atzina, ka tulkumzinātnes historiogrāfiskie pētījumi ieinteresējuši tikai pārsteidzoši nelielu pētnieku loku (Baker and Saldanha 2011: 135).

Ar Žozē Lambēra (*José Lambert*) – viena no tulkumzinātnes kā disciplīnas veidotājiem un atzīta speciālista tulkumzinātnes historiogrāfijā – uzskatiem par šī translatoģijas apakšvirziena nozīmi var iepazīties 2010. gada intervijā specializētajam žurnālam *Scientia Traductionis*. Atbildot uz jautājumu, vai tulkumzinātnes historiogrāfija ietekmē tulkošanas teorijas tālāko attīstību, Lambērs enerģiski izsaucies: “Mana atbilde ir – jā!” (Lambert, Althoff and Fleuri 2010: 221). Tulkumzinātnieks uzsvēris nepieciešamību izstrādāt principiāli jaunu translatoģijas historiogrāfisko koncepciju, īpaši uzsverot tās interdisciplināritāti (turpat, 222).

Tulkumzinātnieks Džeimss Sentandrē (*James St. André*) ir konstatējis:

“Daudziem tulkošanas vēsturniekiem (*historians of translation*) pievilcīgāk šķiet pētīt tulkošanas kritiku un tulkošanas teoriju, nevis pašu tulkošanu kā tādu, iespējams, tāpēc, ka šāda rakstura darbi veido relatīvi ierobežotu kopu. Daži pievērsušies [teorētiskās] domas attīstībai konkrētā ģeogrāfiskā reģionā un ierobežotā laika periodā.” (St. André 2011: 134)

Džordžs Steiners (*George Steiner*) Eiropas tulkošanas teorijas vēsturi papildina ar paša hermeneitisko tulkošanas modeli – cenšoties apvienot teorētiskos pētījumus ar personiskajiem teorētiskajiem argumentiem (Steiner 1975/1992).

Tulkumzinātnes vēstures stiprā puse ir tās potenciāls piedāvāt izpratni un labojumus mūsdienu un nākotnes teorētiskajos modeļos. Šādā veidā tulkošanas teorētisko postulātu vēsturi izmantoja jau Semjuels Džonsons (*Samuel Johnson*) – angļu modernās leksikogrāfijas patriarhs (Johnson 1759/1970: 211–217). Arī Venuti izmanto vēsturisku

materiālu, lai pamatotu savus teorētiskos argumentus (Venuti 1995), bet šo argumentu kritiķi izmanto kā vēstures datus, lai Venuti teoriju apšaubītu (Pym 1996). Franču tulkotājs un translators Daniels Žils (*Daniel Gile*) oriģinālā veidā vēsturisko aspektu iekausējis konferenču tulkošanas teorētiskajā modelī (Gile 2000).

Larisa Šipela (*Larisa Schippel*) no Vīnes Universitātes Tulkojumzinātnes centra rakstu krājuma *Going East: Discovering New and Alternative Traditions in Translation Studies* priekšvārdā raksta, ka interese par tulkošanas teorijas un lietišķās tulkojumzinātnes izpētes tālāko attīstību ir pieaugusi, kopš translatoģija atzīta par patstāvīgu zinātnisku disciplīnu (Schippel, Zwischenberger 2017: 9). Laikā, kad tulkojumzinātni Austrumeiropā un Rietumeiropā vienu no otras atdalīja dzelzs priekšskars, bija vērojama izteikta informācijas nepietiekamība par to, kas notiek priekšskara otrā pusē. Pēc Padomju Savienības sabrukuma Austrumeiropas zinātnieki, paguruši no padomju translatoģisko skolu stagnācijas un tālākas attīstības perspektīvas trūkuma, pie pirmās izdevības ar lielu entuziasmu sāka apgūt informāciju par tulkošanas teorijas un lietišķās tulkojumzinātnes pētījumiem rietumvalstīs (sk. sikāk Šilis 2016a, Šilis 2016b). Rietumu tulkojumzinātnieki sāka interesēties par Austrumeiropas tulkojumzinātniskajām skolām tikai pēc 25 gadiem, kad, pateicoties Larisas Šipelas un Kornēlijas Cvišengeres (*Cornelia Zwischenberger*) iniciatīvai, Vīnes Universitātes Tulkojumzinātnes centrā 2014. gada decembrī varēja notikt Vīnes simpozījs *Going East: Discovering New and Alternative Traditions in Translation (Studies)*.

Pēc trim gadiem šīs konferences materiāli sējuma formātā tika publicēti krājumā (Schippel, Zwischenberger 2017). Autori no Rumānijas (Jeanrenaud 2017: 21–46, Lungu-Badea 2017: 4776), Čehijas (Jettmarová 2017: 99–126), Latvijas (Šilis 2017: 127–148), Ukrainas (Kalynchenko 2017: 309–338, Odrekhivska 2017: 513–535) un Polijas (Woźniak 2017: 385–404) sniedza historiogrāfiskus pārskatus par tulkojumzinātniskajiem pētījumiem savā valstī. Sējumā ir arī raksti par specifiskiem translatoģijas jautājumiem, kas šinī publikācijā detalizētāk netiks aplūkoti.

Tulkojumzinātnisko pētījumu diapazons nemitīgi paplašinās, par to informē Lietuvas (Leonavičienė 2018, 149–167), Čehijas (Králová 2011: 115–122), Polijas (de Boncza Bukowski and Heydel 2019), Ungārijas (Klaudy, Lambert et al. 1996) un citi translatoģisko

pētījumu vides pazinēji. Šeit minētās publikācijas ir tikai daži piemēri, patiesībā tulkojumzinātnisko jautājumu izpēte notiek daudz plašākā mērogā.

Analitiskais apraksts un teorētiskie secinājumi, pie kuriem nonācis šī raksta autors, izpētot Latvijas autoru 1770 translatoģiskās publikācijas no 1984. līdz 2014. gadam (Sīlis 2019: 263–509), ļāva secināt, ka kvantitatīvi produktīvos pētījumu virzienus var sakārtot šādā secībā (1991–2006):

- Tulkošanas starpkultūru aspekti.
- Konkrētu tulkošanas problēmu teorētiskā analīze.
- Latviešu tulkojumvalodas normu un standartu formulēšana.
- Latviešu terminrade (arī ar tulkošanas palīdzību) dažādās nozarēs.

Periodā no 2007. līdz 2014. gadam notika neliela prioritāšu pārbīde:

- Konkrētu tulkošanas problēmu teorētiskā analīze.
- Tulkošanas starpkultūru aspekti.
- Tulkošana un terminoloģija. (Sīlis 2019: 517–520).

Var teikt, ka šādas prioritāšu secības izmaiņas abos sarakstos atspoguļo Latvijas tulkojumzinātnieku centrālās un perifērās pētnieciskās intereses, kuras ietekmē arī ekstralingvistiskie faktori, proti, sabiedrībā notiekošie procesi. Tulkošanas starpkultūru jautājumi kļuva svarīgi jau pēc valstiskās neatkarības pilnīgas atjaunošanas 1991. gadā, kad Latvija vēlējās pēc iespējas ātrāk ieņemt sevī cienīgu vietu pasaules aprītē. Viens no veidiem, kā to varēja izdarīt, bija latviešu oriģināltekstu tulkojumi pasaules valodās.

Konkrētu praktisku tulkošanas problēmu teorētiska izpēte un risinājuma meklēšana pēdējos 45 Latvijas translatoģijas attīstības gados ir bijusi stabila un nemainīgu interesi raisoša joma. Terminoloģisko jautājumu aktualitātes pieaugums pēc padomju perioda beigām ir saistīts ar PSRS valodu politikas tendencēm bremsēt savienoto republiku pamatiedzīvotāju dzimto valodu vārdu krājuma attīstību, it īpaši zinātnes un tehnoloģisko procesu terminoloģijas jomā, pasludinot krievu valodu par vienīgo internacionālās saziņas valodu Padomju Savienībā. Atgūtās neatkarības sākumposmā terminradē bija jāiesaistās arī tulkiem un tulkotājiem, jo terminoloģi ne vienmēr varēja piedāvāt operatīvu risinājumu.

Mainījās arī latviešu valodas lietojuma specifika daudzās dzīves norisēs, radās arī izpratne, ka ir atšķirība starp valodu kā tādu un

tulkojumvalodu (pasaules tulkojumzinātnē joprojām notiek diskusijas par tulkošanas universāliju eksistenci). Tāpēc radās nepieciešamība standartizēt un normalizēt latviešu valodu kā tulkojumvalodu. Jāatceras arī, ka pati latviešu rakstu valoda savulaik veidojās galvenokārt tulkošanas procesā (Veisbergs 2021: 4–5).

Monogrāfijas tulkojumzinātnes historiogrāfijas jomā

Nozīmīga monogrāfija tulkojumzinātnes historiogrāfijā parādījās tikai pirms četriem gadiem – tas ir Jūlijas Rihteres darbs “Tulkošanas historiogrāfija. Perspektīvas un metodes” (Richter 2020).

Šīs publikācijas ievadā (Richter 2020: 9–13) autore īsi izklāsta darba struktūru un savu uzskatu būtību. Tiek uzsvēta nepieciešamība radīt citādu tulkojumzinātnes vēstures aprakstu (turpat, 16–19); autore savu viedokli pamato, selektīvi izvēloties un kritiski novērtējot izraudzītās publicētās pieejas (Kellijs, Fermērs, deskriptīvā tulkojumzinātne u. c.), tomēr izdara pozitīvu secinājumu, ka tulkošanas vēsture atbalsta tulkojumzinātnes vēsturi, kas izpaužas tulkojumzinātnes publikāciju historiogrāfijā (turpat, 28–42).

Jūlija Rihtere tālāk tekstā pievēršas tādām tēmām kā vēsture un zinātniskā disciplīna, tulkošanas vēsture kā kultūras vēstures daļa, tulkošanas vēsture kā didaktisks instruments, tulkošanas vēsture un tulkošanas teorija: vēlme uzskatīt vēlamo par esošo (*a desideratum*), tulkošanas vēstures jautājumi, propedeutika (sagatavojoša informācija, ievadījums), avotu tipoloģija, tradīciju avoti, kā arī interpretācijas nozīmes un priekšrocības problēmas (turpat, 43–68).

Tālāk (83 – līdz grāmatas beigām) Jūlija Rihtere aplūko tādas jautājumus kā hronoloģija, transkultūrālisms, vēsturiskā ģeogrāfija, transkultūrālā perspektīva, transkultūrālās izglītības “apgabali” (*spaces*), tulkotājs, biogrāfiskais aspekts vai kāpēc “jāfokussējas uz tulkotāju”, tulkotājs kā (miris?) autors un biogrāfiskā metode, dažādi tulkotāji – dažādi tulkojumi, Prunča (*Erich Prunč*) skopostipoloģija (*Scopostypology*), 112 Heidegera esejas “Esamība un laiks” (*Sein und Zeit*) tulkotāji, pirmie tulkotāji (1927–1976), “Pašliecības” (*Self-testimonies*), tipoloģija, nolūks kā dominējošais [faktors?], kultūrspecifika, ideāli tipiskais imaginārais lielums tulkošanā – krukā metafora, motīvi, tipoloģija atbilstoši Maksa Vēbera darbības tipiem, tulkošana ar racionālu nolūku, pielietojums, nobeigums un skats nākotnē.

Līvens D'hulsts recenzijā par 2020. gadā publicēto Jūlijas Rihteres (*Julia Richter*) darbu "Tulkvojumzinātnes historiogrāfija" (Richter 2020), kurā aprakstītas tulkvojumzinātnes historiogrāfijas attīstības perspektīvas un pētniecības metodes, uzsver nepieciešamību noskaidrot, kā un kāpēc pastāv atšķirība starp vēsturi, tulkvojumu vēsturi un teorētiskām zināšanām par tulkvojumiem, kāda ir historiogrāfijas saistība ar citām translatoģiskajām zināšanām un cita veida praktiskām pieejām vēsturei (D'hulst 2022: 165–168).

Runājot par tulkošanas vēsturi kā daļu no tulkvojumzinātnes, retrospektīvi būtu jānoskaidro, kā tulkvojumu kā produktu sāka uzlūkot par centrālo izpētes jautājumu. Šīs monogrāfijas autors uzskata par nepieciešamu sniegt pārskatu par Jūlijas Rihteres nozīmīgo publikāciju.

Sadaļā "Ideāli tipiskais imaginārais lielums tulkošanā – krukļa metafora" Jūlija Rihtere postulē, ka savā grāmatā viņa centrālo vietu ierādījusi konceptam "tulkojums kā komunikācijas akts". Jāpiekrīt, ka tas ir viens no ļoti svarīgiem skatpunktiem, bet nebūt ne vienīgais. Tālāk Jūlija Rihtere turpina ar Justas Holcas-Menteri uzskatu – it īpaši termina *translatorial action* kā ģenētiska termina – analīzi un konstatē, ka arī Pimam (tāpat kā, pēc Rihteres domām, Holcai-Menteri) tulkotāja galvenā lojalitāte ir pret savu profesiju (netiek runāts par lojalitāti vai nu pret avottekstu, vai arī pret mērķteksta lasītājiem) – tāds uzskats ir visai neparasts, jo patiesībā Pims nepaskaidro, kas tad ir tā lojalitāte pret tulkošanas profesiju. (Richter 2020: 139–140)

Hanss Fermērs (Vermeer 1992: 55) pamato savas skopa teorijas nozīmīgumu ar secinājumu, ka tulkošana nepieciešama tāpēc, ka avotteksta uztveršanu traucē kultūras un valodas barjera un tieši skopa teorija ir līdzeklis, ar ko šo barjeru pārvarēt. Tā, pēc Rihteres domām, ir priekšrocība salīdzinājumā ar Holcas-Menteri teoriju.

Hansa Fermēra, Holcas-Menteri un arī salīdzināmās literatūras japāņu pētnieka Naoki Sakai (Sakai 2010) minētie piemēri atbalsta teoriju par jau minētajām barjerām, kas jāpārvar (Richter 2020: 141). Pozitīvi ir tas, ka Rihtere runā arī par laika faktora nozīmi starp oriģinālteksta publicēšanas datumu/gadu un šī darba iztulkošanas datumu/gadu. Rihtere atzīmē, ka ievērojamā vācu eksistenciālisma filozofa Martina Heidegera "Esamība un laiks" (*Sein und Zeit*) tika pozitīvi atzīts vēl pirms tā iztulkošanas – pirmie tulkvojumi (Heidegera nacistiskās pagātnes dēļ) parādījās tikai pēc vairākiem gadu desmitiem.

Rihtere skaidro, ka “kruķa” metafora raksturo jebkuru tulkojumu kā oriģinālteksta saprašanas līdzeklis – šāda metafora dominē gan daiļliteratūras, gan zinātnisko tekstu tulkošanā (Richter 2020: 142). (Šis monogrāfijas autors gribētu teikt, ka “kruķis” varbūt nav pati veiksmīgākā metafora, varētu padomāt par pozitīvāku vārdu jēdziena “atbalsts” apzīmēšanai.)

Rihtere norāda, ka eksistē arī citi “kruķu” tipi (Richter 2020: 143). Viņa atsaucas uz Deividu Bellosu (*David Bellos*) un viņa darbu *Is that a fish in your ear? : translation and the meaning of everything*. Belloss savā grāmatā vēltījis veselu nodaļu jautājumam “Vai no tulkošanas var izvairīties?” (*Is translation avoidable?*). Autors min trīs izvairīšanās līdzekļus:

1. Jūs varat apgūt oriģinālteksta valodu un lasīt “nepastarpinātā veidā”.
2. Mēs visi varētu nolemt runāt vienā valodā.
3. Varam nolemt, ka tāda un tāda konkrēta valoda kļūst par *lingua franca* saziņā ar citām kultūrām. (Bellos 2011: 7–20) Belloss uzskata, ka šie trīs paņēmieni tulkošanas vēsturē izmantoti biežāk nekā tulkošana.

Rihtere uzskata, ka šīs situācijas raksturošanā vislabāk der Bellosa minētais pirmais līdzeklis – iemācīties oriģinālteksta valodu (turpat, 143).

Stambulas Bosfora universitātes translatoloģes Šehnazas Tahiras Girčaglaras atzinums ir, ka pēdējā desmitgadē interese par tulkojumzinātnes historiogrāfiju strauji pieaugusi (Gürçaglar 2022: 14–31). Pētnieces raksts *Translation Historiography* piedāvā pārskatu par tulkošanas vēstures attīstību pēdējā desmitgadē. Uzmanība rakstā koncentrēta uz pēdējā laika debatēm, pētniecības jomām un metodoloģiskajiem virzieniem tulkošanas vēsturē, īpaši uzsverot starpdisciplināritāti. Motivācija virzīties uz globālākiem tulkošanas procesiem un tulkojumiem mudinājusi pētniekus sākt interesēties par saistītām un salīdzināmām tulkošanas vēstures versijām (Gürçaglar 2022: 14). Dialogs ar vispārēju vēstures pētījumu lauku ir aizvedis līdz jaunu analīzes metožu un formu pārņemšanai, tādas, piemēram, ir mikrovēsture “*histoire croisée*”, arhīvu pētījumi, mutvārdu vēsture un digitālā tulkošanas vēsture, šis dialogs ir veicinājis vairāku jaunu pētījumu jomu rašanos – tulkojums konflikta situācijā un karā.

Pašlaik pieejamas triju grāmatu sērijas, kas ekskluzīvi fokusētas uz tulkošanas vēstures izpēti, – izdevniecībā *Routledge*, *Palgrave* un *Franz*

Steiner Verlag. Tulkjumzinātne ar augstāku pašrefleksivitātes pakāpi uzsākusi arī ieskatīšanos pati savā vēsturē un ir gatava “historizēt” zināšanas par tulkošanu (D’hulst and Gambier 2018).

Kopš 20. gadsimta 80. gadiem attīstības virzienu virkne ļāvusi lielāku uzmanību veltīt praktiskajai tulkošanai un ne tulkošanas teorijai. Par šo iespēju zināmā mērā jāpateicas polisistēmu pieejai tulkojumiem un tulkošanai (Even-Zohar 1979), kam sekoja deskriptīvās tulkjumzinātnes veidošanās, ko bieži vien dēvēja par vēsturiski deskriptīvo tulkjumzinātne (Toury 1995).

Pirmie Rautlidža Tulkjumzinātnes enciklopēdijas (*Routledge Encyclopedia of Translation Studies* 1998, 2009) izdevumi bija jaunatklājēji, piedāvājot ieskatu vēsturiskajās tulkošanas norisēs dažādos pasaules reģionos, galvenokārt izmantojot dalījumu valstīs, tomēr izstrādājot arī šķirkļus, kas atspoguļo plašāka apmēra tradīcijas, piemēram, Āfrikas tradicionālo pieeju, arābu un ebreju tradicionālo pieeju. Vēsturiskie pārskati vairs netika pārpublicēti Enciklopēdijas trešajā izdevumā (2019), bet ir pieejami izdevēja Tulkjumzinātnes portālā.

Līvens D’hulsts piedāvājis veselu iespējamo jomu paleti, kuru tulkošanas vēsturnieki varētu pētīt, uzdodot virkni jautājumu: “Kurš? Kas? Kur? Ar kāda [kolēģa] palīdzību (*With whose help*)? Kāpēc? Kā? Kad? Ar kādām sekām?” (D’hulst 2007: 1071; 2001: 24–30; 2010: 399–403). Šie jautājumi aptver visus trīs Pima minētos aspektus (Pym 1992: 1–11), ir plašāki par sarakstu un katalogu kompilācijām, tādējādi radot nepieciešamību veidot interpretatīvu ietvaru (*framework*). Lai arī D’hulsts atzīst, ka “šis jautājumu saraksts neveido pētījumu programmu, šī saraksta pamatā nav vēlme būt izsmēlošam – tas parāda, kādu jautājumu lauku varētu pētīt tulkošanas vai tulkjumzinātnes historiogrāfija” (2001: 31). Viņa izveidotais saraksts identificē virkni pētniecības objektu un norāda uz to izpētes uzsākšanas ceļiem. Šādā nozīmē D’hulsta saraksts var praktiski noderēt tulkjumzinātnes vēsturiskā aspekta pētījumiem un pārvarēt Pima minētās nepilnības (Gürçağlar 2022: 14).

Savukārt Šehnaza Tahira Girčaglara konstatējusi, ka intervijas, lai arī retāk izmantotas, tomēr joprojām ir rezultatīvs pētniecības “riks”. Protams, ne visas intervijas veido mutvārdu vēsturi (turpat, 20–21) – lai šādas intervijas tiktu iekļautas mutvārdu vēstures kategorijā, tām jābūt padziļinātām, retrospektīvām un piemērotām iekļaušanai arhīvā (McDonough Dolmaya 2018: 267). Žilī Makdano Dolmaja

bija pirmā, kas publicēja zinātnisku rakstu *A place for oral history within Translation Studies?* par iespēju izmantot mutvārdos fiksētu tulkojumzinātnes vēsturi, kā arī runājusi par šādu materiālu analīzes metodēm (McDonough Dolmaya 2015: 210).

Elektronisko resursu pieejamība bija pagrieziena punkts tulkojumzinātnes vēstures pētījumu jomā. Šobrīd Džona Bendžamina izdevniecībā publicētā “Tulkojumzinātnes bibliogrāfija” (TSB 2020, 2023 – *Translation Studies basic bibliography – Centre for Translation Studies*; kuleuven.be) un Alikantes Universitātes “Mutvārdu un rakstveida tulkošanas bibliogrāfija” (*Bibliography of Interpreting and Translation*, BITRA) piedāvā jaunāko informāciju par šīs jomas publikācijām.

Tulkojumzinātnes vēsture veidojas ar tulkojumzinātnisko publikāciju – Senās Ēģiptes papirusa tīstokļu, Senās Ķīnas, Indijas un citu pasaules kultūru rokrakstu, mūsdienu iespieddarbu un elektroniski fiksētas informācijas – palīdzību, ar atzinumiem par tulkojumzinātni, tās aizsākumiem un tālāko attīstību kopš rašanās brīža, par tās pašreizējo stāvokli. Varam pat teikt, ka tulkojumzinātnes historiogrāfija ir translatoģisko monogrāfiju, krājumu un atsevišķu zinātnisko rakstu materializācijas forma. Šīs disciplīnas publikāciju historiogrāfija pēta to, kā tika uzrakstīta tulkojumzinātnes vēsture, kas to rakstīja un kādi faktori ietekmēja tās tapšanas veidu.

Līvens D’hulsts krājuma nodaļā “Tulkojumzinātnes vēsture kā [zinātniska – J. S.] disciplīna”, kas publicēta krājumā “Tulkošanas vēstures rokasgrāmata” (D’hulst 2021: 3–22), citē translatoģes Roviras-Estevas un līdzautoru informāciju: “.. pasaules tulkojumzinātnē ir vairāk nekā 110 aktīvi virtuālie vai iespiestie specializētie žurnāli. Tomēr skaidrojošo vārdnīcu un enciklopēdiju skaits mūsu starpdisciplīnā ir pārāk neliels. Tulkojumzinātnes vēstures jomā, pēc 2015. gada datiem, bija pāri par 60 000 publikāciju, 40 000 no tām laistas klajā pēdējos 20 gados.” (Rovira-Esteva et al. 2015: 159)

Kopš šo datu publikācijas pagājuši jau 10 gadi, tāpēc varam izdarīt pieņēmumu, ka klāt nākuši aptuveni vēl 20 000 publikāciju, kopā sasniedzot vismaz 80 000. Rovira-Esteva un līdzautori secina: neraugoties uz to, ka tulkojumzinātnieki labprātāk citē grāmatas un monogrāfijas, jebkādi pētījumu rezultāti, kas nav minēti specializēto žurnālu publikācijās, paliks nepamanīti (turpat, 159). Šķiet, jāatzīst, ka šāds liktenis sagaida arī tādas monogrāfijas, kas ir tapušas kādā no

kvantitatīvi “mazajām” valodām – tātad arī šo latviešu valodā rakstīto monogrāfiju ar kopsavilkumu angļu valodā.

Pētot ļoti apjomīgo tulkojumzinātnisko publikāciju kopumu, pārsteidz translatoģu paviršā attieksme pret (vai arī atšķirīgā izpratne par) jēdzieniem un tos apzīmējošiem terminiem, rakstot par tulkošanas vēsturi, tulkojumzinātnes vēsturi un šīs zinātnes publikāciju historiogrāfiju.

Autors papētīja translatoģes Tahiras Girčaglaras zinātniskā raksta “Tulkošanas historiogrāfija” atsauču bibliogrāfiju (sk. pielikumu Nr. 1), no tās izvēloties visus avotus, kuru virsrakstos tieši vai pastarpināti varēja konstatēt saistību ar tulkošanas vēsturi, tulkojumzinātnes vēsturi un tulkojumzinātnes historiogrāfiju, kuras pamatu veidoja translatoģu publikācijas.

Tika izskatītas 80 šādas publikācijas, un procentuāli tās tika saklasificētas šādi:

JĒDZIENISKI UN TERMINOLOĢISKI “TĪRĀS” PUBLIKĀCIJAS	PUBLIKĀCIJU “HIBRĪDGADĪJUMI”
Tulkošanas vēsturē – 40 %	Tulkošanas vēstures un tulkojumzinātnes historiogrāfijas kombinācijā – 5 %
Tulkojumzinātnes vēsturē – 32,5 %	Tulkojumzinātnes vēstures un tulkojumzinātnes historiogrāfijas kombinācijā – 1,25 %
Tulkojumzinātnes publikāciju historiogrāfijā – 13,75 %	Tulkojumzinātnes vēstures un tulkošanas vēstures kombinācijā – 3,5 %

Tematiski piemēri no katras klasifikācijas grupas

- Jēdzieniski un terminoloģiski “tīrās” publikācijas tulkošanas vēsturē:
 - ✓ žanrs un lokācija Baer 2016,
 - ✓ žanrs Baer 2016, Footitt & Kelly 2012, Gambier 2019,
 - ✓ tulkošanas veids un lokācija Baigorri-Jalon 2014, Bastin 2004, Kujamäki 2019: 173–197,
 - ✓ avotteksta vēsturiskais periods Bandia 2005: 957–971,

- ✓ konkrēta autora avottekstu tulkojums un lokācija Batchelor 2017: 1–16,
- ✓ izcilie tulkotāji tulkošanas vēstures gaitā Cary 1963, Clements 2015, Cronin 1996, Delisle 1995, Kramovnikova 2019, Kujamäki 2016, Levi 2011, Mojares 2017, Valdeón 2014,
- ✓ lokācija
- ✓ tulkojuma ietekme uz lokācijas kultūru Hill 2013,
- ✓ tulkošanas veids un vēstures periods Lung 2015, Wolf 2015,
- ✓ žanrs un ideoloģija Pokorn 2012,
- ✓ tulkošanas veids Rothman 2021, Torikai 2009, TRACE 2021,
- ✓ lokācija un ideoloģija Rundle 2012, Rundle 2016, Rundle & Sturge 2010,
- ✓ tulkošana un politiskā kontrole Thomson-Wohlgemuth 2009,
- ✓ tulka ētika Tryuk 2015.
- Jēdzieniski un terminoloģiski “tīrās” publikācijas tulkojumzinātnes vēsturē:
 - ✓ tulkošanas teorija [pasaules tulkošanas vēsturē] Ballard 1992, Neather 2017, Niranjana 1992, O’Sullivan 2019, Rafael 1988,
 - ✓ tulkošanas teorijas diskurss Cheung 2006,
 - ✓ tulkojumzinātnes pētniecības metodoloģija Cheung 2012: 156–171,
 - ✓ tulkošanas mūsdienu teorijas D’hulst 2010, D’hulst & Gambier 2018,
 - ✓ rīcībspēja tulkošanas teorijā Kinnunen 2010,
 - ✓ militārā vēsture un tulkojumzinātne Kujamäki & Footitt 2016,
 - ✓ tulkojumzinātne un ideoloģija Popa 2018,

- ✓ tulkojumzinātne un tulkošanas vēsture Pym 1992, Pym 1998, Robinson 1997, Rovinson 2016, Rundle 2012, Rundle 2016: 23–48,
- ✓ ideoloģija un praktiskā tulkošana Rafael 2006,
- ✓ tulkošanas “historiogrāfisko” modeļu izstrādāšana Sales 2019: 32–45,
- ✓ tulkošana un tulkojumzinātne un lokācija Sato-Rossberg & Wakabayashi 2019, Wakabayashi 2019,
- ✓ zināšanu pārnese tulkošanas procesā St. André & Peng 2012, Steiner 1975,
- ✓ mutvārdu tulkošanas vēstures teorētiskie aspekti Takeda & Baigorri-Jalon 2019: 215–219,
- ✓ digitālās pieejas tulkošanas vēsturei Wakabayashi 2019: 132–145,
- ✓ mutvārdu un rakstveida tulkošanas pētījumi Wolf 2015: 229–235.
- Publikācijas tulkojumzinātnes historiogrāfijā: D’hulst 2001: 21–32, D’hulst 2007: 1063–1073, Foz 2006: 131–144, Gerber & Qi 2021, Kujamäki 2018: 247–250 McDonough Dolmaya 2018: 267–272, Pym 1998, Rundle 2018, Zhou Xi & Sun 2017, Richter 2020, Tahir Gürçağlar 2022: 14–31.
- Tulkošanas vēstures un tulkojumzinātnes historiogrāfijas kombinācijā:
 - ✓ tulkošanas mikrovēsture Adamo 2006: 80–99,
 - ✓ tulkotāja loma tulkošanas teorijas skatījumā Delisle & Woodsworth 199.
- Tulkojumzinātnes vēstures un tulkojumzinātnes historiogrāfijas kombinācijā:
 - ✓ primāro publikāciju avoti kā tulkošanas vēstures un tulkojumzinātnes vēstures veidotāji Munkay 2014: 64–80,
 - ✓ korpusu pieejas izmantošana tulkojumzinātnē Wenjing & Guosheng 2021.

- Tulkojumzinātnes vēstures un tulkošanas vēstures kombinācijā:
 - ✓ izcilu autoru ietekme uz tulkošanas vēsturi Heijns 2021,
 - ✓ tulkojums un ideoloģija, šo faktoru ietekme uz tulkošanas vēsturi Kelly 1979,
 - ✓ tulkošanas sociālais aspekts konkrētā lokācijā no tulkošanas teorijas viedokļa Simon 1989.

Nodaļas noslēgumā jāsecina, ka šīs monogrāfijas autora priekšstatam vislabāk atbilst Britu enciklopēdijas šķirklis, kurā jebkuras zinātniskas disciplīnas historiogrāfija definēta kā šīs konkrētās **pētījumu jomas avotu kritisks izvērtējums** (izcēlums mans – J. S.), kas balstīts šajos avotos (proti, publikācijās) atrodamajā autentiskajā materiālu kopumā un šo detaļu sintēzes rezultātā radītajā naratīvā, kas izturējies visstingrāko kritēriju pārbaudi¹.

Autors uzskata, ka atšķirība starp tulkošanas vēsturi, tulkojumzinātnes vēsturi un tulkojumzinātnes historiogrāfiju var attēlot trīs līmeņu hierarhijā:

- METALĪMENIS – tulkojumzinātnes historiogrāfija translatoģu publikācijās (translatoloģisko publikāciju pārskats, šādu metalīmeņa publikāciju specifisku bibliogrāfiju sastādīšana);
- PIRMAIS LĪMENIS – teorētiskā un lietišķā tulkojumzinātne, tulkojumzinātne *per se* (šajā līmenī būtu deskriptīvi jāanalizē translatoģijas attīstības virzieni un teorētiskās “skolas” – analīze varētu būt hronoloģiska vai tematiska, neizvirzot priekšplānā tulkojumzinātnisko publikāciju vēsturi);
- OTRAIS LĪMENIS – tulkošanas vēsture (tulku un tulkotāju praktiskais devums tulkojumu kā tulkošanas procesa galaproduktu veidā – viens no teorētiskās tulkojumzinātnes pētījumu virzieniem).

¹ *Encyclopaedia Britannica* – definition of historiography of a research discipline: historiography@britannica.com

- Alhashmi, R.** (2019). Image and truth: Paradigms of modern translation theory. *Theory, Language, Literature, and Interdisciplinary Studies*. <https://ellids.com/archives/2019/10/3.1-Alhashmi.pdf>
- Andronova, E., & Auziņa, I.** (2024). Korpuslingvistika. *Nacionālā enciklopēdija*. <https://enciklopedija.lv/skirklis/101749-korpuslingvistika>
- Arrojo, R.** (1995). *The death of the author and the limits of the translator's visibility*. Amsterdam: John Benjamins.
- Baker, M.** (1995). Corpora in translation studies: An overview and some suggestions for future research. *Target*, 7(2), 223–243.
- Baker, M., & Malmkjær, K. (Eds.)**. (1998). *The Routledge encyclopedia of translation studies*. London & New York: Routledge.
- Baker, M.** (2004). A corpus-based view of similarity and difference in translation. *International Journal of Corpus Linguistics*, 9(2), 167–193.
- Baker, M.** (2011). *In other words: A coursebook on translation*. London & New York: Routledge.
- Baker, M., & Saldanha, G. (Eds.)**. (2011). *Routledge encyclopedia of translation studies*. London & New York: Routledge.
- Baldunčiks, J., & Pokrotņiece, K.** (1999). *Svešvārdu vārdnīca*. Rīga: Jumava.
- Bassnett, S., & Lefevere, A. (Eds.)**. (1995). *Translation, history and culture*. London & New York: Cassell.
- Benjamin, W.** (2000). The task of the translator. In L. Venuti (Ed.), *The translation studies reader* (pp. 15–23). London & New York: Routledge.
- Bibliography of Interpreting and Translation (BITRA). (n.d.). <https://dti.ua.es/en/bitra/introduction.html>
- Bukowski, P. B., & Heydel, M.** (2019). Polish concepts in translation studies: Scholars – theories – paradigms. In R. Nycz (Ed.), *Polish translation studies in action. Cross Roads: Studies in culture, literary theory, and history*, 16 (pp. 13–46). Berlin: Peter Lang.
- Dinçel, B. I.** (2007). André Lefevere and translation as a rewriting process: The canonization of Bertolt Brecht in the Anglo-Saxon world. *Tiyatro Elestirmenligi ve Dramaturji Bolum Dergisi*, 142–158.
- Catford, J. C.** (1965). *A linguistic theory of translation: An essay in applied linguistics*. Oxford: Oxford University Press.

- Chesterman, A.** (1989). *Readings in translation theory*. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab.
- Derrida, J.** (1985). Des tours de Babel. In J. F. Graham (Ed.), *Difference in translation* (pp. 165–207). https://www.sas.upenn.edu/~cavitch/pdf-library/Derrida_Babel.pdf
- Derrida, J.** (2001). *What is a “Relevant” Translation?* (Tulk. L. Venuti). <https://www.jstor.org/action/doBasicSearch?Query=What+is+a+%E2%80%9CRelevant%E2%80%9D+Translation%3F&so=rel>
- D’hulst, L.** (2001). Why and how to write translation histories? In J. Milton (Ed.), *Emerging views on translation history in Brazil* (pp. 21–32). São Paulo: Humanitas.
- D’hulst, L.** (2007). Questions d’historiographie de la traduction. In H. Kittel, P. Frank, N. Greiner, T. Hermans, W. Koller, J. Lambert, & F. Paul (Eds.), *Übersetzung, Traduction, Translation: An international encyclopedia of translation studies* (pp. 1063–1073). Berlin: Walter de Gruyter.
- D’hulst, L.** (2010). Translation history. In Y. Gambier & L. van Doorslaer (Eds.), *Handbook of translation studies, 1* (pp. 397–405). Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- D’hulst, L., & Gambier, Y.** (2018). *A history of modern translation knowledge: Sources, concepts, effects*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- D’hulst, L., & Richter, J.** (2022). Translationshistoriographie: Perspektiven & Methoden [Book review]. *Chronotopos – A Journal of Translation History*, 165–168.
- Dias Esqueda, M.** (2019). Interview with Professor Donald C. Kiraly. https://www.researchgate.net/publication/339681866_Interview_with_Professor_Donald_C_Kiraly
- Dubova, A.** (2014). *Politiskās jomas svešvārdi vācu 20. gadsimta leksikogrāfiskajos avotos sastatījumā ar latviešu valodu* [Promocijas darba kopsavilkums]. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Even-Zohar, I.** (1979). Polysystem theory. *Poetics Today*, 1(1–2), 287–310.
- von Flotow, L.** (1991). Feminist translation: Contexts, practices, theories. *TTR: Traduction, terminologie, rédaction*.
- von Flotow, L.** (1997). *Translation and gender: Translating in the ‘era of feminism’*. London & New York: Routledge.
- Gaile, A.** (2004, November 2). Pazušana – Žaks Deridā. *Rīgas Laiks*.

- García de Toro, C.** (2007). Translation studies: An overview. *Cadernos de Tradução*, 20, 9–42.
- Gile, D.** (2000). The history of research into conference interpreting: A scientometric approach. *Target*, 12(2), 297–321.
- Gürçağlar, Ş. T.** (2022). Translation historiography. *Slovo ru Baltic accent*, 13(1), 14–31.
- Hatim, B., & Mason, I.** (1990). *Discourse and the translator*. London & New York: Routledge.
- Hatim, B., & Mason, I.** (1997). *The translator as communicator*. London & New York: Routledge.
- Hermans, T. (Ed.)**. (1985). *The manipulation of literature: Studies in literary translation*. London & New York: Routledge.
- Holmes, J. S.** (1972/1988). The name and nature of translation studies. In J. S. Holmes, *Translated! Papers on literary translation and translation studies* (pp. 67–80). Amsterdam: Rodopi.
- Holz-Mänttāri, J.** (1984). *Translatorisches Handeln: Theorie und Methode*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- House, J.** (1977). *A model for translation quality assessment*. Tübingen: Narr.
- Hurtado Albir, A.** (2001). *Traducción y traductología: Introducción a la traductología*. Madrid: Cátedra. https://www.academia.edu/44576248/Amparo_Hurtado_Albir_Traducci%C3%B3n_y_Traductologia
- Jeanrenaud, M.** (2017). Can we speak of a Romanian tradition in translation studies? In L. Schippel & C. Zwischenberger (Eds.), *Going East: Discovering new and alternative traditions in Translation Studies* (pp. 21–46). Berlin: Frank & Timme.
- Jettmarová, Z.** (2017). Czech translation theory and the Western mainstream. In L. Schippel & C. Zwischenberger (Eds.), *Going East: Discovering new and alternative traditions in Translation Studies* (pp. 99–126). Berlin: Frank & Timme.
- Johnson, S.** (1970). The Idler. In W. J. Bate, J. M. Bullitt, & L. F. Powell (Eds.), *The Yale edition of the works of Samuel Johnson* (Vol. 2, pp. 211–217). London & New Haven: Yale University Press.
- Kaindl, K.** (2004). *Multimodality in the translation of humour in comics*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Kalynchenko, O.** (2017). History of Ukrainian thinking on translation. In L. Schippel & C. Zwischenberger (Eds.), *Going East: Discovering*

- new and alternative traditions in Translation Studies* (pp. 309–338). Berlin: Frank & Timme.
- Kiraly, D. C.** (1995). *Pathways to translation: Pedagogy and process*. Kent: Kent State University Press.
- Klaudy, K., Lambert, J., & Sohár, A.** (1996). Translation and translators in Hungary. In K. Klaudy, J. Lambert, & A. Sohár (Eds.), *Translation studies in Hungary* (pp. 26–39). Budapest: Scholastica.
- Králová, J.** (2011). Translation studies in the first years of *Slovo a slovesnost (SaS)*. *Acta Universitatis Carolinae Philologica*, 2011(2), 115–122.
- Lambert, J., Althoff, G., & Fleuri, L.** (2010). Interview with José Lambert. *Scientia Traductionis*, 7. http://www.academia.edu/9336871/Interview_with_Jose_Lambert
- Lambert, J., & Van Gorp, H.** (1985). On describing translations. In T. Hermans (Ed.), *The manipulation of literature: Studies in literary translation* (pp. 42–53). London: Croom Helm.
- Lederer, M.** (2003). *Translation: The interpretive model* (N. Larche, Trans.). Manchester: St. Jerome Publishing.
- Lefevere, A.** (1985). Why waste our time on rewrites: The trouble with interpretation and the role of rewriting in an alternative paradigm. In T. Hermans (Ed.), *The manipulation of literature: Studies in literary translation* (pp. 215–243). London: Croom Helm.
- Lefevere, A.** (1992). *Translation, rewriting and the manipulation of literary fame*. London & New York: Routledge.
- Leonavičienė, A.** (2018). Origins and developments of translation theory in Lithuania from 1918 to 1990: Discussions in the press on selecting texts and quality standards. *Translationes*, 10(1), 149–167. <https://doi.org/10.2478/tran-2018-0004>
- Lungu-Badea, G.** (2017). Translation studies in Romania: Their synchronic and deferred relations with European translation studies. In L. Schippel & C. Zwischenberger (Eds.), *Going East: Discovering new and alternative traditions in Translation Studies* (pp. 47–76). Berlin: Frank & Timme.
- McDonough Dolmaya, J.** (2018). Oral history. In L. D'hulst & Y. Gambier (Eds.), *A history of modern translation knowledge: Sources, concepts, effects* (pp. 267–272). Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.

- McEnery, T., & Hardie, A.** (2012). *Corpus linguistics: Method, theory and practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ministru kabinets. (2022, 27. septembris). *Noteikumi par Latvijas zinātnes nozaru grupām, zinātnes nozarēm un apakšnozarēm* (Noteikumi Nr. 595).
- Munday, J.** (2001). *Introducing translation studies: Theories and applications*. London & New York: Routledge.
- Nord, K.** (1991). *Text analysis in translation: Theory, methodology, and didactic application of a model for translation-oriented text analysis*. Amsterdam: Rodopi.
- Nord, K.** (1997). *Translation as a purposeful activity: Functionalist approaches explained*. London & New York: Routledge.
- Odrekhivska, I.** (2017). In the realm of translation studies in Ukraine: Re-visiting Viktor Koptilov's translation concept. In L. Schippel & C. Zwischenberger (Eds.), *Going East: Discovering new and alternative traditions in Translation Studies* (pp. 513–535). Berlin: Frank & Timme.
- Olohan, M.** (2002). Corpus linguistics and translation studies: Interaction and reaction. *Linguistica Antverpiensia*, 1, 419–429.
- Olohan, M.** (2004). *Introducing corpora in translation studies*. London & New York: Routledge.
- Pym, A.** (1992). Complaint concerning the lack of history in translation histories. *Livius*, 1, 1–11.
- Pym, A.** (1996). Venuti's visibility. *Target*, 8(1), 165–177. http://usuaris.tinet.cat/apym/on-line/translation/1996_Venuti.pdf
- Pym, A.** (1998). *Method in translation history*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Reiß, K., & Vermeer, H. J.** (1984). *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Tübingen: Niemeyer.
- Richter, J.** (2020). *Translationshistoriographie: Perspektiven & Methoden*. Wien & Hamburg: New Academic Press.
- Robinson, D.** (1997). *Translation and empire: Postcolonial theories explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Rovira-Esteva, S.** (2015). Bibliometric and bibliographical research in translation studies. <https://www.tandfonline.com/eprint/pYghIiyAn3kigUnMYZv/full>

- Sakai, N.** (2010). From area studies toward transnational studies. *Inter-Asia Cultural Studies*, 11, 265–274. <https://doi.org/10.1080/14649371003616417>
- Sales, D.** (2004). *Puentes sobre el mundo: Cultura, traducción y forma literaria en las narrativas de transculturación de José María Arguedas y Vikram Chandra*. Berlin: Peter Lang.
- Schippel, L., & Zwischenberger, C. (Eds.)**. (2017). *Going East: Discovering new and alternative traditions in Translation Studies*. Berlin: Frank & Timme.
- Seleskovitch, D., & Lederer, M.** (1984). *Interpreting for international conferences: Problems of language and communication*. Washington: Pen and Booth.
- Shamma, T.** (2009). Postcolonial studies and translation theory. *MonTI. Monografias de Traducción e Interpretación*, 1, 183–196. Alicante: Universitat de València.
- Shuttleworth, M., & Cowie, M.** (1997). *Dictionary of translation studies*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Simon, S.** (1996). *Gender in translation: Cultural identity and the politics of transmission*. London & New York: Routledge.
- Sīlis, J.** (1980/1992). *Semiotics of forms of English and Latvian address = Семиотика форм английскогo и латвийскогo обращения = Uzrunas variatīvo formu semiotika angļu un latviešu valodā*. Maskava: Maskavas Universitāte; Rīga: Latvijas Universitāte.
- Sīlis, J.** (2016a). Latvijas tulkojumzinātnes pētījumu teorētiskā fona paradigmas maiņa periodā no 1984. gada līdz 1996. gadam. In L. Lauze (Ed.), *Vārds un tā pētīšanas aspekti: Valoda un vide. Terminoloģija. Tulkošanas jautājumi* (20(2), pp. 133–148). Liepāja: LiePA.
- Sīlis, J.** (2016b). Paradigm shift in Latvian translation studies (1984–1993): On the background of seventy years of translational research in Latvia. In L. Schippel & C. Zwischenberger (Eds.), *Going East: Discovering new and alternative traditions in Translation Studies* (pp. 127–148). Berlin: Frank & Timme.
- Sīlis, J.** (2019). *Trīs gadu desmiti Latvijas tulkojumzinātnē*. Ventspils: Ventspils Augstskola.
- Skujina, V. (Ed.)**. (2007). *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Valsts valodas aģentūra.

- Snell-Hornby, M.** (1995). *Translation studies: An integrated approach*. Amsterdam: John Benjamins.
- Snell-Hornby, M.** (2008). *The turns of translation studies*. Amsterdam: John Benjamins.
- St. Andre, J. G.** (2011). History: History of translation theory and translation criticism. In M. Baker & G. Saldanha (Eds.), *Routledge encyclopedia of translation studies*. London & New York: Routledge.
- Steiner, G.** (1975). *After Babel: Aspects of language and translation*. London: Oxford University Press.
- Sviķe, S.** (2016). *Speciālā leksika vispārīgajās divvalodu tulkojošajās vārdnīcās: Augu nosaukumi* [Promocijas darba kopsavilkums]. Ventpils: Ventpils Augstskola.
- Tomme, I.** (2018). *Bilingvālo rusofono pirmsskolas vecuma bērnu latviešu runas specifika* [Promocijas darba kopsavilkums]. Ventpils: Ventpils Augstskola.
- Toury, G.** (1995). *Descriptive translation studies and beyond*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Traduction, terminologie, rédaction*, 4(2). (1991). Association canadienne de traductologie. <https://www.erudit.org/en/journals/ttr/1991-v4-n2-ttr1475/037094ar/>
- Translation Studies Basic Bibliography. (n.d.). https://www.arts.kuleuven.be/cetra/basic_reading_list
- Trumpa, A.** (2005). *Adjektīvu semantiskā diferenciācija latviešu un lietuviešu valodā* [Promocijas darba kopsavilkums]. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Veisbergs, A. (Ed.)**. (2021). *Latviešu valoda kā tulkojumvaloda*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Venuti, L.** (1995). *The translator's invisibility*. London & New York: Routledge.
- Venuti, L.** (2021). *The translation studies reader*. London & New York: Routledge.
- Vermeer, H. J.** (1992). *Skopos und Translationsauftrag: Aufsätze*. Frankfurt am Main: Verlag für Interkulturelle Kommunikation.
- Vidal Claramonte, M. C. A.** (1995). *Traducción, manipulación, desconstrucción*. Salamanca: Ediciones Colegio de España.
- Wills, W.** (1988). *Kognition und Übersetzen: Zu Theorie und Praxis der menschlichen und der maschinellen Übersetzung*. Tübingen: Niemeyer.

- Wills, W.** (1996). *Knowledge and skills in translator behavior*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Woźniak, M.** (2017). Children's literature and the theory of translation in Poland. In L. Schippel & C. Zwischenberger (Eds.), *Going East: Discovering new and alternative traditions in Translation Studies* (pp. 385–404). Berlin: Frank & Timme.
- Zauberga, I.** (1993). Translation as part of literary polysystem. *Latvijas Universitātes zinātniskie raksti*, 587, 48–58.
- Znotiņa, I.** (2018). *Otrās baltu valodas apguvēju korpuss: Izveides metodoloģija un lietojuma iespējas* [Promocijas darba kopsavilkums]. Liepāja: LiePA.

II NODAĻA

2. Izpratne par tulkošanas teoriju un praksi pasaules tulkojumzinātnes vēsturē

levads

Lai pilnībā izprastu monogrāfijas pirmajā nodaļā minēto 20. un 21. gadsimta tulkojumzinātnieku dažādās pieejas tulkošanas pamatproblēmām, jāieskatās tulkošanas senvēsturē un īsi jāraksturo tulkošanas teorijas, kā arī tulkošanas prakses metodoloģija citās kultūrās. Virkne novatorisku un mūsdienīgi neparastu ideju ir jau formulētas pirms gadu tūkstošiem (piem., senu tekstu “pārrakstīšana” vienas valodas vidē, kas faktiski ir savdabīgs sociokulturāls tulkojums); vēstures ritējumā šīs domas ir aizēnojuši citi uzskati un praktisko problēmu risinājumi.

Skaidrākai milzīgā informācijas apjoma apzināšanai, pēc šīs publikācijas autora domām, nepieciešama diahroniskā pieeja, sadalot tulkojumzinātnes vēsturi periodos. Strādājot pie šīs monogrāfijas, kurā izmantots iepriekšējā monogrāfijā izstrādātais hronoloģiski deskriptīvās analīzes modelis (Silis 2019: 146–148), autors ir

sapratis, ka hronoloģiskajā (diahroniskajā) pieejā jāizvairās no “zemūdēns akmeņiem”. Tādi vērojami arī Džordža Steinera (*George Steiner*, 1929–2020) – viena no spožākajiem ASV 20. gadsimta tulkojumzinātniekiem – pieejā, kur pasaules translatoģijas vēsture sadalīta 4 periodos. Dalījums ir loģisks un pamatots, bet temporāli nesabalansēts:

Pirmais periods – no Cicerona un Horācija laika (ap 1. gs. p. m. ē.) līdz Aleksandram Freizeram Taitleram (18. gs.).

Otrais periods – no Taitlera (1791. gads) līdz 1946. gadam.

Trešais periods – no 1946. gada līdz mūsdienām, iekļaujot arī mašintulkošanas prakses teorētisko analīzi.

Ceturtais periods notiek vienlaikus ar trešo periodu, tam raksturīga hermeneitiska un metafiziska pieeja tulkošanas problēmām. (Steiner 1975: 314)

Šim dalījumam vērojams periodu garuma nesamērīgums: 1. periods aptver apmēram 1700 gadus, 2. periods – nedaudz vairāk nekā 150 gadus, bet pēdējie divi periodi – nepilnus 80 gadus (Bassnett 2002: 47–50). Šķiet, ka loģiskāk būtu sadalīt visu pasaules tulkojumzinātnes vēsturi astoņos īsākos, bet informācijas slodzes ziņā līdzsvarotākos periodos, kas aprobēti autora 2024. gada pavasara semestrī nolasītajā lekciju kursā “Pasaules tulkojumzinātnes vēsture” Ventspils Augstskolas PhD studiju programmā “Valodu un literatūras studijas” (programma realizēta kopīgi ar Daugavpils Universitāti un Rīgas Tehniskās universitātēs Liepājas akadēmiju):

1. periods – tulkošana pirmatnējās kopienas laikā (40 000 gadi p. m. ē.–1200 gadi p. m. ē.).

2. periods – uzskati par tulkošanas būtību Senajā Ēģiptē (3150. gads p. m. ē.–31. gads p. m. ē.), Senajā Indijā (ap 2500. g. p. m. ē.–8. gs.), Senajā Ķīnā (5000. gads p. m. ē.–500. gads), Arābu Kalifātā (7./8. gs.–14. gs.).

3. periods – tulkošana antīkajā Eiropā un Tuvējos Austrumos (3. gs. p. m. ē.–9. gs.).

4. periods – Eiropas viduslaiku un renesanses sākumperioda tulkojumzinātniskie uzskati (12. gs.–15. gs.).

5. periods – Eiropas renesanses un apgaismības laikmeta tulkojumzinātniskie uzskati (16. gs.–18. gs.).

6. periods – Eiropas 19. gs. domātāju Gētes, Šleijermahera un viņu laikabiedru tulkojumzinātniskie uzskati.

7. periods – Eiropas un PSRS tulkojumzinātne 20. gs. pirmajā pusē (1900–1945).

8. periods – mūsdienu tulkojumzinātnes teorijas (1946–2024).

2.1. Tulkojumi kā pazudušu oriģināltekstu pārstāvji

Zinātniskajā literatūrā oriģināltekstu uzskata par pazudušu, ja neviens šī teksta oriģināleksemplārs nav saglabājies. Šajā raksturojumā ietilpst arī teksti, kuru atsevišķi fragmenti vēlāk tomēr tikuši atrasti. Vēl citiem pazudušiem tekstiem saglabājies to tulkojums, kura fragmenti citēti kāda cita autora darbā (Racoma 2014). Ja teksta tulkojums ir izcils, tad mērķvalodas sabiedrība to vairs neuzskata par tulkojumu un tas kļūst par mērķvalodas kultūras tekstuālo kanonu (Neubert & Shreve 1992, 125).

Oriģināldarbu pazušanai var būt dažādi iemesli – dažus darbus apzināti iznīcinājuši to autori (vai, pēc autora lūguma, ģimenes locekļi); daudzi manuskripti nav publicēti, jo to autori miruši, tāpēc teksti palikuši nepabeigti; dažkārt manuskripti tikuši iznīcināti kādā dabas katastrofā vai negadījumā. Piemēram, slavenā Aleksandrijas bibliotēka, kas pēc Aleksandra Lielā ieceres tika uzcelta deviņos gados (334.–323. g. p. m. ē.), nodega 48. gadā p. m. ē., kad Jūlijs Cēzars, kas tobrīd bija valdnieces Kleopatras sabiedrotais, ostā aizdedzināja ienaidnieka kuģus, lai nepieļautu karavīru izkāpšanu; nelaimīgā kārtā uguns pārsviedās uz pilsētu, un nodega arī bibliotēka, kas glabāja neskaitāmus antīkās pasaules literāros šedevrus, kurus vēlāk ar arābu tulkojumu palīdzību izdevās atgūt tikai daļēji. Daži no senajiem tekstiem tikuši nozagti.

Viena no visbiežāk pieminētajām pazudušajām oriģināltekstu daļām ir Bībele. Ir zināma virkne Vecās un Jaunās Derības grāmatu, kas laika gaitā ir pazudušas. Piemēram, Ceturtajā Mozus grāmatā tiek pieminēta “Jahves kauju grāmata”, no kuras līdz mūsdienām nav nonācis neviens eksemplārs. Pirmajā un Otrajā Ķēniņu grāmatā, kā arī Pirmajā un Otrajā Laiku grāmatā minēta “Izraēlas Ķēniņu Laika grāmata”, kuras teksts arī nav saglabājies līdz mūsdienām (Gambino 2011). Jaunā Derība tika uzrakstīta grieķu koinē valodā, diemžēl tā saucamie autogrāfi jeb grieķu oriģināli nav saglabājušies. Ir mēģinājumi grieķu oriģināltekstu rekonstruēt no saglabātajiem tekstiem.

Elhasaja grāmata – pazudis teksts, kurā bija lasāmi ebreju izcelsmes kristiešu un gnostiķu apokaliptiskie pareģojumi. Šis darbs pazīstams tikai no fragmentiem, kuri citēti imperatora Trajāna laiku agrīno kristiešu – Romas Hipolīta, Eisēbija, Salamas Epifāna un Origena – rakstos. Šie autori norāda, ka grāmatu izmantojuši ebionīti, esēņi un nācarieši. Mūsdienās šādi teksti veido daļu no Jaunās Derības apokrifiem – rakstiem, kas nav uzņemti kanonā (Svēto Rakstu sarakstā), tomēr satura dēļ pretendē būt līdzvērtīgi ar kanonu. Apzīmējums “apokrifs” radies no grieķu vārda, kas nozīmē “paslēpts”, “slepens”, “tāds, par ko nezina”, “grūti saprotams” (sk. arī Baldunčiks, Pokrotniece 1999: 66). Grieķu filozofijas un Austrumu reliģiju ietekmē veidojušos gnostiķu aprindās par apokrifiem dēvēja grāmatas, ko uzskatīja par pārāk svētām, lai tās izpaustu plašākai sabiedrībai. Mūsu ēras pirmajos gadsimtos bija daudz kristiešu literatūras darbu, no kuriem neliela daļa iekļauta Jaunajā Derībā; arī viduslaikos radītie kristīgie sacerējumi daudzkārt piedēvēti agrākiem gadsimtiem.

Pieejami gandrīz visi Bībeles manuskripti, kurus savā laikā izmantoja angļu tulkotāji. Šo manuskriptu autentiskuma sakarā vēstures gaitā radušies vairāki mīti; viens no tiem apgalvo, ka ķeceris ir rupji mainījis sākotnējo tekstu, citā mītā secināts, ka to darījuši ortodoksālie pārrakstītāji (Wallace 2012). Toties par autentiskumu var nešaubīties Džona Viklifa (*John Wycliffe*) Jaunās Derības tekstu angļu tulkojumā no grieķu oriģināla un Vecās Derības tekstu angļu tulkojumā no ebreju oriģināla, taču tulkojums, kas tika veikts 15. gadsimta angļu valodā, mūsdienu anglofonajam lasītājam ir pilnīgi nesaprotams.

Pie zudušajiem manuskriptiem pieskaitāmi arī t. s. gnostiķu evaņģēliji, kas līdz mūsdienām saglabājušies tikai daļēji. Ģeogrāfiski šie senie teksti saistīti ar to atrašanās vietu – Čenoboskionu (“Zosu ganības” tulkojumā no grieķu valodas), kas bija agrīno kristiešu garīgais centrs Tebaidā, Ēģiptes daļā, kura savā laikā bija iekļauta Romas impērijā un kurā no 4. gadsimta darbojās klosteris. Netālu bija Nādžhāmāda – pilsēta, kur Nilas piekrastes klintīs 1945. gadā tika atrasta tā saucamā Nādžhāmādas bibliotēka jeb 2. gs. gnostiķu manuskriptu kolekcija (Sīlis 2017: 41–54).

Klasisks piemērs, kad tulkojumi pārdzīvojuši pazudušo oriģinālu, ir šumeru eposs “Poēma par Gilgamešu” (tapis ap 2000. g. p. m. ē.). Poēmas valoda ir savdabīgs divu valodu (šumeru un akādiešu) sakausējums: to veido šumeru valoda – Šumeras civilizācijas pamatvaloda, kas,

būdamā aglutinatīva valoda, veido vārdus, pievienojot afiksus vārdu saknēm vai celmiem, un ir valodas izolāts, kurā runāja Mezopotāmijas dienvidos. Šumeri un blakus dzīvojošie akādieši (viena no agrīnajām semītu valodām) laika gaitā tiktāl tuvinājās, ka izveidojās kultūru simbioze un divvalodība (Silis 2017: 41).

Ap 2000. gadu p. m. ē. šumeru valodas vietā par saziņas valodu kļuva akādiešu valoda, bet šumeru valoda nākamos 2000 gadus turpināja pastāvēt kā svēto ceremoniju, literārā un zinātniskā rakstu valoda. Tajā tad arī tapa ķīlraksti, ar kuru palīdzību uz māla plāksnītēm tika pierakstīta poēma par Gilgamešu.

Šajā šumeru rakstu valodā tika pierakstītas piecas šumeru poēmas par Bilgamešu (Gilgamešs šumeru valodā). Tie bija cits no cita neatkarīgi teksti, kuri 18. gadsimtā pirms mūsu ēras tika sapludināti vienā un kurus mūsdienās dēvē par “seno babiloniešu variantu”. No šī teksta saglabājušās tikai dažas māla plāksnītes (Gadd 1933: 127–143; Kramer 1944: 7–23). Vēlākais šī teksta (tapis periodā no 13. līdz 10. gs. p. m. ē.) variants – “*Ša nakvba imuru*” (“Dziļumus redzošais”, mūsdienu variantā – “Nezināmo redzošais”). No šī varianta māla plāksnītēm mūsdienās pieejamas apmēram divas trešdaļas.

Visjaunākais eposa akādiešu valodas variants tapis ap 2. gs. p. m. ē. un tika atrasts valdnieka Ašurbanipala bibliotēkā. Tādējādi var uzskatīt, ka autentiskais pirmteksts nav saglabājies, jo tas pieejams tikai atsevišķu mūsdienu sasniegušu māla plāksnīšu veidā. Nepilnīgu akādiešu valodas varianta tekstu (tikai 12 plāksnītes) 1853. gadā Ninivē atrada haldiešu arheologs, Mosulā dzimušais Hormuzds Rasams (*Hormuzd Rassam*, 1826–1910). Pirmo mūsdienu tulkojumu angļu valodā 19. gadsimta 70. gadu sākumā pabeidza britu asirologs Džordžs Smits (Smith 1880). Vispilnīgāko mūsdienu tulkojumu veicis Londonas Universitātes profesors Endrū Džordžs (George 2000).

Pilns eposa/poēmas tulkojums latviešu valodā nav atrodamas, bet izdevniecība “Apvārnis” piedāvā anonīma autora tulkojumu². Dzejnieks un atdzejotājs Leons Briedis reiz izteicies:

“.. ir arī kāds sapnis, kas tolaik netika realizēts un kas man tagad reizēm neļauj naktis aizmigt, – tā ir Mezopotāmija. Un viens no mani maziem sapniņiem ir pamēģināt – varbūt pie tā es atgriezīšos – pārtulkot latviski “Gilgamešu”. Atzišos, 1970. gadu beigās šī ideja radās Imantam Ziedonim, viņš arī kaut ko mēģināja darīt, bet, cik tālu šī

² <https://www.aliens.lv/p-civil/2977-poema-par-gilgamesu>

ideja tika, es nezinu; es gāju pie tāda profesora Djakonova, un mēs no ķīlraksta plāksnītēm mēģinājām lasīt. Mezopotāmijas valodas es tā arī nesāku mācīties, tāpēc tos “Gilgameša” fragmentus, ko publicēju žurnālā “Kentaurs”, nosaucu tikai par “latviskojumiem”” (Balode 2009)

2.2. Tulkošana pirmatnējās kopienas periodā (40 000. g. p. m. ē.–1200. g. p. m. ē.)

Iespējams, ka šī perioda garums ir vismaz 28 000 gadu. Dati iegūti, lietojot radioaktīvā oglekļa (C-14) datēšanas metodi (Fraile 2018). Savukārt Elisters Paiks (*Alistair Pike*) uzskata, ka jau 64 000 gadus senajos neandertāliešu alu zīmējumos var saskatīt spēju veidot valodu (Hoffman 2018).

Hipotētiski visnenākā tulkošanas forma šajā periodā ir mutvārdu tulkošana. Potenciālie tulki/tulces varēja būt kara gūstekņi, kas gūsta laikā iemācījušies ienaidnieku cilts valodu; sievietes vai vīrieši, kas ieprecējušies ciltī ar citu valodu, arī šādu cilvēku divvalodīgie bērni.

Rakstveida tulkošana radās vēlāk. Iespējams, ka par tās pirmākumiem var uzskatīt zīmējumus uz alu sienām, kuros attēloti dzīvnieki, cilvēki, augi utt. (Fraile 2018, Hoffmann 2018).

2.3. Uzskati par tulkošanas būtību Senajā Ēģiptē, Senajā Indijā, Senajā Ķīnā un Arābu Kalifātā

2.3.1. Tulkošanas būtības izpratne Senajā Ēģiptē (3150. g. p. m. ē.–31. g. p. m. ē.)

Precīzu ziņu par mutvārdu tulkošanas principiem Senajā Ēģiptē nav, lai gan skaidrs, ka valsts multilingvālajā vidē šāda tulkošana notika. Precīzāka informācija ir par rakstveida tulkošanu, kurā tika izmantotas īpašas rakstu zīmes jeb hieroglifi. Ēģiptiešu hieroglifi (ēģiptiešu: *sš n mdw ntr* – ‘dieva vārds’) ir formālā rakstība, kas tika lietota Senajā Ēģiptē. Tajā ir gan logogrāfiski (putnu, cilvēku), gan alfabētiski elementi. Tā bija viena no rakstībām, kas tika izmantota ēģiptiešu

valodas pierakstīšanai, sākot ar 4. tūkstošgadi p. m. ē. līdz Senās Romas valdīšanas laikam Ēģiptē.

Senajā Ēģiptē nepraktizēja interlingvālo tulkošanu (no avotvalodas mērķvalodā), bet gan intralingvālo “tulkošanu” no prestižās un izsmalcinātās Augstās valodas Zemajā valodā (dialektā, izloksnē). Tā bija teksta pārnese valodas iekšienē, no viena varianta konteksta cita varianta kontekstā, citā konteksta interpretācijā – to apzīmēja ar vārdu *wHa* (atraisīšana, atšķetināšana, nozīmes samezglojumu atslābināšana) (Cooper Cole 2015). Mūsdienu izpratnē šī pieeja būtu pielīdzināma brīvajam tulkojumam no vienas valodas otrā (George 2000).

Šādi galvenokārt interpretēja reliģiskos tekstus, daudz retāk – t. s. “gudribu” jeb zinātniskos tekstus. Kā jau tika minēts, Senajā Ēģiptē tika praktizēta intralingvālā tekstu interpretēšana/pārrakstīšana. Ievērojams pārrakstītāju (angl. *Scribes*) skaits tika nodarbināts tā laika lielākajos tempļos: nāves dieva un arī demiurga (=Radītāja) Ptaha templī Memfisā un Karnakas templī. Ja Senajā Ēģiptē nevaram runāt par eksplīcītiem teorētiskiem vispārinājumiem, tad pārrakstītāji gan apzinājās tulkošanas metožu “teorētisko” nozīmi, kas izpaudās zināmās likumsakarībās.

Ievērojamais pārrakstītājs Ptahoteps brīdina citus šajā amatā mācītus kolēģus: “Savu zināšanu un prasmju dēļ nekļūstiet iedomīgi, bet uzklausiet kā mācītu, tā arī nemācītu cilvēku viedokļus – tikai tā jūs sasniegsiet pilnību.” (Cooper Cole 2015: 91)

Ēģiptiešu pārrakstītāji laika gaitā radīja sistēmu, ar kuras palīdzību tie spēja prasmīgi anotēt jebkuru rituāla tekstu. Lūk, dažas atziņas jaunas interpretācijas radīšanai:

- Darba procesā ņemt vērā vairākus informācijas avotus, nepaļaujoties tikai uz vienu.
- Saglabāt oriģinālteksta saturu un formu.
- Uzkrāt iepriekš tradicionālo materiālu pārrakstīšanas pieredzi.
- Izteiksmes skaidrības labad vairākkārt pārlasīt izdarīto, pēc vajadzības pievienojot plašākus skaidrojumus. (Cooper Cole 2015)

Redzam, ka jau tik tālā senatnē bija izpratne par sākotnējo saturu un tā vēlāko variantu, kas mūsdienās tiek saukts par avottekstu un tā interpretāciju jeb mērķtekstu.

Šo intralingvālās “tulkošanas” praksi – tekstu pārveidošanu no agrinās valodas uz vēlāko laiku valodisko izteiksmi, kas tika

izmantota Ēģiptes senākajā vēstures periodā, – auglīgi lika lietā arī Jaunās Karaļvalsts periodā (1550.–1070. g. p. m. ē.), jo, palielinoties laika distancei ar senatni, pagātnes tekstu izpratne daudziem kļuva arvien neskaidrāka (analoģija ar, piem., Šekspīra laika *New English* un mūsdienu angļu valodu).

Vēlreiz jāuzsver, ka tekstu pārrakstītāji neatzina interpretāciju “burts burtā / vārds vārdā”, jo tā tiktu iznīcināta teksta jēga (sk. arī Cook 2022).

2.3.2. Intralingvālā tekstu interpretācija Senajā Indijā

Tulkojumzinātnieks Indra Nats Čudhuri (Choudhuri 2021: 113–123) mēģināja rast atbildi uz neparasto situāciju: kas bija tas paradoksālais iemesls, ka milzīga valsts ar 5000 gadus senu civilizācijas vēsturi nepielika ne mazāko piepūli, lai izveidotu tulkošanas teorijas skolu virkni, kas kaut kādā – kaut vai tikai virspusējā – mērā pievērstos tulkošanas problēmu risināšanai.

Izcilais domātājs Krišnamurti uzskatīja, ka Indija ir teritorija, kurā dominē valodiska pieeja visam notiekošajam, tāpēc vajadzētu būt tā, ka tā ir teritorija, kurā dominētu translatoģiska pieeja. (Krishnamurti n.d.)

Daudzi Indijas iedzīvotāji ir poliglotti, kas ikdienas saziņā un arī savā domāšanā lieto vairāk nekā vienu valodu. Jāsecina, ka Senajā Indijā par tulkošanu uzskatīja avotteksta intralingvālu interpretāciju. Tomēr, no mūsdienu translatoģijas pozīcijām raugoties, neizprotami paradoksāla šķiet situācija, ka tulkojumzinātnes vietā ir “baltais plankums”, kamēr valodniecības jomā Indija var lepoties ar tādiem klasiskiem senatnes traktātiem kā, piemēram, Pāṇini (4. gs. p. m. ē.) gramatika *Aṣṭādhyāyī*.

Raksturojot tulkošanas teorētiskās domas neesamību Senajā Indijā, sīkāk pakavēsimies pie ievērojamā indiešu eiropeista Suniti Kumara Čaterdži (*Suniti Kumar Chatterji*, 1890–1977) uzskatiem, pieminot arī viņa ciešo saistību ar Latviju. Čaterdži savas dzīves laikā divreiz (1964. un 1966. g.) apmeklēja Rīgu, un šajā laikā aizsākusies arī izcilā valodnieka un dzejnieces Mirdzas Ķempes draudzība (Bankavs, Jansone 2010: 118–119). Čaterdži pētījis indoāriešu valodas, interesējies par Seno Indijas tautu kultūras sakariem ar baltu tautām. Nozīmīgas publikācijas: kapitāldarbi “Bengāļu valodas izcelšanās un

attīstība” (1926) un “Balti un ārieši” (1968). Suniti Kumars Čaterdži uzsver, ka Senās Indijas poliglotisms bija impulss “translatoloģiskās apziņas” attīstībā visplašākajos sabiedrības slāņos.

Indijā sanskrits tradicionāli ir bijusi avottekstu, piemēram, *Rāmajānas* un *Mahābharātas*, valoda. Sanskrita teksti tika “pārradīti” reģionālajās valodās, un šo “pārradīšanu” mūsdienās ieviesa arī tulkojumzinātnes terminoloģijā – transkreācija (*transcreation*). Transkreācija plaši vērojama produkcijas reklāmas jomā – notiek globālas (vai arī specifiska citas kultūras) reklāmas “pārradīšana”, lokalizācija (adaptācija), kurā tiek ievērota mērķauditorijas specifika. To redzam Zanes Vilciņas maģistra darbā “Transkreācija reklāmas materiālos Latvijā”, kas izstrādāts un aizstāvēts Latvijas Universitātē. Pētījumā atklāts, ka transkreācijas izplatība un īpašības ir saistītas ar uzņēmuma korporatīvo politiku (Vilciņa 2017).

Šādi “pārradīti” sanskrita teksti Senajā Indijā tika dēvēti par “ēnām”.

Transkreācijas metodes īpatnības 20. gadsimta Indijā parādās t. s. psihospirituālās tulkošanas teorijā, kuras autors ir Šrī Aurobindo (*Sri Aurobindo*, 1892–1950).

Šrī Aurobindo (Aurobindo 2009) runā par četriem atšķirīgiem apziņas līmeņiem, kas parādās mūsu virspusēja rakstura apzināšanās jeb saprašanas procesā:

Pirmo jeb sākotnējo līmeni tikpat kā nekad neizmanto mūsdienu zinātnē filozofijā. Šrī Aurobindo to sauc par “zināšanu jeb atpazīšanu pēc identitātes” (*knowledge by identity*), šī zināšana nav šķirama no esības, no sevis paša kā eksistējošas būtnes atpazīšanas. Šis apziņas līmenis ir mūsu intuitīvās zināšanas par loģikas un spriedumu veidošanas pamatlikumiem.

Otrais apzināšanās/zināšanas/zināšanu līmenis ir tieša, nepastarpināta saskare. Šī ir tieša, prerefleksīva un eksperimentāla “zināšana”, mūsu sajūtu apzināšanās.

Trešo līmeni mēs izmantojam, skatoties uz sevi pa pusei objektīvā veidā. Šrī Aurobindo to sauc par separatīvo tiešo jeb nepastarpināto “zināšanu” līmeni: separatīvo tāpēc, ka notiek distancēšanās starp sevi un novērojamo objektu. Atšķirība starp otro un trešo ir tāda, ka otrais tips saka: “Cik brīnišķīga diena!”, bet trešais tips secina: “Šodien es, šķiet, esmu laimīgs!”

Ceturtais līmenis ir mūsu ikdienišķajās izjūtās balstītas zināšanas, kas ir pilnībā separatīvas un netiešas: šajā līmenī vērojama pilnīga

nošķirtība no tā, kas tiek novērots, un no netiešās “zināšanas”, ko sniedz fiziskās sajūtas.

Tulkošanas procesā vērojama šo četru faktoru vienotība, tulkojuma lasītāju iepazīstināšana ar jauniem jēdzieniem, vārdu vērtības un “attēlu” transformācija. Ar “attēliem” Šrī Aurobindo, iespējams, domājis vārdu radīto vizuālo priekšstatu lasītāja apziņā.

Šrī Aurobindo piedāvāto metodi praksē izmantoja rakstnieki un dzejnieki: Rabindranats Tagore (*Rabindranath Tagore*, 1861–1941), pats Šrī Aurobindo, kā arī A. K. Ramanudžans (*Attipate Krishnaswami Ramanujan*, 1929–1993).

2.3.3. Senās Ķīnas domātāju teorētiskie viedokļi par tulkošanu

Tulkošana Senajā Ķīnā aizsākās pirms aptuveni 3000 gadiem, un to var pamatoti uzskatīt par vienu no būtiskākajiem Ķīnas nacionālās kultūras attīstības stimuliem. Šajā nodaļā tiks sniegts īss pārskats par t. s. seno periodu (1100. g. p. m. ē.–17. gs.), bet laiku pa laikam autors atsauksies arī uz vēlāko Ķīnas translatologu viedokļiem, jo valstī ar 1 miljardu 411 miljoniem iedzīvotāju (2023. g.) ir 3012 koledžas un universitātes, kurās augstāko izglītību apgūst ap 40 miljoniem studentu (2021. gada dati). 13 universitātēs iespējams iegūt maģistra grādu tulkojumzinātnē un praktiskajā tulkošanā – šie dati redzami portālā “*Translation and Interpreting in China*” (Cheung, Wusun 2006; sk. arī *Translation & Interpreting in China*³). Dažām no šīm universitātēm, piemēram, Hanžou, Ninbou un Pekinas Universitātei, Honkongas Baptistu universitātei, ir stabila starptautiska reputācija, šo augstskolu tulkojumzinātnieki arvien lielākā skaitā intensīvi publicējas pasaules atzītākajos tulkojumzinātnes žurnālos.

Tradīcija spriest par tulkošanas problēmām aizsākās centrālās varas kontaktu rezultātā ar vasaļvalstīm, budistu garīgos tekstus tulkojot ķīniešu (=mandarīnu) valodā (vispār Ķīnā jārunā par apmēram 100 valodām). Šie tulkojumi un spriedumi palīdzējuši attīstīt Ķīnas literārās un intelektuālās tradīcijas. Tulkojumi bija nepieciešami īpaši tāpēc, ka jau no senatnes Ķīnā ir pieci lingvistiski reģioni ar neskaitāmām savstarpēji nesaprotamām valodām. Komunikāciju milzīgajā valstī

³ <https://www.mastersportal.com/study-options/270156086/translation-interpreting-china.html>

nodrošināja īpaši ierēdņi ar tulkošanas iemaņām, kurus dažādos reģionos dēvēja dažādi: ziņas tālākraidītājs, reprezentētājs, tulks.

Pirmie Ķīnas tulkotāju radītie mērķteksti fiksēti, sākot ar 1100. gadu p. m. ē., Žou dinastijas laikā. Tulkotāji pārsvarā bija valdības ierēdņi, kas pārtulkotajos dokumentos norādīja arī tulkojuma gadu un datumu. Tulkojumam bija ļoti precīzi jāataino oriģinālteksta ideoloģiskās nianšes. Viens no šiem ierēdņiem aprakstījis tulkojumu kā vienas rakstu valodas aizstājēju ar otru rakstu valodu, sekojot tam, lai savstarpējas izpratnes labā nozīme saglabātos nemainīga (Zhong 2023).

Nozīmīgs faktors tulkošanas uzplaukumam Ķīnā notika periodā, kas sākās ap 206.–220. gadu p. m. ē., kad valstī no Indijas ienāca budisms. Šis process radīja nepieciešamību Ķīnas budistu vajadzībām veikt tulkojumus no sanskrita. Šķiet, ka tieši šajā periodā notika diskusijas par burtisko un brīvo tulkojumu kā par nozīmīgāko tulkošanas teorijas jautājumu. Tika spriests arī par tulkojuma lingvistiski estētisko ietekmi uz mērķauditoriju, piemēram, Ži Kvians (3. gs.) kāda konkrēta tulkojuma novērtējuma ievadā aizrāda, ka šim tulkojumam “trūkst elegances”. Arī budistu mūks un zinātnieks Sengrui (371–438) bija pārliecināts, ka labs tulkojums ir vidusceļš starp eleganci un vienkāršību (turpat).

5. gadsimtā tika izveidota īpaša mācību iestāde budisma svēto rakstu masveida tulkošanai. Viens no skolotājiem bija slavenais budistu mūks Kumaradživa (*Kumarajiva*, 350–410), kurš organizēja tulkošanu un tulkoja arī pats. Kumaradživa uzskatīja, ka brīvais tulkojums (nozīmes pārnese) ir pareizā tulkošanas metode.

Nākamais nozīmīgais periods Ķīnas tulkošanas un tulkojumzinātnes vēsturē (581–907) augšminēto tradicionālo sistēmu ar lielu vērīenu izkopa tālāk: tulkotāji galvenokārt bija budistu mūki, kuri kvalitatīvi tulkoja no sanskrita un iedziļinājās arī tulkošanas teorijas problēmās. Valdīja uzskats, ka tulkotājam jābūt uzticīgam budistu mācībai, jāievēro lasītāju vajadzības un, nedomājot par popularitāti un slavu, pilnībā jānodod mērķauditorijai budisma oriģināltekstu būtība. Par šī perioda nozīmīgāko tulkotāju un arī tulkošanas teorētiķi tiek uzskatīts Ksuanzans (*Xuan Zang*, 600–664), kas arī definēja vairākas netulkojamības jomas, kuru risinājums ir transliterācija. Šīs jomas ir mantru noslēpumi, polisēmija – nav pieļaujams tulkot to, kas nav atrodams Ķīnā (piem., jambu koks), nedrīkst mainīt pagātnē

veidotu terminoloģiju, piemēram, vārda “zināšanas” vietā jālieto vārds “pradžņā”. Ksuanzans bija pārliecināts, ka labam tulkojumam raksturīgs patiesums un tam jābūt saprotamam visplašākajam lasītāju lokam. Šo tulkojumu ietekme bija tik liela, ka viens no šī perioda imperatoriem pats kļuva par budistu. Parādījās arī pirmie tulkojumi no nacionālās dzimtās (ķīniešu) valodas sanskritā (Zhong 2023).

Periodā no 1271. līdz 1368. gadam budistu sutru tulkojumi kļuva mazāk populāri, atdodot prioritāti zinātnisko tekstu tulkojumiem no arābu un eiropiešu valodām, piemēram, divi arābu izcelsmes valdnieki pasūtīja arābu astronomu darbu tulkojumus.

Situācija radikāli mainījās 16. gadsimtā, kad Ķīnai sāka veidoties kontakti ar Eiropu un kļuva skaidrs, ka Ķīna sāk atpalikt dažādās zinātnes un tehnikas jomās. Šajā laikā valstī sāka parādīties kristīgie misionāri, kas ar tulkojumiem no dažādām Eiropas valodām ne vien izplatīja Kristus mācību, bet bija arī prasmīgi itāļu, portugāļu, vācu un franču zinātnisko un tehnisko tekstu tulkotāji. Tulkojumi aptvēra tematiski plašu loku: inženierzinātnes, Eiklida ģeometriju, matemātiku, astronomiju saistībā ar navigācijas instrumentu tehnoloģiju, Klaviusa mācību par izoperimetriskām figūrām, hidroloģiju, medicīnu, arī fizioloģiju un klasiskās loģikas mācību. Šī situācija prasīja arī jaunas terminoloģijas ieviešanu, kam vienlaikus bija ne vien pozitīva, bet arī negatīva ietekme – terminrades grandiozie apjomi būtiski palēnināja progresu tulkošanas teorijas jomā.

2.3.4. Arābu pasaules ieguldījums tulkošanā

Aleksandrijas bibliotēkas ugunsgrēka un citu negadījumu rezultātā Rietumu pasaule pazaudēja gandrīz visus filozofa Aristoteļa darbus. Šo darbu atrašana vai atgūšana bija process, kas risinājās viduslaiku Eiropā no 12. gadsimta vidus līdz 13. gadsimta vidum. Lielākā daļa Aristoteļa darbu tika kopēti vai atkārtoti tulkoti no grieķu vai arābu tekstiem latīņu valodā. Tādā veidā tika pārķopētas vai pārtulkotas vairāk nekā 40 grāmatas⁴.

10. gadsimta Bagdādē lasītpratējiem arābu valodā bija tikpat tieša pieeja Aristoteļa darbiem, kā tas ir angļu valodas tekstu lasītāju lokam mūsdienās. Tas bija iespējams, pateicoties stabilajai un labi finansētajai tulkošanas praksei, kas, sākot ar 8. gadsimta otro pusi, veidojās

⁴ wikiislam.net/wiki/Arab_Transmission_of_the_Classics

un uzplauka Abāsīdu dinastijas kalifāta laikā. Tulkotājus finansiāli atbalstīja visaugstākās aprindas, ieskaitot pašu kalifu un viņa ģimeni, tas arī veicināja grieķu filozofijas un zinātnes ienākšanu islāma kultūrā. Kas motivēja Abāsīdu kalifāta (750–1258) sabiedrības augšslāņus atbalstīt šo neaptverami plašo un sarežģīto ieceri? Grieķu zinātne, piemēram, medicīna un inženierzinātne nodrošināja šīs informācijas praktisko izmantošanu.

No antīkās pasaules beigām līdz pat islāma dzimšanai grieķu valoda kristiešiem, it īpaši tiem šīs reliģijas piekritējiem, kas dzīvoja Sīrijā, kalpoja par intelektuālās saziņas līdzekli. Tāpēc tad, kad islāma aristokrātija izjuta nepieciešamību ar arābu valodas tulkojumu palīdzību tuvāk iepazīties ar grieķu zinātnei un filozofiju, tā vērsās pie kristiešiem.

Taču, kā lai izskaidro faktu, ka tulkotāji saņēma dāsnu samaksu par Aristoteļa “Metafizikas” un Plotina “Eneādu” tulkojumu arābu valodā? Šādai rīcībai, iespējams, bija tīri politiski motīvi: lai pierādītu persiešiem un bizantiešiem, ka islāma kultūra, lai cik tai ir nepieņemama kristīgās teoloģijas iracionalitāte, var daudz efektīvāk izmantot helēņu kultūras sasniegumus, nekā to spēj kaimiņos esošie sāncenši.

Informācija par Aristoteļa darbiem līdz Rietumu pasaulei nonāca pa diviem ceļiem – viens no tiem bija nepastarpināts grieķu avottekstu tulkojums latīņu valodā; otrs ceļš – tulkojums latīņu valodā no arābu tekstiem, kas savukārt bija tulkojumi no sīriešu valodas. Tā tika tulkoti Austrumu kristiešu saglabātie Aristoteļa darbi Mezopotāmijā, Sīrijā un Ēģiptē. Tulkotāji galvenokārt bija kristieši, kas nākamās divus gadsimtus (ap 800. gadu) dzīvoja un strādāja Tuvajos Austrumos. Teksti sākumā tika tulkoti no grieķu avottekstiem sīriešu valodā, bet pēc tam – arābu valodā. Tulkošanas process nebija viegls, jo grieķu valoda nepiederēja semītu valodu grupai, tāpat arī arābu valodā vēl nebija radīti termini filozofisku ideju izteikšanai (Adamson 2017). Neraugoties uz visa procesa komplikētību, tulkojumi bija akurāti veikti, lai arī dažreiz pārāk burtiski (Hyman 1983).

Varam secināt, ka latīņu tulkojumi no arābu avotiem veica aplinkus ceļu – no grieķu valodas sīriešu valodā, no sīriešu valodas arābu valodā, no arābu valodas latīņu valodā.

Aristoteļa “Poētikas” II grāmata, kurā ietverta komēdija “Par pitagoriešiem”, ilgu laiku Eiropai nebija pieejama. Tā tas turpinājās līdz viduslaikiem un agrīnajai renesansei, kad šis darbs netieši kļuva

pieejams, latīniski iztulkojot Averoesa (Ibn Rušda) arābu valodā 12. gadsimtā rakstītos komentārus par šo Aristoteļa tekstu.

2.4. Tulkošana antīkajā Eiropā un Tuvējos Austrumos

2.4.1. Ievērojamu senatnes tulkotāju teorētiskie izteikumi: Cicerona, Horācija un Sv. Hieronīma domas par tulkošanas būtību un metodēm

- Marks Tullijs Cicerons (*Marcus Tullius Cicere*, 106.–43. g. p. m. ē.)

Senās Romas filozofs, valstsvīrs, jurists, literāts, politikas teorētiķis un Romas likumu izstrādātājs. Cicerons tiek uzskatīts par vienu no izcilākajiem Romas oratoriem un prozas stilistiem. Cicerons kā tulkotājs (un orators) katru vārdu, retorikas paņēmieni un frāzi salāgo ar avotteksta stilu, savukārt tulkojuma koncepciju – ar tulkojamā darba situatīvo pozīciju. Viņa galvenais mērķis ir panākt maksimālu atbilstību (Kučinskienē 2012: 95–111).

Tulkošanas aspektā, pēc Cicerona domām, ideāla situācija ir tad, kad avotteksts tiek maksimāli imitēts, jo citādi despotiskā Saprāta valdonīgais spiediens “sagraus” tulkojuma kvalitāti: “Ja es atveidoju vārds vārdā, tad rezultāts šķitīs lempīgi neveikls, tomēr, ja es, nepieciešamības spiests, kaut ko mainīšu [teksta elementu – J. S.] kārtībā vai radikāli kaut ko pārfrāzēju, tad, man šķiet, es būšu spēris soli sānis no īstenajām tulkotāja funkcijām.” (sk. Weissbort 2006: 22)

- Kvints Horācijs Flaks (*Quintus Horatius Flaccus*, 65. g. p. m. ē.–8. g. p. m. ē.)

Kvints Horācijs Flaks tradicionāli tiek dēvēts par Horāciju. Darbā “Dzejas māksla” (*Ars poetica*) Horācijs uzskata, ka tulkojumam jābūt estētiski patīkamam un radošam, kā arī iesaka nepārspilēt ar nepamatotu avotteksta imitāciju.

Tomēr, lai arī Horācijs iebilst pret to, ka tulkotājs “verdziski” kopē oriģināltekstu, viņš vienlaikus mudina neaizrauties ar pārāk pārspilētu tieksmi ieviest tulkojumā pašradītus jaunvārdus. Tas gan nav pretrunā ar romiešu mācīto vīru uzskatu, ka jaunvārdi tulkojumos bagātina valodas literāro sistēmu, – Horācijs vienkārši aicina nepārspilēt. (Rudd 1990: 34)

▪ Kopīgais Cicerona un Horācija uzskatos

Gan Cicerons, gan Horācijs ļoti strikti nošķir burtiska un brīva tulkojuma principus. Abi pozitīvi izsakās par to, ka, iespēju robežās, ar valodas bagātināšanas palīdzību jāpaaugstina tulkojumu estētiskā kvalitāte. Abi atbalsta apdomīgu pieeju avotteksta interpretācijai, lai tulkojums būtu nevis “vārds vārdā”, bet gan “jēga jēgā” (Cicerona slavenais izteikums, par kura autoru kļūdaini uzskata Svēto Hieronīmu: *non verbum de verbo, sed sensum exprimere de sensu*).

Gan viņu, gan arī pārējo Senās Romas domātāju uztverē tulkojums bija savdabīgs vingrinājums sastatāmajā stilistikā. Tas bija pamatoti, jo senatnē katrs izglītots romietis bija lasījis visus iespējamus avottekstus, kuri tika tulkoti. Tāda līmeņa lasītāju prasības bija ārkārtīgi augstas, jo viņiem bija iespēja novērtēt abus tekstus, tos salīdzinot.

2.4.2. Bībele un tās tulkojumi

Katras tautas literatūras vēsturē izcilu vietu ieņem Bībeles tulkojums. Jau tā parādīšanās vien liecina par stabilu rakstītās literatūras tradīciju. Sākotnēji daļa Bībeles tekstu bija uzrakstīti senebreju valodā, citi – aramiešu, vēl citi – sengrieķu valodā. Garākais un vecākais ir no Nāves jūras tīstokļiem (ap 100. g. p. m. ē.), kas atrasts Kumrānā, Izraēlā (Eisenman, Wise 1993). Mūsdienās no aptuveni 6900 valodām (daudzas no tām lieto neliels cilvēku skaits) Bībele vai tās daļas iztulkotas aptuveni 2500 valodās. Bībeles tulkošanas darbs, kas parasti notiek no oriģinālvalodām, ir ilgs process, kuru mūsdienās gan atvieglo speciālas datorprogrammas, kas palīdz novērst kļūdas. Arī jaunā Bībeles tulkojuma latviešu valodā tapšanas procesā izmantota Apvienoto Bībeles biedrību uzturēta datorprogramma “Paratext”⁵.

Bībele ir grāmatu kolekcija, kuru veido divas pamatdaļas. Tā ir lielākoties senebreju, kā arī senaramiešu valodā sarakstītā Vecā Derība (Ebreju Bībele) un grieķu valodas *koinē* jeb kopīgajā t. s. Atikas grieķu valodā sarakstītā Jaunā Derība. Kristīgo konfesiju starpā pastāv dažādas izpratnes par Bībeles kanona apjomu, lai gan Bībeles tekstu vairums atšķirīgajās tradīcijās ir nemainīgs.

Bībeles nosaukums ir cēlies no grieķu vārda *βιβλία*, *biblia* ‘grāmatas’. Šī nosaukuma attiecinājums uz grāmatu kopumu, kuru veido Vecā un Jaunā Derība, pirmoreiz sastopams 4.–5. gadsimta mijas baznīcas tēva

⁵ Paratext Homepage - Paratext

Jāņa Zeltamutes (*Ιωάννης ὁ Χρυσόστομος*) sprediķī. Viduslaiku latīņu valodā šis vārds (*biblia*) pārtapa par grāmatu kopuma vienskaitļa nosaukumu un tādā veidā nonāca arī citās Eiropas valodās.

▪ Bībeles tulkošanas pirmsākumi

Pirmie Vecās Derības tulkojumi grieķu valodā parādījās 3. gs. p. m. ē. Tos lietoja hellenizējušies jūdi.

2. gadsimtā Veco Derību iztulkoja sīriešu valodā, šo tulkojumu pazīst ar nosaukumu “Pešita”, Eiropā populārāks nosaukums šim tulkojumam ir “Septuaginta”. Apmēram tajā pašā laikā sīriešu valodā sāka tulkot arī evaņģēliju tekstus.

Septuaginta (LXX) ir senākais zināmais Ebreju Bībeles tulkojums. Tā nosaukums (latīņu *septuaginta* ‘septiņdesmit’; romiešu ciparos LXX) cēlies no leģendas par tā tapšanu, kas aprakstīta 2. gs. p. m. ē. sarakstītajā Aristeja vēstulē. Ptolemaju Ēģiptes valdnieks Ptolemajs II Filadelfs (*Ptolemaios Philadelphos*) pasūtīja Ebreju Bībeles tulkojumu grieķu valodā, lai paplašinātu savas bibliotēkas krājumus. Jeruzālemes augstā priestera izvēlētie 70 (citur 72) gudrie, neatkarīgi tulkojot tekstu, esot nonākuši pie vienāda rezultāta (Rajak 2009).

▪ Svētais Hieronīms (dzimis ap 346./347. gadu – miris 420. gadā)

Hieronīms bija katoļu priesteris, mācītājs, teologs un vēsturnieks, atzīts par katoļu svēto. Dzimis Dalmācijas (vēsturisks reģions tagadējā Horvātijā) pilsētā Stridonā. Hieronīma dzimtā valoda bija ilīriešu valoda. Pret savu gribu tika ordinēts par priesteri, bet priesterību nekad savā dzīvē nepraktizēja. No pārāk ilgās lasīšanas un rakstīšanas viņam sāpēja acis, tāpēc daudreiz viņš nerakstīja pats, bet diktēja kādam citam. Hieronīma draugi bija aristokrāti un augstdzimušas dāmas, kas, vilušās politikā un politiķos, tiecās uz askētismu. Hieronīms skarbi kritizēja Romas elites viltus šķīstību un garīdzniecības manierīgo snobiskumu. Pēc pāvesta nāves bija viens no reālajiem kandidātiem uz šo statusu, taču viņa skarbie vērtējumi un uzbrukumi sabiedrības liekulībai liedza viņam šo amatu ieņemt; izplatījās arī baumas par viņa intīmu draudzību ar aristokrāti Paulu.

Šāda notikumu pavērsiena dēļ Hieronīmam Romā vairs nebija palikšanas, tāpēc viņš aizceļoja un caur Jeruzālemi nonāca Bētleme, kur nodzīvoja atlikušos 34 dzīves gadus. Kopā ar Paulu, savu aristokrātisko draudzeni no Romas perioda, Bētleme uzcēla klosteri un konventa ēku. Pēc Paulas nāves Hieronīms pārdeva savus zemes īpašumus un ēkas Itālijā, kļuva par veģetārieti, dzīvoja vienkāršu dzīvi lauku

klusumā. Šajā periodā Hieronīms intensīvi rakstīja vai diktēja – darīja to gan dienu, gan nakti. Tādējādi vidēji diennaktī tika uzrakstītas vai nodiktētas ap 20 lapušu teksta.

Bija periodi, kad darbs tika veikts lielā steigā, jo to uz priekšu dzina draugu nepacietība. Draugi bija arī tulkojuma pirmie kritiķi, redaktori un korektori. Savā 395. gada vēstulē Pamahijam “Par labāko tulkošanas metodi” Hieronīms rakstīja: “.. protams, izņemot Svētos Rakstus, kur pat sintakse satur noslēpumu, es tulkoju *non verbum de verbo, sed sensum exprimere de sensu* (ne vārdu pret vārdu, bet gan domu pret domu)”. (Jerome n.d.)

Hieronīma lielākais Bētleme perioda (386–420) darbs ir Vulgāta – Bībeles tulkojums latīņu valodā. Tulkojums tika veikts no grieķu valodas un ivrita, lai aizstātu vecāku Bībeles tulkojumu, kas pazīstams kā *Vetus Latina*, jo šis senākais variants bija iztulkots agrīnajā latīņu valodā. Sākot ar 7. gadsimtu, Hieronīma darbs kļuva par populārāko Bībeles latīnisko variantu. Tridentas ekumēniskais koncils (1545–1563) atzina, ka Vulgāta ir Dieva iedvesmots darbs, un turpmāk tā kļuva par katoļu oficiālo Bībeli. Vēlāk ar baznīcas ziņu Vulgāta vairākkārt tika labota, papildināta. Mūsdienās pamatā tiek lietota jau *Nova Vulgata* (Cain, Lösll 2009).

Lielākā Hieronīma tulkošanas kļūda – rāgi Mozum (Mikelandželo Mozu tādu arī izveidoja). Senebreju rakstībā fiksēja tikai līdzskaņus, tātad vārds, kas Hieronīmam bija jātulko, rakstībā izskatījās *qrn*. *Qaran* – “rāgi”, bet vārdu varēja izlasīt arī kā *qeren* – “gaismas stari”. Tad Mozum nebūtu rāgu, bet gan dievišķās gaismas staru apspīdēta seja.

Leģenda vēsta, ka Sv. Hieronīms mācējies saprasties ne vien ar cilvēkiem, bet arī ar zvēriem. Reiz Sīrijas tuksnesī Hieronīmam un viņa pavadoņiem mūkiem uzbrucis ievainots, no sāpēm vai ārpātīgs kļuvis lauva. Hieronīms nav nobijies no šī plēsoņas, bet gan izvilcis lauvam no ķepas ērkšķi un izārstējis to. Vēlāk Hieronīms lauvu pieradinājis, un zvērs nav atkāpies no vīra ne soli.

▪ Boēcijs (*Anicius Manlius Severinus Boethius*, 480–524)

Anicijs Manlijs Severīns Boēcijs bija romiešu filozofs, valsts darbinieks un krietni vēlāk (1883. gadā) arī katoļu svētais. Dzimis Romā senā un ietekmīgā ģimenē, no kuras nācis imperators Petronijs Maksims un Olibrijs, kā arī vairāki konsuli. Arī viņa tēvs Flāvījs Manlijs Boēcijs bija konsuls. Nodarbojies ar Aristoteļa un vairāku citu sengrieķu filozofu darbu tulkošanu latīņu valodā, savus

teorētiskos uzskatus par tulkošanas problēmām paužot komentāros uz lappušu malām.

Boēcija paša ievērojamākais darbs bija “Filozofijas mierinājums” (*De consolazione philosophiae*), ko viņš sacerēja 523. gadā cietumā, kur nokļuva pēc Itālijas ostgotu valdnieka Teodorika Lielā pavēles par to, ka plānojis savzvērestību pret valdnieku (Boethius 2000). “Filozofijas mierinājums” kļuva par vienu no populārākajiem un ietekmīgākajiem darbiem viduslaiku teoloģijas un filozofijas diskusijās. Eiropas kultūras vēsturē dažreiz ticis dēvēts par pēdējo romieti (sk. arī Kaylor and Philips 2012).

2.5. Eiropas viduslaiku un renesanses sākumperioda tulkojumzinātniskie uzskati (12.–15. gs.)

2.5.1. Viduslaiku tulkojumi no arābu valodas un Eiropas valodām ebreju valodā

Rietumeiropā 12. gs. pašā sākumā parādījās daudzi tulkojumi, kuros ebreju valoda bija gan avotvaloda, gan arī mērķvaloda, tādējādi veicinot ebrejiski islāmiskās kultūras izplatību. Šis process notika vairāku faktoru ietekmē.

Izglītoti un kultūru baudījuši ļaudis no tolaik islāmiskās Spānijas uzsāka ceļojumus uz kristīgajām zemēm. Piemēram, Abrahāms ibn Ezra (*Abraham Ibn Ezra*) apceļoja Itāliju, Franciju un Angliju, gādādams sev uzturlīdzekļus ar ebreju gramatikas mācību grāmatu sarakstīšanu, tulkošanu un minēto valstu ebreju kopienu pasūtītiem Bībeles komentāriem. Šie darbi, neapšaubāmi, stimulēja interesi par jaunajām pieejām valodas būtības un valodas apguves izpratnē, kā arī atspoguļoja Spānijas kultūras bagātības.

Izjutot reliģiskās vajāšanas un citas nedienas, 12. gadsimtā ebreju ģimenes no Ibērijas pussalas emigrēja uz Dienvidfranciju vai Ziemeļitāliju, tādējādi izplatot savu zināšanu un dzimtenes sasniegumu daļu jaunajās mītnes zemēs. Ebreju valodā sarakstītie darbi stimulēja interesi iepazīties ar vēl citiem tekstiem šajā valodā. Turklāt kultūras atdzimšana 12. gadsimtā Rietumeiropā ietekmēja arī ebrejus, iedrošināja viņus tālākai zināšanu apguvei.

2.5.2. Maimonids, tulkojumi no arābu valodas Eiropas valodās

Maimonids (*Mozus ben Maimons*, 1135–1204) bija ebreju rabīns, ārsts un filozofs, dzimis Spānijā, miris Ēģiptē. Viens no izcilākajiem viduslaiku jūdaisma teologiem un filozofiem (Kraemer 2008).

Maimonida 12. gs. beigās sarakstītais Jūdu likumkrājuma Ebreju kodekss “Mišne Torā” (Twersky 1972: 481–482) sajūsmināja Francijas un Itālijas mācītus vīrus, viņi dedzīgi meklēja visu, ko Meistars bija sarakstījis, tulkodams arābu tekstus ebrejiski.

Citvalodu tekstu tulkojumus ebreju valodā neregulēja kāda īpaša kārtība, tās bieži tika tulkotas pēc patrona lūguma vai arī pēc kāda zinību vīra subjektīvas izvēles. Tomēr redzams, ka uzmanība tika koncentrēta uz filozofijas, matemātikas, medicīnas un citām zinātnēm, lai arī tulkotāji skaidroja, ka tekstu izvēli noteica īpašs lūgums.

Maimonids bija izstrādājis norādījumus tulkotājiem:

- vispirms jāizprot [avotteksta] saturs;
- tad šis saturs attiecīgā veidā jāpārnes tulkojumvalodā, kurā tulkotājs strādās;
- tulkotājam neizbēgami būs jāmaina vārdu kārtība, kaut kas jāizlaiž vai arī jāpapildina, lai darbs atstātu sakārtotu iespaidu un lai tulkotājs būtu sekojis mērķvalodas lingvistiskajiem pamatprincipiem. (Маймон 2003)

Līdz pat mūsdienām galvenais informācijas avots par ebreju tulkojumiem ir Šteinšneidera darbs “*Die hebraeischen Uebersetzungen des Mittelalters und die Juden als Dolmetscher*” (Steinschneider 1893).

2.5.3. Toledo tulkošanas skola (12.–13. gs.)

Toledo tulkošanas skola ir tulkotāju un teorētiski domājošu zinātņu vīru grupa, kas vienojās kopīgā darbā Spānijas pilsētā Toledo. Šo skolu uzskata par pirmo multilingvālās kultūras centru, kas bija pirmā skola, kurā tulkotāji ieguva profesionālu izglītību, un tā laika galvenais tulkošanas centrs Eiropā. Toledo skolas pārstāvji iztulkoja daudzu antīkās pasaules filozofu un zinātnieku darbus no klasiskās arābu valodas galvenokārt latīņu valodā, kā arī citās valodās.

Ražīgākais no šīs skolas pārstāvjiem bija Džerards no Kremonas (*Gerard of Cremona*) – viņš ir iztulkojis ap 90 darbu, to skaitā Ptolomeja,

Aristotaļa, Arhimēda, Eiklīda, Avicennas un citu zinātnieku darbus (Burnett 2001).

Toledo tulkošanas skolas veikums bija būtisks zināšanu un kultūras izplatībai un attīstībai Eiropā.

2.6. Eiropas renesanses un apgaismības laikmeta tulkojumzinātniskie uzskati (16.–18. gs.)

2.6.1. Tematiski svarīgās reformācijas idejas. Mārtiņš Luters (1483–1546)

Humānistu vidū veidojās pārliecība, ka starp ticīgu cilvēku un Svētajiem Rakstiem nedrīkst nostāties neviens mirstīgs starpnieks; bez šāda starpnieka Dieva vārds līdz ticīgajiem jāaizvada visās tā mutiskajās un rakstiskajās izpausmēs.

Roterdamas Erasmus (*Desiderius Erasmus Roterodamus*, 1469–1536) ir plaši pazīstams kā bibliskais humānists un arī viens no reformācijas aizsācējiem. (Tam gan nepiekrīst Mārtiņš Luters, asi vērsdamies pret to, ka Erasmus palika uzticīgs katolicismam un kritizēja protestantisma iepriekšnolemtības (predestinācijas) ideju – Luters sauca Erasmu par “čūsku”, “meli” un “Sātana muti.”) (Smith 1911)

1516. gada 1. martā Erasmus, izmantojot Gūtenberga izgudrojumu grāmatu iespiešanā, Bāzelē publicēja “*Novum Instrumentum omne*” (Erasmus, 1516) – paša no dažādām versijām savāktu, divvalodīgu (latīņu un grieķu valodā) Jaunās Derības versiju. Šī manuskripta otro (1519. gada) izdevumu Mārtiņš Luters izmantoja, veicot Bībeles tulkojumu vāciski, bet trešo (1522. gada) izdevumu Džons Tindeils izmantoja Jaunās Derības angļu versijai.

Gadsimtiem ilgi Rietumu kultūras balsts bija Vulgāta – 5. gadsimtā tapušais Bībeles tulkojuma variants latīņu valodā, kura autors bija Svētais Hieronīms. Kad 15.–16. gadsimtā līdz Rietumeiropai nokļuva Bībeles grieķu manuskripti, kļuva skaidrs, ka oriģinālteksti dažviet ļoti būtiski atšķiras no Vulgātas tulkojuma latīņu valodā. Erasma 1516. gada izdevuma saturs bija grieķu oriģinālteksti un jauni tulkojuma fragmenti latīņu valodā, kuros bija labotas Vulgāta atklātās kļūdas. Tomēr arī Erasma tulkojuma izdevums bija kļūdainis, jo viņš bažījās, ka līdzīga iecere varētu parādīties arī kādam citam, un tāpēc

sasteidza darbu. (Layton 1987: 464–465) Kļūdas un paviršība tika labota otrajā izdevumā.

Erasmus bija pārliecināts, ka visiem (ieskaitot arī sievietes) jārada iespēja lasīt Bībeli – tāpat tā jātulko visās Eiropas un pasaules valodās, taču viņš pats šos laikus vairs nepiedzīvoja. Tomēr viņa Jaunā Derība grieķu valodā kalpoja par pamatu daudziem Bībeles 16. gadsimta tulkojumiem franču valodā (1523. un 1525. g.) un citās Eiropas valodās.

Vēsturniece Ērika Rummela (*Rummel*) formulēja Erasma tulkojuma galvenos uzdevumus:

- Jaunās Derības mācību precizēšana, balstoties uz grieķu tekstu;
- latīņu valodas tulkojuma stilistikas uzlabojumu veikšana;
- gramatisku nepareizību un solecismu (aplamas vārdu kārtības) izskaušana no latīņu valodas tulkojuma;
- Jaunās Derības grieķu valodas teksta rediģēšana (Rummel 2008: 4–5).

Mārtiņš Luters savā “Tulkotāja vēstulē” (*Sendbrief von Dolmetscher*) norādīja, ka tulkotājam jāciena oriģinālteksts, vienlaikus rūpējoties, lai teksta jēga būtu izprotama arī plašam lasītāju lokam, ne tikai izglītotajai elitei; tulkojumam jāspēj sasniegt “māti mājās, bērnus uz ielas, vienkāršos ļaudis tirgū” (Luther 1530). “Tulkotāja vēstuli” var uzskatīt par Lutera Koburgā sarakstīto vispopulārāko tekstu. Šī darba Vitenbergas pirmpublicējuma vāks greznots ar Lūkasa Kranaha Vecākā (1472–1553) darbnīcā tapušu šedevru. 20. gadsimta 50. gadu izdevumā šis attēls tika saglabāts.

“Tulkotāja vēstules” nolūks bija Lutera tulkojumu aizstāvēt pret apvainojumiem “nezinātniskumā”. Šeit Luters skaidro, ka tulkošanas sākumpunktam jābūt dzīvai un autentiskai vācu valodai, kuras mutvārdu lietojums atrisinās visas šķietami nepārvaramās tulkošanas procesa lingvistiskās problēmas.

Luters šeit dod padomu Bībeles tulkošanas jautājumos un komentē konkrētus ilustratīvus piemērus. Viņa padomi ir šādi:

- Laba tulkojuma kvalitāte – nepieciešamība viegli saprotamam un autentiskam tulkojumam, kas atbilst “nesamocītai” vācu sarunvalodai un nav burtisks pārlikums no latīņu valodas.
- Labs tulkotāja veikums – tulkotājam līdz sīkākajām niansēm jāizprot gan avotvaloda, gan mērķvaloda un jābūt īstenam

kristietim, t. i., tādām, kas seko Lutera paša teoloģiskajiem uzskatiem.

- Labākā tulkošanas metode – cieši vērot, kā vācu tauta runā, pacietība un smags darbs, sadarbība ar pieredzējušiem kolēģiem tulkotājiem.

Bībeles tulkojums Luteram sniedza jaunu pieredzi un ļāva formulēt šādus padomus tulkotājiem:

- Tad, kad tulkotājs apzinājis visus mērķa sasniegšanai nepieciešamos vārdus, jāļauj, lai viņš atmet visus ebreju vārdus un brīvi izsaka [teksta] nozīmi savā vislabākajā vācu valodā.
- Jāsaglabā “uzticība” avottekstam un jācenšas pēc vislielākā rūpīguma sasniegšanas tulkojuma gaitā.
- Nozīmei/jēgai jābūt prioritārai pār vārdiem.
- Tulkošana ir smags darbs, kura procesā bieži rodas problēmas, kas jāatrisina.

Pirms Lutera iztulkotās Jaunās Derības (1522) ir bijuši vismaz 14 Bībeles tulkojumi vācu valodā. Lutera tulkojums uzskatāms par labāko no tiem, jo viņš tulkojis no oriģināltekstu valodām (grieķu un senebreju), kamēr citi vācu tulkojumi veikti no latīņu “Vulgātas”, kas bija starpniekvaloda. Luters Jauno Derību vācu valodā iztulkoja 1522. gadā 11 nedēļās, kad slēpās Vartburgas pili, par avottekstu tomēr izvēlēdamies sava nemiluļa Erasma tulkojumu (Rummel 2008: 4–5).

Izdevniecības *Hendrickson Publishers* redaktora Karla Nellisa (*Carl Nellis*) emuāra rakstā “Bībeles izdošana 16. gadsimtā – riskants pasākums” lasām: “Tā laika vācu lasītāju loku pārsteidza ne tik daudz Lutera teoloģiskie traktāti un pamfleti, cik reformācijas ideju paudēju izvirzītā *sola scriptura* doktrīna – pārliecība, ka tikai un vienīgi paši Svētie Raksti var kalpot par katra kristieša vaduguni. Šī pārliecība pilnībā izpaudās vācu, šveiciešu un angļu Bībeles tulkojumos.” (Nellis 2017)

Tulkojumi Eiropas valodās grāva katoliskās Romas autoritāti. Jauni harismātiski vadoņi – Džons Viklifs, Martins Luters, Jans Huss un Ulrihs Cvinglijs – mācīja, ka starp ticīgu cilvēku un Svētajiem Rakstiem nedrīkst nostāties neviens mirstīgs starpnieks – tātad arī (katoļu) baznīca (turpat).

Šis pieejas rezultāts mūsdienās izsakāms iespaidīgā statistikā, kas atrodama Bībeles tulkošanas kustības kopu apvienības *Wycliffe Global Alliance* vietnē: Bībeles ebreju, aramiešu un grieķu oriģinālteksti

tulkoti daudzās pasaules valodās. 2016. gada septembra dati liecina, ka, piemēram, Bībele tulkota 636 valodās, Jaunā Derība – 1442 valodās un Bībeles fragmenti – 1145 valodās. Daži no Bībeles stāstiem tulkoti pat 3223 valodās⁶.

15. gadsimta sākumā renesanses laika humānisti uzstājīgi proponēja, ka spēja tulkot tekstus no grieķu un ebreju valodas latīņu valodā un tālāk – arī Eiropas valstu valodās (arī no vienas Eiropas valodas otrā) ir svarīgākais gramatikas un retorikas jautājums.

Ja tulkoja studenti, viņu skolotāji postulēja, ka tulkojums un dubult-tulkojums uzlabo valodu prasmi abās valodās – gan avotvalodā, gan mērķvalodā. Ja tulkoja adepti (perfekti aroda un tulkošanas mākslas meistari), tad zinātnieki uzteica tulkotājus par viņu spēju ar šiem tekstiem iepazīstināt arvien jaunus sabiedrības un arī citu kultūru slāņus.

Laikabiedri uzskatīja, ka tulkojumi ir daiļdarbi ar visu šim statusam piemītošo. Šādu uzskatu gaismā Svēto Rakstu tulkojumi kļuva par pretrunīgu uzskatu sadursmes jomu.

Vēsturiski vēlākie pētījumi analizēja netulkojamības uzskatu veidošanās cēloņus renesanses periodā. Šādi uzskati, līdzīgi Hieronīma Boša un Viljama Bleika gleznām, apsteidza Imanuēla Kanta jēdzienu relativitātes koncepciju.

2.6.2. Humānisms. Etjēns Dolē

Franču humānists Etjēns Dolē (*Étienne Dolet*, 1509–1546) bija pārliecināts, ka tulkotājam pilnīgi un detalizēti jāizprot avotteksta autora materiāls un tā nozīme/jēga, bet vienlaikus tomēr jājūtas pietiekami brīvam, lai atrisinātu tulkošanas problēmu īpatnības.

Tulkotājam perfekti jāpārzina gan avotvalodas, gan mērķvalodas smalkumi, lai netiktu zaudēts valodas “majestātiskums”, jāvairās no burtiskuma tulkojumā, kā arī no “latīnismiem” un tamlīdzīgām “nedabiskām” formām (izmantojot pēdiņas, monogrāfijas autors šeit saglabājis izcilā pagātnes tulkotāja un tulkošanas teorētiķa spilgto izteiksmes veidu – J. S.). Dolē secina, ka tulkotājam jāstrādā tā, lai tulkojumvalodas teksts nezaudētu dabiskuma eleganci (Dolet n.d.).

Burtiskuma piekritēju polemikā par to, kāds tulkojums ir “pareizs”, bet kāds ir tik ķecerīgs, ka uzskatāms par nāves grēku, centrālais arguments bija viedoklis, ka pareizais Bībeles tulkojums ir maksimāli

⁶ <http://www.wycliffe.net/statistics>

burtisks, jebkura vismazākā atkāpe no tā tika uzskatīta par maksimālu ķecerības un svētuma zaimošanas izpausmi.

Dolē liktenīgā ķecerība (tā laika izpratnē) bija iemesls viņa mūža traģiskajam galam – kādam Svēto Rakstu teksta tulkojumam pievienotais personiskais viedoklis. Oriģinālā tradicionāli postulētajai pārliecībai par mūžīgo pēcnāves dzīvošanu Dolē vārdiem “pēc nāves mūs gaida...” pievienoja frāzi “...pavisam nekas!” (*rien du tout!*). Par šādu atkāpi Dolē nācās samaksāt ar savu dzīvību – 1546. gadā viņu sadedzināja sārtā (Nellis 2017).

2.6.3. Servantesa un Žila Menāža uzskati – jēdzieni “uzticamība” un “caurskatāmība/caurredzamība” (*transparency*)

17. gadsimta domātājs Migels de Servantess (*Don Miguel de Cervantes Saavedra*, 1547–1616) – spāņu rakstnieks, pasauleslavenā romāna “Dons Kihots” (sarakstīts 1605–1615) autors – izteica savu individuālo viedokli par tulkošanas procesu un šo viedokli pauda izmisuma pilnā metaforā:

“Manas dzīves laikā laikabiedru radītie tulkojumi – izņemot tos, kuri tulkoti no grieķu valodas latīņu valodā, – šķiet kā uz kreiso pusi pagriezti (un tāpēc tik briesmīgi) flāmu gobelēni. .. Lai arī varam atpazīt šo gobelēnu ‘parādes puses’ ornamentus un figūras, kreisajā pusē tos izķēmo, piemēram, aušanas procesā atstātie dzijas gali, kuru nevižība aizmiglo uztveri.” (sk. arī Santos 2016: 347).

Savukārt franču filozofs un rakstnieks Žils Menāžs (*Gilles Ménage*, 1613–1692) bija termina “*belles infidèles*” (neuzticīgās skaistules) autors – viņš uzskatīja, ka tulkojumi, līdzīgi sievietēm, var būt vai nu skaisti, vai arī uzticīgi [uzticami – J. S.], bet nekad ne vienlaikus skaisti un uzticīgi (Nae 2003).

Terminu “*belle infidèle*” vēlāk pārņēma arī citi franču autori, piemēram, dzejnieks Konstantīns Huigenss un Voltērs. Tulkojuma “lojalitāte” oriģinālam un tulkojuma “caurredzamība” ir viena no translātologa Lorenša Venuti pētnieciskā darba centrālajām tēmām (Venuti 1998: 1, Venuti 2017: 20). 17. gs. otrajā pusē “lojalitāte/uzticamība” (no angļu *faithfulness*) definēti kā tulkošanas duālie ideāli, kas visai bieži nonāca pretrunās. Šī “lojalitāte/uzticamība” norāda uz to, cik rūpīgi un bez “izkropļojumiem” tulkotājs atveido avotteksta nozīmi/jēgu, šajā procesā

ņemot vērā pašu tekstu (tā tēmu, tipu un lietojuma veidu/funkciju), tā literāro kvalitāti, sociālo un vēsturisko kontekstu.

Termins “lojalitāte/uzticamība” ir cieši saistīts ar terminu “caur-redzamība” – tā ir pakāpe, kādā tulkojuma lasītājs, kam šī tulkojumvaloda ir dzimtā valoda, uztver mērķtekstu kā savas valodas oriģināltekstu gan morfoloģijas, gan sintakses, gan arī valodiskās izteiksmes veida dabiskuma formā (sk. arī Freeth and Treviño 2024).

2.6.4. Apgaismības laikmeta domātāji

▪ Džons Draidens (*John Dryden*, 1631–1700)

Džons Draidens mēģina paplašināt “burtiskuma/brīvuma” dihotomiju, burtiskuma vietā lietojot terminu “metafrāze”, bet brīvā tulkojuma vietā – terminu “parafrāze”.

Draidens šiem diviem terminiem pievieno paņēmienu, ko nosauc par “imitāciju” – pieeju, kurā tulkotājs oriģināltekstu izmanto kā pamatu, lai iegūtu darbu, kuru avotteksta autors būtu uzrakstījis, ja viņa dzimtā valoda būtu kāda no mūsdienu mērķvalodām (latviešu, vācu, franču u. c.).

Draidens skaidro piedāvātās kategorijas šādi:

- Metafrāze – burtisks tulkojums (vārds vārdā).
- Parafrāze – seko jēgai/nozīmei, nevis precīzi autora vārdam. Draidens šo uzskata par vispiemērotāko pieeju.
- Imitācija pēc tulkotāja labpatikas var aiziet krietni tālu projām no oriģinālteksta⁷.

▪ Lords Vudhauslijs jeb Aleksandrs Freizers Taitlers (*Alexander Fraser Tytler*, 1747–1813)

18. gs. bija raksturīga pieeja – tulkotāja pienākums ir tulkojumā no jauna radīt avotteksta garu, kas atbilstu tā laika mērķauditorijas standartiem. Viens no tā laika ievērojamākajiem tulkošanas teorētiķiem Aleksandrs Freizers Taitlers (lords Vudhauslijs) 1797. gadā rakstīja, ka tulkojumam jākalpo par oriģināldarba domu un ideju kopiju, tulkojuma stilam un rakstības manierei jābūt tādai pašai kā oriģinālā – tajā jāsaņūtas pats vieglums un dabiskums, kā tas vērojams avottekstā. (Venuti 2017: 69–72)

Citi apgaismības perioda domātāji nāca klajā ar vairākām lingvistiskā novirziena tulkošanas teorijām, no kurām divas būtu

⁷ <https://www.britannica.com/biography/John-Dryden>

jāizceļ īpaši. Renē Dekarta (*René Descartes*, 1596–1650) racionālistiskā valodas izpratnes teorija, kas noteica, ka visas valodas ir universāli līdzīgas, tāpēc tās ir savstarpēji tulkojamas (Oz-Salzberger 2006: 385–409).

▪ Žans Lerons Dalambērs (*Jean Le Rond d'Alembert*, 1717–1783)

Viens no apgaismības spilgtākajiem pārstāvjiem Žans Lerons Dalambērs izteica šaubas par cilvēka spēju iztulkot pilnīgi visu, jo valodas tomēr ir pārāk atšķirīgas. Šādas atšķirības gan Eiropā, gan ārpus tās pamazām sāka atzīt liela intelektuālās sabiedrības daļa. (Oz-Salzberger 2006: 385–409)

Apgaismības perioda franču literārā vide pieprasīja uztverei patīkamus un franču estētikai “piefrizētus” grieķu un romiešu klasiķu, kā arī izcilu britu autoru darbu tulkojumus. Visi oriģināldarba aspekti – teksta garums un struktūra, dzejas pantmērs, terminoloģija un metaforas, idejas un uzskati – bija jāpiemēro franču literārajai gaumei.

▪ Anmarī Dasiē (*Anne Marie Dacier*, 1647–1720)

Franču tulkotāja Anmarī Dasiē aicināja oriģinālteksta savdabību aizstāt ar “augstdzimušiem” lasītājiem piemērotu tulkojuma manieri; viņa uzskatīja, ka oriģināltekstu (piem., barbariskā angļu autora Šekspīra “rupjo” valodu) var aizstāt ar kulturāli izsmalcinātām un daiļām frāzēm (Oz-Salzberger 2006: 385–409).

▪ Abats Prevo (*Antoine François Prévost*, 1697–1763)

Franču priesteris un rakstnieks Abats Prevo sekoja Dasiē vēlmei rafinēti diskriminēt angļu autoru oriģināldarbu saturu un formu, rakstīdams: “es esmu noklusinājis angļu ieražu tulkojumu, ja šīs ieražas varētu šķīst šokējošas citām tautām”, attiecinot šo principu uz, piemēram, Semjuela Ričardsona (*Samuel Richardson*, 1689–1861) “Pamelas” tulkojumu (Oz-Salzberger 2006: 385–409).

▪ Johans Kristofs Gotšeds (*Johann Christoph Gottsched*, 1700–1766)

Savukārt vācu filozofs un apgaismības laikmeta autors Johans Kristofs Gotšeds vēlējās arī tulkojumos vācu valodā redzēt iepriekš minēto izskaistināto tulkošanas manieri, ko piekopa Francijā (Oz-Salzberger 2006: 385–409). Viņa oponents Johans Jakobs Breitingers (*Johann Jacob Breitinger*, 1701–1776) aizstāvēja tulkojumus, kuros tika saglabāta oriģinālteksta jēga un savdabība (turpat).

Breitingera uzskatus vēl papildināja Frīdriha Gotlība Klopštoka (*Friedrich Gottlieb Klopstock*, 1724–1803) un Johana Gotfrīda Herdera

(*Johann Gottfried von Herder*, 1744–1803) pieeja tulkošanai. Herders atbalstīja koncepciju par oriģinālteksta gara un kultūras savdabības neaizskaramību (Oz-Salzberger 2006: 385–409).

Par spīti Gotšeda un viņa visai aprobežoto “klasisko” domubiedru pūliņiem, Herdera proponētā pieeja aizsāka “Vētras un dziņu” (*Sturm und Drang*) vācu romantisma strāvojumu un sakrita ar vēlāko Frīdriha Šleiermahera (*Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher*, 1768–1834) pieprasījumu “likt autoru mierā”, lai lasītāji izrādītu kaut vai minimālu piepūli teksta izpratnē. Šis viedoklis strauji guva arvien lielāku popularitāti.

Johans Volfgangs Gēte un Frīdrihs Šleiermahers savā laikā nonāca pie secinājuma, ka burtiskais tulkojums veicina svešādošanas pieeju, bet brīvais tulkojums darbojas kā domestikācijas pieeja. Par abu ievērojamo personību uzskatiem jārūnā sīkāk.

2.7. Eiropas 19. gs. domātāju Gētes, Šleijermahera un viņu laikabiedru tulkojumzinātniskie uzskati

▪ Johans Volfgangs Gēte

Vācu dzejnieks un mākslas teorētiķis, *Sturm und Drang* un Veimāras klasicisma spilgtākais pārstāvis Johans Volfgangs Gēte (*Jochann Wolfgang von Goethe*, 1749–1832) burtisko tulkojumu saistījis ar “svešādošanas” pieeju (angliski *foreignisation*), ar kuras palīdzību tulkotājs apzināti rada iespaidu, ka oriģinālteksts pārstāv svešu kultūru (piem., dažādas oriģinālteksta reālijas tiek transkribētas vai transliterētas, tādējādi paspilgtinot “svešāduma” efektu), bet brīvo tulkojumu – ar “domestikācijas” pieeju, kad tulkotājs mēģina radīt oriģinālteksta efektu, pielāgojot tulkojumu mērķvalodas kultūras īpatnībām.

Vēlākā periodā Gēte tomēr atzinis, kas svešādošana un domestikācija praksē nekad nepastāv tīrā veidā: lai cik ļoti arī svešādotājs censtos lasītāju pārcelt avotteksta vidē, viņš tomēr tulko mērķvalodā, kas jau pati par sevi ir domestikācijas līdzeklis (Benjamin 2000: 15–23).

▪ Frīdrihs Šleiermahers (*Friedrich Schleiermacher*, 1768–1834)

Vācu teologs, filozofs, tulkotājs un tulkošanas teorētiķis Frīdrihs Šleiermahers bija etnocentriska tulkojuma “radikāls” kritiķis, kurš uzskatīja, ka īsts tulkotājs ir rakstnieks, kas vēlas savest kopā divas atsevišķas personas – rakstnieku un lasītāju. Šleiermahers raksta, ka

ir tikai divas metodes, kā mērķvalodas lasītājs var nonākt pie šādas avotvalodas autora teksta uztveres:

- a) vai nu tulkotājs “liek autoru mierā” un pārvieto lasītāju tuvāk šim autoram, un tuvina lasītāju autoram;
- b) vai arī tulkotājs autoru tuvina lasītājam.

Šleiermahers dod priekšroku pirmajai metodei un sūta lasītāju ārzemju ceļojumā. Lekcijā “Par dažādiem tulkošanas veidiem” (*Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens*) viņš pauž stingru pārliecību, ka tulkojumiem no dažādām avotvalodām jārada gan grafisks, gan arī skanisks iespaids, piemēram, par spāņu valodas klātbūtni (Schleiermacher 1963).

▪ Metjū Arnolds (*Matthew Arnold*, 1822–1888)

Arī Metjū Arnolds diskutē par to, kādam ir jābūt tulkojumam – “lai lasītājs, ja iespējams, aizmirst, ka tas vispār ir tulkojums, un iemidzinātos ilūzijā, ka viņš lasa oriģināldarbu”. Vai arī mērķis ir tieši pretējs – saglabāt visas oriģināla īpatnības, lai arī tad darbs lasītājam šķitīs svešāds. Metjū savā Oksfordas Universitātes 1860. gada lekcijā “Homēra darbu tulkošana” kritiski vērtēja Frānsisa Ņūmena (*Francis William Newman*, 1805–1897) “Iliādas” tulkojumu balādēm raksturīgā pantmērā (Arnold 1861) un uzsvēra, ka arī tulkojumā jā saglabā oriģinālteksta heksametrs (dzejas rinda, ko veido sešas pēdas, visbiežāk daktila). Parasti daktila pēdu attēlo: – U U (– ir gara/uzsvērtā zilbe; U ir īsa/neuzsvērtā zilbe):

1 vietā tiem // 2 nāca tad // 3 krāpšana, // 4 viltus un // 5 intrigas,
// 6 patvaļa

1 kā arī // 2 mīla uz // 3 mantkāri // 4 ļauno U

(Trilling 1939: 169)

2.8. Eiropas un PSRS 20. gs. pirmās puses teorētiskie viedokļi par tulkošanas teoriju un praksi

2.8.1. Rietumeiropas tulkojumzinātne līdz 1945. gadam

20. gadsimta pirmajos 30 gados tulkošanas teorijas būtiskākie strāvājumi sakņojās vācu literārajās un filozofiskajās tradīcijās, kā arī hermeneitikā.

Sikāk jāpaskaidro, ka hermeneitika ir filozofiska mācība par interpretāciju, tās teorijām un metodēm. Hermeneitikai ir ļoti gara

vēsture – tās aizsākumi meklējami jau antīkajā pasaulē, savukārt kopš viduslaikiem tā pastāvējusi kā Bībeles skaidrošanas nozare – eksegēze. (Soulen, Soulen 2001: 78) Eksegēze un hermeneitika šķietami nodarbojas ar vienu un to pašu, tomēr šis priekšstats ir virspusējs, jo eksegēze interpretē konkrētu kanonisko tekstu, bet hermeneitika vispārīgā līmenī lemj par to, kāds interpretācijas princips tiek izmantots konkrēta teksta skaidrošanai, tā neaprobežojas ar kanoniskajiem tekstiem, bet savas metodoloģijas ietvaros iesaka interpretēšanas principus, kuru objekti var būt jebkura tipa vai žanra teksti. (Palmer 1999)

Jau 19. gadsimtā vācu filozofs un tulkošanas teorētiķis Frīdrihs Šleiermahers attīstīja hermeneitiku kā nozari, ar ko iespējams zinātniski skaidrot ikvienu tekstu. 20. gadsimtā hermeneitika turpināja attīstīties, balstoties vācu filozofa Edmunda Huserla (*Edmund Husserl*, 1859–1938) fenomenoloģijas tradīcijā. Nozīmīgākie 20. gadsimta hermeneitikas pārstāvji bija Martins Heidegers (*Martin Heidegger*, 1889–1976), Hanss Georgs Gadāmers (*Hans-Georg Gadamer*, 1900–2002) un Pols Rikērs (*Paul Ricœur*, 1913–2005). Viņu teorētiskie uzskati kļuva par pamatu tulkojumzinātnes hermeneitikai, jo bija svarīgi, lai tulkotājam būtu padziļināta izpratne par visiem oriģinālteksta aspektiem, tādējādi precizējot tulkošanas stratēģijas izvēli. (Stolze 2011: 130–146)

Šīs kustības svarīgākā tēze ir šāda: tulkojums ir “autonoms”, un tam ir neatkarīga teksta “statuss” – tas gan ir cita teksta atvasinājums, tomēr visnotaļ neatkarīgs teksts.

▪ Valters Benjamins (*Walter Bendix Schönflies Benjamin*, 1892–1940)

Filozofs, kultūrkritiķis un tulkotājs Valters Benjamins savā 1923. gadā publicētajā esejā “Tulkotāja uzdevums” raksta, ka tulkojuma uzdevums neaprobežojas ar lasītāja iepazīstināšanu ar oriģinālteksta jēgu un informatīvo saturu. Tādā gadījumā to nevar novērtēt kā labu tulkojumu (Benjamin 1996: 253–263).

Tulkojums eksistē šķirti, tomēr sazobē ar oriģinālu, piešķirot oriģinālam “otru dzīvi”. Laba tulkojuma zīmols ir spēja “atrast centrālo punktu”, kurā iestājas abpusēja atbilstība starp avotvalodu un mērķvalodu. Šāds stāvoklis norāda uz valodu “radniecību” un uz to, ka tulkotāja uzdevums var kļūt nozīmīgāks par oriģinālteksta autora uzdevumu (turpat).

Benjamins ir pārliecināts, ka tulkotājs, pārvarot gadu desmitiem garu barjeru, atbrīvo “tīro valodu”. Viņa izpratnē “tīrā valoda” ir spēks,

kas slēpjas konkrētos tekstos, – tas ir poētisks potenciāls, kodols, kas paslēpts virspusējā vārdu čaulā. Tulkotāja uzdevums ir uzrunāt un atbrīvot šo potenciālo spēku, tādējādi ar tulkojuma palīdzību atklājot arī valodas tīro būtību. Lai šī tīrās valodas gaismā izlauztos cauri nevajadzīgiem uzslāņojumiem, jālieto “burtiskuma” stratēģija (Benjamin 1996: 253–263).

Īsts tulkojums ir caurredzams; tas nepārklājas ar oriģināltekstu, neaizēno oriģināla gaismu, bet ļauj tīrajai valodai pilnīgākā mērā mirdzēt pāri oriģinālam. Tādu stāvokli var sasniegt, burtiski atveidojot sintaksi, kas pierāda, ka vārdi, ne teikumi ir tulkotāja darba svarīgākie elementi (turpat).

▪ Ezra Paunds (*Ezra Pound*, 1885–1972)

Vēl viens teorētiķis, kas ir tuvāks vācu tradīcijai, ir amerikāņu dzejnieks Ezra Paunds, kas pēc 1. pasaules kara pārcēlās uz Londonu un vēlāk uz Itāliju, kur nodzīvoja līdz mūža galam. Paunds uzskatīja, ka “tulkojuma autonomijai” ir divas formas:

- tulkojums var būt interpretatīvs un lasītāju tuvinošs oriģināla valodai un kultūrai;
- tulkojums maksimāli tuvina lasītāju mērķvalodas literārajiem standartiem un mērķkultūrai, tādējādi atdzejojums mērķvalodā kļūst par dzejas oriģināldarbu. (Robles 2017)

Otrajā formā veikts atdzejojums līdzinātos Ficdžeralda atdzejotajam Haijama darbam; te parādās Paunda – modernista – uzskati.

▪ Hosē Ortega i Gaset (*José Ortega y Gasset*, 1883–1955)

Spāņu filozofs eksistenciālists un esejists Hosē Ortega i Gaset savās 20. gadsimta 30. gadu beigū publikācijās analizē dažādu tautu dzimto valodu atšķirīgu lingvistisko praksi. Ortega i Gaset eseja “Tulkošanas spožums un posts” atbalsta vācu tulkošanas tradīciju. Ar “postu” viņš saprot neiespējamību iztulkot visu, jo pastāv valodu lingvistiskās atšķirības, kā arī kultūru un nāciju garīgās pasaules atšķirības (faktiski Ortega ir netulkojamības koncepcijas pārstāvis). Savukārt ar “spožumu” Ortega i Gaset saprot, ka šīs atšķirības ir pārvaramas un tādā veidā lasītājs no savas valodas lingvistiskajām tradīcijām tiek aizvests līdz svešzemju autora lingvistiskajām tradīcijām. (Ortega y Gasset 1937)

Ortegas i Gaset 1940./1950. gadu darbos dominējošais jēdziens, kas jāvērtē no jauna, ir “tulkojamība”. Tiek risināta problēma par to, vai ir iespējama savstarpēja sapratne starp valodām, kas lingvistiski un kultūras tradīciju ziņā atrodas tālu viena no otras. Lai pārvarētu

šķietamo neiespējamību, tiek formulētas jaunas tulkošanas metodes, tulkojumzinātnē parādās jauni strāvājumi, kuri liek pārformulēt ierastos priekšstatus, kas svārstījušies no tulkojamības iespēju filozofiska skepticisma līdz praktiskās tulkošanas optimismam (Venuti 2003: 111).

▪ Vilards Kvains (*Willard Quine, 1908–2000*)

Filozofs un loģiķis Vilards Kvains tulkojamības jautājumā ir skeptisks, viņš piedāvā jēdzienus “radikālā tulkošana” un “tulkošanas nedeterminētība”.

“Radikālo tulkošanu” raksturo situācija, kurā tiek mēģināts tulkot no pilnīgi nepazīstamas valodas, kas nevienā parametrā nav radniecīga tulkotāja dzimtajai valodai, tāpēc tulkotājam jābalstās savos novērojumos, kā svešās valodas runātāji izturas savas valodas un kultūras vidē. Šādos gadījumos palīdzēt var konteksts, jo pretējā gadījumā var parādīties “tulkošanas nedeterminētība”. Kvains apšaubā tulkošanas empīriskos pamatus, norādot uz semantisko “nedeterminētību” (Quine 1975).

Kvains atzīst, ka tulkošana patiesībā notiek, balstoties “analitiskajā hipotēzē”, kas pamatojas uz svešās valodas frāžu segmentāciju, kura tiek salīdzināta ar tulkojumvalodas vārdiem un frāzēm. Ar šādas metodes palīdzību tiek veidotas vārdnīcas, rokasgrāmatas un gramatikas grāmatas. Neraugoties uz šādiem tulkotāja palīgīdzekļiem, Kvains tomēr uzskata, ka nevar runāt par pilnīgu korelāciju starp iecerētajiem stimuliem un nozīmi (turpat).

Par laimi, Kvaina teorētiskie darbi noved pie pragmatiskāka uzskata par tulkošanu, kur nozīme tiek izprasta kā konvencionāla, ar sociālo tradīciju priekšrakstiem determinēta, un avoteksts mērķkultūrā tiek atveidots atbilstoši šīs mērķkultūras nosacījumiem/tradīcijām un vērtību sistēmai (ibid.).

▪ Martins Heidegers (*Martin Heidegger, 1889–1976*)

Martina Heidegera pieeja valodai tulkojumos paradoksālā kārtā tomēr sliecas burtiskuma virzienā, kas 20. gadsimtā būtu jāuztver kā anahronisms.

Martins Heidegers atgriežas pie Šleiermahera domas par mērķvalodas lasītāja aizvešanu pēc iespējas tuvāk svešajam autoram, tomēr jāšaubās, ka tam ir kāds sakars ar burtiskumu jeb tulkošanu vārds vārdā. Heidegers “poetizē” savu pieeju ar paņēmieniem, kas, balstoties uz arhaiskumu un nekritiski pieņemot etimoloģiskas

interpretācijas, dara pāri ikdienas valodai. Izcilais filozofs uzskata, ka tulkojuma procesā ir neiespējami manipulēt ar citu valodu, kuras pamatā ir atšķirīgi literārie stili, žanri un tradīcijas (Heidegger 1982).

▪ Jūdžins Naida (*Eugene Nida*, 1914–2011)

Arī izcilais valodnieks un pieredzējušais Bībeles tulkotājs Jūdžins Naida pievērsies problēmai “tulkot starp dažādām realitātēm”. Naida nonāk pie secinājuma, ka tulkošanas problēmām var būt etnoloģiski cēloņi, kad tulkojuma kvalitāte ir atkarīga no tā, cik lielā mērā tulkotājs apguvis pietiekamu “kultūrinformācijas” daudzumu. Viegli var kļūdoties, piemēram, salīdzinot pamestu vietu ar kultūras ekvivalentu “Palestīnas tuksnesis”, kur ar “tuksnesi” dažādu kultūru lasītājiem radīsies nepieņemami priekšstati par oriģināltekstā minēto “pamesto vietu” (*abandoned place*) (Nida 1945).

2.8.2. Tulkojumzinātne Krievijā un PSRS līdz 1945. gadam

Padomju un sociālistiskās nometnes tulkojumzinātnieki pārstāvēja divus translatoģijas novirzienus:

- a) lingvistisko pieeju – Andrejs Fjodorovs (*Андрей Федоров*, 1906–1997), Viktors Коптиловs (*Виктор Коптилов*, 1930–2009), Vilens Komisarovs (*Вилен Комиссаров*, 1924–2005), Īzaks Revzins (*Исаак Ревзин*, 1923–1974), Viktors Rozencveigs (*Виктор Розенцвейг*, 1911–1998);
- b) literatūrzinātnisko pieeju – Ivans Kaškins (*Иван Кашкин*, 1899–1963) un Givi Gačečiladze (*Гиви Гачечиладзе*, 1914–1974).

Lingvistiskā pieeja

Lingvistisko pieeju PSRS tulkošanas teorijā aizsāka Jakova Reckera (*Яков Рецкер*, 1897–1984) raksts “Par likumsakarīgām atbilstēm dzimtās valodas tulkojumā”. Autors šajā publikācijā secina, ka visā plašajā tulkojumu klāstā var atrast kopējas likumsakarības, kā arī vienu un to pašu tulkošanas paņēmieni izmantošanas praksi (Рецкер 1950).

1941. gadā Andrejs Fjodorovs publicēja savu pirmo grāmatu “Par daiļliteratūras tulkošanu” (Федоров 1941), kuras pamatā bija literatūrzinātniskā pieeja tulkošanai. Nākamajos desmit gados autora uzskati radikāli mainījās, un 1953. gadā krievu valodā tika publicēta Andreja Fjodorova grāmata “Ievads tulkošanas teorijā”, kurā

izteikta pārlicība par iespējamību izveidot lingvistisku tulkošanas teoriju. Fjodorovs uzsvēra, ka tulkošanas teorija kļūs par zinātnisku disciplīnu tikai tad, ja balstīsies uz lingvistiskiem pamatiem, ņemot vērā sastatāmās valodniecības principus, jo tulkošanas procesā notiek darbošanās ar divām valodām (Федоров 1953).

Gadu gaitā Andrejs Fjodorovs mainīja sava fundamentālā darba nosaukumu, tagad tā virsraksts bija “Vispārējās tulkošanas teorijas pamati”. Viņš izstrādāja savu tulkojumzinātnes apakšvirzienu klasifikāciju, kurā bija iekļauta tulkošanas un teorētisko uzskatu vēsture, vispārējā tulkošanas teorija un speciālā tulkošanas teorija, kas tika traktēta kā pamats vispārējai tulkošanas teorijai (Федоров 1968).

Vispārējā tulkošanas teorija tālāk tika dalīta visai abstraktā pieejā tulkošanas būtībai kā tādai, neatkarīgi no avotteksta žanra un tā autora individuālā stila īpatnībām, kā arī konkrētākā avotteksta žanra un autora individuālā stila traktējuma (Федоров 1968/1983).

Lingvistiskās tulkošanas teoriju PSRS un vēlāk Krievijā tālāk attīstīja Leonīds Barhudarovs (*Леонид Бархударов*, 1923–1985) (Бархударов 1975), Vilens Komisarovs (Комиссаров 2004), Aleksandrs Šveicers (*Александр Швейцер*, 1923–2002) (Швейцер 2015) un citi.

Literatūrzinātniskā pieeja

Staļinisma tumšākajā periodā, kura laikā tika vajāti “buržuāzisko ideju” paudēji literatūrā, mākslā, mūzikā un zinātnē (it īpaši valodniecībā), netaisnīgi tika nopelti Korneja Čukovska (*Корней Чуковский*, 1882–1969) un arī Andreja Fjodorova darbi, nosaucot tos par amatieriskiem un novecojošiem.

Par “jauno” tendenču sludinātāju kļuva Ivans Kaškins, kurš deklarēja nepieciešamību izveidot vispārēju padomju tulkošanas teoriju, kas sakņotos sociālistiskā reālisma metodē. Pēc zināmiem pārveidojumiem šie absurdie uzskati pārtapa padomju literatūrzinātniskajā pieejā tulkojumam, kuru I. Kaškins nosauca par “reālistisko tulkojumu”. Daīlliteratūras tulkojums šī virziena pārstāvju acīs bija literārās jaunrades process. Tulkotāja pamatuzdevums – saskatīt to realitāti, ko ieraudzījis (vai iedomājies) autors, un izteikt to savā (dzimtajā) valodā.

I. Kaškins publikācijā “Cīņa par reālistisku tulkojumu” (Кашкин 1955) rakstīja, ka, lasot oriģinālu, tulkotājs jau pirmajā mirklī atduras pret svešu morfoloģisko un sintaktisko konstrukciju mūriem, tāpēc

ir īpaši svarīgi šos nocietinājumus sagraut un izlauzties līdz autora svaigajai un tiešajai realitātes uztverei.

I. Kaškina reālistiskā tulkojuma ideju tālāk attīstīja gruzīnu tulkotājs un translators Givi Gačečiladze. Ja I. Kaškinam “reālistisks tulkojums” bija vien ērts darba termins, tad G. Gačečiladze uzstāja, ka šis termins izsaka padomju literārās tulkošanas metodes būtību. Ja I. Kaškinam tulkošanas procesa rezultātā tulkotājam jāizlaužas līdz oriģināldarba autora ieraudzītajai realitātei, tad G. Gačečiladzem šī realitāte ir pats oriģinālteksts, kura atspoguļotā realitāte tulkotāju tieši neskar (Gačečiladze 1959).

Interesanti atzīmēt, ka I. Kaškina savu metodi tēlaini apraksta ļoti līdzīgi Džordža Steinera aprakstam “Hermeneitiskajā kustībā” (*hermeneutic motion*), kur Dž. Steiners redz tulkošanas procesa hermeneitisko aktu (*act of “understanding”*) kā “kustību” četrās fāzēs: uzticēšanās, agresija, inkorporācija un restitūcija (Steiner 1975: 314).

Aprakstot tulkotāja ceļu uz avoteksta būtības atsegšanu, Steiners sekoja Svētā Hieronīma tēlainajam aprakstam – avoteksta nozīme ir medījums, kas tiek atnests mājās, un tālākais tiek raksturots šādi: “atšifrēšana ir kā sekcija, kurā čaula tiek sadragāta un tiek atsegti vitāli svarīgie slāņi” (*ibid.*).

Tomēr starp Steinera un Kaškina uzskatiem tā ir vienīgā līdzība, visā pārējā viņu pieejas un domāšanas kultūra fundamentāli atšķiras.

2.9. Pasaules tulkojumzinātnes vēsture pēckara periodā līdz mūsdienām

Šajā nodaļā netiks aplūkota visa pasaules tulkojumzinātne tās vēsturiskās attīstības kopumā (tāda darba apjoms ietilptu vairākos biezos sējumos), bet gan tikai tie jēdzieni, virzieni un skolas, kas ir būtiskas Latvijas tulkojumzinātnes attīstībā no 1991. līdz 2014. gadam: Romana Jakobsona un Džona Kenisona Ketforda uzskati jeb lingvistiskā pieeja; geštalta jēdziens; runas aktu teorija; Volframa Vilsa *skopa* teorija; tulkošanas ekvivalence kā tulkojumzinātnes centrālais jēdziens Oto Kādes, Katarinas Reisas, Vernera Kollera, Antona Popoviča, Džuliānas Hausas u. c. publikācijās; sociokulturālais novirziens tulkojumzinātnē: Sjūzena Basneta, Lorenss Venuti u.c.; Teo Hermansa Manipulācijas skola, Itamars Even-Zohars un iespaidīgs daudzums

citu tulkojumzinātnieku (polisistēmu teorija); postkoloniālisma teorija; feminisma pieeja; postmodernisms un dekonstruktīvisms Žaka Deridā darbos; kognitīvā pieeja tulkojumzinātnei, Mērijas Snellas-Hornbijas integrētā tulkojumzinātnes koncepcija.

Positīvu un negatīvu argumentu meklējumi diskusijā par burtisko un brīvo tulkojumu vienas vai otras pieejas aizstāvēbai nav mitējušies arī mūsdienās (Bassnett 2002: 39).

Nesenā pagātnē šī diskusija pārgāja jaunā gultnē, koncentrējoties uz pasūtītāja/lasītāju vajadzībām. Volframs Vilss (Wilss 1982: 113) uzskata, ka mūžsenā problēma par burtisku (lielāka piesaiste oriģināltekstam un tā autoram) vai brīvu tulkojumu (ciešākas saites ar tulkojuma lasītāju auditoriju, kas pārstāv citu sabiedrību un kultūru) mūsdienās vairs nav aktuāla, jo tulkojumam jācenšas funkcionāli integrēt oriģinālteksta/avotteksta autoru, avotvalodas tekstu, tulkotāju un mērķvalodas teksta recipientu (gala lietotāju, lasītāju). V. Vilss atbrīvojas no tradicionālās dihotomijas, pārbīdot šo problēmu žanra jomā, kur vienā spektra galā ir dzeja, bet otrā – speciālā lietojuma valodas teksti. To pašu ierosina darīt arī Mērija Snella-Hornbija (Snell-Hornby 1995: 32), un viņas interpretācijā katrs teksts iegūst savu vietu tekstuālajā kontinuumā, ka veidots pēc principa “burtisks/brīvs”:

Daiļliteratūra			Vispārlietojamās valodas teksti		Speciālā lietojuma valodas teksti			
Bībele, lugu teksti / filmu scenāriji	Dzeja	Mūsdienu literatūra	Prese, vispārējās informācijas teksti	Reklāmas teksti	Juridiskie teksti	Ekonomiskie teksti	Medicīniskie teksti	Zinātniskie un tehnoloģiskie teksti

Tabulas labajā pusē minēto tekstu tulkojums būs burtiskāks, kreisās puses tekstu tulkojums būs brīvāks.

Burtiskais tulkojums (tulkojumzinātnē arī metafrāze) – vienas valodas teksta tulkojums citā valodā, mehāniski aizstājot oriģinālvalodas (vai avotvalodas) vārdus ar tulkojumvalodas ekvivalentiem un parasti saglabājot oriģinālvalodas (vai avotvalodas) konstrukcijas (Skujiņa 2007: 67–68).

Brīvais tulkojums (tulkojumzinātnē arī parafrāze) – vienas valodas teksta tulkojums citā valodā, atveidojot galveno saturu, jēgu, būtību, bet necenšoties precīzi saglabāt oriģinālvalodas (vai avotvalodas) jēdzieniskās detaļas, emocionāli ekspresīvās nianšes un sintaktisko konstrukciju (Skujiņa 2007: 67).

Paralēli polemikai par burtisko un brīvo tulkojumu divdesmitajā gadsimtā radās arī problēma ar tulkotāja “uzticību” oriģinālam, kas izpaudās tulkojuma ekvivalences meklējumos. Ekvivalence vai pakāpe, cik lielā mērā tulkojums mērķvalodā reproducē oriģināltekstu, radīja nepieciešamību saistīt ekvivalenci ar teksta tulkojamības pakāpi.

Daži tulkošanas teorētiķi (piem., Dž. Ketfords), aplūkojot ekvivalences problēmu tulkošanā (ekvivalences termins tulkojumzinātnē parādījās, mēģinot formulēt, kas tad īsti ir “labs”, “precīzs”, “adekvāts”, “akceptējams” utt. tulkojums), izmantojuši šos F. Sosīra (*Ferdinand de Saussure*, 1857–1913) uzskatus, lai postulētu, ka, analogiski matemātiskās ekvivalences jēdzienam, tulkošanas ekvivalence ir gan simetriska, gan reversibla (Catford 1965: 27–31).

20. gadsimta 70. gadu beigās un arī vēlāk šādam viedoklim radās iedarbīgi pretargumenti, jo lingvistiskā pieeja tulkošanas teorijai zaudējusi vienīgās patiesības statusu līdz ar mūsdienu tulkojumzinātnē veiksmīgi ieviesto un tulkošanas praksē pārbaudīto:

- gešalta jēdzienu – veseluma būtība atšķiras no atsevišķu daļu būtību summas;
- runas aktu teoriju, kurā vārds, vārdkopa vai teikums nav tikai lingvistiski semantiska parādība – ekstralingvistiskās semantikas līmenī tie ir t. s. ilokucionārie akti (viens un tas pats vārds, frāze vai teikums ekstralingvistiski var tikt interpretēts kā drauds vai kā solījums, vai arī kā vienkārša informācija), kurus runātājs lieto, lai, klausītājam reaģējot, notiktu konkrēti perlokucionārie akti (izteiktie draudi spiestu klausītāju no tiem izvairīties, solījums liktu klausītājam nepacietīgi gaidīt, informācija liktu racionāli plānot tālāko darbību);
- sociolingvistisko pieeju;
- etnoloģisko pieeju;
- psiholingvistisko pieeju.

Šāds radikāls attīstības pavērsiens ļauj jaunā skatījumā aplūkot tulkošanu ne vien kā specifisku lingvistisku vai lietišķās valodniecības

parādību, bet arī kā patstāvīgu interdisciplināru zinātņi, kas aplūko tulkošanas procesu kā starpkultūru komunikācijas parādību. Savukārt, atgriežoties pie iepriekšminētā tulkošanas ekvivalences jēdziena raksturojuma, jāatzīst, ka avotvalodas un mērķvalodas kultūru asimetriskums nosaka arī tulkošanas ekvivalences asimetriskumu, kas būtiski paaugstina tekstu tulkojamības pakāpi. Tas gan nenozīmē, ka izteiksmes līdzekļu izvēle un radoša pieeja ir pilnīgi neierobežota, taču to varētu realizēt, sekojot dāņu filozofa S. Kjerkegora (*Søren Aabye Kierkegaard*, 1813–1855) domai par iespēju tik ilgi strādāt ar agrāk neizteicamo (nenoformulējamo), kamēr tas tomēr tiek izteikts (noformulēts).

Varam būt pilnīgi pārliecināti, ka tulkojumzinātnes attīstība un arī pasaules komunikatīvā pieredze rāda, ka, neraugoties uz pasaules redzējuma, kultūru un valodu atšķirībām, globālais saziņas process tomēr notiek. Acīmredzot tā veiksmīgas realizācijas pamatā nav atšķirīguma, bet gan kopīguma pazīme, kāds visas cilvēces līmenī eksistējošs *tertium comparationis* jeb uzskatu, interpretāciju un jēdzienu kopums, kura pastāvēšana ļauj secināt, ka viss, ko mēs tradicionāli uzskatām par verbālās uzvedības manifestāciju, eventuāli ir tulkojams. Citiem vārdiem – pētot tulkojamības problēmu geštalta jēdziena, kā arī ilokucionāro un perlokucionāro runas aktu gaismā, varam teikt, ka iespējams iztulkot jebkuru tekstu, tā veseluma būtības saglabāšanas vārdā tulkošanas procesā izdarot atsevišķu avotvalodas teksta elementu modifikāciju atbilstoši mērķvalodas un mērķkultūras specifikai, lai oriģinālteksta autora ekstralingvistiskā intencija (nodoms) izraisītu paredzēto reakciju ne vien oriģinālteksta, bet arī tulkojuma lasītājos.

Tulkojamība liek pievērst pastiprinātu uzmanību “telpai” starp kultūrām. Tulkojamības mērķis ir izpratne, turpretim kultūru konfrontācijas un kultūras slāņu mijiedarbības mērķis ir vai nu asimilācija, vai arī “piesavināšanās”, abām kultūrām izdarot savstarpējus “iebrukumus”, lai iegūtu to, kas šķiet pievilcīgs un derīgs, vai arī – lai kaut ko apkarotu un apspiestu visiem iespējamajiem līdzekļiem. Lai nodrošinātu tulkojamību, nepieciešams radīt diskursu, kas dod iespēju transpozīcijai no avotvalodas kultūras uz mērķvalodas kultūru. Šāda diskursa funkcija ir tikt pāri bezdibenim, kas šķir svešo no savējā – tukšumam, kas līdzīgi “melnajai kastei” nepakļaujas izskaidrojumam.

Vācu tulkošanas teorētiķis Hanss Fermērs (*Hans Josef Vermeer*, 1930–2010) postulēja, ka katra tulkojuma dominējošais faktors ir tā nodoms/mērķis (*Zweck*). (Vermeer 1992: 47) Šāds formulējums ekvivalences jēdzienu padarīja par nebūtisku un “gāza no troņa” oriģināltekstu, jo tulkojums pārvērtās par tekstu, kura funkcijas bija atšķirīgas no oriģinālteksta funkcijām, jo mērķteksts ir domāts pilnīgi citai auditorijai jaunā kultūrsituācijā. Tādējādi viens un tas pats teksts var tikt iztulkots citādi, ja tā nodoms/mērķis ir cits.

Šāda izpratne kardināli mainīja arī tulkošanas speciālistu profesionālās sagatavošanas modeli. Somu tulkojumzinātniece Justa Holca-Menterī (*Justa Holz-Mänttāri*) uzsvēra, ka tulkotājs vairs nav vientuļnieks, kas atstāts aci pret aci ar dokumentu svešā valodā, bet ir aktīvs posms sadarbības ķēdē starp tulkojuma pasūtītāju un izdevēju, kur pasūtītāja jeb klienta norādījumi var izrādīties svarīgāki par avottekstu (Holz-Mänttāri 1984). Tulkotāji tādējādi kļūst par starpkultūru komunikācijas ekspertiem.

Arī Duglass Robinsons (*Douglas Robinson*) atzina, ka tulkošana ietver sevī ko vairāk par avotvalodas vārdu un frāžu ekvivalentu atrašanu – tulkošanas procesā jāietver arī klienti, izdevniecības, darba devēji, darbs kolektīvā, pētniecība, tehnoloģiju izmantošana; arī apzināšanās, kāda ir tulkošanas loma sabiedrībā un sabiedrības iespaids uz tulkošanas procesu. Tulkotāji kā reāli cilvēki nav tikai un vienīgi sociālas būtnes – viņu sabiedriskā esamība izšķiroši ietekmē darba profesionālo kvalitāti. (Robinson 1997)

20. gadsimta 60. gadu beigās un 70. gadu sākumā daļa tulkumzinātnieku sāka meklēt izeju no lingvistiskās translatoģijas ierobežojumiem. Visi šie atšķirīgie uzskati, protams, neradās tukšā vietā – tie nobrieda, tulkojumzinātnei daudz ko pārņemot no filozofijas, psiholoģijas un kultūras teorijas. Pagājušā gadsimta gaitā radās vairāki filozofijas virzieni, kas būtiski ietekmēja tulkojumzinātnes apvāršņa paplašināšanos.

Valodas filozofijas sakarā Ludvigs Vitgenšteins (*Ludwig Josef Johann Wittgenstein*, 1889–1951) pretēji daudziem valodas iekšējās struktūras pētniekiem uzskata, ka valoda dzīvo tās praktiskajā realizācijā – komunikācijas procesā. L. Vitgenšteina slavenais teiciens “Manas valodas robežas nozīmē manas pasaules robežas” (Kūle, Kūlis 1998: 361) norāda uz valodas nozīmi mūsu pasaules uztverē. L. Vitgenšteins savas filozofijas veidošanas beigu posmā secinājis, ka katram cilvēka

sociālās darbības veidam atbilst sava valoda: zinātnes valoda, dzejas valoda, jurisprudences valoda utt. Katrā no šīm “valodām” pastāv savas likumsakarības. Šie izteikumi paver jaunus apvēršņus un iespējas arī tulkošanas teoriju jomā.

Līdzīgi uzskati ir loģiskajam pozitīvismam – Alfrēds Ajers (*Alfred Jules Ayer*) u. c. –, kura pārstāvju galvenais izpētes lauks bija valodas analīze, kas no šķietami šauras pētījumu jomas 20. gadsimtā izvērās par nozīmīgu koncepciju, caur valodas pieredzi aptverot sabiedrību, ētiku, ideoloģiju un reliģiju (Kūle, Kūlis 1998: 369). Loģiskais pozitīvisms centās atdalīt “tīro” zinātnes valodu no pseidozinātniskiem izteikumiem, kuri ar savu neskaidrību un neprecizitāti kaitēja izpratnei. Par šādu valodas “attīrīšanas” paņēmieni loģiskais pozitīvisms uzskatīja verifikāciju, kas šķiroja izteikumus pēc patiesuma vai nepatiesuma kritērija. Par patiesiem tika uzskatīti tikai empīriski verificējami izteikumi. Šāds secinājums bija strupceļš, jo noskaidrojās, ka neviens no filozofijas un citu zinātņu nozaru jēdzieniem, kurus apzīmēja konkrēti vārdi (termini), nebija verificējami. Izeju no šī strupceļa radīja L. Vitgenšteina atziņa, ka vārda nozīme ir tā lietojumā un filozofijas mērķim jābūt tieši valodas lietojuma pētīšanai, nevis formas ziņā ideālas zinātnes valodas izveidei (Kūle, Kūlis 1998: 374).

Par hermeneitikas jeb zinātnes, kas skaidro, kā ar valodas līdzekļu palīdzību izskaidrojama (izprotama) cilvēka esamība, vēsture un kultūra, kā arī postmodernisma ietekmi uz tulkojumzinātnes tālāko attīstību sk. zemāk.

Tā dēvētās morāles filozofijas sastāvdaļa ir runas aktu teorija, kuras autori ir Džons Ostins (*John Austin*, 1911–1960) un Džons Serls (*John Searle*), būtiski paplašināja tulkotāja manevra iespējas ar atziņu, ka valodai ir ne vien aprakstošas un konstatējošas funkcijas, tā var būt arī “performatīva” – “jāvārds”, slēdzot laulību; pavēles u. c. (Austin 1962; Searle 1969). Pasakot kaut ko, mēs ar saviem vārdiem arī izdarām kaut ko. Protams, izteikumiem jābūt uztveramiem konvenciju ietvaros, jo pretējā gadījumā tie zaudē savu “ilokucionāro ietekmi”. Vienkāršākais piemērs šādam vārda un izteikuma spēkam var būt mācītāja (dzimtsarakstu nodaļas darbinieka) teikums: “Un tagad es pasludinu jūs abus par vīru un sievu.” Arī teikums “Tiksimies rīt” atkarībā no situācijas konteksta var tikt uztverts kā rītdienas tikšanās fakta neitrāls apstiprinājums vai kā mīlētāju romantisks solījums, vai arī kā noziedznieku grupas atgādinājums upurim – “vēl tavas mokas

nav beigušās, tiksimies rīt un turpināsim”. Fakts, ka lielu daļu mūsu izteikumu nevar uztvert burtiski, bet bieži vien kā aplinkus izteiktu stimulu kādai darbībai, piešķir tulkotājam rīcības brīvību tulkošanas strupceļa gadījumā izvēlēties citu izteikumu, kas saglabā avotteksta izteikuma (neitrāla apstiprinājuma, romantiska solījuma, drauda) funkciju.

Līdzīgu manevra brīvību tulkotājam nodrošina arī princips, ko tulkojumzinātne pārņēmusi no geštaltpsiholoģijas (pamatlicēji – Makss Wertheimers (*Max Wertheimer*, 1880–1947), Volfgangs Kēlers (*Wolfgang Köhler*, 1887–1967) un Kurts Kofka (*Kurt Koffka*, 1886–1941)). Geštaltpsiholoģija ievieš tulkojumzinātnē “gestalt” (*Gestalt* – tēls) jēdzienu: tēla būtība ir atšķirīga no katras tā sastāvdaļas būtības – tā nav visu sastāvdaļu mehāniska summa. Secinājums tulkojumzinātnei: oriģinālteksta un tulkojuma “tēliem” jābūt vienādiem, taču šo “vienādumu” var panākt ar atšķirīgu sastāvdaļu kopumu.

20. gadsimta otrajā pusē būtiski mainās cilvēces kultūras izpratne: kultūra vairs nav tikai literatūra, māksla un mūzika, galda kultūra utt., bet aptver visu cilvēces darbību kopumā, iekļaujot arī zinātņi un tehnoloģiju, ražošanu, lauksaimniecību utt. Kultūra ir viss, kas nav cilvēka neskarta daba (ja tāda vēl 21. gadsimtā saglabājusies).

Tulkojumzinātnes jomā tas nozīmē, ka tulkotājam jābūt speciālistam ne vien avotvalodā un mērķvalodā, bet arī avotkultūrā un mērķkultūrā.

Šāda kultūras paradigmas maiņa ietekmēja arī citu nozaru zinātniekus. Viens no tiem ir Volfgangs Īzers (*Wolfgang Iser*, 1926–2007) – nozīmīgs vācu literatūrzinātnieks, receptīvās estētikas skolas pārstāvis. Darbā “Lasīšanas akts. Estētiskās iedarbības teorija” (*Der Akt des Lesens. Theorie ästhetischer Wirkung*) Īzers izklāsta savu koncepciju, kurā uzsvērta lasītāja loma. Šīs koncepcijas pamatnostādnes ir:

- orientācija uz kultūras “pārcelšanu” (*cultural transfer*);
- tulkošana kā komunikācijas akts;
- orientācija uz mērķteksta funkciju (iespējamo tulkojumu);
- teksta kā pasaules integrālas (neatņemamas) sastāvdaļas uztvere (Iser 1978).

Jāatgādina, ka Volfgangs Īzers bija literatūrzinātnieks, bet ne valodnieks, tāpēc viņa un arī citu literatūrzinātnes pārstāvju skatījums uz translatoģiju lika pamatus cita rakstura tulkošanas teorijām, kas būtiski atšķirās no tulkojumzinātnes lingvistiskajiem novirzieniem.

Tādējādi paralēli tulkojumzinātnes lingvistiskajām skolām jārūnā arī par teorijām, kas uzskata tulkojumzinātni par komparatīvās literatūras apakšnozari. Ģeogrāfiski šo uzskatu paudēji nāk no Eiropas holandski un flāmiski runājošās teritorijas – Andrē Lefevērs, Žozē Lambērs un Teo Hermanss –, bet sastopami arī citur – te jāmin Sjūzena Basneta Lielbritānijā un daži Izraēlas tulkošanas teorētiķi, piemēram, Gideons Turī. Šī pieeja vēlāk tika nosaukta par Manipulācijas skolu, jo tās pārstāvji savus uzskatus publicēja eseju antoloģijā “Literatūras manipulācija. Daiļliteratūras tulkojumu pētījumi” (Hermans 1985).

Jebkura oriģinālteksta tulkošanas procesā tulkotāja darbības jeb manipulāciju kopuma rezultātā rodas tulkojums – teksts citā valodā. Tādējādi, atzīstot oriģinālteksta un tulkojuma neizbēgamās atšķirības, ekvivalences problēma pat neparādās.

Manipulācijas skolas pieeja sakņojas literārās polisistēmas koncepcijā, kuras aizsākumi meklējami krievu valodnieku formālismā un Prāgas lingvistiskās skolas strukturālismā. Tomēr visuzskatāmāk šī skola saistīta ar Telavivas tulkošanas teorētiķa Itamara Evena-Zohara izveidoto polisistēmas teoriju (Even-Zohar 1979). Šīs teorijas viedoklis par pamatu ņēmis vispārējo sistēmiku – sistēmu darbības pētījumus. I. Evens-Zohars un viņa kolēģi uzskata, ka “literatūra” konkrētā sabiedrībā ir dažādu sistēmu sakopojums – tā ir sistēmu sistēma jeb polisistēma, kurā dažādi žanri, skolas, tendences utt. atrodas nemitīgā sacensībā par lasītāju piesaisti, arī par prestiža un varas iegūšanu (Hermans 1985: 150).

Tomēr diskutabla šķiet Manipulācijas skolas noraidošā attieksme pret to, ko šī virziena pārstāvji apraksta kā “normatīvās un avottekstā balstītās pieejas, kas ir tipiskas lielākajai daļai tradicionālo tulkojuma definīciju” (Hermans 1985: 9).

Visradikālākais pretmets avotteksta īpatnību formulētajai ekvivalencei ir indeterminisma tendences, kas atstājušas nopietnu iespaidu uz 20. gadsimta beigu tulkošanas teorijām.

Postmodernisms vai vismaz postmodernisma tendences atrodamas visās pasaules kultūras dzīves jomās – dejā, mūzikā, tēlotājmākslā, daiļliteratūrā, arī tulkošanas teorijā un praksē. Postmodernisms kā jebkura cita parādība nav apskatāms atrautībā no sabiedrībā un cilvēku materiālajā esībā notiekošā un tāpat arī nav domājams bez sava pasaules uzskata – šī virziena filozofiskā fona, kura sākotnējais stimulē bija vācu hermeneitika.

Uzskatāma hermeneitikas ietekme uz tulkojumzinātni vērojama arī Džordža Steinera “Hermeneitiskās ierosmes” modelī, par ko detalizētāks apraksts ir monogrāfijas 1. nodaļā.

Teorētiskajās nostādnēs postmodernisms daudz guvis no franču poststrukturālisma. Tomēr postmodernisms arī teorijā, tāpat kā literatūras praksē, atļaujas būt neslēpti eklektisks, tāpēc vērojamas atsaucis gan uz poststrukturālistiem, gan arī uz citiem domātājiem, piemēram, Frīdrihu Niči (*Friedrich Wilhelm Nietzsche*, 1844–1900). Ietekmīgākie poststrukturālisma domātāji ir Rolāns Barts (*Roland Barthes*, 1915–1980), Mišels Fuko (*Michel Foucault*, 1926–1984), Žaks Deridā (*Jacques Derrida*, 1930–2004) un Jūlija Kristeva (*Julia Kristeva*). Poststrukturālisms, kas veidojies kā reakcija uz strukturālismu, pauž uzskatus, ka nozīme, jēga un valoda bieži vien ir nenoteikta, mainīga, to iespējams dažādi interpretēt.

Ēģiptē dzimušais ASV literatūrzinātnieks Ihab Habibs Hasans (*Ihab Habib Hassan*, 1925–2015) postmodernismu raksturo ar tam piemērotām 11 īpašībām: nenoteiktību, fragmentāciju, dekanonizāciju, patības trūkumu un dziļuma zaudēšanu, reprezentējamības trūkumu, ironiju, hibridizāciju, karnevālismu, piedalīšanos, konstruktīvismu, imanenci (Hassan 1982: 267–268).

Postmodernisma pamatjēdzieni ir atšķirība (angļu termins *difference*), simulācija, intensitāte, marginalitāte, minoritāte, dekonstrukcija, nesamērojamība.

Redzam, ka pēdējo gadu tulkošanas teorijās vairāki no šiem postmodernisma pamatjēdzieniem un īpašībām kļuvuši par translatoģijas centrālajām kategorijām – tie ir nenoteiktība, fragmentācija, dekanonizācija (oriģināltekstis zaudē savu “svētās govš” statusu), hibridizācija (tulkojums kā hibrīdteksts), minoritāte un dekonstrukcija (tulkošanas procesā avotteksts tiek sadalīts fragmentos un tad jaunā, citas valodas veidoļā “salikts atpakaļ”, lai izveidotu mērķtekstu).

Postmodernisti tulkojumzinātnē – piemēram, Žaks Deridā, Pols de Mans (*Paul de Man*), Lorenss Venuti u. c. – ieviesuši daudzus jēdzienus, kas met izaicinājumu tradicionālajām tulkošanas teorijām un piedāvā attīstību līdz šim nebijušos pētījumu virzienos. Dekonstruktīvas virziena piekritēji uzskata, ka tulkojumi ir oriģināldarbu “dzīve pēc nāves”, tāpēc tulkojuma statusam jābūt tādā pašam kā oriģināldarba statusam, vēl vairāk – tulkojumi nodrošina oriģināldarbu eksistenci nākotnē, kad valodas neprasmes dēļ avottekstam pasaulē būs vairs tikai

uz vienas rokas pirkstiem saskaitāmi lasītāji – tā tas, piemēram, noticis ar hetu, šumeru, babiloniešu un Vecās Derības tekstiem. Šādu uzskatu sistēmā tulkotāji vairs nav uzskatāmi par mazvērtīgākiem, bet ir tikpat radošas personības kā paši autori.

Postmodernisti uzdod jautājumus, kas pirmajā brīdī šķiet paradoksāli, bet tie skaidri parāda tulkojumzinātnes problēmas, kas šobrīd jārisina:

- Kas notiktu, ja mēs teorētisko domu pagrieztu “pretējā” virzienā un pieļautu, ka oriģinālteksti ir atkarīgi no tulkojumiem?
- Kas notiktu, ja mēs pieņemtu, ka bez tulkojuma oriģinālteksts pārstatu eksistēt, ka oriģinālteksta liktenis atkarīgs nevis no tā kvalitātes, bet no tā tulkojumu kvalitātes?
- Kas notiktu, ja teksta būtības (jēgas) kritērijs būtu nevis pats oriģinālteksts, bet tā tulkojumi?
- Ja nu izrādītos, ka “oriģinālam” nav noteiktas identitātes, kuru var estētiski vai zinātniski fiksēt, un ka šis teksts mainās katru reizi, kad tiek iztulkots?
- Kas eksistē pirms oriģinālteksta? Ideja? Forma?
- Vai nav tā, ka pasaules kultūras diženie rakstīto tekstu pieminekļi ir tik diženi, cik to pieļauj šo tekstu tulkojumi? (Venuti 1998: 104; Gentzler 2001: 145, 232)

Monogrāfijas autoram šķiet, ka viens no veiksmīgākajiem pēdējā pusgadsimta tulkošanas teoriju racionālāko aspektu apvienojumiem ir Mērijas Snellas-Hornbijas integrētā tulkojumzinātnes koncepcija (Snell-Hornby 1995). Formulējot tulkošanas trīs visplašākos konvencionālos tipus, autore grupē arī šo konvencionālo formu pamattipu prototipus. Traktējot tulkojumzinātņi kā starpdisciplīnu, M. Snella-Hornbija iezīmē tulkojumzinātnei svarīgos citu zinātņu nozaru pētījumus, izceļ būtiskus aspektus un kritērijus, kas nosaka tulkošanas procesu kā tādu un īpaši pakavējas pie tulkošanai nozīmīgo valodniecības nozaru pieminēšanas:

A – tulkošanas konvencionālās formas:

Dailliteratūras tulkošana	Vispārējās valodas tekstu tulkošana	Speciālās valodas tekstu tulkošana
---------------------------	-------------------------------------	------------------------------------

B – tekstu pamattipu prototipi

Dailliteratūras tulkošanā	Vispārējās valodas tekstu tulkošanā	Speciālās valodas tekstu tulkošanā
---------------------------	-------------------------------------	------------------------------------

Bībele; lugas/filmas; dzeja; mūsdienu literatūra	Laikraksti / teksti ar vispārīgu informāciju; reklāmtteksti	Juridiskie teksti; ekonomiskie teksti; medicīna; zinātne/ tehnika u. c.
--	---	--

C – citu zinātņu nozaru pētījumi, kas nozīmīgi tulkojumzinātnei

Daiļliteratūras tulkošanā	Vispārējās valodas tekstu tulkošanā	Speciālās valodas tekstu tulkošanā
Kultūras vēsture / literatūras teorija un vēsture	Sociokulturālie un areālie pētījumi	Speciālo priekšmetu pētījumi

D – svarīgi aspekti un kritēriji, kas nosaka pašu tulkošanas procesu

Daiļliteratūras tulkošanā	Vispārējās valodas tekstu tulkošanā	Speciālās valodas tekstu tulkošanā
Valodas normu radoša paplašināšana	Interpretācijas diapazona sašaurināšana, tulkojuma komunikatīvā funkcija	Jēdzienu identitāte, ekvivalences kritēriju nozīmība, invariance, informatīvā funkcija

E – valodniecības nozares, kas nozīmīgas tulkošanai

Teksta lingvistika – visiem tulkošanas veidiem

Daiļliteratūras tulkošanā	Vispārējās valodas tekstu tulkošanā	Speciālās valodas tekstu tulkošanā
Vēsturiskā valodniecība, dialektoloģija	Sastatāmā gramatika, sastatāmā semantika, sociolingvistika, pragmalingvistika, psiholingvistika	Speciālā lietojuma valodas sintakse, terminoloģijas / dokumentu tipu standartizācija

Detalizēta informācija par Latvijas tulkojumzinātnieku un radniecisko lingvistisko apakšnozaru pētnieku uzskatiem šo pētīnieku publikācijās periodā no 1984. līdz 2014. gadam atrodama

autora 2019. gadā klajā laistajā darbā “Trīs gadu desmiti Latvijas tulkojumzinātnē. 1984–2014” (Sīlis 2019: 143–147, 207–268). Monogrāfija ir aptuveni 15 gadu posmā veikta pētījuma noslēgums. Parāleli tulkojumzinātnes teorētisko un lietišķo aspektu vērtējumam tiek sniegts priekšstats par vienu no nozīmīgākajiem Latvijas tulkojumzinātnes vēsturiskās attīstības posmiem, kas aizpilda tulkojumzinātnes historiogrāfijas līdz šim nepētītās jomas. Autors pētījumā pievērsies tikai zinātniskajām publikācijām, ārpus pētījuma robežām atstāti populārzinātniski darbi un polemika presē.

Monogrāfija iepazīstina ar galvenajām teorētiskajām problēmām, kas ir svarīgas konkrētajam pētījumam: īss Latvijas tulkojumzinātnes vēstures raksturojums pēckara gados; īpaša uzmanība pievērsta periodam no 1984. līdz 2014. gadam; aplūkoti teorētiskie un metodoloģiskie jautājumi tulkojumzinātnes vēstures pētījumu rezultātu pārveidei elektroniskā bibliogrāfiskā korpusā, kas varētu kļūt par virzītājspēku nākotnes pētījumiem translatoģijā. Divas trešdaļas no darba III nodaļas ilustrē šāda korpusa izmantošanas iespējas. Pēc hronoloģiski deskriptīva pārskata par Latvijas autoru darbiem tulkošanas teorijas un lietišķās tulkojumzinātnes jomās tiek aprakstīta arī šādu pārskatu veidošanas metodoloģija. Monogrāfijas VI nodaļā “Latvijas tulkojumzinātnieku publikāciju bibliogrāfiskais korpus” fiksēti 160 autori ar pāri par 1770 publikācijām.

- Adamson, P.** (2017). Arabic translators did far more than just to preserve Greek philosophy. *Aeon*. <https://aeon.co/ideas/arabic-translators-did-far-more-than-just-preserve-greek-philosophy>
- Arnold, M.** (1861). *On translating Homer: Three lectures given at Oxford*. London: Longman, Green, Longman, and Roberts. https://web.archive.org/web/20131109213148/http://www.victorianprose.org/texts/NewmanFr/Works/homeric_translation_1861.pdf
- Aurobindo, S.** (2009). *The life divine*. Pondicherry: Sri Aurobindo Ashram. <https://www.sriaurobindoashram.org/sriaurobindo/writings.php>
- Austin, J. L.** (1962). *How to do things with words*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Baldunčiks, J., & Pokrotņiece, K.** (1999). *Svešvārdu vārdnīca*. Rīga: Jumava.
- Balode, I.** (2009). Trīs atdzejojāji – Knuts Skujenieks, Uldis Bērziņš un Leons Briedis atbild uz Ingmāras Balodes jautājumiem. *Satori*. <https://satori.lv/article/tris-atdzejojaji-knuts-skujenieks-uldis-berzins-un-leons-briedis-atbild-uz-ingmaras-balodes-jautajumiem/comments>
- Bankavs, A., & Jansone, I.** (2010). *Valodniecība Latvijā: Fakti un biogrāfijas*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Bassnett, S.** (2002). *Translation studies* (3rd ed., pp. 47–50). London & New York: Routledge.
- Benjamin, W.** (1996). The task of the translator. In M. Bullock & M. W. Jennings (Eds.), *Selected writings, Volume 1, 1913–1926* (pp. 253–263). Cambridge, MA & London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Benjamin, W.** (2000). The task of the translator. In L. Venuti (Ed.), *The translation studies reader* (pp. 15–23). London & New York: Routledge.
- Bible. (2011/1978). *Holy Bible: New International Version*. Colorado Springs: Biblica.
- Boethius, A. M. S.** (2000). *The consolation of philosophy* (V. E. Watts, Trans.). London: Penguin Random House.
- Burnett, C.** (2001). The coherence of the Arabic-Latin translation program in Toledo in the twelfth century. *Science in Context*,

- 14(1–2), 249–288. https://is.muni.cz/el/1421/podzim2008/MED01/um/Burnett_Charles_2001.pdf
- Cain, A., & Lössl, J.** (2009). *Jerome of Stridon: His life, writings and legacy*. London & New York: Routledge.
- Catford, J. C.** (1965). *A linguistic theory of translation: An essay in applied linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Cheung, M. P. Y., & Wusun, L.** (2006). *An anthology of Chinese discourse on translation: 1, From earliest times to the Buddhist project*. London & New York: Routledge.
- Choudhuri, I. N.** (2021). *Socio-literary and cultural study of Indian society*. New Delhi: D.K. Printworld.
- Cicero, M. T.** (n.d.). *De optimo genere oratorum*. https://www.loebclassics.com/view/marcus_tullius_cicero-de_optimo_genere_oratorum/1949/pb_LCL386.365.xml?readMode=recto
- Cook, M.** (2022). *Rewriting history: The decipherment of Linear A and a history of Egypto-Cretan relations in the Middle and Late Bronze Ages*. Sydney: Mark Cook.
- Cooper Cole, E. C.** (2015). *Interpretation and authority: The social functions of translation in ancient Egypt*. Los Angeles: University of California.
- Dolet, É.** (n.d.). Étienne Dolet: French scholar and printer. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/biography/Etienne-Dolet>
- Dryden, J.** (n.d.). John Dryden: British author. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/biography/John-Dryden>
- Eisenman, R. H., & Wise, M.** (1993). *The Dead Sea Scrolls uncovered: The first complete translation and interpretation of 50 key documents withheld for over 35 years*. London: Penguin Books.
- Even-Zohar, I.** (1979). Polysystem theory. *Poetics Today*, 1(1–2), 287–310. Durham, NC: Duke University Press.
- Fraile, B. O.** (2018). The dating game: How do we know the age of Paleolithic cave art? *Spanish Researchers in the United Kingdom*. <https://sruk.org.uk/the-dating-game-how-do-we-know-the-age-of-palaeolithic-cave-art/>
- Freeth, P., & Treviño, R.** (2024). *Beyond the translator's invisibility*. Leuven: Leuven University Press.
- Gadd, C. J.** (1933). Epic of Gilgamesh, Tablet XII. *Revue d'Assyriologie et d'archéologie orientale*, 30, 127–143. Presses Universitaires de France. <https://www.jstor.org/stable/i23282129>

- Gambino, M.** (2011). The top 10 books lost to time. *Smithsonian Magazine*. <https://www.smithsonianmag.com/arts-culture/the-top-books-lost-to-time-83373197/>
- Gentzler, E.** (2001). *Contemporary translation theories*. Bristol: Multilingual Matters.
- George, A. R.** (2000). *The epic of Gilgamesh: A new translation*. London: Penguin Classics.
- Hassan, I.** (1982). *The dismemberment of Orpheus: Toward a postmodern literature*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Heidegger, M.** (1982). *On the way to language* (P. D. Hertz & J. Strambaugh, Trans.). New York: Harper & Row.
- Hermans, T.** (1985). *The manipulation of literature: Studies in literary translation*. London & Sydney: Croom Helm.
- Hyman, A.** (1983). *Philosophy in the Middle Ages: The Christian, Islamic, and Jewish traditions*. Indianapolis: Hackett.
- Hoffman, D. L., & Pike, A. W. G.** (2018). U-Th dating of carbonate crusts reveals Neandertal origin of Iberian cave art. *Science*, 359(6378), 912–915. <https://www.science.org/doi/10.1126/science.aap7778>
- Holz-Mänttari, J.** (1984). *Translatorisches Handeln: Theorie und Methode*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Iser, W.** (1978). *The act of reading: A theory of aesthetic response*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Jerome, Saint.** (n.d.). Saint Jerome: Patron of translators. <https://www.tecnitranslations.com/saint-jerome-patron-of-translators/>
- Kaylor, N. H., & Philips, P. E. (Eds.)**. (2012). *A companion to Boethius in the Middle Ages*. Leiden & Boston: Brill.
- Kramer, J. L.** (2008). *The life and work of one of civilisation's greatest minds*. New York: Doubleday Religion.
- Krishnamurti, J.** (n.d.). Chapter 24 – The word prevents actual perception. <https://jkrishnamurti.org/content/chapter-24-word-prevents-actual-perception>
- Kučinskienė, A.** (2012). Cicero about translation: Exploring the meaning of words. *Literatūra*, 54(3), 95–111. <https://www.journals.vu.lt/literatura/article/view/2473>
- Küle, M., & Külis, R.** (1998). *Filosofija*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Layton, B.** (1987). *The Gnostic scriptures: A new translation with annotations and introductions*. London: SCM Press.

- Luther, M.** (1530/2017). *Ein Sendbrief vom Dolmetschen – An open letter on translating*. Oxford: Taylor Institution Library.
- Nae, N.** (2003). Faithfulness in translation or *les belles infidèles*. https://www.researchgate.net/publication/237698285_Faithfulness_in_Translation_or_Les_Belles_Infideles
- Nellis, C.** (2017). The dangerous business of Bible publishing in the sixteenth century. <https://hendricksonpublishers.blog/2017/02/17/the-dangerous-business-of-bible-publishing-in-the-sixteenth-century/>
- Neubert, A., & Shreve, G. M.** (1992). *Translation as text*. Kent, OH: Kent State University Press.
- Nida, E. A.** (1945). Linguistics and ethnology in translation problems. *Word*, 1, 194–208. <https://doi.org/10.1080/00437956.1945.11659254>
- Ortega y Gasset, J.** (n.d.). The misery and the splendor of translation (E. G. Miller, Trans.). <https://open.unive.it/hitrade/books/OrteSplendeurs.pdf>
- Oz-Salzberger, F.** (2006). The Enlightenment in translation: Regional and European aspects. *European Review of History*, 13(3), 385–409. London & New York: Routledge.
- Palmer, R. E.** (1999, April 1). The relevance of Gadamer's philosophical hermeneutics to thirty-six topics or fields of human activity. Lecture delivered at the Department of Philosophy, Southern Illinois University, Carbondale, IL. <https://web.archive.org/web/20070928141532/http://www.mac.edu/faculty/richardpalmer/relevance.html>
- Quine, W. V. O.** (1975). Empirically equivalent systems of the world. *Erkenntnis*, 9, 313–328. <https://philpapers.org/rec/QUIOEE>
- Racoma, B.** (2014). Lost literary works having survived with only fragmented translated versions. <https://www.daytranslations.com/blog/lost-literary-works-translation/>
- Rajak, T.** (2009). *Translation and survival: The Greek Bible of the ancient Jewish Diaspora*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Robinson, D.** (1997). *What is translation? Centrifugal theories, critical interventions*. Kent, OH: Kent State University Press.
- Robles, J. L. M.** (2017). *Poetics in translation: "Make it new" by Ezra Pound and "Transcreation" by Haroldo de Campos*. Tübingen: Tübingen University Press. <https://theses.hal.science/tel-01534053v1/document>

- Rudd, N. (Ed.).** (1990). *Horace: Epistles Book II and Ars poetica*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rummel, E. (Ed.).** (2008). *Biblical humanism and scholasticism in the age of Erasmus*. Leiden: Brill.
- Santos, K. V.** (2016). "The knots within": Translations, tapestries, and the art of reading backwards. *Philological Quarterly*, 95, 343–357.
- Schleiermacher, F.** (1963). Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens. In H. J. Störig (Ed.), *Das Problem des Übersetzens*. Stuttgart: Störig.
- Searle, J. R.** (1969). *Speech acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sīlis, J.** (2017). Ne vienmēr scriptus manet: Oriģināltekstu un tulkojumu sarežģītās attiecības vēstures turbulencēs. *Scriptus Manet*, 6, 41–54. Liepāja: LiePA.
- Sīlis, J.** (2019). *Trīs gadu desmiti Latvijas tulkojumzinātnē: 1984–2014*. Ventspils: Ventspils Augstskola.
- Skujiņa, V. (Ed.).** (2007). *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Valsts valodas aģentūra.
- Smith, P.** (1911/2009). *The life and letters of Martin Luther*. Cornell University Library.
- Snell-Hornby, M.** (1995). *Translation studies: An integrated approach*. Amsterdam: John Benjamins.
- Soulen, R. N., & Soulen, K. R.** (2001). *Handbook of biblical criticism*. Louisville, KY: Westminster John Knox Press.
- Steiner, G.** (1975). *After Babel: Aspects of language and translation*. London: Oxford University Press.
- Steinschneider, M.** (1893). *Die hebräischen Uebersetzungen des Mittelalters und die Juden als Dolmetscher*. Berlin: Kommissionsverl. des Bibliogr. Bureaus. <https://archive.org/details/diehebraeischen00steigoog/page/304/mode/2up>
- Stolze, R.** (2011). *The translator's approach: Introduction to translational hermeneutics. Theory and examples from practice*. Berlin: Frank & Timme.
- Trilling, L. M.** (1939). *Matthew Arnold*. New York: W. W. Norton & Co.
- Twersky, I.** (1972). *A Maimonides reader*. Millburn, NJ: Behrman House.

- Venuti, L.** (1998). *The scandals of translation: Towards an ethics of difference*. London & New York: Routledge.
- Venuti, L.** (2003). *The translation studies reader*. London & New York: Routledge.
- Venuti, L.** (2017). *The translator's invisibility*. London & New York: Routledge.
- Vermeer, H. J.** (1992). *Skopos und Translationsauftrag: Aufsätze*. Frankfurt am Main: Verlag für Interkulturelle Kommunikation.
- Vilciņa, Z.** (2017). *Transkreācija reklāmas materiālos Latvijā* [Promocijas darba kopsavilkums]. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Wallace, D. B.** (2012). Five more myths about Bible translations and the transmission of the text. <https://danielbwallace.com/2012/12/28/five-more-myths-about-bible-translations-and-the-transmission-of-the-text/>
- Weissbort, D.** (2006). Classical Latin and early Christian Latin translation. In D. Weissbort & Á. Eysteinnsson (Eds.), *Translation: Theory and practice: A historical reader* (pp. 20–33). Oxford: Oxford University Press.
- Wilss, W.** (1982). *The science of translation: Problems and methods*. Tübingen: Narr.
- Zhong, W.** (2003). An overview of translation in China: Practice and theory. *Translators Around the World*, 7(2). <https://translationjournal.net/journal/24china.htm>
- Бархударов, Л.** (1975). *Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории перевода*. Москва: Международные отношения.
- Бабенко, Н. С., & Нуриев, В. А.** (2015). *Профили языка: Социолингвистика, национальное варьирование, переводоведение, контрастивная стилистика. Сборник трудов к 90-летию со дня рождения А. Д. Швейцера*. Москва: ГБУН Институт языкознания Российской академии наук.
- Гачечиладзе, Г.** (1959). *Вопросы теории художественного перевода*. Тбилиси.
- Кашкин, И.** (1955). В борьбе за реалистический перевод. In *Вопросы художественного перевода* (pp. 120–164). Москва: Советский писатель.
- Комиссаров, В.** (2004). *Современное переводоведение*. <https://www.livelib.ru/review/create/1000469335>

- Маймон, М. бен (Рамбам).** (2003). *Путеводитель растерянных* (М. А. Шнейдер, Пер. и комм.). Иерусалим: Гешарим; Москва: Мосты культуры.
- Рецкер, Я.** (1950). *О закономерных соответствиях при переводе на родной язык. Теория и методика учебного перевода.* Москва: АПН РСФСР.
- Федоров, А.** (1941). *О художественном переводе.* Ленинград: Гослитиздат.
- Федоров, А.** (1953). *Введение в теорию перевода.* Москва: Высшая школа.
- Федоров, А.** (1968). *Основы общей теории перевода.* Москва: Высшая школа.
- Швейцер, А.** (2015). *Профили языка: Социолингвистика, национальное языкознание Российской академии наук.* Москва: ГБУН Институт языкознания РАН.

III NODAĻA

3. Tradicionālie un inovatīvie pētījumu virzieni Latvijas tulkojumzinātnes pēdējos desmit gados uz Austrumeiropas un abu pārējo Baltijas valstu pētījumu fona

Latvijas autoru translatoloģisko publikāciju klasifikācija Latvijas tulkojumzinātnisko publikāciju bibliogrāfiskā korpusa (LTPBK) neanotētā formā (Sīlis 2019: 105–141) parādīja, ka viens un tas pats raksts vai lielāka apjoma publikācija (piem., grāmata, monogrāfija) varētu piederēt vismaz divām klasifikācijas kategorijām. Grupēšanas un kategorizācijas problēmas tiks aplūkotas šīs nodaļas 3.1. apakšnodaļā. Teorētiskais pamats šim pārskatam joprojām būs Džeimsa Holmsa tulkojumzinātnes modelis (Holmes 1988), ar kura detalizētāku skaidrojumu var iepazīties monogrāfijas autora iepriekšējā darbā (Sīlis 2019: 21–24). Tiks demonstrēts, ka klasifikācijas kategoriju robežu jēdzieniskās nenoteiktības cēlonis bieži vien ir publikāciju ambiguitāte jeb piederība vairāk nekā vienai klasifikācijas kategorijai, šāda situācija raksturīga postmodernismam.

Fredriks Džeimsons (*Fredric Jameson*) savā postmodernās pasaules raksturojumā un analizē runā par nepatīkami satraucošo robežu ambigvitāti, kas eksistē šajā “jaunajā laikmetā” (*new era*). Šī ambigvitāte redzama ne vien garīgajā sfērā, zinātnē, bet arī visās šīs parādības sociālajās izpausmēs – individu, grupu, organizāciju un plašākas sabiedrības līmeņos. Individua līmenī tāds stāvoklis izpaužas kā sajūta, ka zudušas saknes, piederība jebkam šajā pasaulē (Jameson 1991).

Lai tiktu galā ar ambigvitāti, tulkojumzinātnisko publikāciju klasifikācijā jāizmanto pieeja “no vispārīgā uz atsevišķo”, jāatrod konkrētas publikācijas īstā “niša” teorētiskajā vai lietišķajā tulkojumzinātnē. Šādas publikācija var, piemēram, būt piederīgas terminoloģijas vai leksikogrāfijas jomām, tulkojumzinātnes vai sastatāmās valodniecības sfērām.

3.1. Postmodernisma ietekme uz jēdzienisko ambigvitāti un jēdzienu robežu nenoteiktību tulkojumzinātnē

Pols Bandija (*Paul F. Bandia*) savā publikācijā par postmoderno diskursu atzīst, ka 20. gadsimta pēdējā desmitgadē tulkojumzinātnes pievēršanās postmodernismam paradoksālā kārtā iezīmēja translatoģijas uzplaukumu, ļaujot atteikties no tradicionālas, neefektīvas pagātnē lietotas metodoloģijas (Bandia 2006: 45–58).

Postmodernā diskursa pētnieki Duglass Voltons (*Douglas Walton*) un Fabricio Makaanjo (*Fabrizio Macagno*) pamatoti apgalvo, ka dažādajiem ontoloģijas variantiem nebūtu jāpēta tikai un vienīgi vārdu un nozīmju savstarpējā mijiedarbība – šo ontoloģijas variantu būtību vajadzētu definēt no jauna. (Walton, Macagno 2009: 245–264) Atsakoties no klasiskā priekšstata, ka pamati un galējā robeža uzskatāmi par etalonu, viņi piekrīt Edvarda Šiapas (*Edward Schiappa*) uzskatam (Schiappa 2003), ka definīcija nav kaut kas nemainīgs, bet mūsdienu pasaulē tā ir saistīta ar “izvēli, priekšroku un ieradumu” (Walton, Macagno 2009: 245).

Elastīgas “dialogiskas definīcijas” jēdziens, ko apraksta D. Voltons un F. Makaanjo, ātri ieguva popularitāti, jo šādā traktējumā definīcija vairs nebija atbilde, ka konkrēts objekts, parādība vai process ir absolūtā

nozīmē, bet gan “.. tas, kas ir būtisks kopīgas izpratnes skatījumā, kas sakņojas pieredzē balstītos *pro* un *contra* apsvērumos” (Walton, Macagno 2009: 246). Šāds apgalvojums liek saprast, ka cilvēki, kas cits ar citu sazinās, var izvairīties no nevēlamas un negribētas ambigvitātes.

Rezultātā visai bieži varam novērot postmodernās ambigvitātes izpausmes, kas raksturo konkrētu translatoloģisku publikāciju, jo to iespējams definēt kā problēmspecifisku teorētisku tulkojumzinātnes publikāciju, taču var arī uzskatīt kā lietišķajai tulkojumzinātnei piederīgu, kā to var redzēt šajos piemēros (Sīlis 2020: 137–149).

Jēdzieniskā ambigvitāte un jēdzienu robežu nenoteiktība terminoloģiskajās publikācijās

“TĪRĀ” TULKOJUMZINĀTNE (TZ)	LIETIŠĶĀ TULKOJUMZINĀTNE (LTZ)
Vispārteorētiskie TZ pētījumi	Tulkošanas palīgīdzekļi (Bilingvālās un monolingvālās terminoloģiskās vārdnīcas)
↓	↓
Speciālie teorētiskie TZ pētījumi	↓
↓	↓
Konkrētas TZ jomas, līmeņa un specifiskas problēmas pētījumi	↓
↓	↓
Terminoloģijas problēmu pētījumi	↓
	(ibid: 143)

Baldunčiks, J. (1998). Translation as terminology development factor. In *Interpreting and translation as intercultural communication: Theory, practice, instruction methods. Abstracts* (pp. 29–31). Ventspils: Ventspils Augstskola.

Valdmanis, J. (1997). Gramatiskais aspekts skaidrojošajās un tulkojošajās vārdnīcās. In *Leksikogrāfijas teorija un prakse: Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 124. dzimšanas dienas atceres zinātniskās konferences tēzes* (pp. 46–48). Rīga: Latviešu valodas institūts.

Veisbergs, A. (1997). Translator and false friends dictionaries – Current problems. In *Proceedings of the First Riga Symposium on Pragmatic Aspects of Translation* (pp. 145–156). Rīga: LU & University of Mainz.

Līdzīgu situāciju varam redzēt leksikogrāfisku publikāciju gadījumos – bieži vien tās tiek kategorizētas kā teorētiskās leksikogrāfijas jomas pētījumi, taču, palūkojoties no tulkošanas teorijas skatpunkta, šāda publikācija, kuras tēmu var nosaukt par piederošu tulkošanas

- Taivans, L.** (2013). Malajiešu-indonēziešu īpašvārdu latviskošana. In *Baltu valodas: Vēsture un aktuālie procesi. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 140. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli* (p. 66). Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Veisbergs, A.** (1995). Contrastive analysis of word-formation types (abbreviation, clipping, blending). In *Contrastive and applied linguistics IV* (Vol. 598, pp. 38–62). Rīga: University of Latvia.
- Veisbergs, A.** (2001). *Word-formation in English and Latvian: Contrastive analysis*. Rīga: University of Latvia.

Secinājumi

Translatoloģisko publikāciju kategorizēšana/grupēšana nav viegli paveicams uzdevums, tāpēc regulāri jāizmanto mūsdienu “postmodernistiskā” pieeja zinātniskajai klasifikācijai ar tai raksturīgo neskaidrību jēdzienisko robežu noteikšanā, ambigvītāti, polifonisko funkcionalitāti (sk. arī Hassan 2001: 1–13), fragmentāciju paradoksiskumu utt.

Pašreiz varam runāt par moderno klasifikācijas teoriju un postmoderno klasifikācijas teoriju. Kā nereti gadās reālajā dzīvē, mēs nevaram ar pārliecību teikt, ka modernie klasifikācijas principi beiguši eksistēt, bet varam vien konstatēt, ka tiek lietotas postmodernās klasifikācijas teorijas.

Jenss-Eriks Majs (*Jens-Erik Mai*) no Vašingtonas Universitātes Informācijas skolas uzskata, ka modernā klasifikācija cenšas pārstāvēt visu zināšanu universu un ka postmodernās klasifikācijas mērķis ir piedāvāt pragmatisku instrumentu lietošanai specifiskās jomās (Mai 2004: 46). Džese Hauks Šera (*Jesse Hawk Shera*) – amerikāņu bibliogrāfs un informācijas zinātnieks, kurš 1950.–1970. gados bija informācijas tehnoloģiju izmantošanas aizsācējs bibliotēkās un kuram bija svarīga loma šo tehnoloģiju izmantošanas paplašināšanā citās jomās, – uzskatīja, ka ir atšķirība starp slēgtām sistēmām un dinamiskām sistēmām. Runājot par slēgtām sistēmām, tiek atzīts, ka to pamatā ir princips: “sakarības starp dažādiem zināšanu segmentiem ir relatīvi permanentas” un ka “šīs savstarpējās attiecības vairāk vai mazāk ir konstantas uz visiem laikiem” (Shera 1970: 90). Atvērtās sistēmas, savukārt, ļauj veikt “regulāras izmaiņas, regulāru reinterpreterāciju” (turpat, 92).

Šie autori aicina izdarīt pāris “nobīdes” domāšanā un mainīt klasifikācijas pētījumu fokusu:

- 1) fokusēties nevis uz sistēmām un tehnikām, bet gan pārvirzīties uz jēdzieniem un jomām, kurās klasifikācijas funkcionē;
- 2) izdarīt pārbīdes relatīvo domāšanas tradīciju virzienā, proti, atzīt visu klasifikācijas tipu relativistisko raksturu, vienlaikus tomēr saglabājot zināmu klasifikācijas sistēmu stabilitāti.

Uzsākot klasifikācijas pētījumus uz teorētiskiem pamatiem, kas par sākuma punktu uzskata tādu cilvēku darbības, kuru interesēs konkrēta klasifikācija tikusi radīta un pilnveidota, būtu jāatzīst trīs nozīmīgi postulāti:

- 1) Klasifikācijas mērķim jābūt lietošanai derīga instrumenta izveidei, bet neobjektīvās realitātes fiksēšanai un reprezentēšanai.
- 2) Klasifikācijas shēmu izveides metodoloģijai jābalstās uz lietotāju informācijas mijiedarbības, darba un ieradumu izpēti, kā arī uz jomu struktūru izziņāšanu. Nevar paļauties tikai uz standartizētām procedūrām un vadlīnijām.
- 3) Klasifikatoru prakse jāatbrīvo no centieniem saglabāt objektivitāti un neitralitāti. Klasifikācijas akta būtība ir subjektīvisms un noteiktu vērtību kompleksa izmantošana.

Tāpēc jāsecina, ka konkrētas tulkojumzinātniskas publikācijas klasificēšana/apzīmēšana lielā mēra atkarīga no klasificētāja subjektīvā viedokļa un viņa zināšanu līmeņa – tas viss pieļauj nemitīgu reinterpretācijas iespēju, kas raksturīga postmodernajam pasaules redzējumam (Shera 1970: 92).

Aptuveni 1770 pētniecisko publikāciju klasifikācija, kas atrodama autora monogrāfijā “Trīs gadu desmiti Latvijas tulkojumzinātnē 1984–2014” (Sīlis 2019), šajā ziņā nav izņēmums, tāpēc minētās monogrāfijas un šīs publikācijas autors būtu pateicīgs par vērtējumu viņa klasifikācijas shēmas izvēlei, kas balstās uz Džeimsa Holmsa Tulkojumzinātnes kartes principiem.

Būtiskākā ambigvitātes problēma saskatāma tādu publikāciju vietas precīzā izvēlē, kas atbilstoši Holmsa terminoloģijai piederētu vai nu konkrētai specializēto translatoloģisko pētījumu jomai, vai arī kādam lietišķo translatoloģisko pētījumu apgabalam: šīs ir publikācijas par terminoloģijas un vienlaikus leksikogrāfijas jautājumiem vai arī zinātniskie darbi, kas vienlaikus varētu tikt ierindoti vai nu tulkojumzinātnes, vai arī sastatāmās valodniecības sfērās.

No visa iepriekš teiktā var secināt, ka klasifikācijas pētījumi piedzīvojuši fundamentālas izmaiņas. Attīstības tendences, kas sākumā

radīja apjukumu un tika uztvertas kā negatīvas, laika gaitā tika vērtētas arvien pozitīvāk (Sīlis 2020: 147). Jenss-Eriks Majs pamatoti uzsver, ka “radusies izpratne par to, ka patiesi stabili klasifikācijas variantu būs iespējams izveidot, tikai balstot klasifikācijas veidošanu uz jau realitātē eksistējošu un darbībā esošu mijiedarbības modeli” (Mai 2004: 46).

3.2. Tradicionālie pētījumu virzieni Latvijas tulkojumzinātnē

Latvijas tulkojumzinātnes attīstība varēja sākties tikai pēc tam, kad tika pārtulkoti pirmie oriģinālteksti (tulkojumzinātnē – avotteksti). Pirmais saglabājies tulkojums ir 1525. gadā veiktais tulkojums no vācu valodas latviešu valodā. Tomēr līdz 20. gadsimta pirmajām desmitgadēm tulkošanas teorētiskie un lietišķie aspekti nebija ne valodnieku, ne literatūrkritiķu uzmanības lokā. Padziļināta šis jomas izpēte sākās 1944.–1945. gadā, kad radās nopietna interese par tulkošanas kvalitātes jautājumiem, kas, turpinot starpkaru tulkošanas kritikas tradīcijas, izpaudās polemiskās un kritiskās publikācijās. Parādījās raksti par tulkošanas kļūdām. Padomju tulkošanas teorijās balstītus tulkošanas teorijas un prakses lekciju kursu aizsāka Latvijas Valsts universitātes Filoloģijas un svešvalodu fakultāte.

PSRS notiekošo politisko pārmaiņu un Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanas sākumposmā (1989–1993) Ieva Zauberga un Andrejs Veisbergs bija vienīgie autori, kas Latvijā publicējās tulkojumzinātnes jomā, aizsākot pāreju uz Rietumu tulkojumzinātnes teorētisko paradigmu.

Periods līdz 20. gadsimta beigām iezīmējās ar jaunām pētījumu tēmām: tulkojumu saistība ar sastatāmās frazeoloģijas aspektu, konvenciju pārbīde tulkojumos, tulku un tulkotāju profesionālā sagatavošana, tulkošanas starpkultūru raksturs. 20. gadsimta 90. gadu beigās pētījumi sazarojās vairākos virzienos – visplašāk tika apskatīts tulkošanas process starpkultūru jomā, aktualizējās nepieciešamība noteikt latviešu tulkojumvalodas normas un standartus, pētīt hibridtekstus, turpinājās pētījumi reklāmtekstu tulkošanā, kā arī tulkotāja viltusdraugu atpazīšanas jomā.

Rietumvalstu tulkošanas teorētisko skolu ietekmē Latvijas tulkojumzinātnieki sāka pētījumus par tulkoto darbu nozīmi Latvijas

literārajā polisistēmā, par tulkojumzinātnes teorētisko pamatpostulātu izmantošanu tulkošanas speciālistu profesionālajā sagatavošanā. Pārejā uz tirgus ekonomiku aktualizējās pētījumi par tulkoto reklāmt tekstu nozīmi pašmāju reklāmu tekstu paspilgtināšanā. Pēc valstiskās neatkarības atgūšanas mainījās tulkojamo tekstu forma un saturs, tāpēc īpašu nozīmi ieguva latviešu tulkojumvalodas normu un standartu precizēšana. Nozīmīgi bija zinātniskie darbi par terminrades problēmām tulkošanas procesā, jo padomju okupācijas laikā terminu attīstība norisinājās galvenokārt krievu valodā.

20. gadsimta 90. gadu beigās pēc iepazīšanās ar pasaules mēroga tulkojumzinātniskajām skolām Latvijas autori sāka radoši izmantot šo virzienu atziņas, veicot latviešu valodas tulkojumu analīzi. Latviešu valoda, kas veidojās tulkošanas procesā, tika pētīta gan kā oriģinālteksta (tulkojumzinātnē – avotteksta), gan kā tulkojuma (tulkojumzinātnē – mērķteksta) valoda. Latviešu tulkojumvalodas izpēte sniedza unikālu iespēju modificēt un papildināt atzītākās globālās teorijas, piemērojot tās nekad iepriekš šādā aspektā nepētītas valodas (latviešu valodas) specifikai.

Tulkošanā teksta nozīmes īpatnības nosaka arī vairāki sociokulturālie faktori. Šajā virzienā pasaulē jau bija izveidojušās vēra ņemamas teorētiskās skolas. Ieva Zauberga pievērsās polisistēmu teorijas piemērotībai tulkošanas analizē un sāka pētīt latviešu literārās valodas polisistēmu. Sākās pētījumi par tulkošanu kā starpkultūru saziņas formu. Šim aspektam pievērsās arī citi Latvijas valodnieki un translatoģi. Pēc Latvijas uzņemšanas Eiropas Savienībā jaunu aktualitāti ieguva Eiropas Savienības dokumentu tulkošanas problēma – šiem tekstiem raksturīga stilistiska hibriditāte (dažādu žanru un stilu sajaukums vienā tekstā). Tai veltīti arī vairāki pētījumi.

Nozīmīga pētījumu tēma skāra specifiskas tulkošanas teorijas jomas, no kurām būtiskākās bija semantiskās pārbīdes tulkojumos, valodu kontakta nozīme tulkotajos tekstos, tulkotās reklāmas funkcionālā stilistika, bezekvivalenta leksika (t. s. kultūras reālījas) tulkošanā, daiļliteratūras tulkošanas problēmas, kā arī Baltijas valodām paredzētu valodu tehnoloģiju izstrāde lietojumprogrammās. Šī informācija atspoguļota arī Jāņa Siļa veidotajā un periodiski atjaunotajā Nacionālās enciklopēdijas šķirklī “Tulkojumzinātne Latvijā” (Silis 2023).

Monogrāfijas autors piedāvā vispārēju pārskatu par Latvijas tulkojumzinātnieku pēdējo desmit gadu devumu translatoģisko

pētījumu jomās, kas, sākot no 1944. gada beigām, kļuvušas tradicionālas nākamajos nepilnajos 80 Latvijas tulkojumzinātnes attīstības gados. Ir gandrīz neiespējami izveidot sarakstu, kurā būtu redzamas Latvijas translatoļu pētnieciskās prioritātes un dominējošie virzieni. Tomēr jau pašlaik var konstatēt, ka tradicionālie pētījumi turpinās, piemēram, divvalodu terminoloģisko vārdnīcu kā tulkošanas palīg līdzekļu efektivitātes vērtēšanas jomā, tulkošanas praksei nozīmīgu nozaru aktuālās terminoloģijas izpētē, Latvijas translatoģijai tik svarīgajā tulkojumzinātnes terminu veidošanas procesa tālākajā attīstībā. Turpinās arī tulkojumu kvalitātes vērtējuma kritēriju raksturošana, publikācijās tiek vērtēta citvalodu īpašvārdu un personvārdu latviešu atbilstmju kvalitāte, tiek apspriestas lingvistiskās un kultūrspecifiskās problēmas tulkojumos, kā arī sinhronās un secīgās tulkošanas translatoģiskie jautājumi. Dažās no tradicionālajām jomām turpina darboties tulkojumzinātnieki, kas jau uzkrājuši nozīmīgu pētniecības pieredzi, taču netrūkst arī vērtīga translatoģu papildinājuma.

Vairāki nozīmīgi inovatīvi tulkojumzinātnes virzieni, kas Latvijā radušies un attīstījušies laikā no 2015. gada, tiks aprakstīti šīs nodaļas nākamajā apakšnodaļā.

Vārdnīcas kā tulkošanas palīg līdzekļi (2015–2020)

Andrejs Veisbergs sniedzis pārskatu par Angļu-latviešu vārdnīcas veidošanas vēsturi, sākot ar 1930. gada publikāciju (Veisbergs 2015c: 134–160). Ingrida Kleinhofa, Sausana Hašaba un Anta Lazareva ir sastādījušas Latviešu-arābu sarunvārdnīcu (Kleinhofa, Hašaba, Lazareva 2017). Šī vārdnīca domāta plašai auditorijai, taču to var izmantot arī tulkošanas profesionāļi. Klauss Dīters Ludvigs (*Klaus-Dieter Ludwig*) un Mudīte Smiltēna ir Vācu-latviešu frazeoloģiskās vārdnīcas autori (Ludwig, Smiltēna 2015); Arvi Tavasts, Merle Madisone un vairāki citi leksikogrāfi ir izveidojuši Latviešu-igauņu valodas vārdnīcu ar 40 tūkstošiem šķirkļu (Tavasts, Madisone, Mandele, Neuliks, Tannenberga 2015).

2015. gadā Latvijā notika leksikogrāfijas konference, tās materiāli tika publicēti atsevišķā Valsts valodas komisijas rakstu 7. sējumā “Vārdnīcas un valoda” (Veisbergs 2015f).

Terminoloģijas jautājumi tulkošanā

Zaiga Ikere pētījusi filozofijas terminus kā kognitīvās dubultsistēmas izpausmes (Ikere 2014: 117–120), kā arī parādījusi vārd darināšanas

un tulkošanas saistību (Ikere 2015: 103–110), tulkošanas procesā notiekošo terminoloģizāciju un determinoloģizāciju (Ikere 2018: 319–334), norādījusi uz problēmām, ar kurām tulkotājam jāsastopas filozofijas tekstos (Ikere 2016: 845–850). Larisa Iļinska, Oksana Ivanova un Zane Seņko analizējušas ekonomikas tekstu tulkošanas grūtības, uzsverot, ka kultūras barjeras varētu radīt arī avotvalodas un mērķvalodas terminu semantikas nesakritības (Iļinska, Ivanova, Seņko 2016: 58–64). Anita Načisčione uzskatāmi parādījusi, cik svarīga metaforisko terminu tulkošanā ir kognitīvā tulkošanas teorija (Načisčione 2019: 552–562). Ieva Fibiga vairākās publikācijās pierādījusi, ka terminu metaforiskums ticis aktīvi izmantots jau Senās Grieķijas medicīnas tekstos (Fibiga 2015: 263, Fibiga 2018: 335–344).

Tālāk attīstot agrāk veiktos pētījumus un tulkojumzinātnes latviešu terminu veidošanu (Sīlis 2006: 120–127, Sīlis 2006: 459–467, Sīlis 2010: 123–130), Gunta Ločmele un Andrejs Veisbergs šo darbu ir turpinājuši (Ločmele 2016a: 85–92, Veisbergs 2016i: 142–149).

Mērķtekstu kvalitātes vērtējums

Andrejs Veisbergs aprakstījis būtiskus tulkojumu kvalitātes vērtējuma kritērijus (Veisbergs 2016c:11–18), vairāki autori analizējuši citvalodu īpašvārdu latviešu atbilstmju kvalitāti (Placinska 2015, Rūmniece 2015a, Haijima 2015: 175–180, Jērāne 2015: 133, Lācis: 2015: 8).

Tulkojumu lingvistisko un kultūrspecifisko problēmu izpēte

Vita Balama analizējusi ASV kultūrvides atspoguļojuma kvalitāti Džona Grišama romānu tulkojumos (Balama 2015: 5–12), Svetlana Koroļova rakstījusi par kultūras reāliju adekvāta atainojuma problēmām angļu valodas tulkojumos tiem autoriem, kuriem angļu valoda nav dzimtā valoda (Koroļova 2015: 111–117), Zane Veidenberga mēģinājusi rast risinājumu latviešu deminutīva formu tulkojuma grūtībām (Veidenberga 2015: 2), Jānis Sīlis un Aija Sīle pētījuši latviešu dainu angļu atdzejojumu lingvistiskās un kultūrspecifiskās problēmas (Sīlis, Sīle 2019: 177–188).

Sinhronās un secīgās tulkošanas jautājumi

Andrejs Veisbergs parādījis, kādas problēmas vārdu spēle var radīt mutvārdu tulkošanā (Veisbergs 2015g: 2–3, 2015h: 38–39). Trešajā un papildinātajā monogrāfijas “Konferenču tulkošana” izdevumā A. Veisbergs aplūko virkni jautājumu, kas saistīti ar mutvārdu tulkošanas specifiku: profesijas vēsturi, tulku darba vidi un profesionālo statusu, secīgās un sinhronās tulkošanas procesu īpatnības, citus mutvārdu

tulkojuma veidus (čuksttulkošanu, kontakttulkošanu, relejtulkošanu, retūrtulkošanu u. c.), kā arī profesionālo ētiku (Veisbergs 2016g).

Zane France pētījusi mutvārdu tulkošanas grūtības, kas saistītas ar kultūrspecifiskas izpausmēm politiķu runās (Šamšuro 2016: 124–129, France 2019b: 291–303).

Avottekstu intertekstualitātes atveide mērķtekstos

Jānis Sīlis rakstījis par intertekstualitātes problēmu risināšanu netradicionālu kanonisko tekstu tulkošanā (Sīlis 2019a: 392–401), kā arī par dažu intertekstualitātes paveidu (alūzijas, parodijas) atveidi tulkojumos (Sīlis 2021: 70–88). Dzintra Lele-Rozentāle pētījusi intertekstualitāti vācu un latviešu lingvistiskajās publikācijās (Lele-Rozentāle 2015: 161–174).

Konkrētu autoru pētījumi viņiem tradicionālajās jomās

Gunta Ločmele turpina vērtēt reklāmttekstu tulkojumus un to, kā tie atspoguļo attieksmi pret latviešu valodu (Ločmele 2016b: 32–58), kopā ar Helēnu Gizelezu tapis latviešu reklāmvalodā sastopamās medicīnas leksikas lietojuma apraksts (Ločmele, Gizeleza 2017: 221–231). Svetlana Polkovņikova turpina pētīt runas verbu semantiku tulkojumos (Polkovņikova 2016a: 144–155).

3.3. Svarīgākie inovatīvie pētniecības virzieni (2015–2024) un šī perioda nozīmīgākie pētnieki

Apakšnodaļas ievadā jānorāda, ka pilna bibliogrāfiskā informācija par visām šeit minētajām publikācijām pieejama IV nodaļas 4.4. apakšnodaļā “Latvijas tulkojumzinātnieku publikāciju bibliogrāfiskā korpusa papildinājums (2015–2024)”.

3.3.1. Agrāk sistemātiski nepētītās jomas

Jaunums Latvijas tulkojumzinātnē pēdējo piecu gadu laikā ir nopietnu pētījumu uzsākšana Latvijas tulkošanas vēsturē (galvenokārt Andrejs Veisbergs, kā arī Evita Badina un Astra Skrābane), kā arī Latvijas tulkojumzinātnes vēsturē (Jānis Sīlis un Jānis Veckrācis).

Atdzejošanas teorētiskās un praktiskās problēmas, kuru analīzei un risinājumiem tulkojumzinātnē pirms 2015. gada netika pievērsta īpaša uzmanība (cita aina redzama literatūrzinātniskajos pētījumos),

translatoloģiskajās publikācijās tagad piedzīvo pārsteidzošu uzplaukumu, kļūstot par jaunu pētījumu virzienu, kurā aizstāvēti arī vairāki promocijas darbi. Visražīgākais autors šajā jomā ir Jānis Veckrācis, jāmin arī virkne Guntara Dreijera darbu par Šarla Bodlēra atdzejojumiem un vairāki Līvas Bodnieces zinātniskie raksti par senās romiešu dzejas tulkojumiem. Ar atsevišķām publikācijām pārstāvēta Iveta Narodovska, kā arī Aija un Jānis Siļi, Tatjana Barišņikova, Andrejs Daņiļins un Ludmila Sproģe.

Stabils pētījumu virziens pēdējā desmitgadē ir ar mašintulkošanas jautājumiem saistītajās publikācijās, te jāmin tādi autori kā Aiga Bādere (bij. Jansone), Gunta Ločmele, Matīss Rikters un ļoti respektējams Daces Šostakas, Jura Borzova, Eduarda Caunas, Ivetas Keišas, Mārča Piņņa un Andreja Vasiļjeva darbs “*The Semi-Algorithmic Approach to Formation of Latvian Information and Communication Technology Terms*” par jaunu tehnoloģisku pavērsienu terminradē.

Sakarā ar būtiskām pārmaiņām Rietumu sociokulturālajā attieksmē pret seksuālajām minoritātēm arī Latvijā parādījušās publikācijas par dzimtes kategorijas izpausmēm tulkošanas procesā. Fiksēts Jekaterinas Čelnovas pētījums, trīs Andreja Veisberga raksti, divas autoru kolektīva – Baibas Rudevskas un Indras Karapetjanas, kā arī Tatjanas Smirnovas, Larisas Iļinskas un Marinas Platonovas – publikācijas.

LGBTQ (*Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender and Queer*) terminoloģijas atveidē latviešu valodā iedziļinājusies Kristīne Kārklīņa, kā arī kolektīva pētījuma autores Irina Kaļiņina un Helēna Gizeleza.

Latvijas tulku un tulkotāju biedrība (Latvijas tulku un tulkotāju asociācijas pēctece), kas apvienojusi tulkošanas profesionāļus, uzņēmusies rūpes par savu biedru labklājību un veselību. Tas atspoguļojas Larisas Engelsones, Natālijas Ambrosovas un Helēnas Gizelezas, kā arī Helēnas Gizelezas un Larisas Engelsones kopīgo pētījumu publikācijās. Par izvairīšanos no arodriskiem tulka un tulkotāja profesijā raksta arī Sņežana Kondrašova un Marija Lapaine.

Intertekstualiāte kā tulkošanas problēma atspoguļota divos Jāņa Siļa rakstos, Dzintras Leles-Rozentāles kontrastīvajā analizē, kā arī Larisas Iļinskas un Tatjanas Smirnovas kolektīvā pētījuma rezultātu publikācijā.

Latvijas tulkojumzinātnes publikāciju historiogrāfija vairāku gadu desmitu garā periodā redzama galvenokārt Jāņa Siļa piecos rakstos un

2019. gadā klajā laistajā pāri par 500 lappušu apjoma monogrāfijā, kā arī Dzintras Leles-Rozentāles plašajā pārskatā par Ventspils Augstskolas tulkošanas studiju fakultātes mācībspēku pienesumu valodniecībā un tulkojumzinātnē.

Aijas Siles un Jāņa Veckrāča monogrāfiskā mācību grāmata veltīta līdz šim Latvijā vēl nepētītajiem tulkoto tekstu rediģēšanas jautājumiem.

Šķiet lietderīgi sniegt nupat minēto inovatīvo tulkojumzinātnes publikāciju jomu detalizētāku aprakstu, pieminot arī šo jomu nozīmīgākos pētniekus.

TULKOŠANAS VĒSTURE

Periodā no 2015. līdz 2024. gadam šajā jomā darbojušies trīs pētnieki – Andrejs Veisbergs, Evita Badina un Astra Skrābane. Andreja Veisberga monumentālo pienesumu – 23 zinātniskie raksti un referātu tēzes, kā arī 2 monogrāfijas – varētu salīdzināt ar pasaules augstāko virsotni, kas majestātiski dominē Latvijas tulkošanas vēstures izpētes virzienā.

Andrejs Veisbergs

Latviešu valodnieks, habilitētais filoloģijas doktors, profesors, Latvijas Zinātņu akadēmijas īstenais loceklis. Vairāk nekā 430 zinātnisko (leksikoloģija, leksikogrāfija, tulkojumzinātne, frazeoloģija, sastatāmā valodniecība, anglistika, letonika) un ap 100 populārzinātnisko publikāciju autors. Zemāk – informācija par autora publikācijām tulkošanas vēstures jomā.

“*The Translation Scene in Latvia During the German Occupation*”. Šajā rakstā tiek analizēts tulkošanas process Latvijā vācu okupācijas laikā. Autors pievēršas politiskajiem un kulturālajiem faktoriem, kas ietekmēja tulkojumu kvalitāti un izvēli (Veisbergs 2015e: 97–111).

“*The Translation Scene in Independent Latvia Between the Wars (1918–1940)*”. Raksts aplūko tulkošanas aktivitātes neatkarīgajā Latvijā starpkaru periodā. Autors izceļ tulkošanas kvalitāti, grūtības un kulturālos aspektus šajā laikposmā (Veisbergs 2015d: 154–175).

“*Translations, Translators and Translation Criticism in Latvia between the Wars (1918–1940)*”. Autors analizē tulkošanas teoriju un praksi starpkaru periodā. Raksts piedāvā padziļinātu ieskatu tulkotāju

darbā Latvijā, akcentējot kritikas nozīmi tulkošanas procesa pilnveidē (Veisbergs 2016o: 124–156).

“*Translation During the German Occupation in Latvia*”. Raksts pēta tulkošanas darbu Latvijā vācu okupācijas laikā. Autors analizē tulkojumu ideoloģisko ietekmi, vācu valodas dominanci un tās ietekmi uz vietējo tulkojumu kvalitāti (Veisbergs 2016l: 237–256).

“*The Swings and Turns in the Latvian Translation Scene*”. Berlīnē izdotajā monogrāfijā analizētas Latvijas tulkojumu attīstības fāzes, īpaši pievēršoties tulkojumu dinamiskajām pārmaiņām dažādu vēsturisko periodu ietekmē; apkopota dziļāka analīze par tulkošanas praksi un tās kultūras ietekmēm Latvijā, papildinot šo pētījumu ar iepriekšējo publikāciju detalizētākiem piemēriem. Andrejs Veisbergs uzskatāmi parāda tulkošanas nozīmīgo lomu latviešu literārās valodas veidošanas procesā 16.–18. gadsimta dažādos tulkoto tekstu tipos, raksta par tendenci tulkojumu adaptēšanā un piemērošanā mērķvalodas lasītāju lokam, tiek aplūkoti tulkojumu ziedu laiki 20. gadsimta pirmās desmitgades periodikā, ideoloģijas un cenzūras žņāugi, kam tika pakļauti padomju okupācijas periodā veiktie tulkojumi (Veisbergs 2016k).

“*Defensive and defective stance in translation and translation criticism in Latvia between the wars (1918–1940)*”. Šī pētījuma tēzēs analizētas tulkošanas paradigmas pirmās Latvijas neatkarības laikā, koncentrējoties uz protektīvajām (aizsargājošajām) un defektīvajām tulkošanas praksēm (Veisbergs 2016c: 11–18).

“Tulkojumvalodas kritika pirmās neatkarības laikā”. Raksts sniedz ieskatu tulkošanas procesa kultūras un lingvistiskajās īpatnībās. Šis pētījums ir nozīmīgs avots Latvijas tulkošanas vēstures pētniekiem (Veisbergs 2017d: 46–47).

“*Translation Policies in Latvia as a Reflection of Occupational Policies (1940–1945)*”. Konferences referāta tēzes piedāvā analīzi par tulkošanas politiku Latvijā okupācijas laikā, atklājot, kā tulkojumi tika izmantoti politiskās un kultūras manipulācijās. Tas sniedz vērtīgu skatījumu uz tulkošanas lomu okupācijas kontekstā (Veisbergs 2017c).

“*The Latvian Translation Scene: Change of Canons, Shifts of Norms*”. Šajā rakstā aplūkotas izmaiņas Latvijas tulkošanas ainā, pievēršot uzmanību kanonu un tulkošanas normu pārmaiņām. Autors izklāsta galvenos faktoros, kas tās veicinājuši, kā arī to ietekmi uz literatūru un sabiedrību (Veisbergs 2017b: 56–76).

“Grāmatu tulkojumi varas maiņu gados (1940–1946)”. Pētījums sniedz ieskatu grāmatu tulkojumu situācijā Latvijai politiski sarežģītajā laikā. Autors analizē tulkojumu apjomus, to ietekmi uz sabiedrību un kultūras mantojumu, kā arī aplūko, kā varas ietekme mainījusi tulkotās literatūras virzību un kvalitāti (Veisbergs 2017a: 85–94).

“Tulkotās literatūras grāmatas 1918–1944 (avotvalodas, kvalitāte, apjomi un tendences)”. Raksts analizē latviešu literatūras tulkojumus pirmās neatkarības laikā, pievēršot uzmanību tulkotāju darbam, avotvalodām un tulkojumu kvalitātei. Autors sniedz pārskatu par galvenajām tendencēm un to ietekmi uz latviešu literatūru (Veisbergs 2018h: 164–187).

“*The Translation Scene in Latvia (Latvian SSR) during the Stalinist Years*”. Šis pētījums aplūko tulkošanas situāciju Latvijas PSR Staļina laikos, analizējot politisko cenzūru, tulkotāju darbu un literārā kanona izmaiņas. Autors piedāvā dziļu ieskatu vēsturiskajos procesos, kas ietekmējuši tulkošanas attīstību šajā periodā (Veisbergs 2018e: 76–99).

“Tulkošanas tendences un iezīmes Reformācijas ietekmē latviešu valodā”. Šajā pētījumā autors analizē Reformācijas laikmeta ietekmi uz tulkošanu latviešu valodā, īpaši pievēršot uzmanību reliģisko tekstu adaptācijai un valodas transformācijai. Raksts sniedz vērtīgas atziņas par valodas un kultūras mijiedarbību (Veisbergs 2018g: 107–125).

“*The Latvian Translation Scene in the 20th Century*”. Raksts sniedz detalizētu pārskatu par tulkošanas attīstību Latvijā 20. gadsimtā, aptverot dažādus politiskos, sociālos un kultūras aspektus, kas ietekmējuši tulkošanas praksi. Autors analizē tulkošanas kā profesijas statusu dažādos vēstures periodos, kā arī normu un kanonu maiņu tulkojumu sfērā. Pētījums balstās uz plašu arhīvu materiālu un literatūras avotu izpēti, sniedzot unikālu ieskatu nacionālās tulkošanas vēsturē (Veisbergs 2021c: 138–175).

“Latviešu tulkojumjoma un tulkojumvalodas jautājumi 20. gadsimta sākumā (1900–1914)”. Pētījums koncentrējas uz tulkošanas procesa un tulkojumvalodas attīstību Latvijā 20. gadsimta sākumā, laikā pirms Pirmā pasaules kara. Autors aplūko latviešu valodas adaptācijas un izaugsmes aspektus tulkojumu kontekstā, analizējot konkrētus literārus un akadēmiskus tulkojumus. Rakstā tiek arī apskatīta tulkošanas ietekme uz latviešu valodas normu veidošanu un tās leksikas bagātināšanu (2021a: 6–51).

“Tulkojumi latviešu valodā. 16.–20. gadsimta ainava”. Monogrāfijā tiek aplūkota tulkojumu vēsture latviešu valodā no 16. līdz 20. gadsimtam, īpašu uzmanību pievēršot vēsturiskajiem, politiskajiem un kultūras faktoriem, kas ietekmējuši tulkošanas praksi. Izdevums ietver analīzi par tulkojumu funkcijām un lomu latviešu valodas un literatūras attīstībā, kā arī detalizētus interesantāko gadījumu pētījumus. Monogrāfijas 10. lappusē lasāms autora skaidrojums, ka publikācijā raksturoti galvenokārt daiļliteratūras tulkojumi grāmatu formā, pētījuma mērķis ir atklāt tendences, procesus un kopainu (Veisbergs 2022b).

“Nezināmie, kļūdīgie un mīklainie tulkotāji”. Pētījums pievēršas maz zināmiem un bieži pretrunīgi vērtētiem tulkotājiem latviešu literatūras vēsturē. Autors analizē tulkotāju lomu, viņu darba kvalitāti un ietekmi uz tulkotās literatūras kanonu veidošanu (Veisbergs 2023c: 12–14).

“Diskusijas par tulkojumvalodu 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā”. Šajā pētījumā autors iedziļinās diskusijās par tulkojumvalodu un tās funkciju attīstību latviešu valodā gadsimtu mijā. Rakstā tiek analizētas tā laika tulkošanas prakses, diskursi un to ietekme uz valodas attīstību (Veisbergs 2023a: 21–40).

“*Three Milestones of Latvian Translation Criticism*”. Pētījumā autors kopā ar Guntu Ločmeli analizē trīs nozīmīgākos posmus latviešu tulkošanas kritikas attīstībā. Autori detalizēti apskata tulkošanas kritikas vēsturi Latvijā, izceļot būtiskākās tendences un ietekmes faktorus, kas veidojuši kritikas praksi (Veisbergs, Ločmele 2023: 203–218).

“*Censorship of Translations in Latvia – A Historical Perspective*”. Šajā nodaļā Veisbergs analizē tulkojumu cenzūras attīstību Latvijā 20. gadsimtā, kad valsti raksturoja straujas politiskās pārmaiņas un atšķirīgu režīmu īstenotas cenzūras prakse. Autors detalizēti apskata, kā dažādās politiskās sistēmas, tostarp Padomju Savienības stingri centralizētā cenzūra, ietekmēja tulkojumus un to veidošanas procesus. Veisbergs pievērš uzmanību arī cenzūras mehānismu ietekmei uz kultūras un lingvistiskās izteiksmes daudzveidību, īpaši izceļot Padomju Savienības prasību par tulkojumu atbilstību krievu valodas tekstu kanoniem. Nodaļa piedāvā vērtīgu ieskatu politiskās varas un tulkošanas prakses savstarpējā mijiedarbībā Latvijā, kā arī izgaismo plašākas cenzūras ietekmes sekas uz kultūru un sabiedrību.

Šis pētījums sniedz nozīmīgu ieguldījumu tulkojumzinātnē, īpaši tulkojumu vēsturiskā konteksta izpratnē Latvijā. (Veisbergs 2024a: 139–153).

Evita Badina

Filoloģijas doktore. No 2020. līdz 2023. gadam piedalījies Eiropas Reģionālās attīstības fonda finansiāli atbalstītā projektā “Totalitārisma veikto tulkojumu literārais un politiskais diskurss: anglofonā literatūra Padomju Latvijā” (*Literary and Political Discourse of Translation in Totalitarianism: Anglophone Literature in the Soviet Latvia*). Rezultātā tapušas tālāk redzamās publikācijas.

“*Biopolitical perspective on translations in totalitarianism*”. Šis pētījums analizē literāro tulkojumu lomu un to ietekmi uz kultūras uztveri totalitārā režīmā. Darbs sniedz ieskatu literāro darbu ideoloģiskajās adaptācijās, akcentējot tās kā kultūrvēsturiskus faktus un propagandas rīkus. (Badina 2020: 28).

“*On the Role of Translated literature in constructing the “New Soviet Person”: Anglophone Fiction in Soviet Latvia of the 1940s*”. Darbs pievēršas literāro tulkojumu lomai Padomju Latvijas kultūrpolitikā. Autore analizē, kā tulkotā literatūra tika izmantota jauna ideoloģiskā tēla veidošanā un politiskās sistēmas nostiprināšanā pagājušā gadsimta 40. gados (Badina 2021b: 280–297).

Tēzēs “*Filoksera’ uz “Dusmu augļiem”*” autore runā par Dž. Steinbeka romāna tulkojumiem latviešu valodā, akcentējot lingvistiskos un kultūras interpretācijas aspektus. Autore pievēršas tulkojuma kvalitātes, semantikas saglabāšanas un stila atbilstības jautājumiem, sniedzot salīdzinājumu starp vairākiem tulkojumiem. Darbs piedāvā ieskatu latviešu tulkotāju pieejā literāro tekstu tulkošanai, kā arī aplūko tulkotāju lomu starpkultūru dialogā (Badina 2021a: 16).

“*Sveicināts, Hemingvej! Jeb “Ardievas ieročiem” Latvijā*”. Autore analizē Hemingveja darba tulkojumus latviešu valodā, pievēršoties lingvistiskajiem un kultūras aspektiem. Pētniece uzsver tulkošanas nozīmi literāro darbu pieejamības veicināšanā un kultūru dialogā. (Badina 2021c: 21).

“*On the Role of Literary Translation in Constructing “a New Soviet Person”: Anglophone Literature in Latvia of the 1950s–1960s*”. Autore turpina analizēt, kā tulkotā literatūra tika izmantota jauna ideoloģiskā

tēla veidošanā un politiskās sistēmas nostiprināšanā pagājušā gadsimta 50. un 60. gados (Badina 2022: 14).

“*Translation Policy of Anglophone Literature in Soviet Latvia from the 1940s to the 1960s: A Comparative Perspective*”. Raksts tapis kopā ar līdzautoru Žanu Badinu (Badina, Badins 2023: 32–57). Publikācija detalizētākā formā tiek tālāk attīstīta divu autorei iepriekš klajā laisto darbu (Badina 2021b: 280–297 un Badina 2021a: 14) tematika.

Astra Skrābane

Filoloģijas doktore, tulkotāja un atdzejojāja, ilggadēja Ventspils Augstskolas Tulkošanas studiju fakultātes vadošā pētniece.

“*Histoire de la traduction littéraire en Europe médiane: Des origines à 1989*”. Astra Skrābane ir apjomīgā pētījuma “Literārās tulkošanas vēsture Viduseiropā. No pirmsākumiem līdz 1989. gadam” līdzautore. Šī kolektīvā monogrāfija, kurā darbu ieguldījuši 26 autori, kas pārstāv 16 Centrāleiropas, Austrumeiropas un Baltijas valstu valodas, sniedz visaptverošu pētījumu par literārās tulkošanas vēsturi Centrāleiropas reģionā no sākotnēm līdz 1989. gadam. Darbs izseko tulkošanas prakses attīstībai un tās ietekmi uz kultūru mijiedarbību un valodu evolūciju reģionā. Katrs autors piedāvā savu skatījumu, aplūkojot tulkotāju lomu kultūru dialoga veidošanā, literāro kanonu adaptāciju un starpkultūru saziņas veicināšanu. Publikācija izceļas ar multidisciplināru pieeju, aptverot lingvistiskos, sociokulturālos un politiskos aspektus, kas ietekmējuši tulkošanas procesu vairāku gadsimtu gaitā. Monogrāfija ir vērtīgs resurss literatūras, tulkojumzinātnes un kultūras pētījumos, izceļot Centrāleiropas tulkošanas vēstures bagātīgo daudzveidību. Astra Skrābane kā viena no līdzautorēm analizē literāro darbu tulkošanas procesu ietekmi uz kultūru un valodu mijiedarbību. Darbs pievēršas nozīmīgāko tulkotāju devumam un to lomai kultūru savstarpējā bagātināšanā, akcentējot tulkošanas praksi attīstību un tās sociokulturālo kontekstu Centrāleiropas vēsturē. (Skrābane: 2019b)

TULKOJUMZINĀTNES VĒSTURE

Atšķirībā no citu Baltijas un Austrumeiropas valstu tulkojumzinātniekiem Latvija šajā jomā pēdējos 10 gados publicēties turpinājis tikai viens autors (Jānis Silis). Iepriekšējā periodā no 2008. līdz 2012. gadam fiksētas sešas Sintijas Blumbergas publikācijas –

monogrāfija un pieci zinātniskie raksti (Silis 2019c: 289–290), kas aptver pēckara tulkojumzinātnes posmu (1944–1968). Latvijas tulkojumzinātnes vēsture no 1969. līdz 1983. gadam pašlaik ir neizpētīts “baltais plankums” Latvijas translatoģijas vēsturē, kas epizodiski pieņemts vien dažās publikācijās (Silis 2005: 70–71; Silis 2016b: 58–73).

Jānis Silis

Latviešu valodnieks (anglists, tulkojumzinātnieks un sociolingvists), daiļliteratūras tulkotājs un mutvārdu tulks. Filoloģijas doktors (arī mūzikas maģistrs kordirigēšanas specialitātē), Ventspils Augstskolas profesors *emeritus* un vadošais pētnieks. Ap 130 zinātnisko darbu, no tiem – 4 monogrāfijas tulkojumzinātnē. Zemāk dažādās klasifikācijas kategorijās – 21 pēdējo 10 gadu publikācija tulkojumzinātnes vēsturē un šīs apakšdisciplīnas Latvijas autoru publikāciju historiogrāfijā, kā arī sadaļās “Atdzejošana” un “Intertekstualitāte”.

“*Development of Translation Studies in Latvia. The last Two Decades*”. Šajā publikācijā tiek analizēta Latvijas tulkojumzinātnes attīstība pēdējo divdesmit gadu laikā, detalizēti aplūkojot gan akadēmiskās, gan praktiskās tulkošanas pētījumu tradīcijas. Autors identificē galvenās tēmas, kas dominējušas Latvijas tulkojumzinātnē, tostarp lingvistiskās un kulturālās pieejas mijiedarbību, tulkotāju izglītības aspektus un nozaru tulkojumu pētījumus. Publikācija sniedz sistemātisku ieskatu tulkojumzinātnes procesā un metodoloģiskajā paradigmas maiņā (Silis 2016a: 53–80).

“*History of Translation Studies in Latvia: Western Turn and its Impact on Further Development of the Discipline*”. Rakstā tiek aplūkots “rietumnieciskais pavērsiens” Latvijas tulkojumzinātnes vēsturē un tā ietekme uz disciplīnas turpmāko attīstību. Jānis Silis analizē, kā Rietumu teoriju un metožu adaptācija 20. gadsimta beigās veicinājusi teorētisko pamatu paplašināšanu un akadēmiskās tradīcijas stiprināšanu. Tiek apskatīti galvenie Latvijas zinātnieki un viņu ieguldījums, kā arī detalizēti aprakstīti ārvalstu ietekmes avoti (Silis 2016b: 58–73).

“Latvijas tulkojumzinātnes pētījumu teorētiskā fona paradigmas maiņa periodā no 1984. gada līdz 1996. gadam”. Autors izskaidro, kā pāreja no lingvistiskās uz multidisciplināro pieeju ir ietekmējusi tulkošanas pētījumu teorijas un prakses. Tiek apskatīti gan starptautiskais konteksts, gan vietējās sociopolitiskās izmaiņas, kas šo procesu veicinājušas (Silis 2016c: 133–148).

“*Paradigm Shift in Latvian Translation Studies (1984–1993): On the Background of Seventy Years of Translatological Research in Latvia*”. Publikācija piedāvā pārskatu par paradigmas maiņu Latvijas tulkojumzinātnē no 1984. līdz 1993. gadam, plaši aplūkojot vēsturiskos un teorētiskos pamatus. Autors strukturēti skaidro, kā šīs izmaiņas saistītas ar 70 gadu ilgo tulkojumzinātnes attīstības procesu Latvijā, piedāvājot arī salīdzinājumus ar starptautisko pieredzi (Silis 2017b: 127–148).

“Ne vienmēr *scriptus manet*: oriģināltekstu un tulkojumu sarežģītās attiecības vēstures turbulencēs”. Jānis Silis pievēršas kultūras, politikas un lingvistisko faktoru mijiedarbībai, kas ietekmē oriģinālteksta un tulkojuma uztveri un adaptāciju. Raksts apskata gan teorētiskos, gan praktiskos aspektus, uzsverot tulkotāju lomu kultūru dialoga veidošanā un literārā mantojuma saglabāšanā. Autors izceļ, ka tulkojumu un oriģināldarbu attiecību analīze ir nozīmīga gan literārās, gan lingvistiskās teorijas attīstības kontekstā. Publikācija ir nozīmīgs ieguldījums tulkojumzinātnes un vēstures pētījumu jomā (Silis 2017a: 41–54).

“Trīs gadu desmiti Latvijas tulkojumzinātnē. 1984–2014”. Monogrāfija 527 lappušu apjomā piedāvā izvērstu Latvijas tulkojumzinātnes vēstures apskatu 30 gadu laikposmā. Jānis Silis pēta nozaru attīstības posmus, metodoloģiskās paradigmas un teoriju ietekmi. Monogrāfija sniedz Latvijas tulkojumzinātnes raksturojumu 60 gadu periodā pēc Otrā pasaules kara, bet detalizēti pievēršas virsrakstā minētajam 30 gadu posmam, sniedzot hronoloģiski deskriptīvu analīzi par īpašā bibliogrāfiskā korpusā sakārtotām šī perioda 1770 publikācijām, kas veido Latvijas tulkojumzinātnisko publikāciju korpusu. Tiek aprakstīta arī šādu korpusu veidošanas metodoloģija. Darbs ir nozīmīgs resurss gan tulkojumzinātniekiem, gan lingvistikas un kultūras pētniekiem (Silis 2019c).

“*The Ventspils University of Applied Sciences Academic Staff Publications in Translation Theory and Applied Translation Studies (1997–2017)*”. Raksts sniedz pārskatu par Ventspils Augstskolas akadēmiskā personāla publikācijām tulkojumzinātnes un lietiskās tulkošanas pētījumu jomā. Autors izceļ galvenās tēmas un mēģina noteikt publikāciju lomu tulkojumzinātnes attīstībā Latvijā un starptautiskajā kontekstā (Silis 2019b: 177–215).

“Tradicionālie pētījumi Latvijas tulkojumzinātnē (2015–2020)”. Publikācija ir vispārējs pārskats par Latvijas tulkojumzinātnieku

devumu piecu virsrakstā minēto gadu posmā. Autors konstatē, ka pētījumu tradīcijas turpinās, piemēram, divvalodu terminoloģijā, leksikogrāfijā, citvalodu īpašvārdu atveidē, mutvārdu tulkošanas teorētiskajos aspektos, reklāmtekstu tulkošanas analizē un citās tulkojumzinātnes jomās (Sīlis 2022a: 297–305).

“*Traditional Directions in Latvian Translation Studies (2015–2020)*”. Raksts apskata tradicionālās Latvijas tulkojumzinātnes pētījumu virzienus 2015.–2020. gadā, uzsverot lingvistisko un kultūras aspektu analīzi. Autors kritiski vērtē esošās pētniecības tendences un to attīstības potenciālu (Sīlis 2022b: 64–72).

“*Who Cares About Translation Theory? (Latvian Experience)*”. Raksts fokusējas uz tulkošanas teorijas nozīmi Latvijas pieredzē, uzsverot teorijas un prakses mijiedarbību. Sīlis sniedz detalizētu pētījumu par tulkojumzinātnes attīstības procesiem (Sīlis 2022c: 152–173).

“Tulkojumzinātne Latvijā”. Trīs ikgadēji atjaunotos Latvijas Nacionālās enciklopēdijas šķirklā tekstos autors sniedz izvērstu Latvijas tulkojumzinātnes attīstības aprakstu, izsekojot tās evolūcijai no pirmsākumiem līdz mūsdienām. Tiek akcentēti gan nozīmīgākie teorētiskie aspekti, gan tulkošanas prakses attīstības posmi (Sīlis 2023b).

Andrejs Veisbergs (sk. sadaļā “Tulkošanas vēsture”)

“Translatoloģija”. Enciklopēdiskā ierakstā sniegts translatoloģijas kā starpdisciplināras zinātnes definējums un apraksts. Autors apskata translatoloģijas būtību, tās pamatprincipus un mijiedarbību ar citām lingvistikas un komunikācijas jomām, īpaši uzsverot šīs nozares nozīmi kultūru mijiedarbības procesos (Veisbergs 2022a).

ATDZEJOŠANA

Līva Bodniece

Zinātņu doktore (PhD) humanitārajās un mākslas zinātnēs. Rīgas Stradiņa universitātes Sociālo zinātņu fakultātes docente. Par atdzejošanas tēmu – 10 publikācijas un aizstāvēts promocijas darbs.

“*Translations of Roman poetry found in Latvian school materials*”. Publikācija analizē romiešu dzejas tulkojumus, kas izmantoti Latvijas skolu mācību materiālos. Autore izvērtē tulkojumu literāro kvalitāti un to piemērotību pedagoģiskajam procesam. Pētījumā tiek uzsvērti tulkotāju izaicinājumi, saglabājot oriģinālteksta kultūras kontekstu un

poētisko formu. Darbs ir būtisks ieguldījums literārās tulkošanas un izglītības satura pētījumos (Bodniece 2015b: 19).

“Katulla lirikas atdzejojumi latviešu valodā, tulkojumu poētika”. Katullas lirikas tulkojumu analizē pētniece koncentrējas uz tulkojumu poētiku un stila niansēm. Autore apskata, kā tulkotāji ir saglabājuši oriģināldarba ritmiku un estētiku, vienlaikus ieviešot latviešu valodas specifiku. Darbs piedāvā strukturētu salīdzinājumu par vairākām tulkošanas stratēģijām, atklājot izvēlētās stratēģijas ietekmi uz lasītāju uztveri (Bodniece 2014: 243–253).

“Atdzejojot atdzejojumu. Sapfo 31. fragmenta un Katulla 51. dzejoļa tulkojumi latviešu valodā”. Publikācijā aplūkots, kā latviešu valodā atdejojoti divi klasiski dzejoļi. Autore analizē tulkojuma procesu un interpretāciju, kā arī parāda, kā kultūras un vēsturiskais konteksts ietekmē literārās tulkošanas iznākumu. Pētījums sniedz nozīmīgas atziņas klasiskās literatūras un tulkošanas teorijas jomā (Bodniece 2015a: 308–317).

“Teksta izlaidumi Tita Lukrēcija Kāra poēmas “Par lietu dabu” atdzejojumā”. Šis pētījums koncentrējas uz teksta izlaidumiem un adaptācijām Lukrēcija poēmas latviešu tulkojumā. Autore aplūko, kā šie izlaidumi ietekmē filozofisko vēstījumu un kā tulkotājiem izdodas saglabāt autora domu būtību. Pētījums uzsver tulkotāja lomu starpkultūru komunikācijā (Bodniece 2016: 247–254).

“Kvīnta Horācija Flaka iedzīvināšana latviski diahroniskā aspektā”. Publikācija uzsver tulkojumu diahronisko attīstību. Autore analizē literārās tradīcijas un lingvistiskos izaicinājumus, kas saistīti ar antīko tekstu mūsdienīgā interpretācijā (Bodniece 2017: 366–376).

Līva Bodniece kopā ar līdzautorēm rakstā “*Kreeka pārisnīmed antiikkirjanduse õpikutes Baltimaade näitel (Greek Proper Names in Ancient-literature Textbooks on the Example of Baltic Countries)*” pievēršas grieķu personvārdu atveides principiem antīkās literatūras mācību grāmatās Baltijas valstīs. Autores analizē vēsturiskās un lingvistiskās pieejas, izceļot to ietekmi uz antīko tekstu izpratni un mācīšanas procesu (Bodniece, Kučinskienē, Lotman 2017a: 291–304).

Publikācijā “Baltijas pieredze antīko īpašvārdu atveidē: vēsture, problemātika, risinājumi” jau pieminētā pētnieku kopa vērš uzmanību uz Baltijas pieredzi antīko īpašvārdu adaptācijā, izceļot lingvistisko un kultūru saskarsmi. Autores piedāvā ieskatu vēsturiskajās pieejās un apspriež mūsdienīgus risinājumus antīko vārdu tulkošanas problēmām

(Bodniece, Kučinskienē, Lotman 2017b: 240–264). Pētnieces šai tēmai veltījušas rakstu arī 2018. gadā – “*Greek Proper Names in Ancient Literature Textbooks on the Example of Baltic Countries*”. (Bodniece, Līva; Kučinskienē, Audronē & Lotman, Maria-Kristiina 2018: 141–160).

Rakstā “Vergilija “Eneīdas” mēģinājumi latviešu heksametros” Līva Bodniece pievēršas metriskiem un poētiskiem izaicinājumiem, kā arī tulkotāju mēģinājumiem saglabāt oriģināldarba estētiku (Bodniece 2018: 231–245).

Pētījumā “Mīts par Pīramu un Tisbi no Ovidija “Pārvērtību” IV grāmatas. Atdzejojumu versijas” autore parāda Ovidija dzejoļa dažādo interpretāciju latviešu kultūrvidē, salīdzinot Ernesta Dinsberga (1851), Leimaņu Bernharda (1882), Nikolaja Viksniņa (1920) un Augusta Ģiezena (1937) tulkošanas mēģinājumus. (Bodniece 2022: 63–77).

Neapšaubāmi nopietnākais Līvas Bodnieces pētījums šobrīd ir viņas “Romiešu dzejas latviskojumi” – promocijas darbs PhD grāda iegūšanai humanitārajās un mākslas zinātnēs. Autore ir aplūkojusi romiešu dzejas tulkošanas vēsturi un tulkošanas tradīcijas Latvijā, analizējusi antīko īpašvārdu atveides problēmas un izveidojusi romiešu dzejas latviskojumu bibliogrāfiju (Bodniece 2024a; Bodniece 2024b).

Guntars Dreijers

Filoloģijas doktors (2014. g.), ilggadējs Ventspils Augstskolas asociētais profesors un vadošais pētnieks.

“Absolūtais komisms jeb Šarla Bodlēra groteska”. Pētījumā aplūkots komisma un groteskas jēdziens Šarla Bodlēra literārajā darbībā. Autors analizē, kā šie elementi veido poētisko struktūru un iespaido Bodlēra lasītāju uztveri. Publikācija sniedz ieskatu gadsimtu mijas literatūras tendencēs un Bodlēra darba recepcijā dažādos kultūras kontekstos. (Dreijers 2016a: 147–163).

“Laikmeta zīmes Šarla Bodlēra paskvilu iespējamajos tulkojumos”. Autors analizē laikmeta ietekmi uz tulkotāja izvēlēm. Pētījums uzsver vēsturisko un lingvistisko aspektu nozīmi Bodlēra darbu uztverē (Dreijers 2019b: 47–55).

“*Hatred Gets Translated: Rendering Baudelaire’s Squibs from Fench into Latvian*”. Pētījumā analizēts Šarla Bodlēra paskvilu tulkojums no franču valodas. Autors pievēršas izaicinājumiem, kas saistīti ar emocionāli piesātināta satura pārneš, un apskata, kā tulkotāja izvēles ietekmē galarezultātu (Dreijers 2019a: 221–236).

“*Translated and Untranslated Charles Baudelaire’s Letters – Source of Angst and Predicament*”. Publikācijā autors analizē tulkoto un netulkoto Šarla Bodlēra vēstulju lomu, uzsverot to ietekmi uz tulkotāja darba emocionālo un lingvistisko aspektu. Pētījums pievēršas izaicinājumiem, kas rodas, tulkojot personīgus un filozofiskus tekstus, kā arī analizē lingvistiskās nianšes, kas būtiski ietekmē tulkošanas procesu (Dreijers 2020: 153–166).

Iveta Narodovska

Valodniece, slāviste.

“‘Tāda es esmu...’: Aspazijas dzejas tulkojumi krievu valodā”. Pētījums analizē, kā dzejnieces unikālā balss un poētiskās nianšes tiek saglabātas tulkojumos. Autore uzsver tulkotāja interpretācijas lomu un tās ietekmi uz Aspazijas darbu uztveri citvalodīgajā kultūrā. (Narodovska 2016: 322–331).

Jānis Sīlis (sk. sadaļā “Tulkojumzinātnes vēsture)

Aija Sīle

Latviešu valodas tekstu redaktore, filoloģijas un socioloģijas maģistre.

“*Linguistic and Culture-related Problems in Translation of Latvian Dainas into English*”. Raksts fokusējas uz lingvistiskajiem un kultūras aspektiem, kas ietekmē latviešu dainu atdzejojumus angļu valodā. Autori analizē kultūras specifikas saglabāšanu un tekstu autentiskuma izaicinājumus tulkošanas procesā, piedāvājot priekšlikumus problēmu risināšanai (Sīlis, Sīle 2019, 177–188).

Jānis Veckrācis

Filoloģijas doktors, vadībzinātnes maģistrs, Ventpils Augstskolas Tulkošanas studiju fakultātes dekāns, asociētais profesors, žurnāla “Domuzīme” literatūras nodaļas vadītājs.

“*Translations of Joseph Brodsky’s Poem “May 24, 1980” into English and Latvian: Cross-linguistic, Cross-cultural and Interpretative Components of Text Analysis*”. Raksts piedāvā daudzdimensionālu analīzi par Josifa Brodskā dzejoļa “May 24, 1980” tulkojumiem angļu un latviešu valodā. Autors pievēršas valodas un kultūras barjeru pārvarēšanai, kā arī tulkotāja interpretatīvajai lomai teksta analizē (Veckrācis 2016: 179–186).

“Integrētā dzejas tulkošanas modeļa lingvistiskie un translatoģiskie aspekti: Josifa Brodskā teksti krievu, angļu un latviešu valodā. Promocijas darbs. *Linguistic and Translatological Aspects of an Integrated Model for Poetry Translation: Joseph Brodsky's Texts in Russian, English and Latvian. PhD Thesis*”. Disertācijā izstrādāts un aprobēts teorētisks modelis dzejas tulkošanai, kas balstās uz lingvistisku un translatoģisku analīzi. Izmantojot Josifa Brodskā tekstu korpusu, autors piedāvā tulkošanas pieeju, kas integrē avota teksta strukturālās, stilistiskās un semantiskās īpašības ar mērķvalodas kultūras prasībām. Pētījums akcentē dzejas tulkošanas īpašo nozīmi starpkultūru komunikācijā, piedāvājot jaunas metodes poētiskās informācijas pārnesei analīzei. Disertācija sniedz nozīmīgu ieguldījumu tulkojumzinātnes attīstībā, veicinot dziļāku izpratni par dzejas tekstu tulkošanas sarežģījumiem (Veckrācis 2017).

“Implicitās informācijas pārnese Josifa Brodskā dzejoļu cikla “Vārdu šķira” tulkojumos angļu un latviešu valodā”. Konkrētais Jāņa Veckrāča zinātniskais raksts laists klajā nākamajā gadā pēc promocijas darba aizstāvēšanas un ietilpst pētnieka publikāciju kopā, kurā tiek runāts par lingvistisko un ekstralingvistisko informāciju tulkojuma tekstā, nodrošinot komunikatīvo funkciju un tādējādi tiešā un implicitā veidā nodrošinot īpašu nozīmi integrētā atdzejošanas modeļa ietvaros. Pētījumā tiek veikta dziļa lingvistiskā un semantiskā analīze, lai izprastu, kā tulkojumos tiek saglabāta poētiskā integritāte un komunikatīvā funkcija (Veckrācis 2018b: 295–308).

“*Transfer of Poetic Information of Source-text Units into the Target Text: Translations of Joseph Brodsky's Texts into English and Latvian*”. Jānis Veckrācis pētījis Josifa Brodskā dzejas tulkojumu no krievu valodas angļu un latviešu valodā. Autors pievērsis uzmanību teksta tipu īpatnībām, nozīmi veidojošajam paņēmieni mehānismam, kontekstam un kultūras fonam, uzsverot atdzejošanas prasmi atrast līdzsvaru starp implicitu un tiešā formā pieejamu informāciju (Veckrācis 2019: 237–253).

“*Linguistic and Translatological Aspects of Poetry Translation. Joseph Brodsky's Texts in Russian, English and Latvian*”. Monogrāfijā autors padziļināti izskata Josifa Brodskā dzejas tulkošanu trijās valodās – krievu, angļu un latviešu –, analizējot lingvistiskos un translatoģiskos aspektus. Autors analizējis sarežģītas attiecības starp kontekstu un tā implikāciju – rezultāts ir teksta “pasaulē” ietverta

nozīmju plurālisms. Ilustratīvajā materiālā tiek izmantota Brodska dzeja, kas laista klajā periodā no 1972. līdz 2014. gadam. Pētījums ir rekomendācija atdzejot pievērst uzmanību niansēm un izkopt prasmi atpazīt implikācijas, saglabājot līdzsvaru starp eksplīcitu un implīcitu informāciju, tādējādi izvairoties no nemotivētām izmaiņām autora iecerēs (Veckrācis 2020c).

“*Poetic Cycles and Information Beyond the Micro-Level of Words: On the Translations of Joseph Brodsky’s Cycle A Part of Speech Into English and Latvian*”. Dzejas cikls ir īpašs dzejiskās/poētiskās kontekstualizācijas gadījums. Atdzejotājam šāda oriģināldarba atveide mērķvalodā sagādā papildu grūtības, lai identificētu funkcionālo un semantisko saišu mikro un makro līmeņus. Josifa Brodska cikls “*A Part of Speech*” (“Vārdu šķira”) ir augsta kontekstuāla līmeņa pieeja, ko demonstrē katrs atsevišķs dzejas darbs. J. Veckrāča publikācija ieskicē dažādus mikro un makro pieeju tipus atdzejošanā. Dzejnieka radošumu noteikti var saskatīt arī atdzejojumos, kas gan nenozīmē, ka mērķteksts ticis veidots kā avotteksta pilnīgi neatkarīgs materiāls. (Veckrācis 2021b: 251–265)

“Dzejas tulkošanas modeļa starpkultūru un interpretatīvais komponents: Josifa Brodska dzejoļa “Ziemassvētku romance” tulkojumu piemērs”. Raksta pamatā ir tā autora promocijas darbā izstrādātais integrētais atdzejošanas modelis, kura analīze ilustrēta ar Josifa Brodska dzejoļa “Ziemassvētku romance” (oriģinālteksts ir krievu valodā) angļu un latviešu atdzejojuma fragmentiem. Raksta uzmanības centrā ir divi modeļa komponenti – starpkultūru komponents un interpretatīvais komponents. Publikācijas autors pievērš uzmanību arī atdzejošanas procesa lēmumpieņemšanas mehānismiem: atdzejotājam retrospektīvi jāizvērtē sava darba “adekvātums”, ņemot vērā funkcionālos, semantiskos, kontekstuālos un ekstralingvistiskos faktorus. (Veckrācis 2018a: 195–207).

Andrejs Daņiļins

Valodnieks (slāvis) un atdzejotājs.

Rakstos “Сравнительный анализ вариантов переводов лирики Аспазии первой половины 20-го века” (2021: 15) un “Прижизненные переводы лирики Аспазии на русский язык” (Данилин 2022: 15) autors veicis Aspazijas lirikas tulkojumu versiju salīdzinošo analīzi, pievērsoties 20. gadsimta pirmajai pusei, kā arī

sastādījis hronoloģisko katalogu, kurā ir iekļauti visi Aspazijas darbu tulkojumi krievu valodā. Īpaša uzmanība tiek pievērsta tulkošanas metodēm un stratēģijām.

Ludmila Sproģe

Filoloģijas zinātņu doktore, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Rusistikas un slāvistikas nodaļas profesore.

““Некий Мордвинов по-русски перевел наши стихи”: о переводах латышских поэтов в начале XX века”. Raksts pēta latviešu dzejas tulkojumus krievu valodā 20. gadsimta sākumā (Спроге 2016: 141–151).

DZIMTE UN TULKOJUMS

Jekaterina Čelnova

Latvijas Tulku un tulkotāju biedrība.

“*Translation of gender equality terminology in EU legislative documents: the aspects of equivalence and perception*”. Publikācija analizē dzimumu līdztiesības terminoloģijas tulkošanas specifiku ES normatīvajos dokumentos. Autore pievēršas ekvivalences un uztveres problēmām, parādot, kā tulkošanas procesi ietekmē šo terminu izpratni. Darbs ir būtisks juridiskās tulkošanas un terminoloģijas pētījumos (Čelnova 2016: 16).

Baiba Rudevska, juriste; **Gunta Roziņa**, LU Humanitāro zinātņu fakultātes Anglistikas nodaļas vadītāja, profesore; **Indra Karapetjana**, LU Humanitāro zinātņu fakultātes prodekāne, profesore.

“*Interpretation of the Concept Gender in Legal Discourse*”. Rakstā pētīta dzimuma jēdziena interpretācijas tiesiskajā diskursā, pievēršot uzmanību jēdziena lingvistiskajai un juridiskajai izpratnei. Autore analizē dzimuma terminu nozīmju mainību angļu un latviešu valodu kontekstā, kā arī šī jēdziena juridisko lietojumu dažādās kultūras un tiesību sistēmās. Raksts sniedz pārlicinošu analīzi par juridiskās valodas nozīmi sabiedrības dzimumu uztveres veidošanā (Rudevska, Roziņa, Karapetjana 2018: 101–119).

Tatjana Smirnova, Zinātņu doktore valodniecībā, Rīgas Tehniskās universitātes docētāja; **Larisa Iljinska**, Dr. philol., Rīgas Tehniskās

universitātes profesore; **Marina Platonova**, Dr. philol., Rīgas Tehniskās universitātes profesore.

“*Translation of Gender-Marked Vocabulary*”. Raksts pēta dzimtes apzīmējumu tulkojuma specifiku un izaicinājumus dažādos lingvistiskajos un kultūras kontekstos. Autore piedāvā detalizētu analīzi par dzimtes semantiskajām niansēm un to pārneses problemātiku dažādās valodās. Pētījuma rezultāti atklāj tulkošanas stratēģiju daudzveidību un to ietekmi uz dzimtes uztveri (Smirnova, Iljinska, Platonova 2019: 61–69).

Ludmila Sproģe (sk. sadaļā “Atdzejošana”)

“Sveša vārda” funkcijas tulkotā tekstā. Dzimums, literārā konvencija un jaunrade no baroka līdz postmodernismam”. Darbā tiek pētīta svešvārdu loma tulkotajā tekstā, uzsverot to funkcijas saistībā ar kultūras un literāro kontekstu. Autore analizē, kā svešvārdi bagātina tekstu, vienlaikus saglabājot mērķa valodas izteiksmes tīrību un uztveramību. Pētījums piedāvā teorētisku pamatu, lai izprastu svešvārdu vietu mūsdienu tulkošanā (Sproģes 2015: 332–337).

Andrejs Veisbergs (sk. sadaļā “Tulkošanas vēsture”)

Publikācijās “*Gender and Translation – what can go wrong*” (2016d: 6) un “Dzimtes jautājums valodā un tulkojumā” analizēti dzimtes jautājumi tulkošanā, īpaši pievēršoties potenciālajām kļūdām un to ietekmei uz mērķa tekstu uztveri (Veisbergs 2018a: 19–31).

“*Translating Gender Specific Texts Into a Language with a Different Gender System*”. Referāta tēzēs autors pievēršas dzimtes īpašību tulkošanai tekstos, kas vērsti uz valodām ar atšķirīgu dzimtes sistēmu. Autors analizē lingvistiskos izaicinājumus un tulkošanas stratēģijas, kas nepieciešamas kultūras un sociālo kontekstu saglabāšanai (Veisbergs 2023g: 52).

“*Linguistic Anisomorphism of Gendered Language in Translation*”. Referāta tēzes apskata dzimtes lingvistiskā anizomorfisma problēmu tulkošanā. Autors analizē lingvistiskās struktūras atšķirības dažādās valodās un to ietekmi uz dzimtes koncepta pārņemšanu tulkojumos (Veisbergs 2024b: 22).

Kristīne Kārkliņa

“LGBT terminoloģijas atveide latviešu valodā”. Referāta tēzēs analizēta LGBT terminoloģijas adaptācija latviešu valodā – cik lielai daļai

analizējamo vienību ir latviskie ekvivalenti, un cik daudz ir bezekvivalentas leksika. Autore pievēršas lingvistiskajiem un kultūras aspektiem, kas ietekmē šīs terminoloģijas uztveri un lietošanu (Kārklīņa 2019: 14).

Irina Kaļiņina, Ph. D. leksikoloģijā, docētāja vairākās Eiropas augstskolās; **Helēna Gizeleza**, LU lektore un doktorante, profesionālā maģistra grāds tulkošanā.

“*Memetic Transfer of LGBTQI Identity Labels in Translation*”. Pētījums aplūko LGBTQI identitātes jēdzienu memētisko pārnesi tulkošanas procesā. Autores analizē, kā identitātes jēdzieni tiek interpretēti un pielāgoti dažādās valodās, uzsverot kultūras un lingvistisko atšķirību nozīmi (Kalinina, Gizeleza 2017: 66–88).

LATVIJAS TULKU UN TULKOTĀJU BIEDRĪBA PAR TULKOŠANAS PROFESIONĀĻU PROBLĒMĀM

Larisa Engelsonē, LU profesionālā maģistra grāds tulkošanā; **Natālija Ambrosova**, LU Humanitāro zinātņu fakultātes metodiķe; **Helēna Gizeleza** (sk. sadaļā “Dzimte/LGBTQI”).

“Arodriski tulku un tulkotāju darba vidē”. Autores analizē fiziskos un psiholoģiskos riskus, ar kuriem saskaras tulki un tulkotāji profesionālajā vidē, kā arī piedāvā ieteikumus arodrisku mazināšanai (Engelsonē, Ambrosova, Gizeleza 2019: 17–18).

“*Interpreters and translators’ occupational health and safety in Latvia*”. Pētījums pievēršas tulku un tulkotāju profesionālajiem riskiem Latvijā, uzsverot gan fiziskos, gan psiholoģiskos aspektus. Autores piedāvā ieteikumus darba vides uzlabošanai, lai mazinātu arodveselības riskus (Gizeleza, Engelsonē 2015: 5).

“*Current Development of Translation Industry in Latvia*”. Pētījums analizē tulkošanas nozares attīstību Latvijā, uzsverot tehnoloģiju ietekmi un tulkotāju profesionalitātes nozīmi. Autore piedāvā pārskatu par tulkošanas nozares tendencēm un nākotnes izaicinājumiem (Gizeleza 2019: 5).

Sņežana Kondrašova

Tulkošanas uzņēmums “Amplexor”.

“Klientu pieprasījuma un tulkošanas nozares piedāvājuma evolūcija”. Darbs aplūko, kā tulkošanas nozares piedāvājums pielāgojas klientu

pieprasījuma izmaiņām. Autore analizē tirgus tendences un tehnoloģiju ietekmi uz tulkošanas pakalpojumu attīstību (Kondrašova 2019: 6).

Marija Lapaine

Konferenču tulkošanas maģistre, Latvijas Tulku un tulkotāju biedrības valdes locekle.

“*Sustainability of Professional Translation in Latvia*”. Šajā pētījumā autore analizē profesionālās tulkošanas nozares ilgtspējību Latvijā. Darbs pievēršas galvenajiem izaicinājumiem, piemēram, pieprasījuma maiņai, tehnoloģiju attīstībai un tulkotāju kvalifikācijai, piedāvājot stratēģijas ilgtspējīgas nozares veicināšanai (Lapaine 2016: 3).

“Tulko sveiks un vesels: vingrinājumi arodrisku mazināšanai”. Publikācijā autore analizē tulkotāju darba specifiku, īpaši pievēršoties arodrisku novēršanai un mazināšanai. Darbs piedāvā praktiskus vingrinājumus, kas palīdz uzlabot tulkotāju fizisko un garīgo veselību. Šie vingrinājumi ir piemēroti gan individuālam darbam, gan profesionālai ikdienai, uzsverot darba efektivitātes un ilgtspējas nozīmi (Lapaine 2019: 19).

INTERTEKSTUALITĀTE

Larisa Iljnska (sk. sadaļā “Dzimte un tulkojums”); **Tatjana Smirnova** (sk. sadaļā “Dzimte un tulkojums”).

“*Intertextuality in Technical Texts: The Web of Facts and Allusions*”. Darbs fokusējas uz intertekstualitātes lomu tehniskajos tekstos, uzsverot faktu un atsauču tīkla veidošanu. Autores analizē, kā intertekstualitāte ietekmē tehnisko tekstu izpratni un tulkošanu, piedāvājot teorētisku ietvaru šīs problēmas izpētei (Iljnska, Smirnova 2016: 353–368).

Dzintra Lele-Rozentāle

Filoloģijas doktore, ģermāniste, ilggadēja Ventspils Augstskolas asociētā profesore un vadošā pētniece.

“*Intertextualität in deutschen und lettischen linguistischen Aufsätzen: Kontrastive Analyse und interkulturelle Interpretation*”. Darbs piedāvā kontrastīvu analīzi par intertekstualitāti vācu un latviešu lingvistiskajos rakstos. Autore analizē kultūras un lingvistiskās atšķirības, kas ietekmē intertekstualitātes pielietojumu un uztveri dažādās akadēmiskajās tradīcijās (Lele-Rozentāle 2015: 161–174).

Jānis Silis (sk. sadaļā “Tulkojumzinātnes vēsture”)

“Intertekstualitāte kanoniska oriģināldarba interpretācijā netradicionālā angļu avottekstā un tā latviešu tulkojumā”. Publikācija aplūko intertekstualitātes principu izmantošanu latviešu tulkojumos. Autors detalizēti skaidro kanonisku oriģināldarbu interpretāciju netradicionālos angļu avottekstos – konkrētajā gadījumā “Andersona Konstitūcijā” un tās latviešu tulkojumā. Raksts piedāvā starptekstuālas atsauces, parodijas un tekstlingvistisko aspektu analīzi, koncentrējoties uz to lingvistisko un kultūru saskarsmi. Pētījums tapis ar Valsts pētījumu programmas projekta “Latviešu valoda” atbalstu (Silis 2019a: 392–401).

“Intertekstualitāte latviešu tulkojumos: alūzijas, parodija un tekstlingvistiskais līmenis”. Raksts piedāvā intertekstualitātes analīzi vairākos latviešu tulkojumos, koncentrējoties uz alūziju un parodijas izmantošanu. Autors aplūko tekstlingvistiskos faktorus, kas ietekmē tulkojumu interpretāciju un kultūras specifikas saglabāšanu (Silis 2021: 70–88).

TULKOJUMZINĀTNES PUBLIKĀCIJU HISTORIOGRĀFIJA

Dzintra Lele-Rozentāle (sk. sadaļā “Intertekstualitāte”)

“Tulkošanas studiju fakultāte 20 gados (1997–2017)”. Krājums apkopo informāciju par Ventspils Augstskolas Tulkošanas studiju fakultātes mācībspēku publikācijām. Tas ir visaptverošs pārskats par Tulkošanas studiju fakultātes attīstību 20 gadu garumā un liecība par fakultātes ieguldījumu Latvijas tulkojumzinātnē (Lele-Rozentāle 2017).

Jānis Silis (sk. sadaļā “Tulkojumzinātnes vēsture”)

“*Functional Ambiguity and Fuzziness of Conceptual Borders in Classification of Latvian Authors' Translatological Publications*”. Rakstā tiek analizēta funkciju ambigvitātes un konceptu robežu izplūstošā daba, klasificējot Latvijas tulkojumzinātnieku publikācijas. Silis pievēršas kategoriju neskaidrības jautājumiem un to ietekmei uz teoriju veidošanu, pārrunājot pieejas, kas būtiskas valodu un kultūras mijiedarbības izpētē. (Silis 2020: 137–149).

“*Research Potential of a Latvian Translatological Publications Corpus Bibliography: Latvian Translatologists on Meaning in Translation*

(1991–2014)”. Darbs analizē bibliogrāfijas izveides potenciālu Latvijas tulkojumzinātnes pētījumos, koncentrējoties uz laikposmu no 1991. līdz 2014. gadam. Autors piedāvā kritisku pārskatu par nozīmēm, kas tiek piešķirtas tulkojumam un tā precizitātei, analizējot Latvijas autoru publikācijas šajā jomā. Raksts izceļ bibliogrāfijas nozīmi turpmākajos pētījumos (Silis 2016d: 32–39).

“Latvijas tulkojumzinātnieki par Reformācijas idejām tulkojumos”. Pētījums analizē Reformācijas ideju atspoguļojumu tulkojumos, fokusējoties uz Latvijas tulkojumzinātnieku pieejām un interpretācijām. Raksts izceļ galvenās tulkošanas stratēģijas, kas izmantotas Reformācijas tekstu adaptācijā latviešu valodā, un analizē tulkotāju lomu ideoloģisko un reliģisko ideju tālāk nodošanā. Silis aplūko tēmu gan lingvistiskā, gan kultūras kontekstā, sniedzot dziļu ieskatu par tulkojumu ietekmi uz sabiedrības attīstību un valodas transformāciju. Publikācija ir nozīmīgs ieguldījums gan tulkojumzinātnes, gan Reformācijas vēstures izpētē (Silis 2018c: 42–61).

“Trīs gadu desmiti Latvijas tulkojumzinātnē. 1984–2014”. Monogrāfija piedāvā izvērstu Latvijas tulkojumzinātnes vēstures apskatu 30 gadu laikposmā. Silis pēta nozaru attīstības posmus, metodoloģiskās paradigmas un teoriju ietekmi (detalizētāk sk. anotāciju sadaļā “Tulkojumzinātnes vēsture”). Darbs ir nozīmīgs resurss gan tulkojumzinātniekiem un šīs translatoģiskās apakšdisciplīnas speciālistiem, gan lingvistikas un kultūras pētniekiem (Silis 2019c).

“The Ventspils University of Applied Sciences Academic Staff Publications in Translation Theory and Applied Translation Studies (1997–2017)”. Raksts sniedz pārskatu par Ventspils Augstskolas akadēmiskā personāla publikācijām tulkojumzinātnes un lietišķās tulkošanas pētījumu jomā (1997–2017). Silis izceļ galvenās tēmas un mēģina noteikt publikāciju lomu tulkojumzinātnes attīstībā Latvijā un starptautiskajā kontekstā (Silis 2019b: 177–217).

“Tulkojumzinātniskās historiogrāfijas pētījumi Austrumeiropas un Baltijas valstu translatoģiskajās publikācijās”. Rakstā analizēta historiogrāfiskās pieejas attīstība, identificētas galvenās tendences un tematiskie akcenti reģionālajā kontekstā, kā arī konstatēts translatoģiskās historiogrāfijas pētnieku deficīts Latvijā. Darbs ir nozīmīgs ieguldījums tulkojumzinātnes metožu un historiogrāfijas izpratnes attīstībā (Silis 2023c: 55–64).

Aija Sīle (sk. sadaļā “Atdzejošana”); **Jānis Veckrācis** (sk. sadaļā “Atdzejošana”)

“Tulkojumu redakcionālā pilnveide”. Monogrāfiskais darbs ar mācību grāmatas komponenti apskata tulkojumu rediģēšanas principus un metodoloģijas, piedāvājot teorētisku un praktisku ietvaru tulkojumu kvalitātes uzlabošanai. Autori identificē biežākās problēmas tulkojumos un piedāvā risinājumus, kas balstīti uz valodas precizitāti, semantisko atbilstību un stilistisko harmoniju. Publikācija ir vērtīgs resurss tulkošanas praktiķiem un redaktoriem (Sīle, Veckrācis 2021).

3.3.2. Inovatīva pieeja tradicionālās pētījumu jomās

Inovatīva rakstura pētījumu publikācijas fiksētas šādos tradicionālos virzienos:

Semantika: Juris Baldunčiks publikācijā “*A New Trend in the Translation of Polysemous English Words into Latvian*” sniedz pārskatu par jaunu pētījumu virzienu polisemantisku angļu vārdu latviskajā tulkojumā (Baldunčiks 2015a: 274–289); Vita Balama pētījumā “*Semantics of culture environment: translation of cultural references*” raksta par kultūrvides semantiku – šis darbs aptver kultūras alūziju tulkojuma semantiku, sniedzot teorētisku un praktisku ieskatu terminoloģijas adaptācijā, kas balstās uz kultūru mijiedarbības īpatnībām (Balama 2016: 8–16).

Terminoloģija: Māris Baltiņš novērtē Latvijas Universitātes starpkaru perioda mācībspēku pienesumu terminoloģijas jomā (Baltiņš 2015: 8–10); Ausma Cimdiņa un Nataļja Šroma sastādījušas feminisma terminu skaidrojošo vārdnīcu (Cimdiņa, Šroma 2017); Anita Načiscione raksturojusi kognitīvās teorijas nozīmīgo lomu metaforisku terminu atveidē, drosmīgi nosaucot šo atveidi par “tulkošanu”, autore analizē, kā metaforu izpratne kognitīvās lingvistikas kontekstā var uzlabot precīzu un skaidru zinātnisko terminu tulkošanu; darbs piedāvā praktiskas rekomendācijas tulkotājiem, strādājot ar sarežģītiem metaforiskiem jēdzieniem (Naciscione 2019: 552–562).

Tulka/tulkotāja ētika: Gunta Ločmele rakstā “*Ethics for interpreting and translation*” aplūko tulkošanas un interpretācijas ētikas principus,

izceļot tulkotāja atbildību, profesionālos standartus un lomu starpkultūru komunikācijā; publikācija piedāvā vadlīnijas ētisku lēmumu pieņemšanai tulkošanas procesā (2017: 47–56).

Vārdnīcas kā tulkošanas palīgīdzekļi: Renāte Miseviča-Trilliča savā promocijas darbā “Poļu-latviešu un latviešu-poļu vārdnīcu valodas pasaulaina (17.–20. gs. 1. puse)” koncentrējas uz lingvistiskajiem un kultūras faktoriem, kas ietekmējuši šo vārdnīcu veidošanos vairāku gadsimtu garumā (Miseviča-Trilliča 2016).

Tulkošana kā starpkultūru komunikācija: Māris Salējs rakstā “Kultūras tulkošana un atdzejošana citā kultūrā ar valodas starpniecību” aplūko kultūras specifisko elementu atdzejošanas procesu, pievēršot uzmanību valodas un kultūras mijiedarbībai. Autors analizē, kā tālākas kultūras tiek interpretētas un atveidotas latviešu tekstos, ņemot vērā gan lingvistiskos, gan estētiskos aspektus (Salējs 2015: 259–270).

Teksta tips historiogrāfiskā skatījumā: Jānis Sīlis referāta tēzēs apkopo Latvijas tulkojumzinātnieku viedokļus par juridisko tekstu tulkošanu 1994.–2015. gadā, uzsverot juridisko tekstu tulkošanas izaicinājumus un norādot uz terminoloģijas konsekvences un tiesiskās kultūras specifikas nozīmi; plašākā izvērsumā šī tēma attīstīta atsevišķā zinātniskajā rakstā “Juridisko tekstu tulkošana: Latvijas tulkojumzinātnieku pēdējo divdesmit gadu publikācijas” (Sīlis 2018b: 106–121).

Ambiguitāte teorētiskās tulkojumzinātnes kategoriju sistēmā: Jānis Sīlis rakstā “*Functional Ambiguity and Fuzziness of Conceptual Borders in Classification of Latvian Authors' Translatological Publications*” analizē funkciju ambiguitātes un konceptu robežu izplūdušās robežas, kas radušās, klasificējot Latvijas tulkojumzinātnieku publikācijas; kategoriju neskaidrības fakts visai bieži ietekmē teorētisko koncepciju veidošanu (Sīlis 2020: 137–149).

Tulkotāju/atdzejotāju personālijas: Astra Skrābane rakstā “Edvarts Virza – franču lirikas atdzejotājs” koncentrējas uz Edvarta Virzas darbu stilistisko un poētisko kvalitāti; autore analizē Virzas radošo pieeju franču dzejas pārveidāšanā latviešu valodā, akcentējot dzejnieka nozīmi kultūras mijiedarbībā un daiļliteratūras tulkošanā (Skrābane 2021a: 157–171).

Tulkojumvaloda kā “vieglā valoda”: Ludmila Sproģe un Karine Akopjana publicētajās tēzēs “Leichte Sprache, или легкий немецкий язык” raksta par “vienkāršās vācu valodas” (*Leichte Sprache*) ieviešanu

un nozīmi, īpaši koncentrējoties uz tulkošanas un komunikācijas aspektiem; autore skaidro vienkāršās valodas izmantošanas principus un priekšrocības, veicinot pieejamību dažādiem lasītāju slāņiem; pētījuma rezultāti uzsver valodas pielāgošanas nozīmi sociālās iekļaušanas kontekstā (Sprōge, Akopjana 2016: 17).

Valodniecības un tulkojumzinātnes recenziju joma: Egita Proveja izdevumā “*Valodniecība un tulkojumzinātne: recenziju žurnāls, 1.*” piedāvā vērtīgus pārskatus un analīzi par jaunākajām publikācijām valodniecības un tulkojumzinātnes jomā; tas veicina akadēmisko diskusiju attīstību un sniedz ieskatu tulkošanas teorētiskajos un praktiskajos aspektos (Proveja 2017b).

Čehu un slovāku toponīmu tulkojums: Aiga Veckalne rakstā “*Composite toponyms in Czech and Slovak and their rendering in Latvian: Problems and challenges in translation*” aplūko Čehijas un Slovākijas toponīmu tulkošanas izaicinājumus latviešu valodā. Autore analizē lingvistiskās un kultūras atšķirības, kas ietekmē toponīmu interpretāciju un lietojumu tulkošanas procesos (Veckalne 2020: 213–226).

Tulku/tulkotāju profesionālā sagatavošanā: Jāņa Veckrāča raksts “*Teaching and Studying Translation: A Dual Approach. Human, Technologies and Quality of Education*” apskata tulkošanas mācīšanu un visu studiju procesu no divējāda skatpunkta – teorētiskā un praktiskā. Autors piedāvā integrētu pieeju, kas apvieno akadēmisko izpēti ar praktisku lietojumu, uzsverot starpkultūru komunikācijas un lingvistiskās precizitātes nozīmi (Veckrācis 2023b: 645–663).

3.4. Tulkojumzinātniskās historiogrāfijas pētījumi Austrumeiropas un Baltijas valstu translatoģiskajās publikācijās

Lai skaidrāk izprastu Latvijas tulkojumzinātnes attīstības vēsturi, jāsniedz īss ieskats Latvijai tuvāko Austrumeiropas un Baltijas valstu translatoģijas historiogrāfijā. Apskatā tiks ietverta to valstu tulkojumzinātne, kurās šī disciplīna pastāv jau ilgāku laiku un ir ieguvusi starptautisku reputāciju, tāpēc šīnī apskatā netiks ietverta Albānija un Moldova; par valstīm, kas izveidojušās bijušās Dienvidslāvijas teritorijā, būs lasāms materiālu apkopojums, kurā

detalizētāk varēs iepazīties ar horvātu un serbu translatoļu devumu. Kompaktuma iemesli autoram lika izveidot arī Slovērijas, Slovēnijas un Bulgārijas tulkojumzinātnes profilu kopainu.

Tulkojumzinātnes vēsture Baltkrievijā

Informācija par baltkrievu translatoļu publikācijām pēc Padomju Savienības sabrukuma ir ļoti fragmentāra, piemēram, savā zinātnes doktora (PhD) disertācijā Svetlana Skomorohova (*Светлана Скоморохова*) pētījusi baltkrievu daiļliteratūras tulkojumus angļu valodā (Skomorohova 2012). Līdzīgi Latvijas translatoļei Ievai Zaubergai (Zauberga 1997: 162–169), autore ir pārliecināta, ka “mazas” valodas oriģināldarbu tulkojumi pasaules “lielajās” valodās ir tautu nacionālās identitātes demonstrējums globālā mērogā. Skomorohovas pētījums pārstāv tulkošanas vēstures posmus (sal. ar Andreja Veisberga un Evitas Badinas publikācijām), un autores dalījums ir šāds: “agrīnie” (1890–1940) tulkojumi, kuros atklājas baltkrievu folkloras bagātības, tulkojumi Austrumu un Rietumu “aukstā kara” posmā, visbeidzot – tulkojumi angļu valodā pēc 1991. gada.

Tulkojumzinātnes vēsture Čehoslovākijā/Čehijā

Jirži Levijs (*Jiří Levý*) – padomju un t. s. “sociālisma nometnes” valstu translatoļijā bija gandrīz vai vienīgais zinātnieks, kuru atzina arī Rietumu tulkošanas teorētiķi. Viens no viņa fundamentālajiem darbiem ir 1957. gadā publicētā monogrāfija “Čehu tulkošanas teorija” (Levý 1957). Viņa viedoklis bija tik pārliecinošs, ka pagājušā gadsimta 80. gados atsaucies uz viņa darbiem droši varēja iekļaut arī Latvijas autoru publikācijās (Siliis, Zālīte 1984). Jaroslava Špirka (*Jaroslav Špírk*) publikācijā “Čehoslovākijas tulkojumzinātne: noniecināts mantojums vai iedvesma šodienai?” (Špírk 2017: 77–98) raksturota 20. gadsimta Čehoslovākijas translatoļija, deskriptīvā tulkojumzinātne, t. s. “manipulācijas skola” un skopa teorija. Zuzanna Jetmarova (*Zuzana Jettmarová*) salīdzina čehu translatoļiju ar galvenajiem Rietumu tulkojumzinātnes strāvojumiem, kā arī parāda Jirži Levija uzskatu saistību ar krievu tulkošanas teorijas formālismu un Rietumu pozitīvisma teoriju ietekmes rezultātā veidojušos deskriptivismu un funkcionālismu (Jettmarová 2017: 99–126). Jana Kralova (*Jana*

Králová) secina, ka Prāgas lingvistiskās skolas biedri, 1935. gadā dibinot lingvistikas žurnālu “Slovo a slovesnost”, likuši pamatus arī čehu tulkošanas teorijai un tās attīstībai laika posmā no 1935. līdz 1943. gadam (Králová 2011: 115–122).

Tulkojumzinātnes vēsture bijušajā Dienvidslāvijā
(Horvātijā un Serbijā)

Tulkojumzinātniece Natka Badurina (*Natka Badurina*) publicējusi pārskatu par translatoģiju Horvātijā un Serbijā, sākot ar Vladimira Ivira (*Vladimir Ivir*) grāmatu kā nozares iedibinātāju (Ivir 1978: 1–160) līdz kultūrtulkojuma teorijas aizsākumam (Badurina 2014: 181–194). Autore raksta, ka līdz pat mūsdienām nav iespējams runāt par kādu atsevišķu Horvātijas tulkojumzinātni vai Serbijas tulkojumzinātni, tomēr pēc starptautiskās atpazīstamības iespējams iezīmēt translatoģu grupu, kuras sastāvā ir Homi Bhabha (*Homi Bhabha*), Boriss Budens (*Boris Buden*) un Tomislavs Longinovičs (*Tomislav Longinović*) – pēdējie divi ir tulkojumzinātnieki no Zagrebas un Belgradas, kas pēc kara dzīvo un strādā Vācijā un ASV. Savukārt kara tēmu turpina Zrinka Stahuljaka (*Zrinka Stahuljak*), kuras pētījumu (Stahuljak 1999: 34–51) varam atrast Zagrebas tulkojumzinātnes un terminoloģijas žurnālā “Hieronymus” (*Hieronymus Journal of Translation Studies and Terminology, unizg.hr*). Līdz šim šajā žurnālā nav bijušas plašākas publikācijas par tulkojumzinātnes historiogrāfijas tēmu, pētījumi notiek konkrētu problēmu laukā, piemēram, Nina Lukiča (*Nina Lukić*) pētījusi audiovizuālā tulkojuma īpatnības Serbijā (Lukić 2016: 64–89).

Jāmin arī Borislavas Erakovičas (*Borislava Eraković*) pētījums, kurā sniegts hronoloģisks pārskats par dažādām 1960.–1990. gadu translatoģiskajām publikācijām Serbijā. Tiek secināts, ka nepārtraukts tulkošanas praktiķu un teorētiķu dialogs par pragmatiskiem jautājumiem (tulkošanas speciālistu sagatavošanu, terminoloģisko kopu izstrādi, profesijas statusu) ir pozitīvi ietekmējis tulkojumzinātnes attīstību Serbijā (Eraković 2021: 25–48).

Tulkojumzinātnes vēsture Krievijā

Raksta autors sīkāk neapraktis Krievijas padomju laika translatoģijas ievērojamākos darbus, ar tiem detalizētāk var

iepazīties viņa monogrāfijā par Latvijas tulkojumzinātņi no 1984. līdz 2014. gadam (Silis 2019: 53–56); tomēr vērts pieminēt Krievijas tulkojumzinātnes historiogrāfu pēdējo gadu publikācijas.

Natālija Reinholde (*Natalya Reinhold*) savā 2017. gada rakstā izvērtē krievu valodas tulkojumu starpkultūru perspektīvas, secinot, ka Krievijas translatoģijā populāra ir semiotiska un poststrukturāla nosliece tulkošanas problēmu vērtējumā. Larisa Šipela (*Larisa Schippel*) iedziļinās krievu tulkojumzinātnisko skolu vēsturiskajās pieejās. 20. gadsimta 20. un 30. gadu padomju tulkošanas teorētiskajām skolām pievērsušies arī Tatjana Bedsona un Maksims Šulcs (Bedson, Schulz 2017: 269–292).

Translatologs Vadims Sdobņikovs (*Вадим Сдобников*) rakstā “Tulkojumzinātne šodien: vecas problēmas un jauni izaicinājumi” sniedz pārskatu par galvenajām mūsdienu tulkošanas zinātnes tendencēm, pamatojoties uz nozīmīgāko darbu izpēti, kas radīti dažādās tulkošanas zinātnes jomās. Pārskatā redzams – ne tikai tulkošanas studiju problēmas ir kļuvušas daudzveidīgākas, bet arī pats tulkojums ir ieguvis starpdisciplināru raksturu. Tulkošanas studiju galvenā iezīme mūsdienās ir orientēšanās uz praksi, uz tulkošanas darbības likumu izpēti, kas ļauj izprast gan dažādu tulkošanas veidu iezīmes, gan tulkošanas kā cilvēka darbības veida būtību (Sdobnikov 2019: 295–327).

Mūsdienu Krievijā (pēc 1990. gada) ar tulkojumzinātnes pētījumiem nodarbojas daudzi zinātnieki, piemēram, Gelijs Černovs, Vilens Komisarovs, Vadims Sdobņikovs, Aleksandrs Šveicers, Leonīds Barhudarovs un citi.

Tulkojumzinātnes vēsture Polijā

Pjotrs de Bonča Bukovskis (*Piotr de Bóncza Bukowski*) aplūkojis filozofa Romāna Ingardena (*Roman Ingarden*) ietekmi uz poļu tulkojumzinātnes attīstību (Bóncza Bukowski de 2017). Pjotrs de Bonča Bukovskis un Magdalēna Heidela (*Magdalena Heydel*) apkopojuši poļu tulkojumzinātnes devumu (de Bóncza Bukowski, Heydel 2019a un de Bóncza Bukowski, Heydel 2019b). Redaktoru priekšvārdā (de Bóncza Bukowski, Heydel, 2019b: 13) norādīts, ka poļu translatoģisko pētījumu sākums bija Stefana Žeromska (*Stefan Żeromski*) 1918. gadā dibinātā Polijas Literārā akadēmija. Rakstu krājumā publicēti klasiķu

Bronislava Maļinovska (netulkojamu vārdu tulkošana) un Romāna Ingardena (par tulkojumiem) darbi (Malinowski 2019: 47–58, Ingarden 2019: 85–104), kā arī raksti par šādiem tematiem: tulkojums kā lingvistiska problēma, ievads tulkošanas teorijā, tulkojums un tā vieta nacionālajā literatūrā un kultūrā, tulkotājs kā otrs autors u. c.

Kasja Šimaņska (*Kasia Szymbalska*) sniedz pārskatu par Stanislava Barančaka (*Stanisław Barańczak*) tulkošanas teorijas un viņa daiļliteratūras tulkošanas praksi (Szymbalska 2017: 449–468). Monika Vožņaka (*Monika Woźniak*) pēta tulkotāja uzticību avottekstu autentiskumam – šo tekstu leksikosemantiskā, kultūras un estētiskā transformācija tulkošanas procesā (Woźniak 2017: 385–404).

Tulkojumzinātnes vēsture Rumānijā

Magda Žanreno (*Magda Jeanrenaud*) krājumā par Austrumeiropas valstu tulkojumzinātnes raksturīgākajām iezīmēm (Shippel, Zwischenberger 2017) polemizē par to, vai Rumānijas gadījumā var runāt par nacionālas tulkojumzinātnes izveidi, jo līdz 1995. gadam rumāņu translatoļi esot pievērsušies tikai šauru daiļliteratūras tulkošanas problēmu aprakstam, apzināti distancējoties no teorētiska līmeņa analīzes (Jeanrenaud 2017: 21–46). Georgiana Lungu-Badea (*Georgiana Lungu-Badea*) atzīst rumāņu tulkošanas teorijas pastāvēšanu un vērtē kopīgo un atšķirīgo nacionālajā tulkojumzinātnē un Rietumeiropas, Centrāleiropas un Austrumeiropas translatoļģijas virzienos (Lungu-Badea 2017: 47–76).

Tulkojumzinātnes vēsture Slovēnijā, Slovēnijā un Bulgārijā

Slovāku translatoļģe Libuša Vajdova (*Libuša Vajdová*) sniedz pārskatu par Dioniza Djurišina (*Dionýz Ďurišin*) tulkojumzinātniskajiem pētījumiem, salīdzinot tos ar Rietumos dominējošajiem tulkojumzinātnes virzieniem. Djurišins uzskatīja tulkošanu par oriģināla “pārradišanu”. Vajdova uzskata, ka, šādi izprotot avotteksta un mērķteksta mijiedarbību, veidojas savdabīgas “starpliterāras” kopienas, kas nereti sapludina un “izšķīdina” oficiāli atzītas ģeogrāfiskas robežas (Vajdová 2017: 487–512).

Slovēņu tulkojumzinātniece Martina Ožbota (*Martina Ožbot*) pētījusi tulkošanu un tulkojumus kultūrā, kas attīstās tulkotā vidē

(Ožbot 2017: 363–384). Tiek raksturoti Reformācijas perioda tulkojumi, arī 19. gadsimts, kurā bija periods ar atturīgu attieksmi pret daiļliteratūras tulkošanu, jo tulkojumi tika uztverti kā šķēršļi oriģinālliteratūras attīstībā. 20. un 21. gadsimtā slovēņu translatoģi pievērsās tulkojumzinātnes lietišķajiem un deskriptīvajiem aspektiem.

Tulkojumzinātnes historiogrāfijas elementi saskatāmi Irēnas Kristevas (*Irena Kristeva*) publikācijā, kurā sniegts bulgāru translatoģijas sākumposma apraksts no 1970. gada līdz 21. gadsimta sākumam (Kristeva 2019).

Tulkojumzinātnes vēsture Ungārijā

Kinga Klaudi (*Kinga Klauđy*) un Ištvas Barts (*István Bart*) sniedz pārskatu par tulkojumzinātnes attīstību 40 gadu periodā (Klady, Bart 1996: 26–39), sākot ar 1968. gadu. Teorētiska pieeja redzama Lāslo Kardosa (*László Kardos*) publikācijā par daiļliteratūras tulkojumiem (Kardos 1964). Tehnisko tekstu tulkotājs Lorans Tarnoci (*Lóránt Tarnóczy*) 1966. gadā laida klajā apjomīgu tulkošanas rokasgrāmatu (Tarnóczy 1966), kurā lasāma historiogrāfiska informācija par dažādiem tulkošanas teorijas virzieniem. Ģerģs Rado (*György Radó*), šķiet, ir vispazīstamākais ungāru tulkotājs un translatoģis aiz valsts robežām, tomēr viņa ungāru valodā rakstīto publikāciju skaits ir neliels.

Vērā ņemams stimuls ungāru translatoģijas attīstībā ir 1973. gadā dibinātais Tulkotāju un tulku sagatavošanas centrs. Apstākļi, ka ungāru valoda ir somugru valoda, ilgu laiku noteica ungāru tulkojumzinātnes savrupo pozīciju. Vienīgais izņēmums šajā situācijā bija ģeopolitiski noteikts – tie bija sakari ar Krievijas kā “brālīgās sociālisma nometnes” valsts tulkošanas teorētiķiem, piemēram, Leonīdu Barhudarovu, Aleksandru Šveiceru un Vīlenu Komisarovu, kuru darbi Rietumos nebija zināmi vispār.

Universitātēs un citās augstākās mācību iestādēs pamazām tika veidotas tulku un tulkotāju profesionālās sagatavošanas studiju programmas, disertācijas tika aizstāvētas Ungārijas Zinātņu akadēmijā. Vērā ņemama bija Aniko Soharas (*Anikó Sohár*), Ildiko Limpāras (*Ildikó Limpár*) un Dalmas Galandosas (*Dalma Galandos*) monogrāfija par ungāru tulkojumzinātnes vēsturi (Sohár, Limpár & Galandos 2019).

Starptautisku atpazīstamību ungāru tulkojumzinātne ieguva, noorganizējot 1. Ungārijas starptautisko konferenci “*Transfere necesse*

est ...”, kas notika 1992. gada 13.–14. novembrī. Šai konferencē sekoja arī nākamās.

Tulkojumzinātnes vēsture Ukrainā

20. gadsimta 20. gados un 30. gadu sākumā notika mēģinājumi veidot Ukrainas tulkojumzinātnes teorētisko pamatu.

20. gadsimta 70. gadu sākumā pēc vairāk nekā trīsdesmit gadu perioda, kad tika izmantoti tikai krievu tulkošanas teorētiku darbi, sākās translatoģijas jautājumu kritiskas analīzes atdzimšana. Irina Odrehivska (*Iryna Odrekhivska*) publicējusi darbu, kurā vērtēts prominentā ukraiņu tulkošanas teorētiķa Viktora Koptilova (*Вуктор Коптилов*) nozīmīgais piemesums Ukrainas tulkojumzinātnē (Odrehivska 2017: 513–535). Šai pašai autorei pieder arī publikācija par tulkošanas historiozofiju, kas iezīmē pavērsienu teorētiskajos uzskatos par tulkošanas būtību (Odrehivska 2021: 34–59). Savukārt Oleksandrs Kalničenko (*Oleksandr Kalnychenko*) pētījis ukraiņu translatoģologu viedokli par tulkošanas un tulkojumu būtību (Kalnychenko 2017: 309–338).

Tulkojumzinātnes vēsture Austrumvācijā

Kristīne Šefnere (*Christina Schöffner*) sniedz pārskatu par sociālisma laika translatoģologiju VDR un Leipcigas skolu (Schöffner 2017: 405–428). Autore runā par “valodas mediācijas” sistēmu (šo terminu Austrumvācijas tulkošanas teorētiķi lietoja tulkošanas procesa apzīmēšanai). Tulkojumzinātne bija pakārtota “marksisma ļeņinisma uzskatu kopumam”, jebkura konkrēta teorētiska atziņa tika ilustrēta ar valdošās ideoloģijas garā piemeklētiem ilustratīviem piemēriem, jo obligāti bija jāievēro “partejiskums” (*Parteilichkeit*). Leipcigas skolas pārstāvji tulkojumzinātni traktēja kā valodniecības apakšnozari, kuras uzdevums ir t. s. tulkojuma gramatiku izveide. Leipcigas skolas svarīgākā kategorija bija tulkošanas ekvivalence. Šī raksta autors uzskata, ka tieši šāda izvēle padarīja Leipcigas skolu par sklerotisku un attīstīties nespējīgu veidojumu, kas laika gaitā nonāca strupceļā.

Leipcigas skolas pētījumos saskatāmas arī atsevišķas pozitīvas iezīmes – tika aplūkoti mutvārdu tulkošanas jautājumi, kuru pētīšana citās valstīs pirms tam bija aizsākuma stadijā.

Pēc ANO definīcijas, visas trīs Baltijas valstis neietilpst Austrumeiropā, bet gan Ziemeļeiropā (*UN classifies*), tādējādi šajā valstu grupā ir trīs Baltijas valstis – Igaunija, Latvija un Lietuva –, kā arī piecas Ziemeļvalstis – Somija, Zviedrija, Norvēģija, Dānija un autonomās Fēru salas.

Tulkojumzinātnes vēsture Igaunijā

Anne Lange, rakstot par t. s. totālo tulkojumu apraksta tulkojumzinātnes “situatīvu” (*situatedness*), pievēršas translatoļģijas attīstībai no tulkojumzinātnes lingvistiskā virziena klasiķa Džona Kanisona Ketforda (*John Cuninsson Catford*) līdz igauņu pētnieka Pētera Toropa (*Peeter Torop*) “totālā tulkojuma” jēdzienam (Lange 2021: 204–227) un skaidro Tartu-Maskavas semiotiskās skolas pārstāvja Toropa piedāvāto kategoriju.

Krājumā “Starp kultūrām un tekstiem” (*Between Cultures and Texts/ Entre les cultures et les textes*) apkopoti deviņi zinātniskie raksti par tulkošanas vēsturi Igaunijā (Chalvin, Lange, Monticelli 2011). Elinas Sītistes (*Elin Sütiste*) rakstā “Daiļliteratūras tulkojumu tēli igauņu tulkošanas kritiķā” sniegts ieskats Igaunijas tulkojumzinātniskajos pētījumos (Sütiste 2011: 165–174), šajā pašā krājumā Anne Lange analizē Igaunijas starpkultūru vides mainīguma atspoguļojumu divu tulkotāju publikācijās (Lange 2011: 175–186).

Tulkojumzinātnes vēsture Lietuvā

Aurēlija Leonavičiene (*Aurelija Leonavičiene*) rakstā par Lietuvas tulkošanas teorijas pirmsākumiem un attīstību no 1918. līdz 1990. gadam īpašu uzmanību pievērš preses diskusijām par tulkojamo tekstu izvēli un tulkošanas kvalitātes standartu formulējumiem (Leonavičiene 2018: 149–167).

Padomju laikā Lietuvas tulkojumzinātnes attīstības tendences bija līdzīgas procesiem Latvijā, dominēja padomju Krievijas tulkošanas teorija nostādnes (Silis 2019: 53–55). Paralēli jau pastāvošajai tulkojumzinātnes lingvistiskajai skolai Lietuvas tulkojumzinātnē sāka veidoties arī jaunas pētījumu jomas, kuru spilgtākie pārstāvji pagājušā

gadsimta 80. gados bija Kazimirs Ambrass-Sasnava (*Kazimieras Ambrasas-Sasnava*), Longins Pažūsis (*Lionginas Pažūsis*), Olimpija Armalīte (*Olimpija Armalyté*).

Pēc neatkarības atjaunošanas 1990. gadā tulkojumzinātnes paradigma kļuva ievērojami daudzveidīgāka.

Tulkojumzinātnes vēsture Latvijā
(īss kopsavilkums par pēdējo gadu pētījumiem)

Izpēte turpinās tradicionālajos virzienos: pētnieku uzmanību joprojām piesaista lingvistiskas un kultūrspecifiskas problēmas rakstveida un mutvārdu tulkošanā, kā arī tulkošanas tehnoloģiskie aspekti; tulkošanas procesā bieži sastopamā terminrades nepieciešamība, jauniznākušo terminoloģisko vārdnīcu translatoģiskā analīze (Silis 2016a: 53–80).

Nozīmīgas inovācijas pētījumu tematikā Latvijas tulkojumzinātnē 2015.–2020. gadā ir Latvijas tulkošanas vēsturē (Andrejs Veisbergs, Evita Badina) un tulkojumzinātnes vēsturē (Jānis Silis) veiktie fundamentālie pētījumi, kā arī novatoriska atdzejošanas modeļa piedāvājums (Jānis Veckrācis) un atdzejojumu problēmu analīze (Guntars Dreijers, Līva Bodniece, Andrejs Daņiļins) u. c. (Silis 2023a). Kā liecina Eiropas tulkojumzinātnes tendences, šo jautājumu izpētei paredzama intensīva attīstība.

Latvijas tulkojumzinātne uz Baltijas un Austrumeiropas valstu fona:
kopīgais un atšķirīgais

Lielāku periodu historiogrāfiski pētījumi tulkojumzinātnē veikti Slovēnijā (tulkošanas vēsture no 17. gs. Reformācijas perioda līdz mūsdienām), Polijā un Lietuvā (no 1918. g. līdz mūsdienām), Krievijā un Ukrainā (no 20. gs. 20. gadiem līdz mūsdienām), Čehija/Čehoslovākija (no 1957. g. līdz mūsdienām), Ungārijā (no 1968. g. līdz mūsdienām), Serbijā (no 1960. g. līdz mūsdienām), Bulgārijā (no 1970. g. līdz mūsdienām), Horvātijā (no 1978. g. līdz mūsdienām). Latvijā pētījumi skar tulkojumzinātņi no preses polemikas 1944. gadā līdz mūsdienām, taču nav pētīts laika posms no 1969. līdz 1983. gadam – šī perioda izpēte bija paredzēta Sintijas Blumbergas promocijas darbā, kas netika izstrādāts. Pašlaik notiek darbs pie 2015. līdz 2023./2024. gada tulkojumzinātnes vēstures izpētes (Jānis Silis).

Atsevišķu translatoģijas periodu, jomu vai problēmu historiogrāfiska izpēte notika, piemēram, Polijā (filozofijas ietekme uz tulkojumzinātņi), Ukrainā (historiozofiski strukturēta reflektēšana par tulkojumzinātņi vai kādu no tās specifiskiem jautājumiem), polemizēšana par fundamentālām translatoģiskām problēmām Rumānijā, pretrunīgais Čehoslovākijas tulkojumzinātnes mantojums, tā izvērtēšana mūsdienās čehu tulkošanas teorētiku publikācijās.

Atsevišķas historiogrāfiskas publikācijas fiksētas visās Baltijas un Austrumeiropas valstīs, arī šo darbu tēmas ir visai līdzīgas. Ieskats atsevišķu izcilu tulkojumzinātņieku pētnieciskajā darbībā noticis Polijā (Ingardens, Barančaks), Krievijā (Fjodorovs, Kaškins, Komisarovs, Barhudarovs, Šveicers), Ukrainā (Koptilovs), Čehijā (Levi), Bulgārijā (Vlahovs, Florins), Slovākijā (Djurišins), Horvātijā (Ivirs), Igaunijā (Torops). Latvijā šādi pētījumi nav notikuši.

Šo sadaļu autors vēlas noslēgt ar paradoksālu novērojumu: dažādu valstu tulkojumzinātnes salīdzinošā analīze nav veikta valstīs ar ievērojamu translatoģijas historiogrāfu skaitu, bet gan Latvijā, kurā šobrīd aktīvi darbojas tikai viens šī virziena pētnieks, proti, šīs monogrāfijas autors, kuram līdz šim nav izdevies izskaidrot šādas situācijas iemeslu – tas varētu būt vai nu intereses trūkums, vai arī vienkārša sagadišanās.

(Latvijas autoru darbus, kas izdoti laikā no 2015. līdz 2024. gadam, skatīt Latvijas tulkojumzinātnes publikāciju bibliogrāfiskajā korpusā)

- Badurina, N.** (2014). Translatology in Croatia and Serbia from the beginnings of the discipline to the theory of cultural translation. *Europa Orientalis*, 33, 181–194. https://www.academia.edu/13314451/Translatology_in_Croatia_and_Serbia_from_the_beginnings_of_the_discipline_to_the_theory_of_Cultural_Translation
- Baldunčiks, J.** (1998). Translation as terminology development factor. In *Interpreting and translation as intercultural communication: Theory, practice, instruction methods. Abstracts* (pp. 29–31). Ventspils: Ventspils Augstskola.
- Baldunčiks, J.** (2012). Priekšvārds. In A. Lauzis (Ed.), *Vārdnīcu izstrāde Latvijā: 1991–2010* (pp. 6–15). Rīga: Latviešu valodas aģentūra. http://www.valoda.lv/wp-content/uploads/docs/Petijumi/LV_attistiba/02_Vardnicu_petijums.pdf
- Bandia, P. F.** (2006). The impact of postmodern discourse on the history of translation. In G. L. Bastin & P. F. Bandia (Eds.), *Charting the future of translation history* (pp. 45–58). Ottawa: University of Ottawa Press.
- Bělohávek, R.** (2011). What is a fuzzy concept lattice? II. In S. O. Kuznetsov et al. (Eds.), *Rough sets, fuzzy sets, data mining and granular computing* (pp. 19–20). Berlin: Springer.
- Blumberga, S.** (2008). *Tulkošanas teorija un prakse Latvijā: 1944–1968*. Ventspils: VeA Lietišķās valodniecības centrs, Liepāja.
- Bóncza Bukowski, P. de.** (2017). Roman Ingarden and Polish translation studies. In L. Schippel & C. Zwischenberger (Eds.), *Going East: Discovering new and alternative traditions in Translation Studies* (pp. 429–448). Berlin: Frank & Timme.
- Bóncza Bukowski, P. de, & Heydel, M.** (2019a). Polish concepts in translation studies. Scholars – Theories – Paradigms. In R. Nycz (Ed.), *Polish translation studies in action. Cross Roads: Studies in culture, literary theory, and history*, 16 (pp. 13–46). Berlin: Peter Lang.

- Bóncza Bukowski, P. de, & Heydel, M.** (2019b). *Polish translation studies in action: Concepts – Methodologies – Applications*. Berlin: Peter Lang.
- Callegari, S., & Ciucci, D.** (2006). Towards a fuzzy ontology definition and a fuzzy extension of an ontology editor. In *Enterprise information systems: 8th International Conference, ICEIS 2006, Paphos, Cyprus, May 23–27, 2006, revised selected papers* (pp. 147–158). Berlin: Springer.
- Chalvin, A., Lange, A., & Monticelli, D.** (Eds.). (2011). *Between cultures and texts: Itineraries in translation history*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- D'hulst, L., & Richter, J.** (2022). Translationshistoriographie. Perspektiven & Methoden [Book review]. *Chronotopos – A Journal of Translation History*, 3, 165–168. <https://doi.org/10.25365/cts-2021-3-1-10>
- D'hulst, L., Gambier, Y., & van Doorslaer, L.** (2010). *Translation history*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Eraković, B.** (2021). The translation field in Serbia 1960–1990: Organizational-theoretical aspects. *Stridon: Journal of Studies in Translation and Interpreting*, 1(2), 25–48. Novi Sad: University of Novi Sad.
- Hassan, I. H.** (2001). From postmodernism to postmodernity: The local/global context. *Philosophy and Literature*, 25(1), 1–13. Johns Hopkins University Press.
- Hatim, B.** (2001). *Translating and researching translation*. London & New York: Longman.
- Holmes, J. S.** (1988). *Translated! Papers on literary translation and translation studies*. Amsterdam: Rodopi.
- Ikere, Z.** (2014). Translating philosophy: A philosophical term as a double cognitive system. *Humanities and Social Sciences Review*, 3(4), 117–120. Daugavpils: Daugavpils Universitāte. <http://www.universitypublications.net/hssr/0304/html/E4X209.xml>
- Ingarden, R.** (2019). On translations. In R. Nycz (Ed.), *Polish translation studies in action. Cross Roads: Studies in culture, literary theory, and history*, 16 (pp. 85–104). Berlin: Peter Lang.
- Ivir, V.** (1978). *Teorija i tehnika prevođenja*. Praha: Karlovačka gimnazija.

- Jameson, F.** (1991). *Postmodernism, or, the cultural logic of late capitalism*. Durham, NC: Duke University Press. https://en.wikipedia.org/wiki/Postmodernism,_or,_the_Cultural_Logic_of_Late_Capitalism
- Jeanrenaud, M.** (2017). Can we speak of a Romanian tradition in translation studies? In L. Schippel & C. Zwischenberger (Eds.), *Going East: Discovering new and alternative traditions in Translation Studies* (pp. 21–46). Berlin: Frank & Timme.
- Jettmarová, Z.** (2017). Czech translation theory and the Western mainstream. In L. Schippel & C. Zwischenberger (Eds.), *Going East: Discovering new and alternative traditions in Translation Studies* (pp. 99–126). Berlin: Frank & Timme.
- Kalnychenko, O.** (2017). History of Ukrainian thinking on translation. In L. Schippel & C. Zwischenberger (Eds.), *Going East: Discovering new and alternative traditions in Translation Studies* (pp. 309–338). Berlin: Frank & Timme.
- Kardos, L.** (1964). *A műfordítás kérdései*. Budapest: Akadémiai. http://adattar.vmmi.org/cikkek/8600/hid_1965_02_18_kardos.pdf
- Katz, J. J.** (1972). *Semantic theory*. New York: Harper & Row.
- Klaudy, K., & Bart, I.** (1996). Translation and translators in Hungary. In K. Klaudy, J. Lambert, & A. Sohar (Eds.), *Translation studies in Hungary* (pp. 26–39). Budapest: Scholastica.
- Klaudy, K., Lambert, J., & Sohar, A.** (Eds.). (1996). *Translation studies in Hungary*. Budapest: Scholastica.
- Kosko, B.** (1993). *Fuzzy thinking: The new science of fuzzy logic*. New York: Hyperion.
- Kralová, J.** (2011). Translation studies in the first years of *Slovo a slovesnost (SaS)*. *Acta Universitatis Carolinae Philologica*, 2011(2), 115–122. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum. https://karolinum.cz/data/clanek/368/Phil_2_2011_08_kralova.pdf
- Kristeva, I.** (2019). The rise of translation studies in Bulgaria. *Chuzhdoezikovo Obuchenie – Foreign Language Teaching*. Sofia: Az-buki, Sofia University St. Kliment Ohridski. <https://doi.org/10.53656/for21.41rise>
- Lambert, J.** (1988). Twenty years of research on literary translation at the Katolieke Universiteit Leuven. In H. Kittel (Ed.), *Die literarische*

- Übersetzung und Perspektiven ihrer Erforschung (pp. 122–138). Berlin: Erich Schmidt.
- Lambert, J., & Van Gorp, H.** (1985). On describing translations. In T. Hermans (Ed.), *The manipulation of literature* (pp. 42–53). London & Sydney: Croom Helm.
- Lambert, J., Althoff, G., & Fleuri, L.** (2010). Interview with José Lambert. *Scientia Traductionis*, 7, 207–234. Florianópolis: Universidade Federal de Santa Catarina.
- Lange, A.** (2011). Transitions in the intercultural locale: A case of two Estonian translators. In A. Chalvin, A. Lange, & D. Monticelli (Eds.), *Between cultures and texts: Itineraries in translation history* (pp. 155–164). Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Lange, A.** (2021). Total translation: From Catford to Torop. In L. van Doorslaer & T. Naaijken (Eds.), *The situatedness of translation studies: Temporal and geographical dynamics of theorization* (pp. 204–227). Amsterdam: Brill. <https://brill.com/display/title/57017?language=en>
- Leonavičienė, A.** (2019). Origins and developments of translation theory in Lithuania from 1918 to 1990: Discussions in the press on selecting texts and quality standards. *Translationes*, 10(1), 149–167. <https://doi.org/10.2478/tran-2018-0004>
- Levý, J.** (1957). *České teorie překladu*. Praha: Univerzita Karlova. <https://karolinum.cz/data/book/27803/Ceske%20teorie%20prekladu%20I+II.pdf>
- Lukić, N.** (2016). Audiovisual translation in Serbia: History and professional considerations. *Hieronymus: Journal of Translation Studies and Terminology*, 3, 64–89. Zagreb: FF Press.
- Lungu-Badea, G.** (2017). Translation studies in Romania: Their synchronic and deferred relations with European translation studies. In L. Schippel & C. Zwischenberger (Eds.), *Going East: Discovering new and alternative traditions in translation studies* (pp. 47–76). Berlin: Frank & Timme.
- Mai, J. E.** (2004). Classification in context: Relativity, reality, and representation. *Knowledge Organization*, 31(1), 39–46. https://www.researchgate.net/publication/288155691_Classification_in_Context_Relativity_Reality_and_Representation
- Malinowski, B.** (2019). The translation of untranslatable words. In R. Nycz (Ed.), *Polish translation studies in action. Cross Roads:*

- Studies in culture, literary theory, and history*, 16 (pp. 47–58). Berlin: Peter Lang.
- Malmkjær, K.** (2005). *Linguistics and the language of translation*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Munslow, A.** (1997). *Deconstructing history*. London & New York: Routledge.
- Odrekhivska, I.** (2017). In the realm of translation studies in Ukraine: Re-visiting Viktor Koptilov's translation concept. In L. Schippel & C. Zwischenberger (Eds.), *Going East: Discovering new and alternative traditions in translation studies* (pp. 513–535). Berlin: Frank & Timme.
- Odrekhivska, I.** (2021). Historiosophy of translation: Reflecting on Ukrainian translation conceptualizations – from Ivan Franko to Maksym Strikha. In L. van Doorslaer & T. Naaijken (Eds.), *The situatedness of translation studies: Temporal and geographical dynamics of theorization* (pp. 34–59). Amsterdam: Brill. <https://brill.com/display/book/9789004437807/BP000010.xml>
- Ožbot, M.** (2017). Reflection on translation in a translation-oriented culture. In L. Schippel & C. Zwischenberger (Eds.), *Going East: Discovering new and alternative traditions in translation studies* (pp. 363–384). Berlin: Frank & Timme.
- Pym, A.** (1998). *Method in translation history*. Manchester: St Jerome.
- Pym, A.** (2021). Contours of translation studies in Australia. In *Translating and interpreting in Australia and New Zealand* (pp. 291–309). <https://doi.org/10.4324/9781003150770-20>
- Richter, J.** (2022). *Translationshistoriographie: Perspektiven & Methoden*. Wien & Hamburg: New Academic Press.
- Schäffner, C.** (2017). Socialist translation studies. In L. Schippel & C. Zwischenberger (Eds.), *Going East: Discovering new and alternative traditions in translation studies* (pp. 405–428). Berlin: Frank & Timme.
- Schiappa, E.** (2003). *Defining reality*. Carbondale, IL: Southern Illinois University Press.
- Schippel, L., & Zwischenberger, C.** (Eds.). (2017). *Going East: Discovering new and alternative traditions in translation studies*. Berlin: Frank & Timme.
- Sdobnikov, V.** (2019). Translation studies today: Old problems and new challenges. *Russian Journal of Linguistics*, 23(2), 295–327. <https://doi.org/10.22363/2312-9182-2019-23-2-295-327>

- Shera, J. H.** (1970). *Sociological foundations of librarianship*. New York: Asia Publishing House.
- Sīlis, J.** (2005). Tulkojumzinātne vai translatoģija? In A. Veisbergs (Ed.), *Latviešu valoda – robežu paplašināšana. Valsts valodas komisijas raksti, 1* (pp. 120–127). Rīga: Valsts valodas komisija.
- Sīlis, J., & Zālite, T.** (1984). *Basic problems of translation theory*. Rīga: LVU.
- Skomorokhova, S.** (2012). *Arising from the depths (Kupala): A study of Belarusian literature in English translation* [Doctoral thesis, University of Warwick]. <https://wrap.warwick.ac.uk/id/eprint/57199/>
- Sohár, A., Limpár, I., & Galandos, D.** (2019). *Getting translated – Hungarian translation studies*. Zagreb: Tinta Könyvkiadó.
- Stahuljak, Z.** (1999). The violence of neutrality – Translators in and off the war (1991–1992). *College Literature*, 34–51. Baltimore: Johns Hopkins University Press. <https://www.jstor.org/stable/i25112422>
- Sütiste, E.** (2011). Images of literary translation in Estonian translation criticism 1906–1940. In A. Chalvin, A. Lange, & D. Monticelli (Eds.), *Between cultures and texts: Itineraries in translation history* (pp. 145–154). Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Szymańska, K.** (2017). Stanisław Barańczak: Between autonomy and support. In L. Schippel & C. Zwischenberger (Eds.), *Going East: Discovering new and alternative traditions in translation studies* (pp. 449–468). Berlin: Frank & Timme.
- Ščucka, A.** (2006). Salikteņtermini ES tiesību aktu terminoloģijā. In *Valodas struktūra un valodas vienību funkcijas: Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 133. dzimšanas dienas atceres starptautiskās konferences materiāli* (pp. 40–41). Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Špīrk, J.** (2017). Czechoslovak translation studies: Depreciated legacy or inspiration for today? In L. Schippel & C. Zwischenberger (Eds.), *Going East: Discovering new and alternative traditions in translation studies* (pp. 77–98). Berlin: Frank & Timme.
- Taivans, L.** (2013). Malajiešu-indonēziešu īpašvārdu latviskošana. In *Baltu valodas: Vēsture un aktuālie procesi. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 140. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli* (p. 66). Rīga: LU Latviešu valodas institūts. http://www.lulavi.lv/media/upload/tiny/files/Endzelindiena%20140_konf%20materiali.pdf

- Tarnóczi, L.** (1966). *Fordítókalauz*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Tarvi, L.** (2008). Translation studies in tertiary education: The map-matrix meta-model of the field. *Electronic Proceedings of the KāTu Symposium on Translation and Interpreting Studies*, 2.
- Vajdová, L.** (2017). Are there some small “Chinas” and “Indias” in Europe? In L. Schippel & C. Zwischenberger (Eds.), *Going East: Discovering new and alternative traditions in translation studies* (pp. 487–512). Berlin: Frank & Timme.
- Valdmanis, J.** (1997). Gramatiskais aspekts skaidrojošajās un tulkojošajās vārdnīcās. In *Leksikogrāfijas teorija un prakse: Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 124. dzimšanas dienas atceres zinātniskās konferences tēzes* (pp. 46–48). Rīga: Latviešu valodas institūts.
- van Doorslaer, L.** (2007). Risking conceptual maps: Mapping as a keywords-related tool underlying the online Translation Studies Bibliography. *Target*, 19(2), 217–233.
- Veisbergs, A.** (1994). *Latvian-English, English-Latvian dictionary of false friends*. Rīga: SI.
- Veisbergs, A.** (1995). Contrastive analysis of word-formation types (abbreviation, clipping, blending). In *Contrastive and applied linguistics IV* (Vol. 598, pp. 38–62). Rīga: University of Latvia.
- Veisbergs, A.** (1996a). English-Latvian dictionary [Review]. *Humanities and Social Sciences, Latvia*, 5, 110–112.
- Veisbergs, A.** (1996b). False friends dictionaries: A tool for translators or learners or both. In *EURALEX '96 proceedings* (pp. 627–634). Gothenburg: Gothenburg University.
- Veisbergs, A.** (1997). Translator and false friends dictionaries – Current problems. In *Proceedings of the First Riga Symposium on Pragmatic Aspects of Translation* (pp. 145–156). Rīga: LU & University of Mainz.
- Veisbergs, A.** (2001). *Word-formation in English and Latvian: Contrastive analysis*. Rīga: University of Latvia.
- Walton, D., Macagno, F.** (2009). Classification and Ambiguity: the Role of Definition in a Conceptual System. *Studies in Logic, Grammar and Rhetoric* 16(29), 245–264. Pieejams <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=f9e9b040eb9f67130819d135c9e691dee84a3ad7>.

- Wylor, L.** (2005). A promising research ground: Translation historiography in Brazil. *Meta*, 50(3), 851–857. <https://www.erudit.org/en/journals/meta/2005-v50-n3-meta979/011600ar.pdf>
- Woźniak, M.** (2017). Children's literature and the theory of translation in Poland. In L. Schippel & C. Zwischenberger (Eds.), *Going East: Discovering new and alternative traditions in translation studies* (pp. 385–404). Berlin: Frank & Timme.
- Zadeh, L. A.** (1965). Fuzzy sets. *Information and Control*, 8, 338–353. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S001999586590241X>
- Zauberga, I.** (1997). Translation of marginalized literature into major languages. In *Proceedings of the First Riga Symposium on Pragmatic Aspects of Translation* (pp. 162–169). Riga: LU & University of Mainz.

IV NODAĻA

4. Tulkošanas tehnoloģijas publikācijas Latvijas tulkojumzinātnē

4.1. Starpdisciplināritāte un robežu pārklāšanās mašīntulkošanā

Tulkojumzinātnē un tulkošanā kā nozarē mašīntulkošanas nozīmīgums un izmantošana pieaug gadu no gada, turklāt mašīntulkošana ir spilgts dažādu zinātņu starpdisciplināritātes piemērs, kura pētniecībā viss atkarīgs no tā, kurai zinātņu nozarei pētījums veltīts.

Mašīntulkošanu “mēdz uzskatīt par datorlingvistikas apakšnozari” (Skadiņa 2024a), savukārt datorlingvistika ir “valodniecības un datorikas robežzinātne, kas pēta valodas automātiskas analīzes iespējas, veidojot elektroniskus valodas resursus un valodas apstrādes rīkus” (Nešpore 2012: 9), vai kā “valodniecības apakšnozare, kurā skaitļošanas tehnika un priekšstati tiek lietoti, lai skaidrotu lingvistikas un fonētikas problēmas” (Crystal 2008: 97). Mašīntulkošana ir viens no

tulkošanas tehnoloģijas un plašāk arī valodu tehnoloģijas risinājumiem, kura izstrāde saistīta tieši ar datorlingvistikas praktiskajiem mērķiem (Skadiņa 2024b). Inguna Skadiņa datorlingvistiku raksturo arī pēc dalījuma nozarēs, valodniecību citu starpā attiecinot uz korpuslingvistikas un leksikogrāfijas pētījumiem, bet datorzinātni – “uz valodas apstrādes rīku [...] un tehnoloģiju izveidi (piemēram, pareizrakstības un gramatikas pārbaudi, [...] mašintulkošanu...)” (turpat).

Likumsakarīgi, ka pagājušā gadsimta pirmajā pusē tieši matemātiķi aktualizēja jautājumu par to, “[v]ai būtu neiedomājami izstrādāt datoru, kas tulkotu”, un norādīja, ka “[b]ūtu vērts mēģināt arī tad, [...] ja dators spētu tulkot vien zinātniskus materiālus [...] un rezultāts nebūtu elegants” (Weaver 1947). Kā norāda Gunta Nešpore, “datorlingvistika kā nozare aizsākās tieši ar domām par automatizētu tulkošanu” (Nešpore 2012: 12). Skaidrs, ka mašintulkošana bez datorzinātnes nav iedomājama.

Vienlaikus Valodniecības pamatterminu skaidrojošajā vārdnīcā mašintulkošana iekļauta lietišķās valodniecības pētījumu lokā, “kurā valodas uzbūves un funkcionēšanas teorētiskā pētniecība tiek veikta aktuāla valodas praktiskā lietojuma mērķiem”, turklāt lietišķajā valodniecībā līdzās praktiskajai leksikogrāfijai, terminogrāfijai, tulkošanas metodoloģijai un valodas normēšanai ietilpst arī datorlingvistika, korpuslingvistika un mašintulkošana (VPSV 2007).

Tātad mašintulkošana ir ne tikai viens no datorlingvistiskas praktiskajiem mērķiem datorzinātnē, bet arī lietišķās valodniecības jautājums, kas savukārt nozīmē “izmantot to, ko zinām par (a) valodu, (b) tās apguvi un (c) tās izmantošanu, lai sasniegtu kādu mērķi vai atrisinātu kādu problēmu reālajā pasaulē” (Schmitt 2010: 1). Lai arī mašintulkošana samērā precīzi atbilst šiem Norberta Šmita (*Norbert Schmitt*) norādītajiem priekšnoteikumiem, jo datorzinātnieki izmanto zināšanas par valodu, ko apvieno ar speciālajām savas jomas zināšanām, lai radītu risinājumu avotteksta pārceļšanai mērķvalodā, nekur citur lietišķajai valodniecībai veltītajā monogrāfijā viņš ne tulkošanai, ne mašintulkošanai nepievēršas, galvenokārt koncentrējoties uz valodas apguvi un mācīšanu (Schmitt 2010: 2).

Mašintulkošanas kontekstā jāpiemin vēl kāda starpdisciplināra datorlingvistikas apakšnozare, t. i., korpuslingvistika. Tulkojumu korpusu izmantošanu automātiskai tulkošanai pētnieki sāka

pētīt pagājušā gadsimta 90. gados (Ping 2011: 163), un korpusi ir mašintulkošanas sistēmu pamatā. Korpuslingvistika “ir radikāli mainījusi, piemēram, vārdnīcu izstrādi, tulkošanas teoriju un valodu mācīšanas metodiku” (Andronova, Auziņa 2024). Tulkošanā īpaši būtiski ir paralēlo tekstu korpusi, jo, “[p]arādoties tulkojumtekstu korpusiem, kļuva iespējams datorizēti apstrādāt lielus tulkojumu apjomus” (Veisbergs 2022), turklāt “korpusi ir visu laiku labākais leksiskais resurss” (Bianchi 2022: 15).

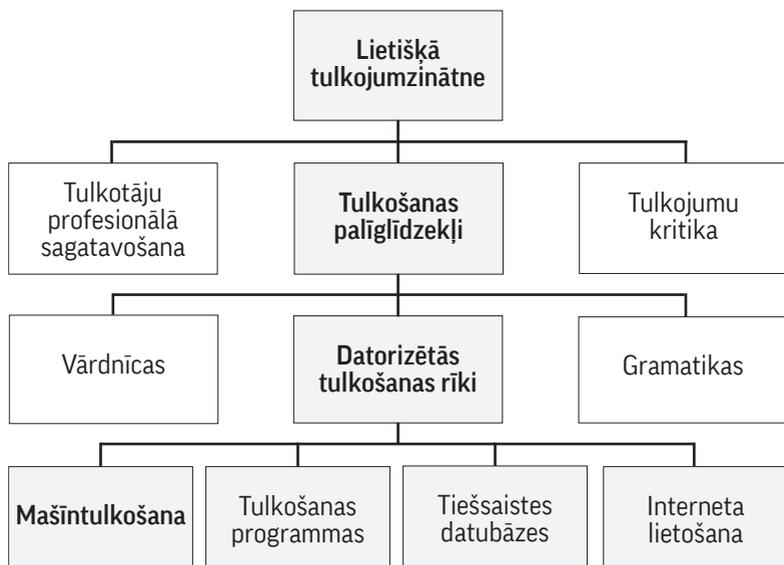
No minētajām definīcijām secināms, ka biežāk mašintulkošanu uzskata par datorlingvistikas apakšnozari, bet tās praktiskā lietojuma mērķi attiecināmi uz lietišķo valodniecību, tomēr mašintulkošana ietilpst arī lietišķās tulkojumzinātnes pētniecības lokā, jo lietišķā tulkojumzinātne “pēta valodu sastata teorētiskos jautājumus praktiskās tulkošanas mērķiem, tulkošanas grūtības, raksturīgākās tulkojumu kļūdas u. c.” (VPSV 2007). Andrejs Veisbergs norāda, ka tulkojumzinātne “sistēmiski apraksta tulkošanas procesu un tā rezultātu”, “dažādos aspektos pārklājas ar tādām zinātnēm un zinātņu apakšnozarēm kā valodniecība [...], literatūrzinātne, filozofija, semiotika, terminoloģija un datorzinātne” un līdzās lokalizācijai un citiem tulkošanas veidiem ietver arī mašintulkošanu (Veisbergs 2024).

Tulkojumzinātnes un citu zinātņu robežu pārklāšanos vairākkārt pētījis arī Jānis Silis, atsaucoties uz Volframa Vilsa (*Wolfram Wilss*) uzskatu, ka tulkojumzinātne veido valodniecība, socioloģija, neiroloģija, datorzinātne, kognitīvā psiholoģija un kultūras pētījumi (Wilss 1999, cit. pēc Silis 2019: 18). Tas, ka A. Veisbergs un J. Silis minējuši atšķirīgas zinātnes un to apakšnozares, uzskatāmi parāda, cik starpdisciplināra ir tulkojumzinātne pati par sevi, un to pierāda arī Ievas Zaubergas rakstītais, ka “tulkojumzinātne ietver vairākas disciplīnas” un tās uzmanības centrā ir visa veida tulkojumi un pieeja tulkošanai (Zauberga 2016: 128).

Džeimss Holms (*James Holmes*) savulaik norādīja, ka tulkojumzinātne ir empīriskā disciplīna, kuras galvenie mērķi ir “1) aprakstīt fenomenu, kā tulkošana un tulkojums izpaužas mūsu pieredzes pasaulē, un 2) noteikt vispārīgus principus, ar kuriem šo fenomenu var paskaidrot un prognozēt” (Holmes 1975: 71). Attiecīgi viņš izdala trīs tulkojumzinātnes virzienus – deskriptīvo, teorētisko un lietišķo, bet mašintulkošanas kontekstā īpaša uzmanība jāpievērš lietišķajai tulkojumzinātnēi. To Dž. Holms iedala četros virzienos,

līdzās tulkotāju izglītošanai, tulkošanas politikai un tulkojumu kritikai izdalot tulkošanas palīglīdzekļus. (turpat, 77–78)

Ari Džeremijš Mandejs (*Jeremy Munday*), balstoties uz Dž. Holmsa piedāvātajiem tulkojumzinātnes apakšvirzieniem, analizējis lietišķo tulkojumzinātni, ko ilustrējis diagrammā (Munday 2008: 12).

Šoreiz padziļināti neskatot tulkotāju profesionālās sagatavošanas un tulkošanas kritikas virzienu, uzmanība pievērsta tieši tulkošanas palīglīdzekļiem, no kuriem Dž. Mandejs kā hiperonīmu izraudzījies datorizētās tulkošanas rīku jēdzienu. Viņš to iedala četrās kategorijās, un mašintulkošana ir viena no tām. Diagrammā redzamais dalījums ir diskutabls, jo tulkošana un tajā pieejamie rīki mainās un interneta lietošanu digitalizācijas laikmetā var uzskatīt par pašsaprotamu. Turklāt arvien biežāk tiek apšaubīts “datorizētās tulkošanas” termins un jēdziens, kas “ir jāaizstāj, skaidri norādot uz faktiski iesaistīto tehnoloģiju (piemēram, tulkošanas atmiņām, mašintulkošanu, terminoloģijas datubāzi)” (Pym 2011: 77), lai gan arī “termins *tulkošanas atmiņas programma* vai *tulkošanas atmiņas sistēma* noveco” (Zaretskaya 2017: 21–22).

Arī valodu tehnoloģijas tirgū redzams cits dalījums, turklāt tas ir mainīgs. Piemēram, 2019. gada *Nimdzi* valodu tehnoloģijas atlantā vēl

atsevišķi bija norādīti tulkošanas rīki, kas sīkāk iedalīti darbplūsmas sistēmās un komponentos. Arī komponenti iedalīti sīkāk tulkošanas redaktoros, piemēram, minot tulkotājam ierastos datorizētās tulkošanas rīkus *SDL*, *Memsources*, *memoQ*, *Matecat*, *Wordfast*, *Smartcat*, *Across* u. c., terminoloģijas pārvaldības rīkus, tulkošanas atmiņu redaktoros, automatiskās kvalitātes nodrošināšanas rīkus un pārskatīšanas rīkus. (Nimdzi 2019) 2023. gada *Nimdzi* valodu tehnoloģijas atlantā redzamā aina ir cita – apzīmējums *tulkošanas redaktori* vairs netiek izmantots un ierastie nosaukumi, piemēram, *Trados Studio* (iepriekš *SDL*), *Phrase TMS* (iepriekš *Memsources*), *memoQ*, *Matecat*, *Wordfast*, *Smartcat*, *Across Language Server* (iepriekš *Across*), iekļauti vispārīgu tulkošanas projektu pārvaldības sistēmu kategorijā (Nimdzi 2023).

To, ka situācija valodu un tulkošanas tehnoloģijas ainavā mainās, pierāda arī darbs ar tulkošanas studentiem, kuriem studiju sākumā ir skaidrs priekšstats par to, kas ir mašintulkošana, bet nav gandrīz nekāda priekšstata par datorizēto tulkošanu. Jāatzīst, ka nodalīt šos divus procesus – datorizēto tulkošanu un mašintulkošanu –, kur vienā gadījumā programmas palīdz cilvēkam tulkot, bet otrā gadījumā tulko cilvēka vietā, ar katru gadu ir arvien grūtāk. Tam ir vairāki iemesli:

- mašintulkošana ir brīvi pieejama jebkuram interneta lietotājam;
- mašintulkošana kā funkcija nereti ir iestrādāta datorizētās tulkošanas rīkos, turklāt dažkārt kā noklusējuma funkcija (piemēram, *Phrase TMS*, *Matecat*), kas lietotājam jāizslēdz manuāli;
- liela daļa datorizētās tulkošanas rīku ietver arvien plašākas papildu funkcijas, t. i., kalpo kā tulkošanas projektu pārvaldības sistēmas (ko apliecina minētais *Nimdzi* atlants).

Minēto robežu saplūšana praktiski nozīmē to, ka datorizētās tulkošanas nodarbībās studentiem jāapgūst tulkošanas projektu pārvaldības sistēmas pamatprincipi, jāieņem tulkošanas projektu vadītāja loma, jāizveido tulkošanas projekts, vienlaikus izprotot, kuros gadījumos ir jāpiesaista mašintulkošana un kuros nē, lai visbeidzot varētu atvērt tulkošanas redaktoru un sākt tulkot. Saprotams, ka arī šīs robežas ir nosacītas un mainās, piemēram, saistībā ar lielo valodas modeļu izmantošanu tulkošanā. Nav šaubu, ka ģeneratīvais mākslīgais intelekts maina tulkotāja ikdienu, ko vispārinot var uzskatīt par apliecinājumu Dž. Mandeja rakstītajam, ka tulkojumzinātnes attiecības ar citām disciplīnām nav fiksētas un nemainīgas (Munday 2008: 14, 15).

Kopumā mašintulkošana ir starpdisciplināra lietišķās tulkojumzinātnes daļa, un tā vienlaikus arī veido lietišķo tulkojumzinātni. Turklāt arī tulkojumzinātnes robežas mainās, piedzīvojot “sociāltehnoloģisku pārveidi” (angl. – *socio-technological transformation*) jeb digitalizāciju, kurā “cilvēka/mašīnas nošķiršana savijas ar (antagonistisko) nošķirumu mēs/tās”, kā rezultātā var runāt par “digitālu hipersavienojamību”, kas vienlaikus sniedz priekšrocības un rada sarežģījumus (Rozmysłowicz 2023: 1–2).

Tomaša Rozmisloviča (*Tomasz Rozmysłowicz*) raksts par mašintulkošanas politiku un tulkojumzinātnes pārprogrammēšanu raisa interesi, jo tajā viņš norāda, ka rodas jauni tulkojumzinātnes pētniecības virzieni, kas saistīti ar nosacīti jauniem tulkošanas veidiem, piemēram, pūltulkošanu (angl. – *translation crowdsourcing*) un sadarbtulkošanu (angl. – *translaboration*), kurā apvienota sadarbība tulkojuma radīšanā. Tas viss savukārt rada ne tikai “nepieredzētu un pastāvīgu nepieciešamību pēc tulkošanas”, bet arī nepieciešamību “pēc zināšanām par tulkošanu”. (turpat, 2)

T. Rozmislovičs akcentē jau pieminēto starpdisciplināritātes jautājumu un norāda, ka vēl pavisam nesen varēja saskatīt divas tendences: 1) tulkojumzinātnes lietišķajos pētījumos tika skatīta pērcēdīgēšana un pirmsredīgēšana un to ieviešana augstākajā izglītībā, bet vienlaikus 2) tulkojumzinātnē “sevi neapgrūtināja ar mašintulkošanas problēmām, koncentrējoties uz tulkošanas aģentu, kas ir cilvēks, un uzskatot mašintulkošanu par datorzinātnes un matemātikas pētījumu jomu” (turpat, 3). Tātad mašintulkojumu pērcēdīgēšana tiek nepārprotami attiecināta uz lietišķo tulkojumzinātni, lai gan tulkojumzinātnieki no mašintulkojumu pētniecības ir vairājušies. T. Rozmislovičs secina, ka cilvēkveikta tulkošana⁸ un mašintulkošana nav tikai daļa no tulkojumzinātnes analītiskās leksikas, bet galvenokārt “*praktiskas sociālās dzīves kategorijas*”, kas nosaka, ka tulkojumzinātnē vajadzētu pieņemt t. s. tulkošanas socioloģisko attieksmi (angl. – *translation-sociological attitude*) pret cilvēka un mašīnas nošķiršanu un pētīt, kāda ir mašintulkošanas un cilvēkveiktas tulkošanas politika (turpat 3, 10).

⁸ Termins *cilvēkveikta tulkošana* un *cilvēktulkošana* kā termina *human translation* atbilde latviešu valodā attiecībā uz tulkošanu kā procesu, to nodalot no tulkojuma kā rezultāta, apstiprināta 2025. gada sākumā LZA Informācijas tehnoloģijas, telekomunikācijas un elektronikas apakškomisijas sēdē (protokols Nr. 652).

T. Rozmislovičs jau ieskicēja to, ka tulkojumzinātne mašīntulkošanu atstājusi datrozinātnei, tomēr, iespējams, robežu saplūšanas laiks ir īstais brīdis, lai mēģinātu saprast, kāda ir mašīntulkošanas un citu valodu un tulkošanas tehnoloģijas risinājumu pētniecības aina Latvijā. Turpmākās apakšnodaļas mērķis ir pievērst uzmanību Latvijas pētnieku publikācijām galvenokārt par mašīntulkošanu no tulkojumzinātnes un lietišķās valodniecības skatupunkta, mēģinot apzināt tieši tās publikācijas, kas varētu būt saistošas mašīntulkošanas un citu tulkošanas tehnoloģijas risinājumu lietotājiem un pētniekiem – tulkotājiem un citiem valodu speciālistiem, terminologiem, valodniekiem un tulkojumzinātniekiem –, vienlaikus apzinoties, ka bez datorzinātņu pētījumiem šī aina būtu nepilnīga.

4.2. Atskats uz Jāņa Sīļa izveidoto Latvijas tulkojumzinātnes publikāciju pārskatu un bibliogrāfisko sarakstu (2001–2014) valodu tehnoloģijas kontekstā

Visaptverošs Latvijas tulkojumzinātnes publikāciju pārskats un bibliogrāfiskais apskats iekļauts J. Sīļa 2019. gadā iznākušajā monogrāfijā “Trīs gadu desmiti Latvijas tulkojumzinātnē 1984–2014”. Tajā apkopota informācija par vairāk nekā 1700 publikācijām, kas klasificētas un raksturotas izvērstā pētījumā. J. Sīlis norāda uz klasifikācijas problemātiku, proti, “konkrētas publikācijas iekļaušana vai neiekļaušana noteiktā tulkojumzinātnes teorijas vai lietišķu pētījumu grupā lielā mērā atkarīga no klasificētāja subjektīvā viedokļa un arī no šī pētnieka informētības līmeņa” (Sīlis 2019: 30). Papildus tam “jaiekļauj arī raksti un grāmatas, kas pārstāv vairākus lietišķās tulkojumzinātnes apakšvirzienus, kas šķietami atrodas disciplīnas perifērijā”, tostarp publikācijas, kas veltītas LU MII izstrādātajiem paralēlajiem valodu korpusiem, valodu tehnoloģijas uzņēmuma “Tilde” izstrādātajām tulkošanas datorprogrammām, metodiska rakstura publikācijām u. c. (Sīlis 2019: 76).

Šīs apakšnodaļas mērķis ir identificēt valodu tehnoloģijai un tulkošanas tehnoloģijai veltītos pētījumus J. Sīļa sagatavotajā publikāciju pārskatā un bibliogrāfiskajā korpusā. Dažkārt sniegta papildinformācija no pirmavota, lai ieskicētu, ar kādu valodu

tehnoloģijas apakšvirzienu publikācija ir saistīta. Ieskats pirmavotā nepieciešams arī tādēļ, lai pārliecinātos par aplūkotā jautājuma tēmas tvērumu, kas ne vienmēr ir atšifrējams pēc raksta vai cita veida izdevuma nosaukuma. Piemēram, Dainas Vucānes raksts “Par kādu vārdnīcu, kas vēl nav reģistrēta Ventspils bibliotēkas katalogos” ir veltīts korpuslingvistikai, tajā raksturoti korpusa izmantošanas veidi, tostarp tulkošanas studijās un mašintulkošanā, un vienlaikus ir ieskicēta iecere veidot Jura Kronberga valodas vārdnīcu, kas ļautu analizēt tekstu “datorlingvistiskajā, filoloģiskajā un kultūrsemiotiskajā” līmenī (Vucāne 2014: 48–53).

Uzreiz gan jāatzīst, ka, piemēram, datorizētajai tulkošanai veltītās publikācijas saskaitāmas uz vienas rokas pirkstiem, savukārt mašintulkošanas publikāciju autori visbiežāk ir datorzinātnieki, kuru pētījumi publicēti datorzinātņu izdevumos. Šis apsvērumš vēlreiz apliecina to, cik starpdisciplināra ir ne tikai tulkojumzinātne pati par sevi, bet arī mašintulkošana un citi valodas tehnoloģijas risinājumi. Lai gūtu pilnīgāku ieskatu J. Siļa izveidotajā publikāciju pārskatā un bibliogrāfiskajā korpusā, tajos meklēta informācija arī par citām jomām, kas saistītas ar dabiskās valodas apstrādi un korpuslingvistiku.

21. gadsimtu valodu tehnoloģijas un mašintulkošanas pētniecībā Latvijas tulkojumzinātnē aizsāk Inguna Greitāne ar 2001. gada tēzēs par automatizētas tulkošanas rīkiem, t. i., mašintulkošanu, latviešu valodai (Silis 2019: 318).

2002. gadā “Everita Milčonoka iepazīstina valodniekus un tulkojumzinātniekus ar paralēlo korpusu izmantošanu tulkojumzinātnē [...], par datortehnoloģiju lietošanu tulkošanā un vārdnīcu izstrādē vērtīgu pienesumu sniegusi Inguna Skadiņa [...], bet datorizētas tulkošanas procesa terminoloģiskajos aspektos ieskatās Ilze Vancāne” (Silis 2019: 165, 166). Jāatzīmē, ka I. Vancāne minētajā rakstā ne tikai aplūko terminoloģijas izstrādes jautājumus Tulkošanas un terminoloģijas centrā, bet arī skaidro dažādu rīku izmantošanas praksi, minot gan tulkošanas atmiņu un darbu ar *Trados*, gan citas tulkotāju un terminologu izmantotās terminoloģijas datubāzes (Vancāne 2002: 260–265).

Saistībā ar valodu tehnoloģiju J. Siļa bibliogrāfiskajā sarakstā īpaša uzmanība pievēršama E. Drezena (1892–1937) piemiņai veltītajai 2. Starptautiskajai terminoloģijas konferencei “Terminoloģija un

tulkošanas tehnoloģija daudzvalodu informācijas sabiedrībā” un semināram “Datorizētā terminoloģija interneta laikmetā: problēmas un risinājumi”, kas notika 2002. gadā. Pētījumu galvenā tēma ir terminoloģija, un Juris Borzovs un Ilze Ilziņa pievērsušies tieši IT terminoloģijas izveides norādījumu izstrādei, E. Milčonoka pētījusi paralēlo tekstu korpusu izmantošanu, bet referātu par datortehnoloģijas lietojumu tulkošanā šajā konferencē un seminārā lasījusi I. Skadiņa. A. Veisbergs pētījis datora izmantošanu tulkotāju darbā un profesionālajā sagatavošanā, savukārt I. Vancāne un Valērijs Krugļevskis – vārdkopterminu datorizētu meklēšanu tekstos. Šis raksts vistiešāk saistīts ar datorizēto tulkošanu un mašīntulkošanu – tiek pieminēta gan tulkotājiem zināmā programma *Trados*, gan piedāvāts tulkošanas datortehnoloģiju dalījums trīs grupās, proti, kad dators palīdz tulkotājam, kad tulkotājs strādā ar mašīntulkojumu un kad tiek izmantota “augstas kvalitātes pilnīgi automatizētā mašīntulkošana” (Vancāne, Krugļevskis 2002).

2003. gadā I. Vancāne un V. Krugļevskis divās publikācijās turpinājuši pētīt vārdkopterminu datorizētu meklēšanu tekstos. Pie “speciālo translatoģisko pētījumu jomas publikācijām” pieminēta kāda E. Milčonokas publikācija, savukārt kā viena no “vispārteorētisko pētījumu jomas publikācijām” 2004. gadā minēta I. Skadiņas publikācija par mašīntulkošanu latviešu valodai, un tajā vērtēta “mašīntulkošanas (automātiskās tulkošanas) attīstība Latvijā” (Silis 2019: 168, 169). Jāatzīmē, ka I. Skadiņas publikācijas (bibliogrāfijas sarakstā iekļautas sešas) vistiešākajā veidā attiecas uz valodu tehnoloģiju. Tās aptver datortehnoloģijas lietojumu tulkošanā, elektroniskās vārdnīcas, mašīntulkošanu, valodas resursu infrastruktūru, kā arī latviešu valodas pētīšanu lietojumprogrammās, par ko I. Skadiņa rakstījusi kopā ar A. Vasiļjevu.

2005. gadā tapusi Andreja Vasiļjeva, Janas Ķikānes un Raivja Skadiņa publikācija par Baltijas valodām paredzētu valodu tehnoloģiju izstrādi plaša izmantojuma lietojumprogrammās. 2006. gadā G. Nešpore ar kolēģiem Normundu Grūzīti, Everitu Andronovu un Andreju Spektoru raksta par Kārļa Mīlenbaha un Jāņa Endzelīna latviešu valodas vārdnīcas elektronisko versiju (Silis 2019: 232, 235).

2007. gadā tapusi Kristīnes Levānes-Petrovas publikācija par paralēlā korpusa nozīmi ES tiesību aktu tulkošanā un A. Vasiļjeva publikācija par tehnoloģiju ietekmi uz latviešu valodu. 2008. gadā

A. Vasiļjevs kopā ar I. Skadiņu pievērsušies latviešu valodai jaunākajās lietojumprogrammās, savukārt kopā ar Signi Rirdanci – latviešu valodas terminoloģijas resursu veidošanai (Sīlis 2019: 237–243).

Neskatoties uz to, ka bibliogrāfiskajā sarakstā minēta 2008. gadā notikusi konference “No skaņas un burta līdz tekstam un korpusam”, daļa tajā lasīto referātu vien daļēji attiecināma uz valodu tehnoloģiju, tomēr konferencē lasīts arī Ilzes Spergas, G. Nešpores un Ilzes Smilgas referāts par K. Milenbaha un J. Endzelīna “Latviešu valodas vārdnīcas” elektronisko versiju.

S. Rirdances vārds minēts arī 2009. gadā, kad publicēts viņas raksts angļu valodā par tulkotāju datorprasmju apguvi. Šajā pašā gadā izdota V. Krugļevska publikācija angļu valodā par paralēlo tekstu izmantošanu daļēji automatizētu vārdnīcu papildināšanā (Sīlis 2019: 246, 247). Jāatzīmē, ka V. Krugļevskis rakstā aplūko leksikogrāfijas datortehnoloģiju, pētot paralēlos tekstus, kas teikumu līmenī tiek sastatīti tulkošanas laikā (tātad raksta par datorizēto tulkošanu), un pētot paralēlo tekstu sastatīšanu vārdu līmenī, proti, nosakot vārda un tā tulkojuma statistisko biežumu. (Krugļevskis 2009: 130–134) Raksts publicēts valodniecības rakstu krājumā “Vārds un tā pētīšanas aspekti”, un tā uzmanības centrā ir risinājuma izstrādes tehniskie jautājumi un analīzes iespējas.

2010. gadā I. Skadiņa vienā publikācijā raksturo “metodes, resursus un pirmos rezultātus angļu-latviešu statistiskās mašīntulkošanas sistēmas izveidē” un citā rakstā – valodas resursu un tehnoloģiju infrastruktūras “Clarīn” iespējas (Sīlis 2019: 249).

Valodu tehnoloģijai būtisks izdevums ir 2012. gadā publicētais izglītojošu semināru materiālu un rakstu krājums “Latviešu valoda digitālajā vidē. Datorlingvistika” (red. Ilze Auziņa). Šajā Latviešu valodas aģentūras krājumā iekļauti raksti par latviešu valodu sociālajos tīklos, latviešu valodas resursiem, tulkošanu un terminoloģiju, korpuslingvistiku un korpusu analīzes rīkiem un datorprogrammām zinātniski pētniecisko darbu izstrādē. G. Nešpore, piemēram, raksta par mašīntulkošanu kā datorlingvistikas daļu, “kurā nepieciešama visu valodas līmeņu automātiska analīze” (Nešpore 2012: 12). J. Sīlis savukārt raksta par Latvijas nacionālo reāliju standartizēta tulkojuma tīmekļa vietnes izveides lingvistiskajām un datortehnoloģiskajām problēmām, atspoguļojot valodnieku un datorzinātnieku sadarbību (Sīlis 2012).

Minētajā krājumā Normunds Grūzītis plaši raksturojis datorlingvistikas pētījumus LU Matemātikas un informātikas institūtā, kur kopš 1989. gada darbojas Mākslīgā intelekta laboratorija (AILab). Viņš raksturo galveno dabiskās valodas apstrādes problēmu, proti, daudznozīmību, jo “teorētiski katrs nākamais valodas analīzes līmenis palīdz atrisināt daudznozīmību iepriekšējā līmenī: morfoloģisko daudznozīmību lielā mērā novērš sintaktiskā analīze, sintaktisko daudznozīmību – leksiskā un sintaktiskā semantika, bet semantisko daudznozīmību – konteksts un t. s. fona jeb ontoloģiskās, jeb pasaules zināšanas” (Grūzītis 2012: 17). N. Grūzītis rakstu iedala vairākās apakšnodaļās, pirmajā skaidrojot latviešu valodas gramatikas analīzes un sintēzes aspektus, otrajā rakstot par tādiem latviešu valodas resursiem kā tekstu korpusiem un vārdnīcu digitalizēšanu un trešo nodaļu veltot eksperimentāliem lietojumiem, proti, mašintulkošanai un runas tehnoloģijām. Nobeigumā viņš ieskicē, ka raksta tapšanas laikā valodas resursi un riki ir sadrumstaloti, tomēr vienlaikus darbojas iniciatīvas, lai valodas resursi būtu brīvi pieejami un izmantojami (Grūzītis 2012: 15–33).

Krājumā par latviešu valodas resursiem rakstījuši vairāki pētnieki. Eduards Cauna raksturo dzejnieka valodas vārdnīcas pilotprojekta īstenošanu Ventspils Augstskolas Lietišķās valodniecības centrā (VeA LVC). Viņš sniedz ieskatu rakstnieku valodas vārdnīcu izstrādē Latvijā un pasaulē, raksta par tekstu sagatavošanu (skenēšanu, atpazīšanu, pārslasišanu, sagatavošu marķēšanai), morfoloģisko marķēšanu, izveidoto korpusa programmatūru un šķirkļu izveidi (Cauna 2012: 63–70).

Par citiem VeA LVC izstrādātajiem valodas resursiem raksta arī Juris Baldunčiks un Jānis Naglis, norādot, ka LVC “pētniecības jomu svarīga sastāvdaļa ir galaprodukta izveide tīmeklim piemērotā formā, lai pētījumu rezultāti ([..]) būtu pieejami visplašākajai auditorijai” (Baldunčiks, Naglis 2012: 71). Viņu mērķis – “autentisku valodas izrakstu jeb mikrotekstu kopu” ieguve no nozīmīgākajām 17.–20. gadsimta pirmās puses vārdnīcām, oriģinālliteratūras un tulkotās literatūras, veicot primāro apstrādi. Tieši J. Baldunčiks vadīja projektu par aizguvumiem latviešu valodā, rezultātā izstrādājot aizguvumu reģistru, kura pamatā bija paša projekta vadītāja kartotēka. (turpat, 71–83)

Par datorizēto tulkošanu krājumā rakstījusi V. Rudziša, atzīmējot, ka “[t]ulkošanas tehnoloģijas riku lietošana nodrošina efektīvāku

tulkošanas procesu [...]), konsekventu terminoloģijas lietošanu, tulkošanas atmiņas uzkrāšanu un izmantošanu turpmākiem tulkojumiem” (Rudzīša 2012: 85). Viņa skaidro, kā tulkošanas speciālisti tiek sagatavoti Ventspils Augstskolā, piemin populārākās tulkošanas programmatūras, salīdzina datorizēto tulkošanu ar mašintulkošanu un skaidro datorizētās tulkošanas jēdzienu (turpat, 89–93).

Ieskatu datorlingvistikas terminoloģijā sniedz Anita Helviga. Viņa apliecina šīs nozares terminoloģijas problemātisko raksturu, norādot, ka “[i]espējams, ne visi publikācijā aplūkotie vārdi un jēdzieni ir apstiprināti termini, bet tie ir lietoti datorlingvistikas aprakstīšanai, tāpēc šajā pārskatā tiks dēvēti par datorlingvistikas terminoloģiju, kaut arī vairāki no tiem ir attiecināmi uz datorzinātni kopumā” un ka “nereti var veidoties nekonsekvence terminu veidošanā, lietojumā un skaidrojumā” (Helviga 2012: 104). Viņa raksturo arī J. Borzova, I. Ilziņas, Valentīnas Skujiņas un I. Vancānes devumu, t. i., teorētisko pamatojumu sistēmiskai datorterminoloģijas izstrādei latviešu valodā, kā arī analizē pētnieku lietoto leksiku.

Korpuslingvistikai minētajā rakstu krājumā atvēlēta atsevišķa apakšnodaļa ar četriem rakstiem, un arī datorprogrammu (tostarp konkordances programmu) izmantošana zinātniski pētniecisko darbu izstrādē aplūkota atsevišķi trīs rakstos (Auziņa 2012: 6).

2012. gadā izdotas arī divas K. Levānes-Petrovas publikācijas, kas veltītas paralēlo tekstu korpusa izveidei un latviešu valodas tekstu korpusam.

2014. gadā publicēts Kristapa Ješkevica raksts par tulkošanas tehnoloģijas attīstību Kurzemē. Jāpiemin, ka šis nelielais K. Ješkevica raksts, kura pamatā ir 2008. gadā nolasīts referāts, ir viena no retajām datorizētajai tulkošanai veltītajām publikācijām. Tajā tiek skaidrota tulkošanas tehnoloģijas pamatideja – “datubāzē tiek saglabātas iepriekš tulkotu tekstu tulkošanas vienības jeb segmenti [...] divās valodās, un tulkošanas procesā tulkotājam tiek nodrošināta piekļuve saglabātajiem datiem” (Ješkevics 2014: 45). Tāpat K. Ješkevics piemin datorizētās tulkošanas pamatelementus, priekšrocības un trūkumus, kā arī iepazīstina ar Ventspils Augstskolā lietoto programmatūru (Ješkevics 2014: 45–47).

Secināms, ka Latvijas tulkojumzinātnē attiecībā uz valodu un tulkošanas tehnoloģiju šī gadsimta pirmajos 14 gados uzmanības centrā bijuši paralēlo tekstu korpusi, datortehnoloģijas un valodu

tehnoloģijas izmantošana tulkotāja darbā, kā arī terminoloģijas aspekti un resursi. Vienlaikus secināms, ka datorizēto tulkošanu lietišķās tulkojumzinātnes skatījumā aplūkojusi tikai V. Rudziša, I. Vancāne un K. Ješkevics (arī V. Krugļevskis, galveno uzmanību pievēršot rīku matemātiskajai pusei), savukārt mašintulkošanas pētījumiem galvenokārt pievērsusies I. Skadiņa. Tāpat dažādiem valodu tehnoloģijas jautājumiem pievērsušies A. Vasiļjevs, I. Vancāne un V. Krugļevskis.

Atskats uz J. Siļa monogrāfiju ļauj apzināt divus īpaši nozīmīgus izdevumus, kuros ierakstīts valodu un tulkošanas tehnoloģijas attīstības stāvoklis ar desmit gadu starplaiku. Viens no šiem izdevumiem ir E. Drezena piemiņai veltītās terminoloģijas konferences un semināra tēžu krājums, kas izdots 2002. gadā, savukārt otrs – iepriekš raksturotais semināru ciklam veltītais rakstu krājums par latviešu valodu digitālajā vidē, kas izdots 2012. gadā.

Nedaudz atkāpjoties no tikko aplūkotās J. Siļa monogrāfijas, 2012. gads jāmin saistībā ar vēl kādu būtisku publikāciju par valodu tehnoloģiju. Tas ir divvalodu ziņojums par latviešu valodu digitālajā laikmetā, kur sadaļā par valodu tehnoloģijas atbalstu līdzās citām jomām minēta mašintulkošana (Skadiņa, Veisbergs, Vasiļjevs et al. 2012: 19). Ziņojumā iekļauta arī sadaļa par riskiem, un tajā norādīts, ka “tiešsaistes pakalpojumi [...] piedāvā ātrus, aptuvenus tulkojumus” (turpat, 4), savukārt sadaļā par latviešu valodu Eiropas informācijas sabiedrībā ieskicēta latviešu valodas specifika jeb pazīmes, kam jāpievērš uzmanība datorlingvistikā, piemēram, “locījumu dēļ pastā daudz dažādu gramatisko formu un galotņu, liels apjoms atvasinātu vārdu un atvasināšanas veidu, brīva vārdu kārtība teikumā” (turpat, 10).

Vēl nedaudz atkāpjoties no iepriekš aplūkotā avota, jāmin, ka tulkošanai būtiski resursi un mašintulkošana plaši pētīta arī divos promocijas darbos. Tie izstrādāti LU, un 2010. gadā A. Vasiļjevs pabeidzis pētījumu par heterogēnu terminoloģijas resursu konsolidēšanu, savukārt 2011. gadā R. Skadiņš pabeidzis pētījumu likumos un korpusā bāzētu metožu kombinētu izmantošanu mašintulkošanā (LU 2024).

- Andronova, E.; Auziņa, I.** (2024). Korpuslingvistika. *Nacionālā enciklopēdija*. <https://enciklopedija.lv/skirklis/101749-korpuslingvistika>.
- Auziņa, I.** (red.). (2012). *Latviešu valoda digitālajā vidē: datorlingvistika. Rakstu krājums*. Rīga: LVA.
- Baldunčiks, J.; Naglis, J.** (2012). Ventspils Augstskolas Lietišķās valodniecības centra latviešu valodas resursi internetā. *Latviešu valoda digitālajā vidē: datorlingvistika* (red. Ilze Auziņa). Rīga: LVA, 71.–83..
- Bianchi, F.** (2022). Terminology Resources for Translators and Interpreters: Online Resources, Corpora or Machine Translation (pp. 15–16). *Book of Abstracts of the International Interdisciplinary Scientific Conference “Linguistic Diversity, Terminology and Statistics”*. Arturs Stalažs, Silga Sviķe, Aiga Veckalne (Eds.). Ventspils: Ventspils Augstskola.
- Cauna, E.** (2012). Dzejnieka valodas vārdnīcas datorversijas izveide. *Latviešu valoda digitālajā vidē: datorlingvistika*. Ilze Auziņa (red.). Rīga: LVA, 63.–70.
- Crystal, D.** (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Sixth Edition. Blackwell Publishing.
- Grūzītis, N.** (2012). Datorlingvistikas pētījumi LU Matemātikas un informātikas institūtā. *Latviešu valoda digitālajā vidē: datorlingvistika*. Ilze Auziņa (red.). Rīga: LVA, 15.–36.
- Helviga, A.** (2012). Ieskats datorlingvistikas terminoloģijas iezīmēs un attīstības tendencēs. *Latviešu valoda digitālajā vidē: datorlingvistika*. Ilze Auziņa (red.). Rīga: LVA, 103.–120.
- Holmes, J.** (1975). *The Name and Nature of Translation Studies* (an expanded version of a paper presented in 1972, second pre-publication form). <https://archive.org/details/Holmes1972TheNameAndNatureOfTranslationStudies/mode/2up>.
- Ješkevičs, K.** (2014). Tulkošanas tehnoloģijas Kurzemē. *Ventspils paralēle I–IV*. Ventspils: Ventspils Augstskola, Ventspils Bibliotēka, 44.–48.
- Krugļevskis, V.** (2009). Use of Latvian and English Parallel Texts for Semi-Automatic Extension of Dictionaries. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*, 13(2). Liepāja: LiePA, 130.–134.

- LU 2024 – Latvijas Universitāte. (2024) LU disertāciju katalogs. <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/24/browse?type=author>.
- Munday, J.** (2008). *Introducing Translation Studies. Theories and applications*. London and New York: Routledge. Taylor and Francis Group, 236.
- Nešpore, G.** (2012). Kas ir datorlingvistika? *Latviešu valoda digitālajā vidē: datorlingvistika*. Ilze Auziņa (red.). Rīga: LVA, 9.–14.
- Nimdzi Language Technology Atlas*. (2019). <https://www.nimdzi.com/language-technology-atlas-2019>.
- Nimdzi Language Technology Atlas*. (2023). <https://www.nimdzi.com/language-technology-atlas-download-2023/>.
- Ping, Ke.** (2011). Machine Translation. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies, Second edition*. London, New York: Routledge, 162–169.
- Pym, A.** (2011). *Translation research terms: A tentative glossary for moments of perplexity and dispute*. Translation Research Projects 3, ed. Anthony Pym, Tarragona: Intercultural Studies Group, 2011, 75–110.
- Rozmysłowicz, T.** (2023). The politics of machine translation. Reprogramming translation studies. *Perspectives*. DOI: <https://doi.org/10.1080/0907676X.2023.2292571>.
- Rudziša, V.** (2012). Datorizētā tulkošana tulkošanas studijās un praksē. *Latviešu valoda digitālajā vidē: datorlingvistika*. Ilze Auziņa (red.). Rīga: LVA, 84.–93.
- Schmitt, N.** (2010). *An Introduction to Applied Linguistics*. Second Edition. London: Hodder Education.
- Silis, J.** (2019). *Trīs gadu desmiti Latvijas tulkojumzinātnē, 1984–2014*. Ventpils: Ventpils Augstskola.
- Skadiņa, I.** (2024a). Mašīntulkošana. *Nacionālā enciklopēdija*. <https://enciklopedija.lv/skirklis/93661-ma%C5%A1%C4%ABntulko%C5%A1ana>.
- Skadiņa, I.** (2024b). Datorlingvistika. *Nacionālā enciklopēdija*. <https://enciklopedija.lv/skirklis/57104-datorlingvistika>.
- Skadiņa, I.; Auziņa, I.; Valkovska, B.; Grūzītis, N.** (2022). ELE D1.22 Report on the Latvian Language. *European Language Equality (ELE)*, 24.
- Skadiņa, I.; Veisbergs, A.; Vasiļjevs, A.; Gornostaja, T.; Keiša, I.; Rudzīte, A.** (2012). Par META-NET. *The Latvian Language in he*

- Digital Age* Rehm, G., Uszkoreit, H. (Eds.). White Paper Series. Berlin, Heidelberg: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-642-30876-5_5.
- Skujiņa, V.** (red.). (2007). *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Vancāne, Ilze.** (2002) Datorizētas tulkošanas procesa terminoloģiskie aspekti. *Vārds un tā pētīšanas aspekti: rakstu krājums*, 6. Liepāja: LiePA, 2002, 260.–265.
- Vancāne, I.; Kruglevskis, V.** (2002). Vārdkopterminu struktūra un datorizēta meklēšana tekstos. <http://www.vvk.lv/index.php?sadala=138&id=463>.
- Veisbergs, A.** (2022). Translatoloģija. *Nacionālā enciklopēdija*. <https://enciklopedija.lv/skirklis/53340-translatolo%C4%A3ija>.
- Vucāne, D.** (2014). Par kādu vārdnīcu, kas vēl nav reģistrēta Ventspils bibliotēkas katalogos. *Ventspils paralēle, I–IV*. Ventspils: Ventspils Augstskola, Ventspils Bibliotēka, 48.–53.
- Weaver, W.** (1947). Machine Translation Archive, compiled by John Hutchins, Warren Weaver and Norbert Wiener Correspondence 1947, The Rockefeller Foundation, New York, 1947. <http://www.mt-archive.info/Weaver-1947-original.pdf>.
- Zaretskaya, A.** (2017). Translators' Requirements for Translation Technologies: User Study on Translation Tools. Thesis Doctoral. Universidad de Málaga.
- Zauberga, I.** (2016). Tulkošanas teorija profesionāliem tulkiem un tulkotājiem (tulkojums no angļu valodas). Rīga: LU Humanitāro zinātņu fakultātes Sastatāmās valodniecības un tulkošanas nodaļa.

4.3. Tulkošanas tehnoloģijas publikāciju sistēmiskais pārskats (2015–2024)

Apzinoties, ka jebkuras starpdisciplināras zinātnes nozares visu publikāciju apkopošana, visticamāk, nav iespējama, it īpaši tad, ja saskarozares vienlaikus pārstāv gan humanitārās, gan eksaktās zinātnes, šī sadaļa atspoguļo centienus identificēt tās tulkošanas tehnoloģijas publikācijas, kas varētu būt noderīgas un saistošas valodniekiem, tulkojumzinātniekiem un arī tulkotājiem un kas varētu iedrošināt attiecīgu jautājumu aktīvāku pētīšanu.

Apkopoto publikāciju avoti galvenokārt ir zinātnisko konferenču rakstu krājumi, zinātniskie žurnāli un citi zinātniski izdevumi, kuru atlases metodes pamatā ir meklēšana tiešsaistē, izmantojot dažādus atslēgvārdus, piemēram, tulkošana, tulkojumzinātne, tulkotājs, mašintulkošana, pēcreidīgēšana un šo vaicājumu daļas, termina turpinājumam izmantojot aizstājējzīmi, kā arī attiecīgās atbildmes angļu valodā.

Šo hronoloģiski deskriptīvo sistemātisko pārskatu ierobežo noteikts publikāciju laika nogrieznis – 2015. līdz 2024. gads – un noteiktas valodas, proti, latviešu un angļu. Izmantota arī priekšrocība, ko sniedz katra tiešsaistē brīvi pieejamā publikācija, t. i., literatūras saraksts, kurā pētnieki iekļauj citus savus un savu kolēģu pētījumus. Izmantojot šādu sistēmiskā pārskata metodoloģiju, identificēti izdevumi, kas atkārtojas vairākkārt, tā daļēji arī nosakot, kur meklēt citus Latvijas autoru pētījumus par tulkošanas tehnoloģiju, tostarp mašintulkošanu. Jāņem gan vērā, ka ne vienmēr tulkošanas tehnoloģija ir tieši pētījuma priekšmets, jo dažkārt tā veido pētījuma kontekstu vai apstākļus un kalpo kā līdzeklis, lai rastu atbildi uz pētījuma jautājumu.

2015. gadā nav daudz publikāciju, kas būtu veltītas mašintulkošanas un citu tulkošanas tehnoloģijas risinājumu izpētei. Divi raksti publicēti Eiropas Mašintulkošanas asociācijas konferences rakstu krājumā. Viens ir Ievas Zariņas, Pētera Ņikiforova un Raivja Skadiņa raksts par paralēlo tekstu korpusu novērtēšanu un datu attīrīšanu, izmantojot vārdu sastatīšanu un mašīnmācīšanos (Zariņa, Ņikiforovs, Skadiņš 2015: 185). Tā kā “statistiskajā mašintulkošanā tulkojuma kvalitāte lielā mērā atkarīga no pieejamo paralēlo tekstu apjoma”, raksta autori izstrādā automātiskas klasificēšanas rīku, kas paralēlo tekstu korpusā identificē nederīgos segmentus, tā novēršot sastatīšanas laikā radušās kļūdas (turpat, 185–192).

Otrs ir Mārča Piņņa raksts par dinamisku terminoloģijas integrēšanu statistiskajā mašintulkošanā (Pinnis 2015b). Arī viņa promocijas darbs, kas aizstāvēts šajā pašā gadā, veltīts terminoloģijas integrācijai mašintulkošanā (Pinnis 2015a).

Matīss Riktērs savukārt pēta vairāku mašintulkošanas sistēmu apvienošanu, izmantojot tiešsaistes lietojumprogrammu saskarnes, lai tulkotu no angļu valodas latviešu valodā (Riktērs 2015). Šī jautājuma izpētei veltīts arī nākamajos gados tapušās publikācijas.

2016. gada publikāciju apskats jāsāk ar izdevumu *Human Language Technologies – The Baltic Perspective*, kas ir tāda paša

nosaukuma konferences rakstu krājums. To, ka šis izdevums un attiecīgi konference, kas notiek ik pēc diviem gadiem, ir nozīmīgi latviešu valodas pētniecībā, pierāda kvantitatīvi dati, t. i., mašīntulkošanas jautājumi pētīti sešos no 22 krājuma rakstiem. Pirmajā no tiem Inguna Skadiņa, kas ir arī attiecīgā gada rakstu krājuma redaktore (kopā ar Robertu Rozi), un viņas kolēģi atskatās uz Latvijas IT kompetences centra izveidi un valodu resursu un tehnoloģijas risinājumu izstrādi, ņemot vērā, ka iepriekš to pieejamība latviešu valodā bija vāja vai nekāda. Autoru kolektīvs sniedz ieskatu izstrādātajos runas resursos. Īpaša uzmanība pievērsta *Tildes* izstrādātajai mašīntulkošanas sistēmai, kas visu Baltijas valstu valodu pāri ar angļu valodu sniedza labākus rezultātus nekā *Google*, *Microsoft* un Tartu Universitātes izstrādātās MT sistēmas. (Skadiņa, Auziņa, Deksnē et al. 2016: 3–11)

M. Pinnis raksta par hibrīdas sistēmas izstrādi, testēšanu un vērtēšanu tulkošanai no angļu valodas latviešu valodā, apvienojot neironu mašīntulkošanu un statistisko mašīntulkošanu. Sistēmu apmācīšanā izmantots arī Eiropas Komisijas Tulkošanas ģenerāldirektorāta tulkošanas atmiņas paralēlo tekstu korpusu. Rakstā skaidrota sistēmu apmācīšana, hibrīdizācija, vārdu sastatīšanās izmantotā pieeja, kā arī sniegti automātiskās vērtēšanas un cilvēka veiktas salīdzinošās vērtēšanas rezultāti. (Pinnis 2016: 84–91)

Matīss Rikters rakstījis par centieniem uzlabot hibrīdu vairāksistēmu mašīntulkošanas risinājumu, izmantojot jau minēto Tulkošanas ģenerāldirektorāta ES tiesību aktu tulkošanas atmiņu (Rikters 2016a: 92–96).

Andrejs Vasiļjevs kopā ar ārzemju kolēģiem rakstījis par Eiropas līmeņa daudzvalodu digitālā vienotā tirgus platformu, piedāvājot konceptuālu priekšlikumu, kas aptver risinājumu, infrastruktūras un pētniecības slāni. Uz valodu tehnoloģiju attiecas infrastruktūras slānis, kurā tiktu apvienoti automātiskās tulkošanas, cilvēka un datora saziņas, daudzvalodu zināšanu pārvaldības un Eiropas valodu mākoņrisinājumi. Pētnieki konstatējuši arī trūkumus un sniegušie ieteikumus to novēršanai. (Vasiļjevs, Hajic, Hummel et al. 2016)

I. Skadiņa analizējusi problēmas un meklējusi risinājumus saistībā ar vairākvārdu savienojumu tulkošanu no angļu valodas latviešu valodā, izmantojot statistisko mašīntulkošanu (Skadiņa 2016a: 97). Šī jautājuma izpēte 2016. gadā atspoguļota vēl divās I. Skadiņas

publikācijās, kas iekļautas Liepājas Universitātes izdotajā konferences “Vārds un tā pētīšanas aspekti” rakstu krājumā un žurnālā *Baltic Journal of Modern Computing*, ko vairākas reizes gadā izdod Latvijas Universitāte (Skadiņa 2016b, 2016c).

Trīs mašintulkošanas jautājumiem veltītas publikācijas 2016. gadā iekļautas arī Starptautiskās Valodu resursu un novērtēšanas konferences (*International Conference on Language Resources and Evaluation, LREC*) rakstu krājumā. Vienā M. Rikters un I. Skadiņa pēta sintaksē balstītus vairāksistēmu mašintulkošanas risinājumus. Viņi eksperimentā salīdzina trīs tiešsaistes mašintulkošanas sistēmu lietojumprogrammu saskarnes: *Google Translate*, *Bing Translator* un *Tildes* izstrādāto *LetsMT!* (Rikters, Skadiņa 2016: 585–591). Otrās publikācijas autors ir Guntis Bārzdīņš ar kolēģiem. Viņi pēta daudzvalodu ziņu monitoringa risinājumu, kas ietver neironu mašintulkošanu. Viņu pētījums ir daļa no projekta, kurā bez vairākām pētniecības iestādēm līdzdarbojas ziņu raidorganizācijas *BBC*, *Deutsche Welle* un *LETA* (Bārzdīņš, Renals, Goško 2016: 1789). Trešajā publikācijā Roberts Rozis ar kolēģiem raksturo valodas resursu vākšanu e-pārvaldes mašintulkošanas platformas vajadzībām. Viņu pētījums ietver “korpusu prasību noteikšanu, datu avotu atlasīšanu un novērtēšanu, publisko korpusu vākšanu un jaunu korpusu izveidi”, bet izstrādātās “mašintulkošanas sistēmas angļu-latviešu, latviešu-angļu un latviešu-krievu valodai ir iestrādātas Latvijas e-pakalpojumu portālā un brīvi pieejamas vietnē HUGO.LV” (Rozis, Skadiņš, Vasiļjevs 2016: 1270).

2016. gadā pēc konferences par datubāzēm un informācijas sistēmām publicēts īpašs rakstu krājums (red. Guntis Arnicāns u. c.). Tajā iekļauts M. Riktera raksts par interaktīvu mašintulkošanas rīku, kura pamatā ir vairākas sistēmas un neironu modeļi, kas var palīdzēt kombinēt un novērtēt mašintulkojumu (Rikters 2016b). Šajā pašā gadā publicēti vēl divi līdzīgi M. Riktera raksti par neironu tīklu valodas modeļu izmantošanu hibrīdās mašintulkošanas sistēmu piedāvāto tulkojumu vērtēšanā (Rikters 2016c, 2016d).

Atgriežoties pie G. Arnicāna u. c. redakcijā tapušā konferences izdevuma, uz lietišķo tulkojumzinātni var attiecināt arī Vinetas Arnicānes, G. Arnicāna un Jura Borzova rakstu par sistemātisku terminoloģijas darbu saistībā ar programmatūru testēšanas glosāriju. Pētnieki, izmantojot īpašu rīkkopu, analizē glosāriju un tā struktūru un raksta par glosārija lokalizēšanu un tulkošanu no angļu valodas latviešu

valodā, norādot, ka “ir grūti nodrošināt konsekventus testēšanas nozares un saistīto nozaru, piemēram, programminženierijas, kvalitātes nodrošināšanas, pārvaldības un matemātikas, terminus”. Viņi secina, ka glosārijā hiperonīmi lietoti nekonskvēnti, dažu terminu nozīme sakrīt, bet dažkārt viens un tas pats termins skaidrots dažādi. Tāpat trūkst vienprātības par līdzīgu terminu izpratni un terminu definīcijās atrodamas pretrunas. (Arnicāne, Arnicāns, Borzovs 2016: 313–325)

Amerikas Mašintulkošanas asociācijas konferences (*Association for Machine Translation in the Americas, AMTA*) rakstu krājumā iekļauts M. Piņņa un kolēģu raksts par pēcreidīgēšanu. Pētījumam izmantots liels medicīnas tekstu tulkošanas projekts, un tā pēcreidīgēšanas analīze ļauj mašintulkošanas un valodu pakalpojumu sniedzējiem mācīties, “kā uzlabot lokalizācijas produktivitāti, ietaupīt laiku un optimizēt resursus valodas redīgēšanā, kā arī līdzsvarot pēcreidīgēšanas labojumus, lai uzlabotu mašintulkošanas programmas, izmantojot dinamisko mācīšanos” (Pinnis, Kalniņš, Skadiņš, Skadiņa 2016). Pētījumā analizēta pēcreidīgēšanas produktivitāte, rīkā *PET* uzskaitot katram segmentam veltīto laiku un taustiņsitienus, turklāt pēcreidīgēšanas laikā tulkotāji arī vērtēja mašintulkojumu no gandrīz perfekta līdz ļoti vājam, savukārt nemainīts segments uzskatāms par perfektu mašintulkojumu. Jānorāda, ka pēcreidīgēšanā svarīgs ir mērķis, un šoreiz bija jānodrošina tulkojums, kas atbilst “pēcreidīgēšanas kvalitātei”, nevis “cilvēka nodrošināta tulkojuma kvalitātei”, un pēcreidīgētāju rīcībā bija arī terminu datubāze. Kopumā pētnieki secināja, ka “pēcreidīgēšana ļāva būtiski palielināt tulkošanas produktivitāti (par 200 %), segmenta pēcreidīgēšanai veltītais laiks vidēji ir proporcionāls mašintulkojuma kvalitātei; augstas kvalitātes mašintulkojums nozīmē salīdzinoši atbilstošu pēcreidīgēšanas kvalitāti, savukārt sliktas kvalitātes mašintulkojums nozīmē lielāku neatbilstību starp pēcreidīgētu tekstu un perfektu cilvēka nodrošinātu tulkojumu”. Raksta nobeigumā sniegti ieteikumi valodu pakalpojumu sniedzējiem par pēcreidīgēšanas projektu izsekošanu datorizētās tulkošanas rīkos, par mašintulkošanas kvalitātes uzlabošanu un visbeidzot par tulkošanas produktivitātes uzlabošanu. (turpat)

Konferenču rakstu krājumi ir tipiskākais mašintulkošanai veltīto publikāciju avots **2017. gadā**. M. Pinnis, Rihards Krišlauks, D. Deksnē un Toms Miķis referējuši un rakstījuši par neironu mašintulkošanas sistēmu vērtēšanu darbā ar fleksīvām un mazām valodām (Pinnis,

Krišlauks, Deksnē, Miks 2017a: 445) un par neironu mašintulkošanu darbā ar morfoloģiski bagātām valodām, izmantojot uzlabotu vārdu dalīšanas metodi un sintētiskus datus (Pinnis Krišlauks, Deksnē, Miks 2017b). Savukārt autoru kolektīvu papildinot Valteram Šicam, tapusi publikācija par *Tildes* mašintulkošanas sistēmām. Rakstā tiek skaidrots, kādas piecas sistēmas ziņu tulkošanai no angļu valodas latviešu valodā un otrādi sabiedrība *Tilde* izstrādāja *WMT 2017* uzdevuma izpildei, atspoguļotas izmantotās metodes, lai datus sagatavotu sistēmu apmācīšanai, skaidrota neironu mašintulkošanas un statistiskās mašintulkošana sistēmu apvienošana hibrīdās sistēmās, kā arī norādīta sistēmu automātiskās un manuālās novērtēšanas gaita. Galvenie secinājumi – neironu mašintulkošanas sistēmas lielākajā daļā gadījumu bija pārākas par statistiskās mašintulkošanas sistēmām un hibrīdo sistēmu sniegtais uzlabojums bija minimāls. (Pinnis, Krišlauks, Miks et al. 2017: 374–381)

2017. gadā tapušas arī vairākas M. Riktera un ārzemju kolēģu publikācijas. Vienā viņš un čehu pētnieks Ondržejs Bojars (*Ondřej Bojar*) pievērs uzmanību vairākvārdu savienojumiem, tulkojot no angļu valodas latviešu valodā un no angļu valodas čehu valodā (Rikters, Bojar 2017: 86). Otrā kopā ar Marku Fišelu (*Mark Fishel*) pētīta hibrīdu sistēmu nodrošināta tulkojuma uzticamība (Rikters, Fishel 2017: 299). Trešā publikācija veltīta neirontulkošanas vizualizēšanai (Rikters, Fishel, Bojar 2017).

Šajā krājumā iekļauts arī raksts par tulkojuma kvalitāti un tulkošanas produktivitāti attiecībā uz morfoloģiski bagātām valodām. Rakstu veidojuši astoņu autoru kolektīvs, tostarp I. Skadiņa. Viņu izmantotie dati ievākti kāda projekta vajadzībām, un tos veido mašintulkojums, tā pēcrediģētā versija, neatkarīgi veidots atsaucis tulkojums un informācija par pēcrediģēšanu, kā arī anotētas kļūdas. Tulkošanai no angļu valodas latviešu valodā tika izmantota frāzēs balstīta statistiskā mašintulkošana, kā arī neironu mašintulkošana, savukārt ar farmāciju saistīta teksta pēcrediģēšanu latviešu valodā un kļūdu anotēšanu veica astoņi profesionāli tulkotāji. (Specia, Harris, Blain et al. 2017: 55–71) Rakstā pieminēti arī vispārīgi pēcrediģēšanas noteikumi: “maksimāli izmantot neapstrādātu mašintulkojumu; censties nodrošināt gramatiski un sintaktiski pareizu tulkojumu; novērst informācijas nejaušu pievienošanu/izlaišanu; rediģēt jebkuru aizvainojošu, neatbilstošu un (mērķ)kultūrai nepieņemamu saturu;

nodrošināt pareizu un atbilstošu pareizrakstību; nepārstrukturizēt un nemainīt vārdu kārtu tikai tāpēc, lai uzlabotu tekstu plūdenumu, ja vien to nenosaka gramatikas vai nozares standarti” (Specia, Harris, Blain et al. 2017: 61).

Autori norāda, ka pēc katra teikuma pēcreidīgēšanas tulkotājiem bija jāvērtē mašintulkotājs, izmantojot Likerta skalu (no perfekta vai gandrīz perfekta mašintulkotāja līdz ļoti vājam mašintulkotājam, kas jātulko no jauna). Tāpat tika izmantota daudzdimensiju kvalitātes metrika jeb *MQM* (angliski *Multidimensional Quality Metrics*) un anotēšanai piedāvāta lēmumu pieņemšanas shēma jeb koks. (turpat, 55–71) Kopumā, izmantojot pēcreidīgētus un anotētus datus, autori atklāj jaunus veidus, kā dažādas funkcijas izmantot pētniecībā un lietotājiem būtisku jautājumu skaidrošanā (turpat, 67).

I. Skadiņa un M. Pinnis turpinājuši analizēt pētījumu, kas atspoguļots 2016. gada M. Piņņa un kolēģu publikācijā par pēcreidīgēšanu (Skadiņa, Pinnis 2017), savukārt 16 autoru starptautiska komanda, tostarp *Tildes* pētnieki M. Pinnis un Valters Šics, kopīgi izveidojuši rakstu par kombinētu mašintulkošanas sistēmu tulkošanai no angļu valodas latviešu valodā (Peter, Nej, Bojar et al. 2017: 348). Viņi skaidro, kā projektā *QT21* kopīgi izveidojuši sistēmu kvalitatīva mašintulkotāja iegūšanai *WMT 2017* konkursā. Minēto sistēmu veido septiņas neatkarīgi izstrādātas tulkošanas programmas, un publikācijā raksturota katra no tām, kā arī skaidrota to apvienošana vienā sistēmā, kas ļauj secināt, ka “dažādu statistiskās mašintulkošanas sistēmu apvienošana kopumā sniedz labāku rezultātu”. (turpat, 348–357)

Viens R. Roža un R. Skadiņa raksts veltīts *Tildes* daudzvalodu atvērtajiem datiem ES valstu valodās (projekts *MODEL*). Uzmanības centrā ir dažādi paralēlo tekstu datu avoti, tostarp to identificēšana, atlase, pārmeklēšana, lejupielādēšana un konvertēšana. Autori raksturo arī problēmas, piemēram, bojātu, aizsargātu un skenētu dokumentu apstrādi, kā arī piedāvā risinājumus. Rezultātā iegūtais korpuss ir brīvi pieejams lietotājiem. (Rozis, Skadiņš 2017: 263–265)

2018. gadā vairākas publikācijas iekļautas konferences *Human Language Technologies – The Baltic Perspective* rakstu krājumā, kurā puse no rakstiem ir Latvijas autoru darbs, tomēr ne visi pētījumi veltīti latviešu valodas risinājumiem. Lauma Pretkalniņa un Pēteris Paikens pēta tiešsaistes vārdnīcas *Tēzaurs.lv* kā morfoloģiska leksikona

izvēšanu (Pretkalniņa, Paikens 2018: 125). Lai arī izvēlētais temats nav saistīts ar tulkošanu, šis resurss ir lielākā latviešu valodas vārdnīca tiešsaistē un viens no tulkotāju darba instrumentiem, tādēļ būtisks arī tulkojumzinātnē.

Par čehu un slovāku valodas korpusu resursu izmantošanu latviešu valodas pētniecībā raksta Mihals Škrabals (*Michal Škrabal*) un Vladimirs Benko (*Vladimír Benko*). Viņi izmanto paralēlo tekstu korpusu, kurā iestrādā vairākas latviešu valodas kolekcijas, un raksta par projektu, kura mērķis ir izveidot latviešu valodas tīmekļa korpusu saimi, ko var izmantot valodas mācīšanās, valodniecībā, tulkojumzinātnē un citās jomās. Minēti vēl citi rīki un ieskicētas nākotnes pētījumu ieceres. (Škrabal, Benko 2018: 158–165)

M. Riktors savukārt pēta automatiski izgūta korpusa kvalitātes negatīvo ietekmi uz neironu mašintulkošanas sistēmām (Riktors 2018: 126). Jāpiemin, ka M. Riktors 2018. gadā ir bijis vairāku publikāciju autors vai līdzautors, piemēram, kopā ar M. Pinni izstrādāta publikācija par tulkojumu atklūdošanu neironu mašintulkošanas kontekstā (Riktors, Pinnis 2018: 403). Vēl kādas konferences rakstu krājumā publicēts M. Riktora un I. Skadiņas raksts par vairāku mašintulkošanas sistēmu piedāvātā tulkojuma kombinēšanu labāka rezultāta iegūšanai (Riktors, Skadiņa 2018).

Minētajā krājumā iekļauta arī M. Piņņa un kolēģu publikācija par klientam pielāgotu mašintulkošanas risinājumu izstrādi sabiedrībā *Tilde*, nodrošinot “valodas datu glabāšanu [...], datu attīrīšanu un normalizēšanu, statistiskās un neironu mašintulkošanas sistēmu apmācīšanu un mitināšanu, kā arī plašas integrēšanas iespējas” (Pinnis, Vasiļjevs, Kalniņš et al. 2018: 1344). M. Pinnis un Rihards Kalniņš rakstījuši arī par *Tildes* neironu mašintulkošanas pakalpojuma izstrādi ES prezidentūrai 2017. un 2018. gadā, kad attiecīgi prezidēja Igaunija, Bulgārija un Austrija. Lai arī latviešu valoda netiek pētīta, tieši Latvijas prezidentūras laikā tika izstrādāts Prezidentūras tulkotāja prototips. (Pinnis, Kalniņš 2018: 72) Citā rakstā pētīta *Tildes* neirontulkošanas risinājuma izstrāde (Pinnis, Skadiņš, Šics, Miks 2018).

Četri dažādu autoru raksti publicēti krājumā, kas veltīts konferencei par datubāzēm un informācijas sistēmām (*Baltic Conference on Databases and Information Systems*). I. Skadiņa rakstījusi par Baltijas valstu valodām digitālajā laikmetā, īpašu uzmanību pievēršot valodu tehnoloģijai, kas “palīdz mazināt tehnoloģijas plaisu, veicināt dabiskās

valodas lietošanu datora un cilvēka saziņā un maksimāli samazināt (aut. piez. – valodas) digitālās izzušanas draudus” (Skadiņa 2018). T. Miks u. c. savukārt pētījuši to, kā statistiskās mašintulkošanas sistēmas mācās tiešsaistē (Miks, Pinnis, Rikters, Krišlauks 2018). Jānis Zuters ar kolēģiem rakstījuši par algoritmu, kas paredzēts vārdu segmentēšanai, lai apstrādātu tekstu pirms mašintulkošanas. Viņi eksperimentēja ar divām dažādām neironu mašintulkošanas sistēmām, kuru apmācīšanai izmantoti angļu-latviešu un latviešu-angļu tulkojumu korpusi. (Zuters, Strazds, Immers 2018) J. Borzovs pievērsies IKT terminoloģijai, salīdzinot to divās radniecīgās valodās – latviešu un lietuviešu – un secinot, ka abu valodu terminoloģijā saskatāmas līdzīgas tendences, ko nosaka internacionālismu izmantošana un tas, ka lietuviešu terminologi ievēro tādas pašas likumus kā latviešu terminologi (Borzovs 2018).

A. Vasiļjevs u. c. rakstījis par valodas resursu vākšanu Ziemeļvalstīs un Baltijas valstīs. Rakstā skaidrots, kā sabiedrība *Tilde* ievāc un apkopo resursus no valsts iestādēm, tostarp ar dažādu nacionālu projektu starpniecību apzinot t. s. valodas datu donorus, kuru devums ļautu uzlabot mašintulkošanas sistēmas. (Vasiļjevs, Kalniņš, Rozis, Bērziņš 2018: 2461) Veidojot koordinētus Eiropas valodu resursus, pētnieki raksta par semināriem, tostarp par Latvijā notikušo semināru. Tajā tika prezentēts darbs pie nacionālās mašintulkošanas platformas *Hugo.lv* izveides, kā arī secināts, ka Valsts Valodas centrs, izmantojot datorizētās tulkošanas rīku *Trados*, ir uzkrājis daudz tulkojumu. (turpat, 2462). Atsevišķā raksta sadaļā pētnieki sniedz plašāku informāciju par *Hugo.lv*, norādot, kā paralēltekstu augšupielādēšanas funkcija gādā, lai “saturu var pārvērst atkārtoti izmantojamus korpusos, ko izmanto *Hugo.lv* mašintulkošanas sistēmu apmācīšanā” (turpat, 2464).

Var apgalvot, ka 2018. gads pagājis neironu mašintulkošanas zīmē. To apliecina Latvijas Zinātņu akadēmijas rīkotais zinātnes sasniegumu konkurss, kurā par vienu no 12 nozīmīgākajiem sasniegumiem atzīta *Tildes* un LU kopīgā jaunas neironu mašintulkošanas tehnoloģijas izstrāde (LZA 2018⁹).

2019. gadā A. Vasiļjevs u. c. analizējuši Eiropas mašintulkošanas tirgus konkurētspēju salīdzinājumā ar situāciju Ziemeļamerikā un Āzijā. Pētīti septiņi tirgus rādītāji: pētniecību, inovācijas, investīcijas, tirgus dominance, nozare (t. i., “komerciālu mašintulkošanas produktu

⁹ <https://www.lza.lv/aktualitates/lza-balva/307-2018-gada-sasnigumi>

izstrādātāji un pakalpojumu sniedzēji”), infrastruktūra un dati. Autori secinājuši, ka Eiropā spēcīgākie ir tieši pētniecības un inovācijas rādītāji, bet vājākie – investīciju un nozares rādītāji, Ziemeļamerikā viduvēji novērtētas tikai inovācijas un pētniecība, bet pārējie pieci rādītāji ieguvuši augstāko novērtējumu, savukārt Āzija ar kopumā sliktākiem rādītājiem nekā Eiropa un Ziemeļamerika divos rādītājos (investīcijas un nozares) tomēr pārspēj Eiropas mašintulkošanas tirgus konkurences rādītājus. (Vasiļjevs, Skadiņa, Sāmīte et al. 2019: 1–7)

A. Vasiļjevs bijis viens no četriem Eiropas Komisijas pasūtīta pētījuma gala ziņojuma autoriem (Meertens, Choukri, Aguzzi, Vasiļjevs 2019). Ziņojums par Eiropas infrastruktūras savienošanas instrumenta (EISI) automatizētās tulkošanas nozīmi Eiropas valodu tehnoloģijas tirgū ir izvērts vairāk nekā 300 lappušu garš dokuments, kurā apzīmējums *automatizētā tulkošana* attiecas uz “mašintulkošanas programmām un specializētiem valodu resursiem” (turpat, 15). Autori sniedz pārskatu par valodu tehnoloģijas tirgu un analizē pētniecību, inovācijas, investīcijas, dominanci tirgū, nozari, infrastruktūru un datus (līdzīgi tam, kā tas darīts tikko aplūkotajā A. Vasiļjeva u. c. publikācijā) saistībā ar mašintulkošanu, runas tehnoloģiju un meklēšanas tehnoloģiju. Atsevišķi tiek pētīts tas, kā valsts pārvalde pieņem un izmanto valodu tehnoloģiju un kā Eiropā veidojas cilvēka valodas tehnoloģijas ainava, pamatojoties uz valodu tehnoloģijas uzņēmumu aptaujas rezultātiem. Pēc tam tiek pētītas EISI automatizētās tulkošanas iespējas, bet mērķu sasniegšanai ierosināti divi modeļi: mašintulkošanas uzņēmējdarbības un plašākais valodu tehnoloģijas uzņēmējdarbības modelis (turpat, 25). Mašintulkošanas jomā nolūks ir pakalpojuma izvērsšana, tulkojumu piedāvāšana reāllaikā un mašintulkošanas programmu pielāgošana, kas ir īpaši svarīga valodām, kuru digitālie resursi ir nepietiekami (turpat, 215). Publikācijā iekļauts arī atskats uz kādu paneldiskusiju, kurā piedalās A. Vasiļjevs, stāstot par Latvijas piemēru, proti, HUGO. LV un ES Padome Prezidentūras tulkotāju, kas “bija labs nacionāla un Eiropas līmeņa sadarbības piemērs”, turklāt tiek “izstrādātas latviešu valodas tehnoloģijas, ko var izmantot citiem Eiropas pakalpojumiem”. (turpat, 348)

Divas mašintulkošanai veltītas publikācijas iekļautas žurnālā *Baltic Journal of Modern Computing*. Vienā J. Zuters un Gus Strazds pēta vārdu segmentēšanu mašintulkošanai, izmantojot jaunu segmentēšanas metodi. Tās efektivitātes vērtēšanai tiek veikti

eksperimenti, tulkojot no latviešu valodas angļu valodā un otrādi, un secināts, ka mašintulkošana, ja avotvaloda vai mērķvaloda ir morfoloģiski bagātīga, joprojām ir sarežģītāka, nekā strādājot ar analītiskām valodām. (Zuters, Strazds 2019: 500–509) Šīs tēmas izpētei veltīts vēl kāds citā avotā iekļauts raksts, kurā J. Zuters ar kolēģiem ierosina un pārbauda algoritmu vārdu automātiskai segmentēšanai, par ko viņi rakstījuši arī 2018. gadā. (Zuters, Strazds, Leonova 2019)

Otrā rakstā, kas iekļauts minētajā žurnālā *Baltic Journal of Modern Computing*, M. Rikters turpina pētīt hibrīdus mašintulkošanas risinājumus. 2019. gadā M. Rikters arī aizstāv savu promocijas darbu “Hibrīda mašintulkošana, kombinējot vairāku mašintulkošanas sistēmu rezultātus”. (Rikters 2019a, 2019b)

I. Skadiņa 2019. gadā rakstījusi par cilvēka valodas tehnoloģiju Baltijas valstīs (līdzīgs raksts publicēts arī 2018. gadā). Viņa atgādina par valodu tehnoloģijas pieejamību Latvijā, Lietuvā un Igaunijā, tostarp par valodas politiku, starptautiskām un nacionālām iniciatīvām, digitālo pētniecības infrastruktūru, valodu resursiem, tehnoloģiju un rīkiem, kas paredzēti dabiskās valodas apstrādei, mašintulkošanai, runas apstrādei, dabiskās valodas saprašanai, kā arī cilvēka un datora saziņai. Galvenie secinājumi ir šādi: digitāli valodu resursi visās Baltijas valstīs ir pieejami, mašintulkošanas kvalitāte ir salīdzinoši laba nozarēs ar pietiekamu datu apjomu, būtiski uzlabojumi vērojami runas apstrādē (īpaši lietuviešu un latviešu valodā), dabiskās valodas saprašanas iniciatīvas ir tikko sāktas un to pētniecība ir jāturpina, kā arī joprojām nepieciešams nacionāla līmeņa atbalsts visās trīs Baltijas valstīs. (Skadiņa 2019: 18–30)

Viens no retajiem valodu tehnoloģijai veltītajiem rakstiem latviešu valodā publicēts Valsts Valodas komisijas rakstu 10. sējumā, kur A. Vasiļjevs raksta par latviešu valodu, mākslīgo intelektu un daudzvalodību Eiropā, tostarp par valodu līdztiesību digitālajā laikmetā. Viņš skaidro, kas ir balss sintēze un runas atpazīšana (Vasiļjevs 2019: 277–281). Tāpat tiek stāstīts par neironu mašintulkošanu, kas “daudz labāk saprot teikuma līmeņa kontekstu un veido gramatiski saskaņotu un plūstošu tulkojumu”, kā arī “spēj labāk aptvert latviešu valodas vārdformu daudzveidību un iztulkot arī tādus vārdus, kas nav parādījušies apmācības datos” (Vasiļjevs 2019: 282). Rakstā pieminēti arī virtuālie asistenti, skaidroti ētikas aspekti un secināts, ka Latvija “var rādīt piemēru, kā fleksīvu valodu ar ierobežotiem resursiem var

strauji attīstīt visjaunākajās mākslīgā intelekta tehnoloģijās” (Vasiļjevs 2019: 283–285).

2020. gadā Djego Alvess (*Diego Alves*), Askars Salimbajevs un M. Pinnis raksta par runas tulkošanu, kuras pamatā ir automatiskā runas atpazīšana un neironu mašintulkošana, norādot, ka viņu “metodes ļāva ģenerēt sintētiskus paralēlos datus, kas ļauj uzlabot runas tulkošanas kvalitāti” (Alves, Salimbajevs, Pinnis 2020: 73–79).

Toms Bergmanis, Artūrs Stafanovičs un M. Pinnis modelē neironu mašintulkošanas sistēmu apmācību datus ar ortogrāfijas un interpunkcijas kļūdām, lai nodrošinātu sistēmu robustumu, kas “būs īpaši noderīgi gadījumos, kad NMT sistēmas izmanto neformālu tekstu tulkošanā, piemēram, tulkojot tērzēšanas sarunas, sociālo mediju ierakstus un tīmekļa lapas ar komentāru sadaļu” (Bergmanis, Stafanovičs, Pinnis 2020: 80–86). Tikko minētā pētnieku grupa arī pēta, kā novērst ar dzimumu saistītas noslieces (angliski *gender bias*) mašintulkošanā, izmantojot anotēšanu. Mērķis ir novērst to, ka neironu mašintulkošanas sistēma, piemēram, vārdu *secretary* latviski pārtulko sieviešu dzimtē, savukārt vārdu *analyst* – vīriešu dzimtē. Autori eksperimentējuši piecos valodu pāros, tostarp angļu-latviešu valodā, un norāda, ka viņu izmantotās metodes ļauj “ierobežot dzimumu stereotipu izplatīšanu”. (Stafanovičs, Bergmanis, Pinnis 2020: 629–638)

2020. gadā T. Bergmanis Edinburgas Universitātē aizstāv promocijas darbu, kurā pētītas morfoloģijas apguves metodes gadījumos, kad valodas resursu daudzums ir nepietiekams. Problēmas risināšanai tiek izmantota neuzraudzīta morfoloģiskā analīze un lemmatizācija (Bergmanis 2020).

R. Skadiņš ar kolēģiem savukārt raksta par valodu tehnoloģijas platformu *Hugo.lv*, kas “nodrošina tūlītēju teksta fragmentu, kompleksi formatētu dokumentu un tīmekļa vietņu tulkojumu, tiešsaistes datorizētās tulkošanas rīku ar iebūvētu tulkošanas atmiņu” un citas funkcijas, un skaidro platformas izveides motivāciju, komponentus, arhitektūru un pielietojumu (Skadiņš, Pinnis, Vasiļevskis et al 2020: 182–190).

2020. gadā *Tildes* pētnieki sagatavojuši publikāciju arī Amerikas Mašintulkošanas asociācijas konferences rakstu krājumā, kur M. Pinnis ar vēl pieciem kolēģiem raksturo, kā attīstījies mašintulkotājs, kas sākotnēji izstrādāts Latvijai kā Padomes prezidējošajai valstij 2015. gadā. Publikācijā raksturota Prezidentūras tulkotāja

funkcionalitāte (tiešsaistes darbstacija, datorizētās tulkošanas rīka spraudnis savienošanai ar *SDL Trados Studio*, tīmekļa vietņu tulkošanas logriks un tiešsaistes datorizētās tulkošanas vide lietotājiem, kas nav profesionāli tulkotāji), tehniskā arhitektūra un dažādi MT sistēmu veidi, kā arī analizēta lietojuma statistika. Diagrammā savukārt parādīts, kā no nepilna miljona mašintulkotu vārdu mēnesī Igaunijas prezidentūras laikā 2017. gadā sasniegts pavisam cits rādītājs – 14 miljoni pārtulkotu vārdu mēnesī Vācijas prezidentūras laikā 2020. gadā. (Pinnis, Bergmanis, Metuzāle et al. 2020: 525–537)

A. Vasiļjevs un I. Skadiņa ar kolēģiem sagatavojuši pārskatu par Eiropas konkurētspēju valodu tehnoloģijas tirgū (Vasiļjevs, Skadiņa, Sāmīte et al. 2020) un bijuši daļa no daudzskaitlīga autoru kolektīva, kas sagatavojis divus rakstus par valodu tehnoloģiju daudzvalodības kontekstā (Rehm, Marheinecke, Hegele et al. 2020; Rehm, Berger, Elsholz et al. 2020).

2021. gadā neliels raksts par valodu tehnoloģijas pētījumiem un inovācijām LU MII Mākslīgā intelekta laboratorijā publicēts LZA Gadagrāmātā. Rakstā I. Auziņa u. c. ieskicē pētniecības virzienus dabiskās valodas saprašanas un tekstrades jomā un raksta par nozīmīgākajiem sadarbības projektiem (Auziņa, Grūzītis, Bārzdiņš 2021).

Divos konferenču rakstu krājumos iekļautas Toma Bergmaņa un M. Piņņa publikācijas par terminoloģiju mašintulkošanā. Vienā no rakstiem pētīts pandēmijas konteksts, proti, gadījums, kad paralēlie teksti par attiecīgo tēmu mašintulkošanas sistēmu apmācīšanā vēl nav pieejami. Risinājuma meklēšana ir daļa no *WMT 2021* uzdevuma, kurā dinamiska terminoloģijas integrēšana *Tildes* mašintulkošanas sistēmās pēc terminu filtrēšanas un atpazīšanas bija iespējama tulkošanas laikā, tulkojot no angļu valodas krievu un franču valodā un no čehu valodas vācu valodā. (Bergmanis, Pinnis 2021a) Otrā publikācijā autori pēti terminoloģijas tulkošanu, izmantojot mērķvalodas lemmu anotēšanu, kas ir īpaši svarīgi morfoloģiski sarežģītām valodām, tostarp latviešu, lietuviešu un igauņu valodai, bet salīdzināšanai izmantots iepriekš veikts eksperiments, tulkojot no angļu valodas vācu valodā. T. Bergmanis un M. Pinnis pierāda neironu mašintulkošanas modeļu produktivitāti, tostarp sistēmas spēju darināt jaunas vārdformas, izmantojot lemmu anotēšanu, kas nodrošina būtiskus un sistēmiskus uzlabojumus. (Bergmanis, Pinnis 2021b)

Rakstu krājumā “Valoda: nozīme un forma” iekļauta Ilzes Lokmanes un Lauras Ritumas publikācija par verbu nozīmju šķiršanu. Kā norāda autore, “rakstā aplūkoti elektroniskā resursa “Latviešu valodas leksiskais tīkls” (*Latvian WordNet*) veidošanas principi un tapšanas gaita, jo īpaši resursa izveidei nepieciešamā daudznozīmīgu vārdu nozīmju sistēmas pārskatīšana un vienotu nozīmes šķiršanas kritēriju izstrāde.” Autore arī skaidro, ka leksiskā tīkla “izveidē galvenais resurss ir Tēzauris” (Lokmane, Rituma 2021). Šī latviešu valodas leksiskā tīkla izstrādei veltīta vēl kāda I. Lokmanes un viņas kolēģu publikācija, kurā raksturota nozīmju nošķiršanas problemātika, ar ko resursa izveides komanda saskaras, “manuāli sastatot korpusu datus ar leksikogrāfiskajiem datiem” (Lokmane, Rituma, Stāde, Klints 2021: 234).

Latviešu valodas leksiskā tīkla *Latvian WordNet* izstrāde atspoguļota vairākās publikācijās arī **2022. gadā**. P. Paikens u. c. raksturo darbu pie tīkla izstrādes, pamatojoties uz principiem, kas ņemti vērā Prinstonas leksiskā tīkla izveidē, norādot, ka publikācijas radīšanas brīdī izveidoti vairāk nekā pieci tūkstoši sinonīmu kopu (Paikens, Grasmanis, Klints et al. 2022: 2808). Sinonīmu kopā savukārt ir norādītas vārda nozīmes, sinonīmi un tulkojums un saistīto sinonīmu kopu saraksts (turpat, 2813). Būtiskākais sasaistē ar tulkošanu ir tas, ka “*WordNet* dati efektīvi pārvērs *Tēzauru.lv* universālā trīs risinājumu vienotā bezmaksas tiešsaistes rīkā, kurā apvienota skaidrojošā vārdnīca, tēzauris un tulkojošā vārdnīca” (turpat, 2814). Laine Strankale un Madara Stāde savukārt pēta automātiskas vārdu nozīmju noteikšanas iespējas, tā paplašinot leksisko tīklu *WordNet* (Strankale, Stāde 2022: 478).

Divas publikācijas par mašīntulkošanu iekļautas žurnālā *Baltic Journal of Modern Computing*. Darbu turpina T. Bergmanis un M. Pinnis, pārbaudot sešu mašīntulkošanas sistēmu izstrādi un izmantošanu, lai nodrošinātu tulkošanu Baltijas valstu valodās un ukraiņu valodā, tā palīdzot bēgļiem pēc Krievijas iebrukuma Ukrainā. Rakstā analizēta sistēmu darbība pēc tam, kad risinājums bijis tiešsaistē pieejams vairāk nekā divus mēnešus. Tā kā pārtulkoto vārdu skaits no lietuviešu valodas ukraiņu valodā ievērojami pārsniedz citās valodu kombinācijās pārtulkoto vārdu skaitu, rakstā tulkošanai lietuviešu-ukraiņu valodā pievērsta pastiprināta uzmanība, tostarp analizēts tas, kā sistēma tiek lietota un kas ir tās lietotāji, un ieskicētas atšķirības starp mašīntulkošanas sistēmas lietojumu Latvijā un Lietuvā. Īpaši

akcentētas arī Ukrainas pilsētu nosaukumu atveides izmaiņas latviešu un lietuviešu valodā. (Bergmanis, Pinnis 2022: 271–282)

Minētajā žurnālā publicēts arī I. Skadiņas u. c. raksts par latviešu valodu digitālajā laikmetā, sniedzot atskatu uz būtiskākajiem sasniegumiem pēdējos desmit gados. Tiek pieminētas nacionālas programmas, iniciatīvas un projekti, kā arī starptautiskas iniciatīvas, tostarp dalība CLARIN infrastruktūrā. Rakstā sniegta informācija arī par valodas resursiem (teksta un runas korpusi un leksiskie resursi) un rīkiem un tehnoloģiju (teksta analīzes rīki, dabiskās valodas saprašana un tekstrade, runas sintēze un atpazīšana, cilvēka un datora saziņa, kā arī mašīntulkošana). Saistībā ar mašīntulkošanu I. Skadiņa ar kolēģiem norāda, ka situācija kopš 2012. gada ir mainījusies ievērojami – latviešu valoda tiek atbalstīta pasaulē zināmu uzņēmuma izstrādātajos risinājumos, 2017. gadā *Tildes* izstrādātā sistēma *WMT* konkursā tika atzīta par vienu no labākajām, kas savukārt kopā ar partneriem ļāva izstrādāt Prezidentūras tulkošanu. Vienlaikus norādīts, ka 2016. gadā notika pāreja no frāzēs balstītas statistiskās mašīntulkošanas un neironu mašīntulkošanu, kas nozīmē to, ka iepriekš izmantotās metodes latviešu valodai bija jāpārstrādā. Tāpat tiek pieminēti jaunākie pētījumi par neironu mašīntulkošanu, tostarp T. Bergmaņa un M. Piņņa 2021. gada publikācijās atspoguļotie pētījumi. (Skadiņa, Saulīte, Auziņa et al. 2022: 490–503)

I. Skadiņa ar kolēģiem publicē arī *Eiropas valodu līdztiesības (European Language Equality, ELE)* projekta nodevuma ziņojumu par latviešu valodu. Kopsavilkums pieejams arī latviski, un tajā norādīts, ka “šobrīd latviešu valodai izstrādāti ne tikai pamatresursi, bet arī fundamentālas valodas tehnoloģijas” (Skadiņa, Auziņa, Valkovska, Grūzītis 2022: 2). Minēta arī mērķtiecīga korpusu izstrāde un papildināšana, centieni nodrošināt latviešu valodas resursu savietojamību ar citvalodu resursiem, mašīnlasāmās vārdnīcas *Tēzaurus.lv* pieejamība, valodas apstrādes rīki, virtuāli asistenti un aktīva pētniecība mašīntulkošanas jomā. Ziņojumā arī definēta valodu tehnoloģija – “starpdisciplināra zinātnes un tehnoloģijas joma, kas pēta un izstrādā sistēmas, kuras spēj apstrādāt, analizēt, ģenerēt un saprast [...] cilvēka valodu” (turpat, 7). Ziņojuma noslēgumā norādīts, ka “latviešu valodā ir labs mašīntulkošanas, runas atpazīšanas un runas sintēzes atbalsts” un “attiecībā uz valodu resursiem būtiski trūkumi konstatēti visu veidu vienvalodas un daudzvalodu datos” (turpat, 18).

Tikko minētā projekta nodevumu par mašintulkošanu iesniedz arī Aivars Bērziņš ar visai plašu dažādu valstu pētnieku komandu, raksturojot gan mašintulkošanas arhitektūru, apmācību datus, pašreizējo attīstību, galvenos trūkumus, mašintulkošanas nozīmi valodu digitālās līdztiesības nodrošināšanā un tajā, kas vēl ir jāizdara, lai izstrādātu risinājumus, kuru pamatā ir dziļa dabiskās valodas sapratne (Bērziņš, Pinnis, Skadiņa et al. 2022).

2022. gadā vairāki raksti publicēti Starptautiskās Valodu resursu un novērtēšanas konferences rakstu krājumā. Vienu no tiem sagatavojuši 14 pētnieku starptautiska komanda, tostarp Artūrs Vasiļevskis, A. Vasiļjevs un Jānis Ziediņš. Publikācijā rakstīts par Latvijas, Horvātijas, Igaunijas, Islandes un Maltas pētnieku kopīgu projektu, kurā tiek izstrādāta nacionāla valodu tehnoloģijas platforma. Publikācijā sniegts ieskats valodu tehnoloģijas stāvoklī katrā projekta valstī un pašreizējā situācija Latvijā raksturota kā fragmentēta, tomēr pozitīva. (Tadić, Farkaš, Filko et al. 2022: 46, 47) Tāpat tiek skaidroti nacionālās valodu tehnoloģijas platformas mērķis, t. i., “radīt vispārīgu pielāgojamu valodu tehnoloģijas platformu, ko ikviena Eiropas valsts var ērti pielāgot un iestrādāt savā e-pārvaldības infrastruktūrā”. Platformas pamatā būs esošā *Hugo.lv* platforma, ko papildinās *eTranslation* pakalpojumi, nodrošinot piekļuvi neironu mašintulkošanas sistēmai, kā arī dažādi papildkomponenti un papildresursi. Rakstā atklāti plānotie darbi, tostarp lietotāju aptauja, un minēts, ka platformas galalietotāji būs dažādas valsts pārvaldes iestādes, privātais sektors, augstskolu pārstāvji un pilsoņi. (turpat, 46–51)

Otrajā minētās konferences rakstu krājumā iekļautajā publikācijā pētīta daudzvalodība publiski pieejamās tīmekļa vietnēs. Izmantojot dažādas metodes un rādītājus, tostarp vērtējot valodas segumu, tehnisko un valodisko kvalitāti, kā arī satur paralēlismu, Rinalds Viksna ar kolēģiem secina, ka “mūsdienās Eiropas mazo un vidējo uzņēmumu vietnēs tiek nodrošināts saturs vidēji vien 2–3 valodās”. (Viksna, Skadiņa, Skadiņš et al. 2022: 2108–2116).

Trešajā rakstā, kas iekļauts Valodu resursu un novērtēšanas konferences krājumā, Andis Lagzdiņš u. c. pievērsušies atvērta terminoloģijas pārvaldībai un koplietošanai ar federatīvu terminoloģijas datubāzu starpniecību. Autori skaidro, ka šim nolūkam izstrādātā *EuroTermBank* rīkkopa sniegs praktiskus un finanšu ieguvumus rūpniecības uzņēmumiem, akadēmiskajiem centriem un valsts

pārvaldei, turklāt “vienota piekļuve aktuāliem un uzticamiem termiņiem no dažādiem avotiem ir nepieciešama ne tikai satura radītājiem un tulkotājiem, bet arī mākslīgā intelekta lietojumprogrammām” (Lagzdīņš, Siliņš, Bergmanis et al. 2022: 6310–6316).

Konferences “Vārds un tā pētīšanas aspekti” rakstu krājumā iekļauta publikācija par neapstrādāta mašintulkotāja izmantošanu, tostarp tās mērķiem un ētikas apsvērumiem. Tāpat sniegti pamatotas un nepamatotas neapstrādāta mašintulkotāja izmantošanas piemēri. (Jansone 2022: 236–246)

2022. gadā publicēts arī Daces Šostakas un Jura Borzova raksts par datorizētu IKT terminoloģijas izstrādi. Rakstā sniegts ieskats IKT terminoloģijas attīstībā Latvijā un problemātikā, kā arī piedāvāti risinājumi, norādot, ka “viens no tulkošanas precizitātes pamataspekciem joprojām ir cilvēka darbs, kas ieguldīts terminradē”. Pētnieki skaidro datorizētās tulkošanas rīku piedāvātās automatizācijas iespējas (Šostaka, Borzovs 2022).

D. Šostaka un J. Borzovs IKT terminoloģijas izstrādi raksturo arī **2023. gada** publikācijās. Papildinot iepriekšējā gadā tapušo rakstu, lasītājiem tiek piedāvāta izvērstāka publikācija, kurā iekļauta gadījuma izpēte un atspoguļots LZA TK Informācijas tehnoloģijas, telekomunikācijas un elektronikas terminoloģijas apakškomisijas sēdes darbs, tostarp pielikumā norādīts sēdes stenogrammas fragmenta tulkojums angļu valodā. (Šostaka, Borzovs 2023: 161–180) Šis raksts publicēts žurnālā *Baltic Journal of Modern Computing* līdzās citam D. Šostakas un kolēģu rakstam par daļēji algoritmisku pieeju IKT terminu izstrādē latviešu valodā. Skaidrojot sistemātiskas terminu izstrādes procesu, autori pievērš uzmanību esošajiem terminu avotiem, vispārlietojamu vārdu pārbaudei, neoloģismu radīšanai un aizgūšanai no angļu valodas, katrai pieejai piedāvājot arī pārskatāmi plūsmkarti. Rakstā analizēti arī IKT terminu lietošanas paradumi publiskajā saziņā un norādīti vairāki secinājumi, tostarp atziņa, ka “Latvijas IKT terminoloģijas veidotāju galvenais uzdevums ir maksimāli izvēlēties latviskas cilmes vārdus jaunradītiem termiņiem”. (Šostaka, Borzovs, Cauna et al. 2023: 67–89)

2023. gadā tiek publicēti projekta *Eiropas valodu līdztiesība (European Language Equality (ELE))* rezultāti. Izdevumā īsinātā veidā iekļauts arī iepriekšējā gadā iesniegtais I. Skadiņas, I. Auziņas, Baibas Valkovskas un N. Grūziša ziņojums par latviešu valodu. Ziņojums ir

kā atskats uz to, kas paveikts desmit gadu laikā pēc tam, kad *META-NET* pētījumā tika konstatēts, ka latviešu valodas tehnoloģijas atbalsts ir mazs vai neesošs. Autori raksturo latviešu valodu no gramatikas un valodu iedalījuma skatpunkta un skaidro, kāda tehnoloģija un resursi ir izstrādāti. Tiek pieminēti korpusi, *Tēzaurus.lv*, Baltijas valstu cilvēka valodas tehnoloģijas konferences un citi pasākumi. Citu starpā rakstīts par mašintulkošanu, kur “situācija kopš 2012. gada ir ļoti mainījusies”, un uzsvērts *Tildes* nozīmīgums, piedāvājot “pielāgotus mašintulkošanas risinājumus sarežģītām fleksīvajām valodām, īpaši Eiropas mazajām valodām”. (Skadiņa, Auziņa, Valkovska, Grūzītis 2023: 171–174)

Līdzās šim ziņojumam *ELE* iekļauts cits ziņojums par mašintulkošanu Eiropā, uzmanību pievēršot trūkumiem, prognozēm un ieteikumiem (Skadiņa, Vasiļjevs, Pinnis, Bērziņš et al. 2023: 264). Tiek minēta arī pēcreidīgēšana tad, kad “nepieciešama zināma precizitāte un/vai pielāgošana kultūrai”, un ieskicēta problēma – lielle tehnoloģijas uzņēmumi, “kas nosaka valodu tehnoloģijas izstrādes un nodrošināšanas standartus un paraugpraksi”, atrodas ārpus Eiropas, un tādēļ to “mērķi ne vienmēr saskan ar Eiropas vajadzībām un mērķiem” (turpat, 268). Datu pieejamība un kvalitāte, nozaru dati, skaitļošanas spēju plaša, multimodālā mašintulkošana, atšķirīgie galalietotāji, automatizēta mašintulkošanas novērtēšana un licencēšana, autortiesību un likumdošanas jautājumi – tas viss tiek pētīts nepieciešamo uzlabojumu kontekstā (turpat, 270–273). Pētnieki norāda, ka nākotne saistāma ar dziļu dabiskās valodas sapratni (angl. *deep natural language understanding*), kur nākamās paaudzes mašintulkošanas risinājumu izstrādē būtiski būs esošie anotēšanas standarti, FAIR datu principi, tulkotāju, nozares profesionāļu, modeļu izstrādātāju un datu zinātnieku iesaiste, atvērtāka, standartizētāka un stabilāka datu pārvaldības tehnoloģija, kā arī droši lietojami daudzvalodu tulkošanas modeļi, kurus var izmantot arī tad, ja valodu resursi ir izklaidēti vai to ir maz (turpat, 282).

2023. gadā tiek turpināta Latviešu valodas leksiskā tīkla *Latvian WordNet* izstrāde un attiecīgi top vairākas publikācijas dažādu starptautisku konferenču rakstu krājumā. Mikus Grasmanis u. c. izvērstā rakstā stāsta par daudzfunkcionālā leksiskā resursa *Tēzaurus.lv* izveides pieredzi, uzsverot šī resursa noderīgumu, par ko liecina fakti – “plašākā latviešu valodas vārdnīca ar vairāk nekā 390 000 šķirkļi, kas

apkopoti no gandrīz 300 iepriekš izstrādātām vārdnīcām un citiem avotiem” (Grasmanis, Paikens, Pretkalniņa et al. 2023: 410). Rakstā tiek parādīta lietotāja saskarnes publiski pieejamais un redaktora izmantotais skats un raksturotas dažādas pēdējos gados izstrādātās iespējas, norādot, ka *Tēzaurs.lv* ir vērtīgs resurss plašam galalietotāju lokam, tostarp valodas apguvējiem, studentiem, tulkotājiem un sabiedrībai kopumā. (turpat, 410–428)

Pētījumus par vietni *Tēzaurs.lv* turpina Agute Klints ar kolēģēm. Viņas veikušas lingvistisku eksperimentu, cenšoties izpētīt marķētāju vienprātību *WordNet* semantisko saišu veidošanā, secinot, ka vienprātību sekmē marķētāju kopīgās diskusijas (Klints, Stāde, Pretkalniņa, Rituma 2023: 134, 135). Arī P. Paikens u. c. sagatavojuši rakstu par minēto leksisko tīklu un skaidrojuši semantisko attiecību noteikšanu sinonīmu kopās, kas ir “leksiskā tīkla pamatvienības”. Rakstā sniegts pārskats par izstrādāto leksisko tīklu un pausti iespējamie pētniecības virzieni nākotnē. (Paikens, Klints, Lokmane et al. 2023: 187–196)

Publikācija par vietni *Tēzaurs.lv* izdota arī **2024. gadā**, kad tā iekļauta žurnālā *Baltic Journal of Modern Computing*. Rakstā A. Klints, M. Grasmanis u. c. vietni pozicionē kā digitālu un daudzfunkcionālu leksisko resursu un līdzās morfoloģiskajai saistīšanai tiek pētīta semantiskā saistīšana sinonīmijas, hiponīmijas, antonīmijas un meronīmijas kontekstā (Klints, Grasmanis, Nešpore-Bērziņa et al. 2024: 513–519). Žurnālā iekļauts arī Marinas Platonovas un kolēģu raksts par RTU izstrādātajiem studiju kursiem, tostarp saistībā ar topošo tulkotāju izglītošanu (Platonova, Smirnova, Ivanova et al. 2024). Jāpiemin, ka šie kursi ir daļa no Valodu tehnoloģiju iniciatīvas, ko īsteno LU kā vadošais partneris kopā ar RTU, RSU, LU Matemātikas un informācijas institūtu, uzņēmumu *Tilde* un LU Literatūras, folkloras un mākslas institūtu. Iniciatīva paredz attīstīt pētniecību piecos virzienos. Tulkošanas procesa automatizācija ir viens no virzieniem, un pētniecību tajā plānots attīstīt saistībā ar rīkiem neirontulkošanas sistēmu izveidei, datorizētās tulkošanas rīkiem un vienotu tulkošanas atmiņas sistēmu.¹⁰

2024. gadā Oksana Ivanova aizstāvēja promocijas darbu par retoriku tulkošanas kompetences attīstībā. Viņa pētījusi tieši specializēto tekstu tulkošanu, tostarp rakstot par mašīntulkošanu un datorizēto tulkošanu. (Ivanova 2024)

¹⁰ Valodu tehnoloģiju iniciatīva (2024). Pieejams: <https://www.vti.lu.lv/>

2024. gadā publicēts arī raksts par labskanīga mašintulkotāja sniegto ieguvumu un risku, tostarp pārcēģēšanā, ļaujot secināt, ka “plūstoša un labskanīga tulkojuma kontekstā vēl jo būtiskāk ir zināt, kādas kļūdas mašintulkotājiem ir raksturīgas un kādas nepilnības avotekstā var izraisīt kļūdas” (Bādere 2024: 21).

Lai arī 2024. gadā publicēti vēl daži raksti par valodu tehnoloģiju, piemēram, jau minētajā *Baltic Journal of Modern Computing* un krājumā *Vārds un tā pētīšanas aspekti*, ar tulkošanu, t. i., mašintulkošanu, pārcēģēšanu un datorizēto tulkošanu, saistīto publikāciju skaits joprojām ir mazs.

Secinājumi

Apkopojot publikācijas par mašintulkošanu un citiem tulkošanas tehnoloģijas risinājumiem, secināms, ka izkristalizējas vairāki būtiski publikāciju avoti un autori.

Attiecībā uz publikāciju avotiem būtisks izdevums ir *Human Language Technologies – The Baltic Perspective*, kas tika izdots ik pēc diviem gadiem, bet kopš 2022. gada konferences raksti iekļauti žurnālā *Baltic Journal of Modern Computing*. Ar tulkošanu 2016., 2018. un 2020. gada krājumā kopumā saistīti 11 raksti. Par mašintulkošanu vairākkārt rakstījis M. Pinnis, M. Rikters, I. Skadiņa, par valodu tehnoloģiju vispārīgāk – arī R. Skadiņš un A. Vasiļjevs.

Žurnālā *Baltic Journal of Modern Computing* no 2016. gada līdz 2024. gadam iekļauti desmit rakstu, kas saistīti ar tulkošanu un/vai mašintulkošanu. Vairākkārt autori bijuši M. Pinnis (2018., 2022. un 2023. gadā), M. Rikters (2018. un 2019. gadā) un I. Skadiņa (2016. un 2022. gadā), kas pētījuši kā statistisko, tā neironu mašintulkošanu, un D. Šostaka un J. Borzovs, kas 2023. gadā divos kopīgos rakstos pētījuši IKT terminoloģiju, tostarp sastatāmā aspektā.

Desmit citu rakstu iekļauti arī Baltijas mēroga datubāzu un informācijas sistēmu konferences (*BD&IS*) krājumā. Vairāku IKT terminoloģijas pētījumiem veltītu rakstu autors ir J. Borzovs gan kā vienīgais autors, gan autoru kolektīvā 2016., 2018. un 2022. gadā. M. Rikters pētījis hibrīdus mašintulkošanas risinājumus divos rakstos ar atšķirīgu nosaukumu, bet identisku kopsavilkumu. I. Skadiņa šim krājumam sagatavojuši divus rakstus – 2018. un 2019. gadā – par

valodu tehnoloģiju Baltijas valstīs. Par neirontulkošanu 2018. un 2019. gadā kopīgi rakstījis J. Zuters un G. Strazds.

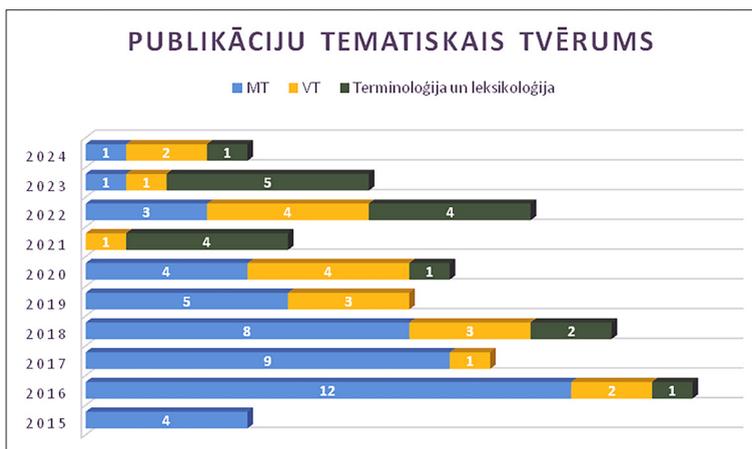
Vairāk nekā desmit rakstu iekļauti valodas resursu un vērtēšanas konferences (*LREC*) krājumā, kas līdzīgi iepriekš minētajam krājumam tiek izdots ik pēc diviem gadiem. Latviešu pētnieki vairākkārt rakstījuši par mašintulkošanu un valodu tehnoloģiju, bet līdzās tam 2022. gadā pētīta arī vienota piekļuve terminoloģijai. Jāatzīmē, ka šajā rakstu krājumā iekļautas vairākas Latvijas pētnieku publikācijas, kas nav saistītas ar risinājumiem latviešu valodai, bet kurās vispārīgāk pētīta daudzvalodība vai valodu tehnoloģijas tirgus Eiropā. Autoru lokā I. Skadiņa un A. Vasiļjevs, kā arī Jūlija Meļņika.

Citu konferenču rakstu krājumos iekļauta vien līdz četras Latviešu pētnieku publikācijas.

Kopumā apkopota informācija par 86 publikācijām, kas izdotas no 2015. līdz 2024. gadam. Galvenokārt tās veltītas mašintulkošanai (54,7 %), bet pētīta arī valodu tehnoloģija vispārīgāk (24,4 %) un terminoloģijas un leksikoloģijas tulkošanas un/vai valodu tehnoloģijas kontekstā (20,9 %). Vērts pieminēt, ka vairāk nekā 90 % rakstu ir izstrādāti angļu valodā un vien sešas no 86 publikācijām rakstītas latviešu valodā. Tas šķiet likumsakarīgi, jo liela daļa apskatīto krājumu ir saistīti ar starptautiskām konferencēm, tostarp datorzinātņu nozarē, kur angļu valoda joprojām dominē. Līdz ar to latviski par mašintulkošanu un/vai citu valodu tehnoloģiju retos gadījumos vairākkārt tomēr rakstīts krājumā “Vārds un tā pētišanas aspekti” (Skadiņa 2016, Jansone 2022, Klints, Stāde, Pretkalniņa, Rituma 2023, Bādere 2024), bet vienu reizi arī krājumā “Valoda: nozīme un forma” (Lokmane, Rituma 2021) un Valsts valodas komisijas rakstos (Vasiļjevs 2019).

Kopējais publikāciju tematiskais tvērums katrā gadā norādīts diagrammā, kur ar MT apzīmēta mašintulkošana, kas ietver arī pēcreidģēšanu, bet ar VT – valodu tehnoloģija. Jāņem vērā, ka mašintulkošana pati par sevi ietilpst valodu tehnoloģijas pētniecībā, tomēr aplūkotajos rakstos vien atsevišķos gadījumos ir grūti noteikt, vai raksts vairāk attiecas uz valodu tehnoloģiju vispārīgi vai tieši uz mašintulkošanu, vai arī uz mašintulkošanu vai jau konkrētāk uz pēcreidģēšanu. Šādos gadījumos publikācija norādīta pie dominējošā tematiskā tvēruma, vienlaikus neizslēdzot zināmu subjektivitāti. Terminoloģija un leksikoloģija diagrammā attiecas uz terminoloģijas

risinājumiem un leksiskajiem tīkliem saistībā ar valodu tehnoloģiju un/vai sasaisti ar tulkošanas tehnoloģiju.

Šajā apkopojumā, visticamāk, nav apzinātas visas publikācijas, kurās pēdējos desmit gados pētīta mašīntulkošana un cita valodu tehnoloģija sasaistē ar mašīntulkošanu, tomēr ievāktie dati ļauj apstiprināt sākotnējo hipotēzi, ka publikācijas galvenokārt attiecas uz izstrādes jeb tehnisko pusi, ko attiecīgi pārstāv datorzinātnieki. Tulkojumzinātnieki un valodnieki par mašīntulkošanu no lietotāja perspektīvas Latvijā pagaidām vairās rakstīt, lai gan par terminoloģiju un leksiskajiem tīkliem tulkošanas un tostarp mašīntulkošanas kontekstā pētījumi top.

Visas 86 publikācijas norādītas 4.4. apakšnodaļā.

4.4. Latvijas autoru publikācijas mašīntulkošanas jomā

Alves, D., Salimbajevs, A., & Pinnis, M. (2020). Data augmentation for pipeline-based speech translation. In A. Utka, J. Vaičėnonienė, J. Kovalevskaitė, & D. Kalinauskaitė (Eds.), *Human language technologies – The Baltic perspective* (pp. 73–79). IOS Press. <https://doi.org/10.3233/FAIA200605>

- Arnicāne, V., Arnicāns, G., & Borzovs, J.** (2016). Building of concept system to improve systematic collection of terminology. In *Proceedings of the 12th International Baltic Conference on Databases and Information Systems* (Vol. 291, pp. 313–326). <https://doi.org/10.3233/978-1-61499-714-6-313>
- Auziņa, I., Grūzītis, N., & Bārzdīņš, G.** (2021). Research and innovation in language technology at the Artificial Intelligence Laboratory. *The Latvian Academy of Sciences Yearbook: Zinātne*, 81–83. https://ailab.lv/static/media/uploads/YearBook_2021_AILab.pdf
- Bādere, A.** (2024). Labskanīgs mašīntulkotājs – ieguvums un risks. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*, 28, 12–23. <https://doi.org/10.37384/VTPA.2024.28.012>
- Bārzdīņš, G., Renals, S., & Goško, D.** (2016). Character-level neural translation for multilingual media monitoring in the SUMMA project. In *Proceedings of the 10th International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC)* (pp. 1789–1793).
- Bergmanis, T.** (2020). *Methods for morphology learning in low(er)-resource scenarios* [Doctoral thesis, University of Edinburgh].
- Bergmanis, T., & Pinnis, M.** (2021). Dynamic terminology integration for COVID-19 and other emerging domains. In *Proceedings of the Sixth Conference on Machine Translation* (pp. 821–827). <https://aclanthology.org/2021.wmt-1.81.pdf>
- Bergmanis, T., & Pinnis, M.** (2021). Facilitating terminology translation with target lemma annotations. In *Proceedings of the 16th Conference of the European Chapter of the Association for Computational Linguistics (EACL): Main Volume* (pp. 3105–3111). <https://aclanthology.org/2021.eacl-main.271.pdf>
- Bergmanis, T., Stafanovičs, A., & Pinnis, M.** (2020). Robust neural machine translation: Modeling orthographic and interpunctual variation. In A. Utka, J. Vaičenonienė, J. Kovalevskaitė, & D. Kalinauskaitė (Eds.), *Human language technologies – The Baltic perspective* (pp. 80–86). IOS Press. <https://doi.org/10.3233/FAIA200606>
- Bergmanis, T., & Pinnis, M.** (2022). From zero to production: Baltic-Ukrainian machine translation systems to aid refugees. *Baltic Journal of Modern Computing*, 10(3), 271–282. <https://doi.org/10.22364/bjmc.2022.10.3.01>

- Bērziņš, A., Pinnis, M., Skadiņa, I., Vasiļjevs, A., Aranberri, N., Van den Bogaert, J., O'Connor, S., Gracia-Martinez, M., Goenaga, I., Hajič, J., Hernanz, M., Lieske, C., Popel, M., Popović, M., Castilho, S., Gaspari, F., Rosa, R., Superbo, R., & Way, A. (2022). *ELE D2.13 Technology deep dive – Machine translation* (p. 64). European Language Equality. https://european-language-equality.eu/wp-content/uploads/2022/06/ELE___Deliverable_D2_13___Machine_Translation.pdf
- Bozovs, J.** (2018). A light insight into Latvian and Lithuanian ICT terminology: Whether kindred language imply kindred terminology? In A. Lupeikienė, O. Vasilecas, & G. Dzemyda (Eds.), *Databases and information systems* (pp. 8–11). Springer. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-97571-9_2
- Grasmanis, M., Paikens, P., Pretkalniņa, L., Rituma, L., Strankale, L., Znotiņš, A., & Grūzītis, N.** (2023). Tēzaur.lv – The experience of building a multifunctional lexical resource. In *Electronic lexicography in the 21st century (eLex 2023): Invisible Lexicography* (pp. 410–428). Lexical Computing CZ s.r.o. <https://elex.link/elex2023/wp-content/uploads/89.pdf>
- Ivanova, O.** (2024). *Rhetoric as a framework for translation competence development: Specialised translation process research* [Doctoral thesis, RTU Press] (p. 232).
- Jansone, A.** (2022). Neapstrādāta mašintulkojuma izmantošana. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*, 26, 236–246. <https://doi.org/10.37384/VTPA.2022.26.236>
- Klints, A., Grasmanis, M., Nešpore-Bērzkalne, G., Pretkalniņa, L., Stāde, M., Grūzītis, N., Lokmane, I., Paikens, P., Rituma, L., & Spektors, A.** (2024). Tēzauris as a digital multifunctional lexical resource. *Baltic Journal of Modern Computing*, 12(4), 513–525. <https://doi.org/10.22364/bjmc.2024.12.4.13>
- Klints, A., Stāde, M., Pretkalniņa, L., & Rituma, L.** (2023). Lingvistiskais eksperiments: mārķētāju vienprātība latviešu valodas WordNet semantisko saišu veidošanā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*, 27, 125–138. <https://doi.org/10.37384/VTPA.2023.27.125>
- Lagzdīņš, A., Siliņš, U., Bergmanis, T., Pinnis, M., Vasiļevskis, A., & Vasiļjevs, A.** (2022). Open terminology management and sharing toolkit for federation of terminology databases. In *Proceedings of*

- the 13th Language Resources and Evaluation Conference (LREC)* (pp. 6310–6316). <https://aclanthology.org/2022.lrec-1.678.pdf>
- Lokmane, I., & Rituma, L.** (2021). Verba nozīmju nošķiršana: Teorija un prakse. *Valoda: nozīme un forma*, 12. https://wordnet.ailab.lv/data/documents/2021/Lokmane_Rituma-verba.pdf
- Lokmane, I., Rituma, L., Stāde, M., & Klints, A.** (2021). The Latvian WordNet and word sense disambiguation: Challenges and findings. In *Proceedings of the 7th Biennial Conference on Electronic Lexicography (eLex)* (pp. 232–246).
- Meertens, L., Choukri, K., Aguzzi, S., & Vasiļjevs, A.** (2019). *Final study report on CEF automated translation value proposition in the context of the European LT market/ecosystem* (p. 352). Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2759/142151>
- Miks, T., Pinnis, M., Rikters, M., & Krišlauks, R.** (2018). Effective online learning implementation for statistical machine translation. In A. Lupeikienė, O. Vasilecas, & G. Dzemyda (Eds.), *Databases and information systems* (pp. 302–313). Springer. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-97571-9_24
- Paikens, P., Grasmanis, M., Klints, A., Lokmane, I., Pretkalniņa, L., Rituma, L., Stāde, M., & Strankale, L.** (2022). Towards Latvian WordNet. In *Proceedings of the 13th Language Resources and Evaluation Conference (LREC)* (pp. 2808–2815). <https://aclanthology.org/2022.lrec-1.300.pdf>
- Paikens, P., Klints, A., Lokmane, I., Pretkalniņa, L., Rituma, L., Stāde, M., & Strankale, L.** (2023). Latvian WordNet. In *Proceedings of the 12th Global Wordnet Conference (GWC 2023)* (pp. 187–196). <https://aclanthology.org/2023.gwc-1.23.pdf>
- Peter, J.-T., Ney, H., Bojar, O., Pham, N.-Q., Niehues, J., Waibel, A., Burlot, F., Yvon, F., Pinnis, M., Šics, V., Bastings, J., Rios, M., Aziz, W., Williams, P., Blain, F., & Specia, L.** (2017). The Q21 combined machine translation system for English to Latvian. In *Proceedings of the Second Conference on Machine Translation (WMT 2017)* (pp. 348–357). <https://aclanthology.org/W17-4734.pdf>
- Pinnis, M.** (2015a). *Terminology integration in statistical machine translation* [Doctoral thesis, University of Latvia] (p. 141).
- Pinnis, M.** (2015b). Dynamic terminology integration methods in statistical machine translation. In *Proceedings of the 18th Conference*

- of the European Association for Machine Translation (EAMT 2015) (pp. 89–96). <https://aclanthology.org/W15-4912.pdf>
- Pinnis, M.** (2016). Towards hybrid neural machine translation for English-Latvian. In I. Skadiņa & R. Rozis (Eds.), *Human language technologies — The Baltic perspective* (pp. 84–91). IOS Press. <https://doi.org/10.3233/978-1-61499-701-6-84>
- Pinnis, M., Bergmanis, T., Metuzāle, K., Šics, V., Vasiļevskis, A., & Vasiļjevs, A.** (2020). A tale of eight countries or the EU Council Presidency Translator in retrospect. In *Proceedings of the 14th Conference of the Association for Machine Translation in the Americas (AMTA 2020)*, Vol. 2 (pp. 525–537). <https://aclanthology.org/2020.amta-user.25.pdf>
- Pinnis, M., Kalniņš, R., Skadiņš, R., & Skadiņa, I.** (2016). What can we really learn from post-editing? In *Proceedings of the 12th Conference of the Association for Machine Translation in the Americas (AMTA 2016)*, Vol. 2: *MT Users* (pp. 86–91). https://www.researchgate.net/publication/311677601_What_Can_We_Really_Learn_from_Post-editing
- Pinnis, M., Kalniņš, R., & Skadiņa, I.** (2018). Developing a neural machine translation service for the 2017–2018 European Union Presidency. In *Proceedings of the 13th Conference of the Association for Machine Translation in the Americas (AMTA 2018)*, Vol. 2: *MT Users* (pp. 72–83). <https://aclanthology.org/W18-1910.pdf>
- Pinnis, M., Krišlauks, R., Deksne, D., & Miks, T.** (2017a). Evaluation of neural machine translation for highly inflected and small languages. In *Proceedings of the 18th International Conference on Intelligent Text Processing and Computational Linguistics (CICLing 2017)* (pp. 445–456).
- Pinnis, M., Krišlauks, R., Deksne, D., & Miks, T.** (2017b). Neural machine translation for morphologically rich languages with improved sub-word units and synthetic data. In K. Ekšteins & V. Matoušek (Eds.), *Text, speech and dialogue (TSD 2017)*, LNAI 10415 (pp. 237–245). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-64206-2>
- Pinnis, M., Krišlauks, R., Miks, T., Deksne, D., & Šics, V.** (2017). Tilde's machine translation systems for WMT 2017. In *Proceedings of the Second Conference on Machine Translation (WMT 2017)*,

- Vol. 2: *Shared Task Papers* (pp. 374–381). <https://www.statmt.org/wmt17/pdf/WMT37.pdf>
- Pinnis, M., Skadiņš, R., Šics, V., & Miks, T.** (2018). Integration of neural machine translation systems for formatting-rich document translation. In M. Silberztein et al. (Eds.), *Applications of natural language to information systems* (pp. 494–497). Springer. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-91947-8_51
- Pinnis, M., Vasiljevs, A., Kalniņš, R., Rozis, R., Skadiņš, R., & Šics, V.** (2018). Tilde MT platform for developing client-specific MT solutions. In *Proceedings of the 11th International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC)* (pp. 1344–1348). <https://aclanthology.org/L18-1214.pdf>
- Platonova, M., Smirnova, T., Ivanova, O., Petroviča-Kļaviņa, S., & Senko, Z.** (2024). Exploring win-win Human(I)ties interdisciplinary education paradigm. *Baltic Journal of Modern Computing*, 12(4), 501–512. <https://doi.org/10.22364/bjmc.2024.12.4.12>
- Pretkalniņa, L., & Paikens, P.** (2018). Extending Tēzaur.lv online dictionary into a morphological lexicon. In K. Müürisep & K. Muischnek (Eds.), *Human language technologies — The Baltic perspective* (pp. 120–125). IOS Press. <https://doi.org/10.3233/978-1-61499-912-6-120>
- Rehm, G., Berger, M., Elsholz, E., Hegele, S., Kintzel, F., Marheinecke, K., Piperidis, S., Deligiannis, M., Galanis, D., Gkirtzou, K., Labropoulou, P., Bontcheva, K., Jones, D., Roberts, I., Hajič, J., Hamrlová, J., Kačena, L., Choukri, K., Arranz, V., ... Klejch, O.** (2020). European Language Grid: An overview. In *Proceedings of the 12th Language Resources and Evaluation Conference (LREC)* (pp. 3366–3380). <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2020/pdf/2020.lrec-1.413.pdf>
- Rehm, G., Marheinecke, K., Hegele, S., Piperidis, S., Bontcheva, K., Hajič, J., Choukri, K., Vasiljevs, A., Backfried, G., Prinz, C., Gomez-Perez, J. M., Meertens, L., Lukowicz, P., van Genabith, J., Lösch, A., Slusallek, P., Irgens, M., Gatellier, P., Köhler, J., ... Yvon, F.** (2020). The European language technology landscape in 2020: Language-centric and human-centric AI for cross-cultural communication in multilingual Europe. In *Proceedings of the 12th Language Resources and Evaluation Conference (LREC)* (pp. 3322–3332). <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2020/pdf/2020.lrec-1.407.pdf>

- Rikters, M.** (2015). Multi-system machine translation using online APIs for English–Latvian. In *Proceedings of the ACL 2015 Fourth Workshop on Hybrid Approaches to Translation* (pp. 6–10). <https://aclanthology.org/W15-4102.pdf>
- Rikters, M.** (2016a). Searching for the best translation combination across all possible variants. In I. Skadiņa & R. Rozis (Eds.), *Human language technologies — The Baltic perspective* (pp. 92–96). IOS Press. <https://doi.org/10.3233/978-1-61499-701-6-92>
- Rikters, M.** (2016b). Interactive multi-system machine translation with neural language models. In *Proceedings of the 12th International Baltic Conference on Databases and Information Systems* (Vol. 291, pp. 269–280). <https://doi.org/10.3233/978-1-61499-714-6-269>
- Rikters, M.** (2016c). Neural network language models for candidate scoring in hybrid multi-system machine translation. In *Proceedings of the Sixth Workshop on Hybrid Approaches to Translation* (pp. 8–15). <https://aclanthology.org/W16-4502.pdf>
- Rikters, M.** (2016d). K-Translate – Interactive multi-system machine translation. In *International Baltic Conference on Databases and Information Systems* (pp. 304–318). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-40180-5_21
- Rikters, M.** (2018). Impact of corpora quality on neural machine translation. In K. Müürisep & K. Muischnek (Eds.), *Human language technologies — The Baltic perspective* (pp. 126–133). IOS Press. <https://doi.org/10.3233/978-1-61499-912-6-126>
- Rikters, M.** (2019a). *Hybrid machine translation by combining output from multiple machine translation systems* [Doctoral thesis, University of Latvia] (p. 145).
- Rikters, M.** (2019b). Hybrid machine translation by combining output from multiple machine translation systems. *Baltic Journal of Modern Computing*, 7(3), 301–341. <https://doi.org/10.22364/bjmc.2019.7.3.01>
- Rikters, M., & Bojar, O.** (2017). Paying attention to multi-word expressions in neural machine translation. In *Proceedings of MT Summit XVI, Vol. 1: Research Track* (pp. 86–95). <https://aclanthology.org/2017.mtsummit-papers.7.pdf>
- Rikters, M., & Fishel, M.** (2017). Confidence through attention. In *Proceedings of the 16th Machine Translation Summit* (pp. 299–311). <https://aclanthology.org/2017.mtsummit-papers.23.pdf>

- Rikters, M., Fishel, M., & Bojar, O.** (2017). Visualizing neural machine translation attention and confidence. *The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics*, 109(1), 39–50. <https://ufal.mff.cuni.cz/pbml/109/art-rikters-fishel-bojar.pdf>
- Rikters, M., & Pinnis, M.** (2018). Debugging translation of Transformer-based neural machine translation systems. *Baltic Journal of Modern Computing*, 6(4), 403–417. <http://dx.doi.org/10.22364/bjmc.2018.6.4.06>
- Rikters, M., & Skadiņa, I.** (2016). Syntax-based multi-system machine translation. In *Proceedings of the 10th International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC)* (pp. 585–591). http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2016/pdf/156_Paper.pdf
- Rikters, M., & Skadiņa, I.** (2018). Combining machine-translated sentence chunks from multiple MT systems. In A. Gelbukh (Ed.), *Computational linguistics and intelligent text processing (CICLing 2016)* (pp. 27–37). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-75487-1_3
- Rozis, R., & Skadiņš, R.** (2017). Tilde MODEL – Multilingual open data for EU languages. In *Proceedings of the 21st Nordic Conference on Computational Linguistics* (pp. 263–265). <https://aclanthology.org/W17-0235.pdf>
- Rozis, R., Skadiņš, R., & Vasiljevs, A.** (2016). Collecting language resources for the Latvian e-Government machine translation platform. In *Proceedings of the 10th International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC)* (pp. 1270–1276). http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2016/pdf/1224_Paper.pdf
- Skadiņa, I.** (2016a). Multi-word expressions in English-Latvian SMT: Problems and solutions. In I. Skadiņa & R. Rozis (Eds.), *Human language technologies — The Baltic perspective* (pp. 97–104). IOS Press. <https://doi.org/10.3233/978-1-61499-701-6-97>
- Skadiņa, I.** (2016b). Vairākvārdu savienojumu problemātika mašintulkošanā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*, 20(II), 149–157. <http://dx.doi.org/10.22364/bjmc.2016.4.4.14>
- Skadiņa, I.** (2016c). Multi-word expressions in English-Latvian machine translation. *Baltic Journal of Modern Computing*, 4(4), 811–825. <http://dx.doi.org/10.22364/bjmc.2016.4.4.14>

- Skadiņa, I.** (2018). Languages of Baltic countries in digital age. In A. Lupeikienė, O. Vasilecas, & G. Dzemyda (Eds.), *Databases and information systems* (pp. 32–40). Springer.
- Skadiņa, I.** (2019). Some highlights of human language technology in Baltic countries. In A. Lupeikienė, O. Vasilecas, & G. Dzemyda (Eds.), *Databases and information systems X* (pp. 18–30). IOS Press. <https://doi.org/10.3233/978-1-61499-941-6-18>
- Skadiņa, I., Auziņa, I., Deksnē, D., Skadiņš, R., Vasiļjevs, A., Gaiļūna, M., & Portnaja, I.** (2016). Filling the gaps in Latvian BLARK: Case of the Latvian IT Competence Centre. In I. Skadiņa & R. Rozis (Eds.), *Human language technologies — The Baltic perspective* (pp. 3–11). IOS Press. <https://doi.org/10.3233/978-1-61499-701-6-3>
- Skadiņa, I., Auzina, I., Valkovska, B., & Grūzītis, N.** (2022). *ELE D1.22 Report on the Latvian language* (p. 24). European Language Equality. https://european-language-equality.eu/wp-content/uploads/2022/03/ELE__Deliverable_D1_22__Language_Report_Latvian_.pdf
- Skadiņa, I., Auzina, I., Valkovska, B., & Grūzītis, N.** (2023). Language report: Latvian. In G. Rehm & A. Way (Eds.), *European Language Equality, Cognitive Technologies* (pp. 171–174). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-28819-7_24
- Skadiņa, I., & Pinnis, M.** (2017). NMT or SMT: Case study of a narrow-domain English–Latvian post-editing project. In *Proceedings of the 8th International Joint Conference on Natural Language Processing (IJCNLP), Long Papers* (Vol. 1, pp. 373–383). <https://aclanthology.org/I17-1038/>
- Skadiņa, I., Saulīte, B., Auziņa, I., Grūzītis, N., Vasiļjevs, A., Skadiņš, R., & Pinnis, M.** (2022). Latvian language in the digital age: The main achievements in the last decade. *Baltic Journal of Modern Computing*, 10(3), 490–503. <https://doi.org/10.22364/bjmc.2022.10.3.21>
- Skadiņš, R., Pinnis, M., Vasiļevskis, A., Vasiļjevs, A., Šics, V., Rozis, R., & Lagzdīns, A.** (2020). Language technology platform for public administration. In A. Utka, J. Vaičėnonienė, J. Kovalevskaitė, & D. Kalinauskaitė (Eds.), *Human language technologies – The Baltic perspective* (pp. 182–190). IOS Press. <https://doi.org/10.3233/FAIA200621>

- Specia, L., Harris, K., Blain, F., Burchardt, A., Macketanz, V., Skadiņa, I., Negri, M., & Turchi, M. (2017). Translation quality and productivity: A study on rich morphology languages. In *Proceedings of MT Summit XVI, Vol. 1: Research Track* (pp. 55–71). <https://aclanthology.org/2017.mtsummit-papers.pdf>
- Stafanovičs, A., Bergmanis, T., & Pinnis, M. (2020). Mitigating gender bias in machine translation with target gender annotations. In *Proceedings of the Fifth Conference on Machine Translation (WMT 2020)* (pp. 629–638). <https://aclanthology.org/2020.wmt-1.73.pdf>
- Strankale, L., & Stāde, M. (2022). Automatic word sense mapping from Princeton WordNet to Latvian WordNet. In *Proceedings of the 14th International Conference on Agents and Artificial Intelligence (ICAART 2022), Vol. 1* (pp. 478–485). https://wordnet.ailab.lv/data/documents/2022/Strankale_Stade-AutomaticWordSenseMapping-2022.pdf
- Škrabal, M., & Benko, V. (2018). Czech & Slovak corpus resources go (not only) Latvian. In K. Müürisep & K. Muischnek (Eds.), *Human language technologies — The Baltic perspective* (pp. 158–165). IOS Press. <https://doi.org/10.3233/978-1-61499-912-6-158>
- Šostaka, D., & Borzovs, J. (2022). Towards computer-assisted Latvian ICT terminology development. In *Proceedings of the 15th International Baltic Conference on Digital Business and Intelligent Systems (DB&IS) Forum* (pp. 82–90). <https://doi.org/10.22364/bjmc.2023.11.1.10>
- Šostaka, D., & Borzovs, J. (2023). Towards computer-assisted Latvian ICT terminology development: From theoretical guidelines to case studies. *Baltic Journal of Modern Computing*, 11(1), 161–180. <https://doi.org/10.22364/bjmc.2023.11.1.10>
- Šostaka, D., Borzovs, J., Cauna, E., Keiša, I., Pinnis, M., & Vasiļjevs, A. (2023). The semi-algorithmic approach to formation of Latvian information and communication technology terms. *Baltic Journal of Modern Computing*, 11(1), 67–89. <https://doi.org/10.22364/bjmc.2023.11.1.05>
- Tadić, M., Farkaš, D., Filko, M., Vasiļevskis, A., Vasiļjevs, A., Ziediņš, J., Motika, Ž., Fishel, M., Loftsson, H., Guðnason, J., Borg, C., Cortis, K., Attard, J., & Spiteri, D. (2022). National

- language technology platform for public administration. In *Proceedings of the 13th Language Resources and Evaluation Conference (LREC)* (pp. 46–51). <https://aclanthology.org/2022.tdl-1.5.pdf>
- Vasiļjevs, A.** (2019). Latviešu valoda, mākslīgais intelekts un izaicinājumi Eiropas daudzvalodībai. *Valsts valodas komisijas raksti, 10: Valoda un valsts*, 277–288. <https://president.lv/lv/media/5055/download?attachment>
- Vasiļjevs, A., Hajič, J., Hummel, J., van Genabith, J., & Kalniņš, R.** (2016). European platform for the multilingual digital single market: Conceptual proposal. In I. Skadiņa & R. Rozis (Eds.), *Human language technologies — The Baltic perspective* (pp. 20–27). IOS Press. <https://doi.org/10.3233/978-1-61499-701-6-20>
- Vasiļjevs, A., Kalniņš, R., Rozis, R., & Bērziņš, A.** (2018). Collecting language resources from public administrations in the Nordic and Baltic countries. In *Proceedings of the 11th International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC)* (pp. 2461–2467). <https://aclanthology.org/L18-1391.pdf>
- Vasiļjevs, A., Skadiņa, I., Sāmīte, I., Kauliņš, K., Ajausks, Ē., Meļņika, J., & Bērziņš, A.** (2019). Competitiveness analysis of the European machine translation market. In *Proceedings of MT Summit XVII, Vol. 2: Translator, Project and User Tracks* (pp. 1–7). <https://aclanthology.org/W19-6701.pdf>
- Vasiļjevs, A., Skadiņa, I., Sāmīte, I., Kauliņš, K., Ajausks, Ē., Meļņika, J., & Bērziņš, A.** (2020). The competitiveness analysis of the European language technology market. In *Proceedings of the 12th Language Resources and Evaluation Conference (LREC)* (pp. 3381–3389). <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2020/pdf/2020.lrec-1.414.pdf>
- Viksna, R., Skadiņa, I., Skadiņš, R., Vasiļjevs, A., & Rozis, R.** (2022). Assessing the multilinguality of publicly accessible websites. In *Proceedings of the 13th Language Resources and Evaluation Conference (LREC)* (pp. 2108–2116). <https://aclanthology.org/2022.lrec-1.227.pdf>
- Zariņa, I., Nikiforovs, P., & Skadiņš, R.** (2015). Word alignment-based parallel corpora evaluation and cleaning using machine learning

techniques. In *Proceedings of the 18th Conference of the European Association for Machine Translation (EAMT 2015)* (pp. 185–192). <https://aclanthology.org/2015.eamt-1.25.pdf>

Zuters, J., & Strazds, G. (2019). Subword segmentation for machine translation based on grouping words by potential roots. *Baltic Journal of Modern Computing*, 7(3), 500–509. <https://doi.org/10.22364/bjmc.2019.7.4.04>

Zuters, J., Strazds, G., & Immers, K. (2018). Semi-automatic quasi-morphological word segmentation for neural machine translation. In A. Lupeikienė, O. Vasilecas, & G. Dzemyda (Eds.), *Databases and information systems* (pp. 289–301). Springer. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-97571-9_23

Zuters, J., Strazds, G., & Ļeonova, V. (2019). Morphology-inspired word segmentation for neural machine translation. In A. Lupeikienė, O. Vasilecas, & G. Dzemyda (Eds.), *Databases and information systems X* (pp. 225–239). IOS Press. <https://doi.org/10.3233/978-1-61499-941-6-225>

V NODAĻA

5. Latvijas tulkojumzinātnieku publikāciju bibliogrāfiskā korpusa (LTPBK) papildinājumi (2015–2024)

5.1. Metadatu kopas. Bibliogrāfiskais pārskats kā pētniecības metodoloģija

Metadati pētniecības procesā ir ārkārtīgi svarīgi, sākot no izpētes darba struktūras līdz pat korpusa tipa izvēlei un korpusa kompilācijai (= sastādīšanai, izveidei), rezultātu interpretējamībai un kumulatīviem pētījumiem. (Paquot, König, Stemle, Frey 2024: 280–300) Šajā projektā veikts mēģinājums izstrādāt standartizētu metadatu shēmu korpusam. Šī shēma ietver obligātu un fakultatīvu mainīgo lielumu paketi. Metadatus plašā nozīmē var definēt kā “datus par datiem” (Granger, Lefer 2020).

Metadatu kopas parasti netiek organizētas noteiktos šablonos (*templates*) vai formātos, metadatu tekstiem nav arī kopīgas leksikas. Šo atšķirību cēloņi ir vairāki faktori, piemēram, specifiski konkrētu

bibliogrāfisku korpusu veidošanas pamatjautājumi, pieejamo bibliogrāfisko resursu dažādība utt. Apgrūtinošs papildfaktors var būt arī datu sakārtošanas atšķirīgie principi (Lehmberg, Wörner 2008).

Dažādu korpusu izpēte liecina, ka metadatu kopās parādās nozīmīgi informācijas “baltie plankumi”. Tas norāda uz nepieciešamību standartizēt metadatus. Šādā gadījumā būtu jāfokusējas uz metadatu kodolu, kas ir kopīgs jebkuram korpusam. Būtu jāņem vērā arī citi principi: izmantojot globālās korpusu pētniecības vietnes, jāiegūst informācija par citās metadatu kopās pastāvošajiem metadatu tiptiem, jāizmanto *Talkbank*¹¹ vietnes resursi, lai izveidotu kopainu par obligātajiem un fakultatīvajiem failu nosaukumiem (Lüdeling, Kytö 2008).

Bibliogrāfijas pārskats parasti tiek veidots zinātniska raksta vai lielāka apjoma publikācijas nodaļas vai apakšnodaļas formā, šāda veida materiāls faktiski ir metodoloģija observacionāla rakstura pētījumam, kas ir retrospektīvs un sistematizēts, paredz klasifikāciju un grupēšanu, analīzi un interpretēšanu, kā arī diskusiju par teorētiskajām pozīcijām, fiksējot pētījuma rezultātus un izdarot apkopojošus secinājumus. Šāda pētījuma mērķis ir iepazīstināt studentus un arī kolēģus tulkojumzinātniekus ar metodoloģiskām alternatīvām, kuras var bagātināt nupat minēto pētnieku kategoriju pieejas (Ocaña-Fernández, Fuster-Guillén 2021).

Bibliogrāfiskā naratīva un imanences princips. Imanence ir kāda objekta, parādības, procesa utt. raksturīga īpašība, kas ir nedalāmi saistīta ar šī objekta, parādības, procesa utt. būtību (sk. arī Baldunčiks, Pokrotniece 1999: 298). Naratīvs ir organizatorisks princips, kas veido “semantisko universu” (Ocaña-Fernández, Fuster-Guillén 2021: 2). Naratīva princips ir saistīts ar adekvātuma un empīrisma principiem, kas pēc savas dabas ir ne vien epistemoloģiski, bet arī metodoloģiski.

5.2. Tulkojumzinātnes publikāciju tipi

Kā izprast jēdzienu “tulkojumzinātnes publikācija”? Kuras no LTPBK pēdējo 10 gadu papildinājuma publikācijām tieši un arī mazākā vai lielākā mērā netieši var saukt par tulkojumzinātnes publikācijām?

Viens no risināmajiem jautājumiem saistīts ar analīzē iekļaujamo publikāciju autoru izvēli. Loģiski šķiet izvēlēties visas Latvijas

¹¹ <https://talkbank.org/>

tulkojumzinātnieku publikācijas, kas klajā nākušas Latvijā, kā arī tās, kas publicētas ārvalstu izdevumos.

Nopietna problēma ir arī tulkojumzinātnes publikāciju klasifikācija, jo regulāri jāsastopas ar nepieciešamību izmantot zinātniskās klasifikācijas “postmodernistiski” mūsdienīgo traktējumu, kuram raksturīga jēdzienisko robežu nenoteiktība un pašu jēdzienu ambigvitāte, polifona funkcionalitāte (sk. arī Hassan 2001). Rezultātā visai bieži konkrēta publikācija atbilst iekļaušanai kā tulkošanas teorijas, tā arī lietišķās tulkojumzinātnes jomās, šādi gadījumi īpaši bieži sastopami terminoloģijas jautājumiem veltītos rakstos, kurus var uzskatīt par piederīgiem gan tulkošanas teorijai, gan arī tulkošanas palīgīdzekļu jomai, kas piederīga lietišķajai tulkojumzinātnei; šādi raksti, protams, galvenokārt ir terminoloģijas teorijas un prakses pētījumu sastāvdaļa.

Līdzīga situācija ir ar leksikogrāfiska rakstura publikācijām, kuras risina leksikogrāfijas teorijas un prakses, kā arī lietišķās tulkojumzinātnes problēmas.

Savukārt publikāciju recenzijas šajā jomā var uzskatīt gan par analitiskiem darbiem leksikogrāfijā un lietišķajā tulkojumzinātnē, gan par tulkošanas kritikas sastāvdaļu, jo šādās recenzijās netiek vērtēti paši tulkojumi, bet gan tulkojumus potenciāli izmantojamie tulkošanas palīgīdzekļi.

Publikācijas, kurās skartas sastatāmās valodniecības problēmas, netieši var tikt iekļautas tulkojumzinātnes teorētiskajās un lietišķajās apakšsadaļās. Ir arī tīri lingvistiski raksti, kas netieši attiecas uz kādu tulkošanas teorijas vai lietišķo pētījumu sfēru.

Jāsecina, ka visu šo ietekmju rezultātā konkrētas publikācijas iekļaušana vai neiekļaušana noteiktā tulkojumzinātnes teorijas vai lietišķu pētījumu grupā lielā mērā atkarīga no klasificētāja subjektīvā viedokļa un arī no šī pētnieka informētības līmeņa konkrēta raksta, grāmatas vai monogrāfijas gadījumā. Gandrīz 500 publikāciju konkrēta klasifikācija, kas sniegta attiecīgajās monogrāfijas nodaļās, šinī gadījumā arī nav nekāds izņēmums, tāpēc noteikti stimulēs kompetentus lasītājus izteikt savus spriedumus par konkrētas publikācijas atrašanās vietu kopējā klasifikācijas shēmā – par to monogrāfijas autors būs tikai pateicīgs. Tā kā šī grāmata sniedz tikai pašu vispārīgāko pārskatu par tulkojumzinātnes un arī saistīto zinātņu virzienu un apakšvirzienu publikācijām, nākotnē būtu vēlami pētījumi, kas katru klasifikācijas grupu raksturotu detalizētāk un precīzāk, pievienojot jaunākos

tulkojumzinātnieku un valodnieku darbus (detalizētāk sk. Silis 2019: 29–31).

Savās publikācijās “Tulkošanas vēstures rokasgrāmatā” (*Handbook of Translation History*) un “Tulkojumzinātnes kā disciplīnas vēsture” (*The History of Translation Studies as a Discipline*) Līvens D’hulsts runā par tulkojumzinātnes publikāciju tipiem (D’hulsts 2001; D’hulsts 2010). Šīs monogrāfijas autors D’hulsta piedāvāto uzskaitījumu piemērojis Latvijas tulkojumzinātnes apraksta vajadzībām un konstatējis, ka Latvijas translatoģijā pēdējos 10 gados ir pārstāvēti šādi publikāciju tipi:

- *Ievadi/priekšvārdi* ir fiksēti gan klajā laistajos konferenču krājumos, gan monogrāfijās.
- *Rokasgrāmatas* – Ievas Zaubergas 2004. gadā angļu valodā izdotās publikācijas 2016. gadā klajā laistais latviešu tulkojums.
- Eiropas tulkojumzinātnē rokasgrāmatas varētu dalīt tādās, kas laistas klajā vai nu translatoģijas t. s. “pirmszinātniskajā” fāzē, vai arī t. s. “zinātniskajā” fāzē. Benjamina apgāda izdotās četru sējumu “Tulkojumzinātnes rokasgrāmatas” (Gambier, Van Doorslaer 2010–2013) mērķis ir iepazīstināt studentus, kā arī translatoģus un citu nozaru speciālistus ar maksimāli plašu tēmu loku. Šīs tēmas ir alfabētiski sakārtotas un pieejamas arī elektroniskā formātā ar informācijas regulāras atjaunošanas iespēju. Daudzas šī izdevuma sadaļas pieejamas vairākās valodās. Šad un tad šeit parādās arī vēsturiski nozīmīgi viedokļi, viena no nodaļām ir īpaši veltīta tulkošanas vēsturei.
- *Zinātniskie raksti* (parasti tiek publicēti kādā starptautiska mēroga konferences krājumā, zinātniskā žurnālā vai kāda projekta pētījumu ietvaros).
- *Monogrāfijas*.

5.3. Bibliogrāfijas analītisks pārskats un tulkojumzinātnes publikāciju korpusa veidošana

Bibliogrāfijas analītisks pārskats ir nesaraujami saistīts ar kādas specializētas nozares –mūsu gadījumā: tulkojumzinātnes – publikāciju korpusa veidošanu. Šāda Latvijas tulkojumzinātnes publikāciju historiogrāfiska, deskriptīvi hronoloģiska korpusa (Latvijas Tulkojumzinātnisko publikāciju bibliogrāfiskā korpusa – saīsināti LTPBK) izveidei

šīs monogrāfijas autors veltīja 3. nodaļu savā 2019. gadā publicētajā monogrāfijā “Trīs gadu desmiti Latvijas tulkojumzinātnē. 1984–2014” (Sīlis 2019: 105–130 un 520–523). LTPBK publikāciju korpusss redzams 2019. gada monogrāfijas 6. nodaļā un aptver vairāk nekā 1770 Latvijas translatoģu, kā arī Latvijas valodnieku salīdzināmās un sastatāmās lingvistikas publikāciju kopumu 30 gadu periodā (Sīlis 2019: 261–495).

Pēc autora rīcībā esošajiem datiem, detalizētāka lingvistisko publikāciju fiksācija periodā no 1945. līdz 1975. gadam atrodama LZA Valodas un literatūras institūta izdevumā “Latviešu padomju valodniecība 30 gados. Bibliogrāfiskais rādītājs 1945–1975” (Barbare 1976), kurā fiksēta informācija par 2625 publicētajiem darbiem.

Lai iegūtu Latvijas tulkojumzinātnieku publikāciju korpusa papildinājumu par 2016.–2024. gada periodu, šīs monogrāfijas autors vairākkārt vērsās pie kolēģiem ar lūgumu atsūtīt savu publikāciju sarakstu, šajā materiālā iekļaujot tulkojumzinātnisko, sastatāmās valodniecības, terminoloģisko un tulkošanas procesā izmantojamo leksikogrāfisko (piem., terminoloģisko vārdnīcu) publikāciju bibliogrāfisko informāciju (publikācijas nosaukumu un pārējos tradicionālos bibliogrāfiskos datus). Kolēģu atsūtītā informācija par 2016.–2023/24. gadu publikācijām arī ir iekļauta šajā monogrāfijā. Kolēģiem arī tika darīts zināms, ka kopš 2016. gada LU Latviešu valodas institūtā vairs netiek praktizēta ikgadējā Valodniecības bibliogrāfijas publikāciju apkopšana (I. Migla, vēlāk M. Silkāne), tāpēc informācijas nosūtīšana ir katra pētnieka paša ziņā.

Tomēr rezultātā autora lūgums guva tikai daļēju atsaucību, tāpēc tika nolemts šajā nodaļā iekļaut tikai tās publikācijas, kuru nosaukumus laipni atsūtīja daļa valodnieku. LTPBK papildināšana nebija šīs publikācijas pamatmērķis. Paldies kolēģiem par atsaucību!

Kvantitatīvā tematiskā statistika par LTPBK 2015–2024 publikācijām

Tradicionālās pētījumu tēmas (atrasto publikāciju skaits)	
Terminoloģija	37
Vārdnīcas kā tulkotāja un tulka palīgīdzekļi	27
Tulkošanas starpkultūru aspekti	20
Tulkojumu kvalitāte	3
Tulkojumu semantiskās problēmas	9
Tulkojumi no konkrētām valodām	3
Dailiteratūras tulkošana	4

Morfoloģiskas un leksiskas problēmas tulkošanā	25
Speciālā lietojuma valodas atveide tulkojumos	5
Krājumu izveide un rediģēšana	18
Tekstu tipu tulkošanas specifika	25
Metaforu/metaforisku terminu tulkošana	22
Tulkošana un sociolingvistika	1
Valodas savdabīgie aspekti kā tulkošanas problēma	3
Mutvārdu tulkošana	5
Sastatāmās valodniecības un tulkojumzinātnes saskares problēmas	12
Stilistikas problēmas tulkošanā	4
Tulku/tulkotāju profesionālās sagatavošanas metodika	2
“Tulkotāja viltusdraugu” problēmas	1
Tulkoto tekstu recenzēšana	5
Tradicionālu tēmu novatoriski risinājumi (atrasto publikāciju skaits)	
Semantika	2
Terminoloģija	3
Vārdnīcas kā tulkošanas palīgīdzekļi	1
Tulkošana kā starpkultūru komunikācija	1
Teksta tips historiogrāfiskā skatījumā	2
Ambigvitāte teorētiskās tulkojumzinātnes kategoriju sistēmā	1
Tulkojumvaloda kā “vieglā valoda”	1
Valodniecības un tulkojumzinātnes recenziju krājums	1
Toponīmu tulkojums (jauni aspekti)	1
Tulku/tulkotāju profesionālā sagatavošana	1
Novatoriskas tēmas (atrasto publikāciju skaits)	
Tulkošanas vēsture	30
TZ vēsture	18
TZ vēsture + tulkošanas vēsture	3
Tulkošanas vēsture + sociolingvistika	1
Tulkošanas tehnoloģija	86
Tiešsaistes resursi tulkošanā	2
Atdzejošana	27
Dzimtes aspekts tulkošanā	8

Dzimtes aspekts tulkošanā (LGBTQI)	4
Tulkošanas tehnoloģijas	4
Aroddrošības problēmas profesionālajā tulkošanā	1
Tulkotāju personālijas	1
Tulkošana kā industrija Latvijā	6
Intertekstualitāte tulkošanā	5
Tulkojumzinātnes historiogrāfija	7
Tulkojumu redakcionālā pilnveide (monogrāfija)	1

Dinamisks pētījumu un publikāciju skaita pieaugums periodā no 1997. līdz 2014. gadam (sk. Silis 2019: 74–76)

Sākot ar 1997. gadu, vērojams tālāks dinamisks autoru skaita pieaugums – nākamajos trijos gados teorētiskās un lietišķās tulkojumzinātnes publikāciju autoru skaits pieaug no 5 (1997. gada sākumā) līdz 69 (2000. gada beigās).

Kvantitatīvi visproduktīvākie pētījumi, kas atspoguļoti šī perioda zinātniskajās publikācijās, dilstošā secībā ir fiksēti šādās jomās:

- tulkošanas starpkultūru aspektā;
- tulkojumzinātnes teorētisko un deskriptīvo pētījumu jomā;
- mērķvalodas normu un standartu formulēšanā;
- terminoloģijas tulkošanā.

2007.–2012. gadu dati (dilstošā secībā), kuros tika analizētas ap 300 tobrīd fiksētas publikācijas, rāda, ka kvantitatīvi visproduktīvākie pētījumi šo 6 gadu laikā tika veikti šādās teorētiskās un lietišķās tulkojumzinātnes jomās (vērojumi rāda, ka šie apjomi būtiski nav mainījušies arī 2013. un 2014. gadā):

- konkrētos tulkošanas teorijas aspektos;
- tulkošanas starpkultūru saskares laukā;
- tulkošanā un terminoloģijā;
- šaurāku un specifiskāku tulkošanas problēmu analizē;
- tulkotāju un tulku profesionālajā sagatavošanā;
- avottekstu un mērķtekstu tipu mijiedarbībā tulkošanas procesā;
- mērķvalodas (latviešu valodas) normu un standartu ievērošanā;
- mutvārdu un rakstveida tulkošanas vēsturē Latvijā;
- sociolingvistikā un tulkošanā;
- frazeoloģijā un tulkošanā;
- leksikogrāfijā un tulkošanā.

Šajā monogrāfijā fiksētas 346 + 86 publikācijas, to kvantitatīvās analīzes rezultātos redzama šāda aina (saraksta augšgalā ir jomas ar vislielāko publicēšanās intensitāti):

- tulkošanas tehnoloģija (86 publikācijas, tostarp 47 par mašīntulkošanu, 21 par valodu tehnoloģiju vispārīgāk un 19 par terminoloģiju un leksikoloģiju saistībā ar valodu un/vai tulkošanas tehnoloģiju);
- tulkošana un terminoloģija (37 publikācijas);
- tulkošanas vēsture (30 publikācijas);
- vārdnīcas kā tulkotāja un tulka palīg līdzekļi (27 publikācijas), kā arī atdzejošanas problēmas (27 publikācijas);
- morfoloģiskas un leksiskas problēmas tulkošanā (25 publikācijas), kā arī tekstu tipu tulkošanas specifika (25 publikācijas);
- tulkojumzinātnes vēsture un tulkojumzinātnes historiogrāfija (25 publikācijas);
- metaforu un metaforisku terminu tulkošana (22 publikācijas);
- tulkošanas starpkultūru aspekti (20 publikācijas);
- sastatāmās valodniecības un tulkojumzinātnes saskares problēmas (12 publikācijas);
- tulkojumu semantiskās problēmas (9 publikācijas);
- tulkošana kā nozare Latvijā (6 publikācijas);
- intertekstualitāte tulkošanā (5 publikācijas);
- tulkoto tekstu recenzēšana (5 publikācijas);
- dzimtes aspekts tulkošanā (4 publikācijas);
- dzimtes aspekts LGBTQI terminu tulkošanā (4 publikācijas).

Jāsecina, ka pēdējā desmitgadē, salīdzinot ar periodu no 2004. līdz 2014. gadam, terminoloģijas atveides problēmas tulkotajos tekstos atkal ir saraksta augšgalā (kā tas bija pirms divdesmit gadiem), šim publikāciju kvantumam seko publikācijas Latvijas tulkošanas vēsturē, kas agrāk bija tikai 2,4 % no visa publikāciju kopuma. Nemainīgi kupls ir klajā laisto zinātnisko darbu skaits par vārdnīcām kā tulkotāja un tulka palīg līdzekļiem, tātad arī par konkrētu leksikogrāfijas segmentu. Publikācijas par tulkošanas tehnoloģiju ir viena no produktīvākajām

pētījumu sfērām, un vairāk nekā pusē tulkošanas tehnoloģiju publikāciju Latvijas pētnieki ir skatījuši mašīntulkošanas jautājumus. Joprojām liela autoru interese saglabājusies par morfoloģisko un leksisko problēmu risinājumiem tulkošanā.

Mazinājusies interese par tulkošanas starpkultūru jomas jautājumiem, nav vairs tik liels pētījumu skaits arī tulkošanas speciālistu profesionālās sagatavošanas jomā – šajā virzienā publikāciju skaits bija daudz iespaidīgāks 20. gadsimta beigās, kad Latvijā bija akūts profesionālu tulku un tulkotāju trūkums (sk. Silis 2019).

5.4. Latvijas tulkojumzinātnieku publikāciju bibliogrāfiskā korpusa (LTPBK) papildinājums

- Abrola, N.** (2019). Sanskrita terminu *veda* un *ārya* atveide latviešu valodā. A. Timuška (Sast.), *Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 146. dzimšanas dienas atceres starptautiskā zinātniskā konference „Vārds. Nozīme. Vārdnīca”*. Tēzes (5.–6. lpp.). LU Latviešu valodas institūts.
- Alberte, I.** (2015). Uldis Šulte, ēdienkaršu terminologs. *Ir*, 9(5.–11. marts), 52.
- Andersone, I., Dāvidsone, D., Cebura, A., Čerņevska, I., Kalniņa, I., Nātiņa, D., Puriņa, R., Vaitmane, I., & Vjaterē, L.** (2019). *Ilustrētā svešvārdu vārdnīca: ap 32 000 šķirkļu un 2 500 attēlu* (A. Cebura, Red.). Avots.
- Ārniece, I.** (2017). Kontakttulkošana Latvijā. Latvijas Tulku un Tulkotāju Biedrība. <http://www.lttb.lv/wp-content/uploads/2017/08/2017.06.15.Arniece.Kontakttulkosana-Latvija-1.pdf>
- Bādere, A.** (2024). Labskanīgs mašīntulkotājs – ieguvums un risks. *Vārds un tā pētīšanas aspekti: Rakstu krājums*, 28, 12–23. <https://doi.org/10.37384/VTPA.2024.28.012>
- Badina, E.** (2020). Biopolitical perspective on translations in totalitarianism: A case study of Anglophone literature translated into Latvian. *XXX zinātniskie lasījumi. Starptautiskā zinātniskā konference. Programma* (28. lpp.). Daugavpils Universitāte.
- Badina, E.** (2021a). ‘Filoksera’ uz „Dusmu augļiem”: Par Dž. Steinbeka romāna tulkojumiem latviešu valodā. *XXXI zinātniskie lasījumi.*

- Starptautiskā zinātniskā konference. Programma* (16. lpp.). Daugavpils Universitāte.
- Badina, E.** (2021b). On the role of translated literature in constructing the “new Soviet person”: Anglophone fiction in Soviet Latvia of the 1940s. *Eastern Journal of European Studies*, 12(2), 280–297. <https://doi.org/10.47743/ejes-2021-0214>
- Badina, E.** (2021c). Sveicināts, Hemingvej! Jeb “Ardievas ieročiem” Latvijā. *XXXI zinātniskie lasījumi. Starptautiskā zinātniskā konference. Programma* (21. lpp.). Daugavpils Universitāte.
- Badina, E.** (2022). On the role of literary translation in constructing “a new Soviet person”: Anglophone literature in Latvia of the 1950s–1960s. *XXXII zinātniskie lasījumi. Starptautiskā zinātniskā konference. Programma* (14. lpp.). Daugavpils Universitāte.
- Badina, E., & Badins, Ž.** (2023). Translation policy of Anglophone literature in Soviet Latvia from the 1940s to the 1960s: A comparative perspective. I. Kačāne & A. M. Hasan (Red.), *Komparatīvistikas almanahs*, 16(45), 32–57.
- Balama, V.** (2015). Kultūrvides raksturojums Džona Grišama darbos un to tulkojumos: leksiski semantisko piemēru analīze. L. Lauze (Red.), *Vārds un tā pētišanas aspekti. Rakstu krājums*, 19(2), 5–12.
- Balama, V.** (2016). Semantics of culture environment: Translation of cultural references. I. Laizāne & I. Znotiņa (Red.), *Via scientiarum: Starptautiskās jauno lingvistu konferences rakstu krājums*, 3, 8–16.
- Balama, V.** (2017). Translation quality assessment: Cultural and linguistic background. R. Kiełtyka & A. Uberman (Red.), *Evolving nature of the English language: Studies in theoretical and applied linguistics* (173.–188. lpp.). Peter Lang Edition.
- Baldunčiks, J.** (2015a). A new trend in the translation of polysemous English words into Latvian. A. Bloch-Rozmej & K. Drabikowska (Red.), *Within language, beyond theories (Vol. II): Studies in applied linguistics* (274.–289. lpp.). Cambridge Scholars Publishing.
- Baldunčiks, J.** (2015b). Vārdu un vārdu nozīmju [ne]iekļaušana vārdnīcā: vērojumi un secinājumi. J. Baldunčiks & A. Veisbergs (Red.), *Valsts valodas komisijas raksti, 7: Vārdnīcas un valoda* (9.–28. lpp.). Zinātne.

- Baldunčiks, J., & Veisbergs, A.** (Red.). (2015). *Vārdnīcas un valoda* (Valsts valodas komisijas raksti, 7). Zinātne.
- Baltgalve, A.** (2020). Literāro tekstu tulkojumi no ķīniešu valodas. S. Polkovņikova (Red.), *VALODA – 2020: Valoda dažādu kultūru kontekstā. XXVII Zinātnisko rakstu krājums* (49.–57. lpp.). DU Akadēmiskais apgāds „Saulē”.
- Baltiņš, M.** (2015). Latvijas Universitātes mācībspēku devums terminoloģijas attīstībā no 1919. līdz 1944. gadam. *Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 142. dzimšanas dienas atceres starptautiskā konference „Letonika un kultūru migrācija”*. Tēzes (8.–10. lpp.). LU LVI. <http://www.lulavi.lv/lu-lavi-gramatas>
- Baltiņš, M., Jansone, I., & Jozauska, R.** (Red.). (2016). *Terminrade Latvijā senāk un tagad. LZA Terminoloģijas komisijas 70 gadu jubilejas konferencei veltīts īsrakstu krājums*. Zinātne.
- Bankava, B.** (2015). Vērojumi un ieteikumi par itāļu ēdienu un dzērienu nosaukumu atveidi latviešu valodā. G. Smiltiece (Red.), *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi* (Nr. 10, 43.–57. lpp.). Latviešu valodas aģentūra.
- Baranovska, J.** (2017). *English–Latvian Latvian–English dictionary* (4. izd.). STAR Foreign Language Books.
- Bariņņikova, T., & Kurpniece, R.** (Sast.). (2017). *Littera Scripta, 9. Jauno filologu rakstu krājums*. LU Akadēmiskais apgāds. <https://www.lu.lv/apgads/katalogs/humanitaras-zinatnes/>
- Berķe, A.** (2015). Tiešsaistes resursu izmantošana angļu–latviešu un latviešu–angļu valodas tulkošanas praksē. J. Taperte & M. Lapaine (Red.), *Studentu un pētnieku konference “Aktuāli jautājumi tulkojumzinātnē”*. Tēzes (7. lpp.). LU un LTTB.
- Bērziņa, G.** (2015). Latīņu salikteņi un to tulkošanas iespējas latviešu valodā. A. Kalnača (Red.), *Valoda: nozīme un forma 6. Valodas sistēma un lietojums* (68.–79. lpp.). LU Akadēmiskais apgāds.
- Bodniece, L.** (2014). Katulla lirikas atdzejojumi latviešu valodā: tulkojumu poētika. E. Lāms (Red.), *Aktuālas problēmas literatūras zinātnē: Rakstu krājums*, 19, 243.–253. lpp.
- Bodniece, L.** (2015a). Atdzejojot atdzejojumu: Sapfo 31. fragmenta un Katulla 51. dzejoļa tulkojumi latviešu valodā. E. Lāms (Red.),

- Aktuālas problēmas literatūras zinātnē. Rakstu krājums*, 20, 308.–317. lpp.
- Bodniece, L.** (2015b). Translations of Roman poetry found in Latvian school materials. *Pontes ad Fontes: Colloquium Balticum XIV Tartuense. Programme and Abstracts* (19. lpp.). University of Tartu.
- Bodniece, L.** (2016). Teksta izlaidumi Tita Lukrēcija Kāra poēmas “Par lietu dabu” atdzejojumā. E. Lāms (Red.), *Aktuālas problēmas literatūras zinātnē. Rakstu krājums*, 21, 247.–254. lpp.
- Bodniece, L.** (2017). Kvīnta Horātija Flaka iedzīvināšana latviski diahroniskā aspektā. E. Lāms (Red.), *Aktuālas problēmas literatūras zinātnē. Rakstu krājums*, 22, 366.–376. lpp.
- Bodniece, L.** (2021). Vergilija *Eneīdas* mēģinājumi latviešu heksametros. *Aktuālas problēmas literatūras un kultūras pētniecībā: Rakstu krājums*, 26(2), 231.–245. lpp.
- Bodniece, L.** (2022). Mīts par Pīramu un Tisbi no Ovidija *Pārvērtību* IV grāmatas: Atdzejojumu versijas. E. Lāms (Red.), *Aktuālas problēmas literatūras zinātnē. Rakstu krājums*, 27, 63.–77. lpp.
- Bodniece, L.** (2024a). *Romiešu dzejas latviskojumi* (Promocijas darba kopsavilkums). LU. <https://dom.lndb.lv/data/obj/file/36585727>
- Bodniece, L.** (2024b). *Romiešu dzejas latviskojumi* (Promocijas darbs, PhD). LU. https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/66939/298-104591-Bodniece_Liva_ls06015.pdf
- Bodniece, L., Kučinskienē, A., & Lotman, M.-K.** (2017a). Kreeka pārisnīmed antiikkirjanduse ōpikutes Baltimaade nāitel. *Keel ja Kirjandus*, 4, 291.–304. lpp.
- Bodniece, L., Kučinskienē, A., & Lotman, M.-K.** (2018). Greek proper names in ancient literature textbooks on the example of Baltic countries. *Indo-European Linguistics and Classical Philology – XXII* (141.–160. lpp.). Hayka.
- Bodniece, L., Kučinskienē, A., & Lotmane, M.-K.** (2017b). Baltijas pieredze antiko īpašvārdu atveidē: vēsture, problemātika, risinājumi. *Linguistica Lettica*, 25, 240.–264. lpp.
- Boge, I., & Rudzinska, I.** (2016). *Speciālā sporta terminoloģija angļu valodā = Special sport terminology in English: Mācību līdzeklis LSPA sporta zinātnes studentiem*. Latvijas Sporta pedagoģijas akadēmija.

- Butāne, A.** (2016). Terminrade un kalkošana. M. Baltiņš (Red.), *Terminrade Latvijā senāk un tagad* (36.–42. lpp.). Zinātne.
- Calvo, R. M.** (2019). Evaluative morphology: Conditions and properties of evaluative forms obtained by affixation. G. Dreijers, A. Dubova, & J. Veckrācis (Red.), *Bridging languages and cultures II* (133.–152. lpp.). Frank & Timme.
- Calvo, R. M.** (2020). Evaluative derivatives and evaluative forms: Two distinct groups of affixed lexical units in evaluative morphology. G. Dreijers, J. Sīlis, S. Sviķe, & J. Veckrācis (Red.), *Bridging languages and cultures II* (83.–112. lpp.). Frank & Timme.
- Čelnova, J.** (2016). Translation of gender equality terminology in EU legislative documents: The aspects of equivalence and perception. A. Šalme, G. Ločmele, S. Koroļova, J. Taperte, & M. Lapaine (Red.), *2. pētnieku un studentu konference "Aktuāli jautājumi tulkojumzinātnē"*. Tēzes (16. lp.). LU un LTTB.
- Cimdiņa, A., & Šroma, N.** (2017). *Kultūras feminisms: Feminisma terminu skaidrojošā vārdnīca / Cultural feminism: A glossary of feminist terms / Культурный феминизм: терминологический словарь*. Zinātne.
- Спроге, Л.** (2016). "Некий Мордвинов по-русски перевел наши стихи": О переводах латышских поэтов в начале XX века. Л. Спроге & Т. С. Царькова (Ред.), *Русская литература: Историко-литературный журнал*, 2, 141.–151. lpp.
- Dilāns, G.** (2015). Integrating technology in Latvian translation education: Untranslated medical terminology management practice using online resources and CAT tools. *The Journal of Specialised Translation*, 24, 44–60.
- Dimiņš, D.** (2021). Un zilgana kurpe pulkstenim – Leonīda Dobičina *Enpils* latviskais tulkojums. A. Veisbergs (Red.), *Latviešu valoda kā tulkojumvaloda* (126.–141. lpp.). LU Akadēmiskais apgāds.
- Dreijers, G.** (2016a). Absolūtais komisms jeb Šarla Bodlēra groteska. S. S. Valke, P. Daija, & N. Langbour (Red.), *Gadsimtu mijas smieklī: Bilingvāls zinātnisku rakstu krājums* (147.–163. lpp.). Zinātne.
- Dreijers, G.** (2016b). Tiesu lingvistikas iespējas un aktuālie pētījumi. *Scriptus Manet*, 1, 54.–71. lpp.
- Dreijers, G.** (2017). Content and frequency data in W. W. Norton & Company's electronic overviews on translated works. P. Sulikowski,

- A. Sulikowska, & E. Lesner (Red.), *Translation Landscapes – Internationale Schriften zur Übersetzungswissenschaft*, 1, 19.–34. lpp.
- Dreijers, G.** (2018). Lingvokulturoloģiskie tulkošanas aspekti angļu valodā publicētajos daiļliteratūras pārskatos. *Kontaktlingvistikas aktuālās problēmas: Zinātnisko rakstu krājums* (180.–189. lpp.). Ventspils Augstskola.
- Dreijers, G.** (2019a). Hatred gets translated: Rendering Baudelaire's *Squibs* from French into Latvian. G. Dreijers, A. Dubova, & J. Veckrācis (Red.), *Bridging languages and cultures II* (221.–236. lpp.). Frank & Timme.
- Dreijers, G.** (2019b). Laikmeta zīmes Šarla Bodlēra paskvilu iespējamajos tulkojumos (FR–LV). S. Polkovņikova (Red.), *VALODA – 2019: Valoda dažādu kultūru kontekstā. XXVII Zinātnisko rakstu krājums* (47.–55. lpp.). DU „Saule”.
- Dreijers, G.** (2020a). No austrumiem uz rietumiem: Daiļliteratūras tulkotāju lēmumu pieņemšanas lingvokulturoloģiskie aspekti angļu valodā. S. Polkovņikova (Red.), *VALODA – 2020* (58.–68. lpp.). DU „Saule”.
- Dreijers, G.** (2020b). Translated and untranslated Charles Baudelaire's letters – Source of angst and predicament. G. Dreijers, J. Silis, S. Sviķe, & J. Veckrācis (Red.), *Bridging languages and cultures II* (153.–166. lpp.). Frank & Timme.
- Dreijers, G.** (2021). Lingvokulturoloģiskais apraksts un paralēlisms Mika Koljera romānā “Iz Baltikas”. A. Veisbergs (Red.), *Latviešu valoda kā tulkojumvaloda* (142.–167. lpp.). LU Akadēmiskais apgāds.
- Dreijers, G.** (2023). Identification and inclusion of metalpoint art terms from English into Latvian. A. Kubacki & P. Sulikowski (Red.), *Von der Fachübersetzung zur literarischen Übersetzung* (7., 33.–46. lpp.). Brill.
- Dreijers, G., Dubova, A., & Veckrācis, J.** (2019). Foreword. G. Dreijers, A. Dubova, & J. Veckrācis (Red.), *Bridging languages and cultures II* (9.–10. lpp.). Frank & Timme.
- Dreijers, G., Silis, J., Sviķe, S., & Veckrācis, J.** (2020). Foreword. G. Dreijers, J. Silis, S. Sviķe, & J. Veckrācis (Red.), *Bridging languages and cultures II* (9.–11. lpp.). Frank & Timme.

- Dreijers, G., Silis, J., Sviķe, S., & Veckrācis, J.** (Red.). (2020). *Bridging languages and cultures: Linguistic studies and intercultural communication*. Frank & Timme.
- Druvieta, I.** (2015). Tulkotājas priekšvārds. Dž. Aičisone (Sast.), *Runātspējīgais zīdītājdzīvnieks: Ievads psiholingvistikā* (7.–12. lpp.). Zinātne.
- Druvieta, I.** (2020). University alliances as a resource for promotion of multilingualism in European higher education space. G. Dreijers, J. Silis, S. Sviķe, & J. Veckrācis (Red.), *Bridging languages and cultures II* (19.–30. lpp.). Frank & Timme.
- Engelstone, L.** (2016). Проблемы перевода текстов индустрии моды. A. Šalme, G. Ločmele, S. Koroļova, J. Taperte, & M. Lapaine (Red.), *2. pētnieku un studentu konference "Aktuāli jautājumi tulkojumzinātnē"*. Tēzes (6. lp.). LU un LTTB.
- Engelstone, L.** (2019). Arodriski tulku un tulkotāju darba vidē. H. Gizeleza, M. Lapaine, & I. Tazāne (Red.), *5. pētnieku un studentu konference "Aktuāli jautājumi tulkojumzinātnē"*. Tēzes (17.–18. lpp.). LU un LTTB.
- Erštiķe, K., & Kraukle, I.** (2023). Angļu valodas metaforisko terminu atveides paņēmieni. A. Timuška, A. Trumpa, & A. Vulāne (Red.), *Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 150. dzimšanas dienas atcerei veltīta starptautiska zinātniska konference "Endzelīns. Valoda. Laiks"*. Tēzes (20.–21. lpp.). LU LVI.
- Fibiga, I.** (2015). Latvian translations of metaphorical terms (Ancient Greek medical texts). B. Kabašinskaitē & V. Rinkevičius (Red.), *XII International Congress of Balticists: Abstracts* (263. lpp.). Vilniaus universitetas.
- Fibiga, I.** (2018). Sengrieķu metaforiski medicīnas termini latviešu valodā. I. Vītola (Red.), *Dzīves lingvistika. Veltījums profesoram Jānim Valdmanim* (335.–344. lpp.). LU Akadēmiskais apgāds.
- Fogle, I.** (2015). Profesionālās mūzikas valodas attīstība Latvijā. J. Taperte & M. Lapaine (Red.), *Studentu un pētnieku konference "Aktuāli jautājumi tulkojumzinātnē"*. Tēzes (18. lpp.). LU un LTTB.
- Fogle, I.** (2016). Tekstu veidi, to iedalījums un atveide daiļliteratūras tulkošanā. A. Šalme, G. Ločmele, S. Koroļova, J. Taperte, &

- M. Lapaine (Red.), 2. *pētnieku un studentu konference “Aktuāli jautājumi tulkojumzinātnē”*. Tēzes (15. lpp.). LU un LTTB.
- France, Z.** (2019a). Power relations in interpreting. A. Veckalne, A. Viļums, R. M. Kalvo, & E. Proveja (Red.), *Starptautiskās jauno lingvistu konferences “Via scientiarum” rakstu krājums*, 4. LiePA.
- France, Z.** (2019b). The dance and the dancer: Translated culture-specific items vs. interpreted and their degree of intercultural manipulation. G. Dreijers, A. Dubova, & J. Veckrācis (Red.), *Bridging languages and cultures* (291.–303. lpp.). Frank & Timme.
- Frīdenberga, A.** (2020). *Sarunas. Par valodu – tas ir interesanti*. Latviešu valodas aģentūra.
- Gaile, L.** (2019). Anticipācijas stratēģijas atspoguļojums sinhronās tulkošanas procesa modeļos. A. Veckalne, A. Viļums, R. M. Kalvo, & E. Proveja (Red.), *Via scientiarum. Rakstu krājums*, 4. LiePA.
- Gizeleza, H.** (2016a). Terminrades risinājumi medicīnas terminoloģijā 1989.–2014. g. *LZA TK jubilejas konferences raksti*. Latvijas Zinātņu akadēmija.
- Gizeleza, H.** (2016b). Metaforas medicīnas terminoloģijā un to tulkošana. A. Šalme, G. Ločmele, S. Koroļova, J. Taperte, & M. Lapaine (Red.), 2. *pētnieku un studentu konference “Aktuāli jautājumi tulkojumzinātnē”*. Tēzes (12. lpp.). LU un LTTB.
- Gizeleza, H.** (2019). Current development of translation industry in Latvia. H. Gizeleza, M. Lapaine, & I. Tazāne (Red.), 5. *pētnieku un studentu konference “Aktuāli jautājumi tulkojumzinātnē”*. Tēzes (5. lpp.). LU un LTTB.
- Gizeleza, H., & Engelsons, L.** (2015). Interpreters' and translators' occupational health and safety in Latvia. J. Taperte & M. Lapaine (Red.), *Studentu un pētnieku konference “Aktuāli jautājumi tulkojumzinātnē”*. Tēzes (5. lpp.). LU un LTTB.
- Gizeleza, H., Engelsons, L., &** (2016). Mūsdienu medicīnas terminoloģijas veidošanas principi latviešu valodā. *XXVI Zinātniskie lasījumi*. Daugavpils Universitāte.
- Gorbunovs, A.** (2019). Bērnu tiesības Latvijā un Lielbritānijā: Izaicinājumi tulkošanā. H. Gizeleza, M. Lapaine, & I. Tazāne (Red.), 5. *pētnieku un studentu konference “Aktuāli jautājumi tulkojumzinātnē”*. Tēzes (9. lpp.). LU un LTTB.

- Haijima, A.** (2015). Japāņu valodas vārdu transkripcija latviešu valodā. *Latvijas Universitātes raksti*, 803, 175.–180. lpp.
- Heidmane, M.** (2016). Aizguvumu un svešvārdu lietojums Ivara Ījaba publikācijās *satori.lv*. A. Šalme u.c. (Red.), *2. pētnieku un studentu konference...* Tēzes (8. lp.). LU un LTTB.
- Helviga, A.** (2015). *Latviešu literatūrzinātnes terminoloģija: Vēsturiskais, lingvistiskais un terminogrāfiskais raksturojums* (Promocijas darba kopsavilkums). LiePA.
- Ignatjeva, L., & Šostaka, D.** (2016). Semantic field of “dance” in Roger Zelazny’s “A Rose for Ecclesiastes” and its translations into Russian. S. Polkovņikova (Red.), *Valoda – 2016...* (59.–67. lpp.). DU „Saule”.
- Ignatjeva, S.** (2015). Anglosakšu prozas stila parodija tulkojumā (*Uliss* fragments). L. Lauze (Red.), *Vārds un tā pētīšanas aspekti*, 19(2), 110.–118. lpp.
- Ignatjeva, S.** (2016). Dublinas 20. gs. sākuma sarunvalodas atveidojums Džoisas *Ulisa* tulkojumā. I. Laizāne & I. Znotiņa (Red.), *Via scientiarum*, 3, 47.–55. lpp.
- Ikere, Z.** (2015). Text in philosophy: Word creation and translation. S. Polkovņikova (Red.), *Valoda – 2015* (XXV, 103.–110. lpp.). DU „Saule”.
- Ikere, Z.** (2016). The translator’s trials in a philosophical text. *SGEM 2016* (845.–850. lpp.). Vienna.
- Ikere, Z.** (2018). Filozofijas leksikas terminoloģizācija, determinoloģizācija un tulkošana. I. Vitola (Red.), *Dzīves lingvistika* (319.–334. lpp.). LU Akadēmiskais apgāds.
- Ikere, Z.** (2019). Latvijas filozofi (pēc 1991) par filozofijas termina rakstību. A. Timuška (Sast.), „*Vārds. Nozīme. Vārdnīca*”. Tēzes (24.–25. lpp.). LU LVI.
- Īļinska, L., & Ivanova, O.** (2017). Challenges in contemporary LSP text translation. S. Polkovņikova (Red.), *VALODA – 2017* (9.–14. lpp.). DU „Saule”.
- Īļinska, L., Ivanova, O., Senko, Z., u.c.** (2016). Tulkošanas izaicinājumi ekonomikas nozares tekstos. M. Baltiņš (Red.), *Terminrade Latvijā senāk un tagad* (58.–64. lpp.). Zinātne.

- Iļinska, L., Ivanova, O., & Senko, Z.** (2018). Target text as a different context. S. Polkovņikova (Red.), *VALODA – 2018* (62.–67. lpp.). DU „Saule”.
- Iļjina, S.** (2016). Sentence typology in newspaper headlines in British and Latvian press. S. Polkovņikova (Red.), *VALODA – 2016* (76.–82. lpp.). DU „Saule”.
- Iļjina, S., Opincāne, M., & Laganovska, K.** (2019). Linguistic representation of migration issues in quality press headlines. G. Dreijers u.c. (Red.), *Bridging languages and cultures II* (17.–30. lpp.). Frank & Timme.
- Ilynska, L., & Platonova, M.** (Red.). (2016). *Meaning in translation: Illusion of precision*. Cambridge Scholars Publishing.
- Ilynska, L., & Smirnova, T.** (2016). Intertextuality in technical texts: The web of facts and allusions. L. Ilynska & M. Platonova (Red.), *Meaning in translation: Illusion of precision* (353.–368. lpp.). Cambridge Scholars Publishing.
- Jansone, A.** (2022). Neapstrādāta mašīntulkojuma izmantošana. L. Lauze (Red.), *Vārds un tā pētīšanas aspekti: Rakstu krājums*, 26, 236.–246. lpp. <https://doi.org/10.37384/VTPA.2022.26.001>
- Jērāne, S.** (2015). Īpašvārdu vārdnīca: Jēdziena robežas un pāri tām. B. Kabašinskaitē & V. Rinkevičius (Red.), *XII Starptautiskais baltistu kongress* (133. lp.). Vilniaus universitetas.
- Joksts, O., Girgensone, B., & Mihailovs, I. J.** (2016). *Terminu skaidrojošā vārdnīca civiltiesībās: lietu tiesības*. Drukātava.
- Kalinina, I.** (2018). Translating metaphors in osteopathic terminology: The subtlety challenge. S. Polkovņikova (Red.), *VALODA – 2018* (68.–74. lpp.). DU „Saule”.
- Kalinina, I.** (2020). Specifics of translating osteopathic terminology from English into Latvian. *Baltic Journal of English Language, Literature and Culture*, 10, 54.–71. lpp. <https://doi.org/10.22364/BJELLC.10.2020.04>
- Kalinina, I., & Gizeleza, H.** (2017). Memetic transfer of LGBTQI identity labels in translation. E. Arhalgelska, J. Rastorgujeva, & D. Sostaka (Red.), *Multidimensional translation: From science to arts* (66.–82. lpp.).
- Kalniņa, D.** (2019). *Latvian–English, English–Latvian dictionary: 100 000 vārdu*. Avots.

- Karapetjana, I.** (2020). Latvian or English – The language situation in scientific communication in Latvia. *Baltic Journal of English Language, Literature and Culture*, 10, 72.–82. lpp. <https://doi.org/10.22364/BJELLC.10.2020.05>
- Kārklīņa, K.** (2019). LGBT terminoloģijas atveide latviešu valodā. H. Gizeleza, M. Lapaine, & I. Tazāne (Red.), 5. *pētnieku un studentu konference “Aktuāli jautājumi tulkojumzinātnē”*. Tēzes (14. lp.). LU un LTTB.
- Karpinska, L.** (2018). Development of Latvian–English–Latvian dictionaries of legal terms (1991–2017). *Baltic Journal of English Language, Literature and Culture*, 8, 74.–88. lpp. <https://doi.org/10.22364/BJELLC.08.2018.05>
- Karpinska, L.** (2018). Macrostructure of English–Latvian dictionaries of legal terms. S. Polkovņikova (Red.), *VALODA – 2018* (75.–80. lpp.). DU „Saule”.
- Karpinska, L.** (2020). English–Latvian dictionaries in the age of electronic lexicography. *Baltic Journal of English Language, Literature and Culture*, 10, 83.–99. lpp. <https://doi.org/10.22364/BJELLC.10.2020.06>
- Karpinska, L., & Liepiņa, D.** (2022). Latvian–English–Latvian electronic lexicographic resources of legal terminology. *Baltic Journal of English Language, Literature and Culture*, 12, 48.–65. lpp. <https://doi.org/10.22364/BJELLC.12.2022.04>
- Ķiršakmene, E.** (2023). False friends in interpreting: The case of English, French and Latvian. *Baltic Journal of English Language, Literature and Culture*, 13, 69.–83. lpp. <https://doi.org/10.22364/BJELLC.13.2023.05>
- Kleinhofa, I.** (2019). Komunikācijas īpatnības arābu–latviešu–arābu kontakttulkošanā un secīgajā tulkošanā. H. Gizeleza, M. Lapaine, & I. Tazāne (Red.), 5. *pētnieku un studentu konference “Aktuāli jautājumi tulkojumzinātnē”*. Tēzes (10. lpp.). LU un LTTB.
- Kleinhofa, I., Hašaba, S., & Lazareva, A.** (2017). *Latviešu–arābu sarunvārdnīca* (ar latviešu, arābu valodas un Levantes dialekta gramatikas apskatu). Latviesu valodas aģentūra.
- Kondrašova, S.** (2019). Klientu pieprasījuma un tulkošanas nozares piedāvājuma evolūcija. H. Gizeleza, M. Lapaine, & I. Tazāne

- (Red.), 5. *pētnieku un studentu konference... Tēzes* (6. lpp.). LU un LTTB.
- Korneliusa, K.** (2019). The challenges of translating a multi-lingual text: Shobhaa De's *Bollywood Nights*. H. Gizeleza, M. Lapaine, & I. Tazāne (Red.), 5. *pētnieku un studentu konference... Tēzes* (15. lpp.). LU un LTTB.
- Koroļova, S.** (2015). Rendering cultural realia in English translations by non-native speakers. S. Polkovņikova (Red.), *Valoda – 2015* (XXV, 111.–117. lpp.). DU „Saule”.
- Koroļova, S.** (2016). Translation into non-mother tongue by novice translators. A. Šalme u.c. (Red.), 2. *pētnieku un studentu konference... Tēzes* (9. lp.). LU un LTTB.
- Koroļova, S., & Žīgure, V.** (2016). Translation of culture-specific words and cultural vulnerability. S. Polkovņikova (Red.), *Valoda – 2016* (83.–89. lpp.). DU „Saule”.
- Koroļova, S., Gizeleza, H., & Kovale, D.** (2018). Translation workflow within teamwork projects. S. Polkovņikova (Red.), *Valoda – 2018* (81.–85. lpp.). DU „Saule”.
- Koroševskis, A.** (2022). *Lielais noliedzējs*. Dienas Grāmata.
- Kovaļovs, I., & Grunskis, M.** (Sast.). (2018). *Daugavpils cietokšņa fortifikācijas terminu vārdnīca = Словарь фортификационных терминов Даугавпилсской крепости = Dictionary of fortification terms of Daugavpils Fortress* (S. Celmiņa, Tulkoj.). Daugavpils Tūrisma aģentūra.
- Kozlovska, I.** (2016). Tabu leksikas tulkošana politiskajā diskursā: Ukrainas konflikta piemērs. A. Šalme u.c. (Red.), 2. *pētnieku un studentu konference... Tēzes* (7. lpp.). LU un LTTB.
- Kursīte, J.** (2016). *Zīmju valoda: latviešu žesti*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Kvašīte, R.** (2020). Lietuvas reģionu nosaukumi latviešu valodā. S. Polkovņikova (Red.), *VALODA – 2020. Valoda dažādu kultūru kontekstā. XXVII Zinātnisko rakstu krājums* (86.–97. lpp.). Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds „Saule”.
- Lācis, V.** (2015). Personvārdu atveides fonētiskais princips: tradīcijas un mūsdienu realitāte. J. Taperte; M. Lapaine (Red.), *Studentu un pētnieku konference “Aktuāli jautājumi tulkojumzinātnē”*. Tēzes (8. lpp.). Rīga: LU un LTTB.

- Laizāne, I.; Znotiņa, I.** (Sast.). (2016). *Via Scientiarum. Starptautiskās jauno lingvistu konferences rakstu krājums*, 3. Ventspils, Liepāja: Ventspils Augstskola; Liepājas Universitāte.
- Lapa, L. T.** (2019). Implications of the translations of Greek δόξα in Lk. 2:9/2:14: A semantic perspective. I. Karapetjana (Red.), *4th International Symposium "Language for International Communication: Linking Interdisciplinary Perspectives on Cultural, Professional and Scientific Capacity Building"* (22. lpp.). Rīga: University of Latvia.
- Lapaine, M.** (2016). Sustainability of professional translation in Latvia. A. Šalme, G. Ločmele, S. Koroļova, J. Taperte; M. Lapaine (Red.), *2. pētnieku un studentu konference "Aktuāli jautājumi tulkojumzinātnē"*. Tēzes (3. lpp.). Rīga: LU un LTTB.
- Lapaine, M.** (2019). Tulko sveiks un vesels: Vingrinājumi arodrisku mazināšanai. H. Gizeleza, M. Lapaine; I. Tazāne (Red.), *5. pētnieku un studentu konference "Aktuāli jautājumi tulkojumzinātnē"*. Tēzes (19. lpp.). Rīga: LU un LTTB.
- Laua, A.; Ezeriņa, A.; Veinberga, S.** (2017). *Latviešu frazeoloģijas vārdnīca: divos sējumos* (2. izdevums). Rīga: Avots.
- Ļaučuka, A.** (2020). Deficīta izpausmes frazeoloģismu tulkojumos no franču valodas latviešu valodā. I. Jansone; S. Berra (Red.), *Linguistica Lettica*, 28 (118.–136. lpp.). Rīga: Drukātava.
- Laumane, B.; Lauze, L.** (Red.). (2016). *Vārds un tā pētišanas aspekti. Rakstu krājums 20 (II): Valoda un vide. Terminoloģija. Tulkošanas jautājumi*. Liepāja: LiePA.
- Lele-Rozentāle, D.** (2015). Intertextualität in deutschen und lettischen linguistischen Aufsätzen: Kontrastive Analyse und interkulturelle Interpretation. *Sprache in der Wissenschaft. Germanistische Einblicke*. E. Kontutyte; V. Žeimantienė (Red.), *Duisburger Arbeiten zur Sprach- und Kulturwissenschaft*; Vol. 111 (161.–174. lpp.). Frankfurt a. M. u. a.: Peter Lang Edition.
- Lele-Rozentāle, D.** (Red.). (2017). *Tulkošanas studiju fakultāte 20 gados (1997–2017). Publikācijas*. Ventspils: Ventspils Augstskola.
- Liepiņa, D.** (2019a). Latvian equivalents for terms designating areas of law: Conflict of prescription and practice. S. Polkovņikova (Red.), *VALODA – 2019. Valoda dažādu kultūru kontekstā*.

- XXVII Zinātnisko rakstu krājums (56.–61. lpp.). Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds “Saule”.
- Liepiņa, D.** (2019b). Trends in the transfer of English metaphorical legal terms in Latvian terminology. I. Karapetjana (Red.), *4th International Symposium “Language for International Communication: Linking Interdisciplinary Perspectives on Cultural, Professional and Scientific Capacity Building”* (24. lpp.). Rīga: University of Latvia.
- Liepiņa, D.** (2020). Insight into equivalents of English metaphorical legal terms in the Latvian language (Ieskats angļu valodas metaforisko juridisko terminu atbalsmēs latviešu valodā). S. Polkovņikova (Red.), *VALODA – 2020: Valoda dažādu kultūru kontekstā. XXVII Zinātnisko rakstu krājums* (98.–103. lpp.). Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds „Saule”.
- Liepiņa, D.; Mozere, R.** (2017). Contrastive analysis of the transfer of terms in the translation of the Latvian Civil Law of 1937 from Latvian into English. S. Polkovņikova (Red.), *VALODA – 2017: Valoda dažādu kultūru kontekstā. XXVII Zinātnisko rakstu krājums* (21.–26. lpp.). Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds “Saule”.
- Linde, M.** (2019). *Sanskrita–latviešu–vācu vārdnīca: 8500 vārdu = Wörterbuch Sanskrit–Lettisch–Deutsch: 8500 Wörter* (Vol. 1). Priekuļu novads: Sava grāmata.
- Ločmele, G.; Gizeleza, H.** (2017). Reklāmas valodas īpatnības latviešu medicīnas žurnālos (1989–2014). G. Smiltneiece; L. Lauze, *Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums, 21 (1/2)* (221.–231. lpp.). Liepāja: LiePA.
- Ločmele, G.; Gizeleza, H.** (2019). Reklāmas tekstu tulkošanas īpatnības (2010–2018). H. Gizeleza, M. Lapaine; I. Tazāne (Red.), *5. pētnieku un studentu konference “Aktuāli jautājumi tulkojumzinātnē”. Tēzes* (12. lpp.). Rīga: LU un LTTB.
- Ločmele, G.; Gizeleza, H.** (2020). Valodas līdzekļu lietojums reklāmas tekstos. I. Lokmane (Red.), *Latviešu valodas aģentūras rakstu krājums “Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi”*, 15. laidniens (145.–159. lpp.). Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
- Ločmele, G.; Mousten, B.** (2016). A tale of two re-branded cities: Riga, Latvia and Aarhus, Denmark. *Procedia – Social*

- and Behavioral Sciences*, 231 (208.–215. lpp.). <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.09.120>
- Ločmele, G.; Mousten, B.** (2017). Neglected city narratives and failed rebranding: Focusing on Riga and Aarhus. In *Viagens Intemporais pelo Saber: Mapas, redes e histórias* (123.–135. lpp.). Porto: CEI ISCAP.
- Ločmele, G.** (2016a). Rakstiskās tulkošanas terminoloģijas izstrāde: LU pieredze. M. Baltiņš (Red.), *Terminrade Latvijā senāk un tagad* (85.–92. lpp.). Rīga: Zinātne.
- Ločmele, G.** (2016b). Translated advertising in Latvia as a reflection of the attitude towards the Latvian language. A. Veisbergs (Red.), *Sastatāmā un lietišķā valodniecība. Zinātniskie raksti*, XVI (32.–58. lpp.). Rīga.
- Ločmele, G.** (2016c). Translator's role in advertisement translation in Latvia of 1920s and 1930s. L. Ilynska; M. Platonova (Red.), *Meaning in Translation: Illusion of Precision* (81.–99. lpp.). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Ločmele, G.** (2017). Ethics for interpreting and translation. C. Monteiro, C. Sarmento; G. Hasparyk (Red.), *Viagens Intemporais pelo Saber: Mapas, redes e histórias* (47.–56. lpp.). Porto: CEI ISCAP.
- Ločmele, G.** (2018a). Translating and networking in virtual learning environments. B. Mousten, S. Vandepitte, E. Arnó; B. Maylath (Red.), *Multilingual writing and pedagogical cooperation in virtual learning environments* (243.–267. lpp.). IGI Global.
- Ločmele, G.** (2018b). Values in translated advertisements in Latvia. *B.A.S./British and American Studies*, XXIV (237.–246. lpp.). Timișoara: Editura Universității de Vest din Timișoara.
- Ločmele, G.** (2021). Reklāmtekstu tulkošanas īpatnības latviešu valodā. A. Veisbergs (Red.), *Latviešu valoda kā tulkojumvaloda* (52.–69. lpp.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Ludwig, K.-D.; Smiltēna, M.** (2015). *Deutsch-Lettisches Phraseologiewörterbuch = Vācu-latviešu frazeoloģijas vārdnīca*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Merenkova, K.** (2016). Translation of advertisements into English as a non-mother tongue. A. Šalme, G. Ločmele, S. Koroļova, J. Taperte; M. Lapaine (Eds.), *2. pētnieku un studentu konference*

- “Aktuāli jautājumi tulkojumzinātnē”. Tēzes (9. lpp.). Rīga: LU un LTTB.
- Mičule, M.** (2016). Les problèmes de la traduction des termes métaphorisés dans la terminologie médicale (français – letton). A. Šalme, G. Ločmele, S. Koroļova, J. Taperte; M. Lapaine (Red.), 2. *pētnieku un studentu konference “Aktuāli jautājumi tulkojumzinātnē”*. Tēzes (11. lpp.). Rīga: LU un LTTB.
- Migla, I.** (2015). „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca”: pagātne, tagadne un nākotne. S. Polkovņikova (Red.), *Valoda – 2015. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums, XXV* (298.–302. lpp.). <http://du.lv/zinatne-un-petnieciba/zinatniskie-izdevumi/valoda-dazadu-kulturu-konteksta/>
- Miseviča-Trilliča, R.** (2016). *Poļu–latviešu un latviešu–poļu vārdnīcu valodas pasaulaina (17.–20. gs. 1. puse): Promocijas darba kopsavilkums*. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Moroza, N.** (2015). Проблема передачи чешских и словацких культурных реалий при переводе на русский язык. J. Taperte; M. Lapaine (Red.), *Studentu un pētnieku konference “Aktuāli jautājumi tulkojumzinātnē”*. Tēzes (6.–7. lpp.). Rīga: LU un LTTB.
- Mozgova, M.** (2015). Snūķera terminoloģijas tulkošanas aspekti. J. Taperte; M. Lapaine (Red.), *Studentu un pētnieku konference “Aktuāli jautājumi tulkojumzinātnē”*. Tēzes (17. lpp.). Rīga: LU un LTTB.
- Naciscione, A.** (2019). The role of cognitive theory in translation of metaphorical scientific terms. V. Lubkina, A. Klavinska; S. Usca (Red.), *Society, Integration, Education: Proceedings of the International Scientific Conference, III* (552.–562. lpp.). Rēzekne: Rēzekne Academy of Technologies.
- Narodovska, I.** (2016). „Tāda es esmu...”: Aspazijas dzejas tulkojumi krievu valodā. A. Cimdiņa (Red.), *Aspazija un mūsdienas: dzimums, nācija, radošie izaicinājumi = Aspazija and modernity: gender, nation, creativity* (322.–331. lpp.). Rīga: Zinātne.
- Nātiņa, D.** (2017). *Latviešu–itāļu vārdnīca = Lettone–italiano dizionario*. Rīga: Avots.
- Neļņeva, S. A.** (2016). Tulkošana kriminālprocesā latviešu–krievu–latviešu kombinācijā. A. Šalme, G. Ločmele, S. Koroļova, J. Taperte; M. Lapaine (Red.), 2. *pētnieku un studentu konference “Aktuāli*

- jautājumi tulkojumzinātnē*”. Tēzes (4.–5. lpp.). Rīga: LU un LTTB.
- Petrova, E.** (2020). Имя собственное в аспекте перевода (на материале перевода русских сказок на английский язык). S. Polkovņikova (Red.), *VALODA – 2020: Valoda dažādu kultūru kontekstā. XXVII Zinātnisko rakstu krājums* (103.–108. lpp.). Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds „Saulē”.
- Placinska, A.** (2015). *Portugāļu īpašvārdu atveide latviešu valodā: ieteikumi*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
- Placinska, A.** (2016). Spāņu īpašvārdu atveides problemātiskie jautājumi. I. Lokmane (Red.), *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisku rakstu krājums*, 15 (36.–48. lpp.). Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
- Placinska, A.** (2021). Latviešu literatūra spāņu valodas tulkojumos: konceptuālie jautājumi. A. Veisbergs (Red.), *Latviešu valoda kā tulkojumvaloda* (206.–218. lpp.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Placinska, A.; Karapetjana, I.** (2016). Language of troubled times: Creativity of manipulation. *Russian Linguistic Bulletin*, 4(8) (4.–11. lpp.).
- Platonova, M.** (2016). Striving for precision: Biblical allusions in terminology. L. Ilynska; M. Platonova (Red.), *Meaning in Translation: Illusion of Precision* (179.–196. lpp.). Cambridge Scholars Publishing.
- Polkovņikova, S.** (2016a). Runas verbu semantiskā saistāmība oriģināltekstā un tulkojumā. A. Kalnača, I. Lokmane; D. Horiguči (Red.), *Valoda: nozīme un forma*, 7 (144.–155. lpp.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Polkovņikova, S.** (2018a). Nolieguma runas akti A. Čehova stāstos un to tulkojumos latviešu valodā. S. Polkovņikova (Red.), *VALODA – 2018. Valoda dažādu kultūru kontekstā* (93.–99. lpp.). Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds “Saulē”.
- Polkovņikova, S.** (Red.). (2016b). *Valoda – 2016. Valoda dažādu kultūru kontekstā. XXVI Zinātnisko lasījumu materiāli*. Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds „Saulē”. <https://du.lv/zinatne-un-petnieciba/zinatniskie-izdevumi/valoda-dazadu-kulturu-konteksta/>
- Polkovņikova, S.** (Red.). (2017b). *VALODA – 2017. Valoda dažādu kultūru kontekstā. XXVII Zinātnisko rakstu krājums*. Daugavpils:

- DU Akadēmiskais apgāds „Saule”. <https://du.lv/zinatne-un-petnieciba/zinatniskie-izdevumi/valoda-dazadu-kulturu-konteksta/>
- Polkovņikova, S.** (Red.). (2018b). *VALODA – 2018. Valoda dažādu kultūru kontekstā. XXVII Zinātnisko rakstu krājums*. Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds „Saule”. <https://du.lv/zinatne-un-petnieciba/zinatniskie-izdevumi/valoda-dazadu-kulturu-konteksta/>
- Polkovņikova, S.** (Red.). (2019). *VALODA – 2019. Valoda dažādu kultūru kontekstā. XXVII Zinātnisko rakstu krājums*. Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds „Saule”. <https://du.lv/zinatne-un-petnieciba/zinatniskie-izdevumi/valoda-dazadu-kulturu-konteksta/>
- Polkovņikova, S.** (Red.). (2020). *VALODA – 2020. Valoda dažādu kultūru kontekstā. XXVII Zinātnisko rakstu krājums*. Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds „Saule”. <https://du.lv/zinatne-un-petnieciba/zinatniskie-izdevumi/valoda-dazadu-kulturu-konteksta/>
- Pošeiko, S.** (2017a). *Te tulko jums! – valodu un valodas pakalpojumu reklāma tulkojumu biroju drukātajos un digitālajos tekstos*. S. Polkovņikova (Red.), *VALODA – 2017. Valoda dažādu kultūru kontekstā. XXVII Zinātnisko rakstu krājums* (181.–205. lpp.). Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds “Saule”.
- Proveja, E.** (2015). *Teksts un tā konvencijas. Latviešu tekstu modeļa “kulinārijas recepte” veidošanās un pārmaiņu procesi kontaktvalodu ietekmē diahroniskā skatījumā. Promocijas darba kopsavilkums*. Ventspils: Ventspils Augstskola.
- Proveja, E.** (2017a). Recenzija par Ievas Zaubergas grāmatu “Tulkošanas teorija profesionāliem tulkiem un tulkotājiem”. E. Proveja (Red.), *Valodniecība un tulkojumzinātne: recenziju žurnāls*, 1 (82.–91. lpp.). Ventspils: Ventspils Augstskola.
- Proveja, E.** (Red.). (2017b). *Valodniecība un tulkojumzinātne: recenziju žurnāls*, 1. Ventspils: Ventspils Augstskola. <https://academia.lndb.lv/249-2/>
- Putniņš, A. L.; Raščevska, M.** (2016). *Angļu–latviešu psiholoģijas terminu vārdnīca = English–Latvian Dictionary of Psychology Terms*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.

- Reinsone, S.; Platonova, M.; Smirnova, T.; Senko, Z.** (2022). Pioneering interdisciplinary academic field of digital humanities in Latvia. *History of Engineering Sciences and Institutions of Higher Education*, 6 (142.–154. lpp.). <https://hesihe-journals.rtu.lv/index.php/HESIHE/issue/view/274>
- Riktors, M.** (2019). *Hibrīda mašīntulkošana, kombinējot vairāku mašīntulkošanas sistēmu rezultātus: promocijas darba kopsavilkums doktora grāda iegūšanai datorzinātnes nozarē, apakšnozare: datoru un sistēmu programmatūra = Hybrid Machine Translation by Combining Output from Multiple Machine Translation Systems: Summary of Doctoral Thesis Submitted for the Degree of Doctor of Philosophy in Computer Science (Dr. sc. comp.), Field: Computer Science, Subfield: Software and Systems Engineering*. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Rožkalne, A.** (2015). Tulkotāja misijas izjūta un valoda. A. Rožkalne (Red.), *Valoda tulkojumā: intervijas, konference, diskusija* (227.–236. lpp.). Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
- Rožkalne, A.** (Red.). (2015). *Valoda tulkojumā: Intervijas, konference, diskusija*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
- Ruda, B.** (2016). Искусство перевода. Ассоциативная визуализация. A. Šalme, G. Ločmele, S. Koroļova, J. Taperte; M. Lapaine (Red.), *Aktuāli jautājumi tulkojumzinātnē: tēzes* (20. lpp.). Rīga: Latvijas Universitāte un LTTB.
- Rudevska, B.; Roziņa, G.; Karapetjana, I.** (2018). Interpretation of the concept gender in legal discourse. *Baltic Journal of English Language, Literature and Culture*, 8 (101.–119. lpp.). <https://doi.org/10.22364/BJELLC.08.2018.07>
- Rudziša, V.; Sviķe, S.; Štekerhofa, S.** (2019). Juridisko pamatterminu glosārijs ligumtiesībās Latvijā izdoto nozarvārdnīcu kontekstā. L. Lauze (Red.), *Vārds un tā pētišanas aspekti. Rakstu krājums*, 23 (2) (379.–391. lpp.). Liepāja: LiePA.
- Rudziša, V.; Sviķe, S.** (2020). Einige Übersetzungsbezogene Aspekte des deutschen und lettischen Grundbuchsrechts. G. Dreijers, J. Silis, S. Sviķe; J. Veckrācis (Red.), *Bridging Languages and Cultures II: Linguistics, Translation Studies and Intercultural Communication* (53.–66. lpp.). Berlin: Frank & Timme.

- Rudziša, V.** (2022). Kultūras elementu atšķirības dažādās tiesību sistēmās un ar tām saistītās tulkošanas problēmas. L. Lauze (Red.), *Vārds un tā pētišanas aspekti: rakstu krājums*, 26 (290.–296. lpp.). Liepāja: LiePA.
- Rūmniece, I.** (2015a). *Grieķu personvārdu atveide latviešu valodā: jaungrieķu valoda. Ieteikumi*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra. https://www.personvarduatveide.lv/uploads/sources/42/pdf/grieķu_ipasvardu_atveide_latviesu_valoda_jaungrieķu_valoda.pdf
- Rūmniece, I.** (2015b). (Sen)grieķu valodas arsenāls latviešu tekstos: mūsdienu jautājumu un risinājumu aina. A. Rožkalne (Ed.), *Valoda tulkojumā: intervijas, konference, diskusija* (237.–248. lpp.). Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
- Salējs, M. (Rižijs, M.)**. (2015). Kultūras tulkošana un atdzejošana citā kultūrā ar valodas starpniecību. A. Rožkalne (Red.), *Valoda tulkojumā: intervijas, konference, diskusija* (259.–270. lpp.). Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
- Salīna, E.** (2018). Mūsdienu garīgās literatūras tulkošanas latviešu valodā problemātika. S. Polkovņikova (Red.), *Valoda – 2018. Valoda dažādu kultūru kontekstā* (100.–105. lpp.). Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds “Saule”.
- Salīna, E.** (2019). Metaphoric networks in the English translations of Imants Ziedonišs’ *Colourful Tales*. I. Karapetjana (Red.), *4th International Symposium “Language for International Communication: Linking Interdisciplinary Perspectives on Cultural, Professional and Scientific Capacity Building”* (32. lpp.). Rīga: University of Latvia.
- Šamšuro, Z.** (2016). Alūzijas kā kultūrspecifiska vienība politiķu runās. I. Laizāne; I. Znotiņa (Red.), *Via scientiarum: Starptautiskās jauno lingvistu konferences rakstu krājums*. 3. (124.–129. lpp.). Ventspils, Liepāja: Ventspils Augstskola, Liepājas Universitāte.
- Sergejevs, V.** (2020). Translation of culture-specific units in Vladimir Nabokov’s *The Defence* from Russian into English and Latvian. G. Dreijers, J. Silis, S. Sviķe; J. Veckrācis (Red.), *Bridging Languages and Cultures II: Linguistics, Translation Studies and Intercultural Communication* (167.–184. lpp.). Berlin: Frank & Timme.

- Sile, A.; Veckrācis, J.** (2021). *Tulkojumu redakcionālā pilnveide*. Rīga: Zinātne.
- Silis, J.** (2016a). Development of Translation Studies in Latvia: The Last Two Decades. L. Ilynska; M. Platonova (Red.), *Meaning in Translation: Illusion of Precision* (53.–80. lpp.). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Silis, J.** (2016b). History of Translation Studies in Latvia: Western Turn and Its Impact on Further Development of the Discipline. A. Veisbergs (Red.), *Contrastive and Applied Linguistics XVI. LU HZF Research Papers* (58.–73. lpp.). Rīga: University of Latvia.
- Silis, J.** (2016c). Latvijas tulkojumzinātnes pētījumu teorētiskā fona paradigmas maiņa periodā no 1984. gada līdz 1996. gadam. L. Lauze (Red.), *Vārds un tā pētīšanas aspekti: Valoda un vide. Terminoloģija. Tulkošanas jautājumi. Rakstu krājums, 20(2)* (133.–148. lpp.). Liepāja: LiePA.
- Silis, J.** (2016d). Research Potential of a Latvian Translatological Publications Corpus Bibliography: Latvian Translatologists on Meaning in Translation (1991–2014). M. Platonova; L. Ilynska (Red.), *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 231 (32.–39. lpp.). Elsevier/ScienceDirect. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S187704281631179X>
- Silis, J.** (2017a). Ne vienmēr scriptus manet: Oriģināltekstu un tulkojumu sarežģītās attiecības vēstures turbulencēs. *Scriptus Manet*, 6 (41.–54. lpp.). Liepāja: LiePA.
- Silis, J.** (2017b). Paradigm Shift in Latvian Translation Studies (1984–1993): on the Background of Seventy Years of Translatological Research in Latvia. L. Schippel; C. Zwischenberger (Red.), *Going East: Discovering New and Alternative Traditions in Translation Studies (Transkulturalitāt – Translation – Transfer, 28)* (127.–148. lpp.). Berlin: Frank & Timme.
- Silis, J.** (2018a). Bībeles tulkojumu valodas daudzveidības intralingvistiskie un ekstralingvistiskie aspekti. *Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 145. dzimšanas dienas atceres starptautiskā zinātniskā konference „Valoda daudzveidībā”* (48.–49. lpp.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Silis, J.** (2018b). Juridisko tekstu tulkošana: Latvijas tulkojumzinātnieku pēdējo divdesmit gadu publikācijas.

- S. Polkovņikova (Red.), *VALODA – 2018. Valoda dažādu kultūru kontekstā, XXVIII Zinātnisko rakstu krājums* (106.–121. lpp.). Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds “Saule”.
- Sīlis, J.** (2018c). Latvijas tulkojumzinātnieki par Reformācijas idejām tulkojumos. V. Tēraudkalns; A. Veisbergs (Red.), *Reformācija un valoda (Valsts valodas komisijas raksti, 9. sēj.)* (42.–61. lpp.). Rīga: Zinātne.
- Sīlis, J.** (2018d). Sintakses tulkošanas problēmu analīze Latvijas tulkojumzinātnieku publikācijās. I. Vītola (Red.), *Dzīves lingvistika: Veltījumskrājums profesoram Jānim Valdmanim* (345.–359. lpp.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Sīlis, J.** (2019a). Intertekstualitāte kanoniska oriģināldarba interpretācijā netradicionālā angļu avottekstā un tā latviešu tulkojumā. B. Laumane; L. Lauze (Red.), *Vārds un tā pētišanas aspekti, 23(II)* (392.–401. lpp.). Liepāja: LiePA.
- Sīlis, J.** (2019b). The Ventspils University of Applied Sciences Academic Staff Publications in Translation Theory and Applied Translation Studies (1997–2017). G. Dreijers, A. Dubova; J. Veckrācis (Red.), *Bridging Languages and Cultures: Linguistic Studies and Intercultural Communication* (177.–217. lpp.). Berlin: Frank & Timme.
- Sīlis, J.** (2019c). *Trīs gadu desmiti Latvijas tulkojumzinātnē. 1984–2014.* Ventspils: Ventspils Augstskola.
- Sīlis, J.** (2020). Functional Ambiguity and Fuzziness of Conceptual Borders in Classification of Latvian Authors' Translatological Publications. G. Dreijers, J. Sīlis, S. Sviķe; J. Veckrācis (Red.), *Bridging Languages and Cultures: Linguistic Studies and Intercultural Communication* (137.–149. lpp.). Berlin: Frank & Timme.
- Sīlis, J.** (2021). Intertekstualitāte latviešu tulkojumos: alūzijas, parodija un tekstlingvistiskais līmenis. A. Veisbergs (Red.), *Latviešu valoda kā tulkojumvaloda* (70.–88. lpp.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Sīlis, J.** (2022a). Tradicionālie pētījumu virzieni Latvijas tulkojumzinātnē (2015–2020). L. Lauze (Red.), *Vārds un tā pētišanas aspekti: rakstu krājums, 26* (297.–305. lpp.). Liepāja: LiePA.

- Silis, J.** (2022b). Traditional Directions in Latvian Translation Studies (2015–2020). S. Polkovņikova (Red.), *VALODA – 2022. Valoda dažādu kultūru kontekstā, XXXII Zinātnisko rakstu krājums* (64.–72. lpp.). Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds “Saule”.
- Silis, J.** (2022c). Who Cares About Translation Theory? (Latvian Experience). *Baltic Journal of English Language, Literature and Culture*, 12 (152.–173. lpp.). <https://doi.org/10.22364/BJELLC.12.2022.10>
- Silis, J.** (2023a). Traditional Directions of Research in Latvian Translation Studies (2015–2020). *XXXII Zinātnisko rakstu krājums* (64.–72. lpp.). Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds “Saule”.
- Silis, J.** (2023b). *Tulkojumzinātne Latvijā*. Nacionālā enciklopēdija. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka. <https://enciklopedija.lv/skirklis/90287-tulkojumzin%C4%81tne-Latvij%C4%81>
- Silis, J.** (2023c). Tulkojumzinātniskās historiogrāfijas pētījumi Austrumeiropas un Baltijas valstu translatoģiskajās publikācijās. *XXXIII Zinātnisko rakstu krājums* (55.–64. lpp.). Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds “Saule”.
- Silis, J.; Sīle, A.** (2019). Linguistic and culture-related problems in translation of Latvian Dainas into English. P. Sulikowski, A. Sulikowska; E. Lesner (Red.), *Translation Landscapes – Internationale Schriften zur Übersetzungswissenschaft*, 3 (177.–188. lpp.). Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- Sirmā, L.** (2016). Tulkojumu kvalitāte un raksturīgākās kļūdas angļu–latviešu tulkojumos. A. Šalme, G. Ločmele, S. Koroļova, J. Taperte; M. Lapaine (Red.), *Aktuāli jautājumi tulkojumzinātnē: tēzes* (18. lpp.). Rīga: Latvijas Universitāte un LTTB.
- Skadiņa, I.** (2019). Kas jauns mašintulkošanā? Tildes pieredze. H. Gizeleza, M. Lapaine; I. Tazāne (Red.), *5. pētnieku un studentu konference “Aktuāli jautājumi tulkojumzinātnē”. Tēzes* (7.–8. lpp.). Rīga: LU un LTTB.
- Skrābāne, A.** (Līdzautore). (2019b). A. Chalvin, J.-L. Muller, K. Talviste; M. Vrinat-Nikolov (Red.), *Histoire de la traduction littéraire en Europe médiane*. Presses Universitaires de Rennes.
- Skrābāne, A.** (2017a). To translate Aspazija...? Identity and translation of poetry. I. Hostova, M. Cronin, L. Kolomiyets;

- B. Olejárová (Red.), *Identity and Translation Trouble* (133.–147. lpp.). Cambridge Scholars Publishing.
- Skrābāne, A.** (2017b). Traduction de la littérature française en Lettonie au fil du temps. D. Vojtek (Red.), *La culture française a-t-elle encore une influence dans le monde d'aujourd'hui?* (164.–175. lpp.). Prešov.
- Skrābāne, A.** (2019a). Gastronomija franču literatūrā un ar to saistītās tulkošanas problēmas. S. S. Valke, N. Langbour; K. A. Zawada (Red.), *Francijas garša. Gastronomija un kultūra* (177.–202. lpp.). Rīga: Zinātne.
- Skrābāne, A.** (2021a). Edvarts Virza – franču lirikas atdzejotājs. *Edvarts Virza – ideologs, karavīrs, dzejnieks* (157.–171. lpp.). Rīga: Zinātne.
- Skrābāne, A.** (2021b). Franču valodas un literatūras ietekme uz latviešu valodu tēlainības aspektā (A. de Sent-Ekziperī “Mazais princis”). A. Veisbergs (Red.), *Latviešu valoda kā tulkojumvaloda* (168.–195. lpp.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Skrābāne, A.** (2021c). Vai viegli tulkot Saġānu? E. Lāms (Red.), *Aktuālas problēmas literatūras un kultūras pētniecībā, Rakstu krājums II* (254.–267. lpp.). Liepāja: LiePA.
- Smiltiece, G.; Lauze, L.** (Red.). (2017). *Vārds un tā pētišanas aspekti. Rakstu krājums 21 (1/2): Valoda un vide. Terminoloģija. Tulkošanas jautājumi.* Liepāja: LiePA.
- Smirnova, T.; Īlinska, L.; Platonova, M.** (2019). Translation of gender-marked vocabulary. S. Polkovņikova (Red.), *VALODA – 2019: Valoda dažādu kultūru kontekstā. XXVII Zinātnisko rakstu krājums* (61.–69. lpp.). Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds „Saule”.
- Šostaka, D.; Borzovs, J.; Cauna, E.; Keiša, I.; Pinnis, M.; Vasiļjevs, A.** (2023). The Semi-Algorithmic Approach to Formation of Latvian Information and Communication Technology Terms. *Baltic J. Modern Computing*, 11 (1) (67.–89. lpp.). DOI: <https://doi.org/10.22364/bjmc.2023.11.1.05>
- Sproģe, L.; Akopjana, K.** (2016). Leichte Sprache, или «легкий немецкий язык». A. Šalme, G. Ločmele, S. Koroļova, J. Taperte; M. Lapaine (Red.), *Aktuāli jautājumi tulkojumzinātnē: tēzes* (17. lpp.). Rīga: Latvijas Universitāte un LTTB.

- Sproģe, L.** (2015). „Sveša vārda” funkcijas tulkotā tekstā. A. Cimdiņa (Red.), *Dzimums, literārā konvencija un jaunrade no baroka līdz postmodernismam: rakstu krājums = Gender, Literary Convention, Creativity from Baroque to Postmodernism: Proceedings* (332.–337. lpp.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Stadgale, I.** (2019). LSP of migration and asylum seeking: Extending the boundaries. G. Dreijers, A. Dubova; J. Veckrācis (Red.), *Bridging Languages and Cultures II. Linguistics, Translation Studies and Intercultural Communication* (31.–48. lpp.). Berlin: Frank & Timme.
- Štekerhofa, S.** (2016). Juridiskās terminoloģijas attīstība 19. un 20. gadsimtā: nozīmīgākās personības un publikācijas. M. Baltiņš (Red.), *Terminrade Latvijā senāk un tagad* (121.–126. lpp.). Rīga: Zinātne.
- Strogonova, A.** (2015). Quality assurance during translation process. J. Taperte; M. Lapaine (Red.), *Studentu un pētnieku konference “Aktuāli jautājumi tulkojumzinātnē”*. Tēzes (9. lp.). Rīga: LU un LTTB.
- Šulce, D.** (2019). Citvalodu īpašvārdu atveides tendences latviešu valodā (Trends of Rendering Foreign Proper Nouns in Latvian). S. Polkovņikova (Red.), *VALODA – 2019: Valoda dažādu kultūru kontekstā. XXVII Zinātnisko rakstu krājums* (82.–84. lpp.). Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds „Saulē”.
- Šuplinska, I.** (Red.). (2016). *Humanitāro zinātņu žurnāls*, 8. Rēzekne: Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, Reģionālistikas zinātniskais institūts. <https://journals.ru.lv/index.php/LATG/issue/view/63>
- Sviķe, S.; Štekerhofa, S.** (2019). Denominations of lawful transactions in the Latvian language and their comparison in lexicographic sources and practical language usage. G. Dreijers, A. Dubova; J. Veckrācis (Red.), *Bridging Languages and Cultures II. Linguistics, Translation Studies and Intercultural Communication* (113.–132. lpp.). Berlin: Frank & Timme.
- Sviķe, S.** (2015). Augu nosaukumu atlase vidēja apjoma vispārīgajai vārdnīcai. A. Veisbergs (Red.), *Valsts valodas komisijas raksti, 7. sēj. „Vārdnīcas un valoda”* (100.–121. lpp.). Rīga: Zinātne.
- Sviķe, S.** (2016). *Speciālā leksika vispārīgajās divvalodu tulkojošajās vārdnīcās: Augu nosaukumi. Promocijas darba kopsavilkums*

filoloģijas doktora zinātniskā grāda iegūšanai valodniecības nozares lietīšķās valodniecības apakšnozarē. Ventspils: Ventspils Augstskola.

- Sviķe, S.** (2019). Tulkotā speciālā literatūra: Heinrihs Kavals un viņa darbs “Dieva radījumi pasaulē” (*Translated Special Literature: Heinrich Kaval and his Book “Dieva radījumi pasaulē” (“God’s Creatures in the World”)*). S. Polkovņikova (Red.), VALODA – 2019: Valoda dažādu kultūru kontekstā. XXVII Zinātnisko rakstu krājums (70.–75. lpp.). Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds „Saule”.
- Taškāne, B.** (2016). Latviešu medicīnas terminoloģija: Literārie, reliģiskie un mitoloģiskie tēli medicīnas eponīmos. A. Šalme, G. Ločmele, S. Koroļova, J. Taperte & M. Lapaine (Red.), 2. *pētnieku un studentu konference “Aktuāli jautājumi tulkojumzinātnē”*. Tēzes (10. lpp.). Rīga: LU un LTTB.
- Tavasts, A., Madisone, M., Mandele, A., Neuliks, T., & Tannenberga, A.** (2015). *Latviešu–igauņu vārdnīca (40 000)*. Rīga: Igaņu valodas fonds.
- Terlanova, K.** (2016). L’analyse de la traduction des titres des films français vers la langue russe. A. Šalme, G. Ločmele, S. Koroļova, J. Taperte & M. Lapaine (Red.), 2. *pētnieku un studentu konference “Aktuāli jautājumi tulkojumzinātnē”*. Tēzes (19. lpp.). Rīga: LU un LTTB.
- Timuška, A.** (Sast.). (2019). *Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 146. dzimšanas dienas atceres starptautiskā zinātniskā konference „Vārds. Nozīme. Vārdnīca”*. Tēzes. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Treimane, I.** (2016). Latviešu juridisko tekstu pirmsākumi. I. Laizāne & I. Znotiņa (Red.), *Via scientiarum: Starptautiskās jauno lingvistu konferences rakstu krājums*, 3 (130.–139. lpp.). Ventspils, Liepāja: Ventspils Augstskola, Liepājas Universitāte.
- Tretjakova, J.** (2015). *Metafora automobiļu un dzelzceļa transporta terminoloģijā: angļu un krievu valodas sastatāmais aspekts. Promocijas darba kopsavilkums filoloģijas doktora zinātniskā grāda iegūšanai valodniecības zinātnes nozares sastatāmās un salīdzināmās valodniecības apakšnozarē*. Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds “Saule”. http://du.lv/files/000/011/445/J_Tretjakova_kopsavilkums.pdf?1434452333

- Tretjakova, J.** (2016). The role of metaphor in comprehension of railway terminology. L. Ilynska & M. Platonova (Red.), *Meaning in Translation: Illusion of Precision* (197.–210. lpp.). Cambridge Scholars Publishing.
- Valdmanis, J.** (2015). Priekšvārds. A. Rožkalne (Red.), *Valoda tulkojumā: Intervijas, konference, diskusija* (9.–10. lpp.). Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
- Valpētere, M.** (2019). Emocionāli ekspresīvās leksikas tulkošanas problēmas: Norvēģu rakstnieces S. Petešenas romāns *Burbulis* latviešu valodā. S. Polkovņikova (Red.), *VALODA – 2019: Valoda dažādu kultūru kontekstā. XXVII Zinātnisko rakstu krājums* (89.–94. lpp.). Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds “Saulē”.
- Veckalne, A., & Viļums, A.** (Red.). (2019). *Via scientiarum: Starptautiskās jauno lingvistu konferences rakstu krājums, IV*. Liepāja, Ventspils: LiePA.
- Veckalne, A.** (2020). Composite toponyms in Czech and Slovak and their rendering in Latvian: Problems and challenges in translation. G. Dreijers, J. Silis, S. Sviķe & J. Veckrācis (Red.), *Bridging languages and cultures II: Linguistics, translation studies and intercultural communication* (213.–226. lpp.). Berlin: Frank & Timme.
- Veckrācis, J., & Sīle, A.** (2021). *Tulkojumu redakcionālā pilnveide*. Rīga: Zinātne.
- Veckrācis, J.** (2016). Translations of Joseph Brodsky’s poem “May 24, 1980” into English and Latvian: Cross-linguistic, cross-cultural and interpretative components of text analysis. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 231 (179.–186. lpp.). <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.09.135>
- Veckrācis, J.** (2017). *Integrētā dzejas tulkošanas modeļa lingvistiskie un translatoģiskie aspekti: Josifa Brodskas teksti krievu, angļu un latviešu valodā (Promocijas darba kopsavilkums) = Linguistic and translatoģical aspects of an integrated model for poetry translation: Joseph Brodsky’s texts in Russian, English and Latvian (PhD Thesis)*. Ventspils: Ventspils Augstskola. <https://www.venta.lv/jānis-veckrācis>
- Veckrācis, J.** (2018a). Dzejas tulkošanas modeļa starpkultūru un interpretatīvais komponents: Josifa Brodskas dzejoļa “Ziemassvētku

- romance” tulkojumu piemērs. *Kontaktlingvistikas aktuālās problēmas* (195.–207. lpp.). Ventspils: Ventspils Augstskola.
- Veckrācis, J.** (2018b). Implicitās informācijas pārnese Josifa Brodskā dzejoļu cikla *Vārdu šķira* tulkojumos angļu un latviešu valodā. G. Smiltneiece & L. Lauze (Red.), *Vārds un tā pētīšanas aspekti*, 22 (295.–308. lpp.). Liepāja: LiePA.
- Veckrācis, J.** (2019). Transfer of poetic information of source-text units into the target text: Translations of Joseph Brodsky’s texts into English and Latvian. G. Dreijers, A. Dubova & J. Veckrācis (Red.), *Bridging languages and cultures: Linguistics, translation studies and intercultural communication* (237.–253. lpp.). Berlin: Frank & Timme.
- Veckrācis, J.** (2020a). Context, implicature and multiple ‘voices’ in literary texts and their translations. G. Dreijers, J. Sīlis, S. Sviķe & J. Veckrācis (Red.), *Bridging languages and cultures II: Linguistics, translation studies and intercultural communication* (185.–212. lpp.). Berlin: Frank & Timme.
- Veckrācis, J.** (2020b). Informācijas izgūšanas nozīme un daži ar sintaksi saistīti apsvērumi juridisko tekstu tulkošanā. B. Laumane & L. Lauze (Red.), *Vārds un tā pētīšanas aspekti*, 24 (1/2) (437.–449. lpp.). <https://doi.org/10.37384/VTPA.2020.24.437>
- Veckrācis, J.** (2020c). *Linguistic and translational aspects of poetry translation: Joseph Brodsky’s texts in Russian, English and Latvian*. Brussels: Peter Lang.
- Veckrācis, J.** (2020d). Tulkojums un laiks: Dž. D. Selindžera romāns *Uz kraujas rudzu laukā* 1969. un 2001. gada publikācijas latviešu valodā. S. Polkovņikova (Red.), *VALODA – 2020: Valoda dažādu kultūru kontekstā. XXVII Zinātnisko rakstu krājums* (109.–119. lpp.). Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds “Saulē”.
- Veckrācis, J.** (2021a). Atkārtotie un pārskatītie tulkojumi latviešu valodā: laika ietekme un valodas mainība. A. Veisbergs (Red.), *Latviešu valoda kā tulkojumvaloda* (89.–125. lpp.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Veckrācis, J.** (2021b). Poetic cycles and information beyond the micro-level of words: On the translations of Joseph Brodsky’s cycle *A Part of Speech* into English and Latvian. *Research in Language*, 19(3) (1.–18. lpp.). <https://doi.org/10.18778/1731-7533.19.3.02>

- Veckrācis, J.** (2022). When less is more or the art of choice: Poetics of Atwood's *Surfacing* and its transfer in the Russian and Latvian translations. *Letonica*, 45 (1.–17. lpp.). <https://doi.org/10.35539/LTNC.2022.0045.J.V.164.191>
- Veckrācis, J.** (2023a). Linguistic scenery in Latvian botany textbooks (1880s–1940s): Stable and varying features. *Kalbu studijas / Studies about Languages*, 42 (31.–51. lpp.). <https://doi.org/10.5755/j01.sal.1.42.33104>
- Veckrācis, J.** (2023b). Teaching and Studying Translation: A Dual Approach. *Human, Technologies and Quality of Education. Proceedings of Scientific Papers* (645.–663. lpp.). Rīga: University of Latvia.
- Veckrācis, J.** (2023c). Various planes of retranslation: J. D. Salinger's *The Catcher in the Rye* in Russian and Latvian. *Journal of Baltic Studies*, 55 (327.–349. lpp.). <https://doi.org/10.1080/01629778.2023.2224296>
- Veidenberga, Z.** (2015). Transferring the connotations of Latvian diminutives for English-speaking readership: Nora Ikstena's *Naģe* translated by Margita Gailītis. *Canada among Nations: What's in a Name? The 15th International Baltic Conference on Canadian Studies* (1.–3. lpp.). University of Latvia. http://www.hzf.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/hzf/zinas/Kanadas_konf_tezes.pdf
- Veidenberga, Z.** (2020). Emotional connotations implied by Latvian diminutives in literary texts and their transfer into English: Solutions chosen by novice translators. G. Dreijers, J. Silis, S. Sviķe & J. Veckrācis (Red.), *Bridging languages and cultures II: Linguistics, translation studies and intercultural communication* (113.–137. lpp.). Berlin: Frank & Timme.
- Veisbergs, A.** (2016l). Translation during the German occupation in Latvia. D. Andress & L. Schippel (Red.), *Translation und "Drittes Reich"* (237.–256. lpp.). Berlin: Frank & Timme.
- Veisbergs, A., & Deksnis, D.** (2019). Challenges in the semi-automatic reversion of a Latvian–English dictionary. *eLex Proceedings: Electronic Lexicography in the 21st Century, Sintra* (18.–30. lpp.).
- Veisbergs, A., & Deksnis, D.** (2018). A workflow for supplementing a Latvian–English dictionary with data from parallel corpora

- and a reversed English–Latvian dictionary. *Book of Abstracts: The XVIII EURALEX International Congress Lexicography in Global Contexts* (132. lp.). Ljubljana: University of Ljubljana.
- Veisbergs, A., & Ločmele, G.** (2023). Three milestones of Latvian translation criticism. *Vertimo studijos*, 16 (203.–218. lpp.).
- Veisbergs, A.** (2015a). *Baltic Journal of English Language, Literature and Culture*, 5. Rīga: LU.
- Veisbergs, A.** (2015b). Interference tulkojumvalodā un tās pienesums valodā. A. Rožkalne (Red.), *Valoda tulkojumā: Intervijas, konference, diskusija* (191.–210. lpp.). Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
- Veisbergs, A.** (2015c). Latviešu–angļu vārdnīca – vēsture, papildināšana un pārbūve. A. Veisbergs (Red.), *Vārdnīcas un valoda*, 7 (134.–160. lpp.). Rīga: Zinātne.
- Veisbergs, A.** (2015d). The translation scene in independent Latvia between the wars (1918–1940). *Vertimo studijos*, 8 (154.–175. lpp.). <https://www.journals.vu.lt/vertimo-studijos/issue/view/864>
- Veisbergs, A.** (2015e). The translation scene in Latvia during the German occupation. *Baltic Journal of English Language, Literature and Culture*, 5 (97.–111. lpp.).
- Veisbergs, A.** (2015g). Wordplay in interpreting. J. Taperte & M. Lapaine (Red.), *Studentu un pētnieku konference “Aktuāli jautājumi tulkojumzinātnē”*. Tēzes (2.–3. lpp.). Rīga: LU un LTTB.
- Veisbergs, A.** (2015h). Wordplay in simultaneous interpreting. *Abstracts of the Second International Conference on Cognitive Research on Translation and Interpreting* (38.–39. lpp.). Macau: University of Macau.
- Veisbergs, A.** (2016b). *Contrastive and Applied Linguistics*, 16. Rīga: LU.
- Veisbergs, A.** (2016c). Defensive and defective stance in translation and translation criticism in Latvia between the wars (1918–1940). *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 231 (11.–18. lpp.). <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042816311764>
- Veisbergs, A.** (2016d). Gender and translation – what can go wrong. *Abstracts of the International Conference “Translation and Gender”* (6. lp.). Rīga: LU.

- Veisbergs, A.** (2016e). Frazeoloģija un frazeoloģismi – teorija un prakse Mīlenbaha–Endzelina vārdnīcā. A. Veisbergs (Red.), *Valsts valodas komisijas raksti, 8. sēj.* (61.–77. lpp.). Rīga: Zinātne.
- Veisbergs, A.** (2016f). *Jaunā latviešu–angļu vārdnīca* (3. red., 66 000 šķirkļi). Rīga: Zvaigzne ABC.
- Veisbergs, A.** (2016g). *Konferenču tulkošana* (3. red.). Rīga: Zinātne.
- Veisbergs, A.** (2016i). Mutiskās tulkošanas terminoloģijas izveide – vēsture un šodiena. M. Baltiņš (Red.), *Terminrade Latvijā senāk un tagad* (142.–149. lpp.). Rīga: Zinātne.
- Veisbergs, A.** (2016j). Phraseology in general bilingual dictionaries: Idioms as equivalents of single words. *Fraseologia Contrastiva. Abstracts* (72. lp.). Milan: Università degli Studi di Milano.
- Veisbergs, A.** (2016k). *The Swings and Turns in the Latvian Translation Scene*. Berlin: Lambert Academic Publishers.
- Veisbergs, A.** (2016m). Translation paradigms (defensive and defective) in Latvia during the first independence period (1918–1940). *Valoda starptautiskai saziņai. Starptautiska konference. Tēzes*. <https://www.lu.lv/en/lincs/archive/2016/speakers/>
- Veisbergs, A.** (2016n). Translationese, translatorese, interference. L. Ilynska & M. Platonova (Red.), *Meaning in Translation: Illusion of Precision* (25.–52. lpp.). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Veisbergs, A.** (2016o). Translations, translators and translation criticism in Latvia between the wars (1918–1940). *Baltic Journal of English Language, Literature and Culture*, 6 (124.–156. lpp.).
- Veisbergs, A.** (2016p). Tulkotās literatūras grāmatas 1918–1944 (avotvalodas, kvalitāte, apjomi un tendences). *Grāmata un sabiedrība Latvijā līdz 1945. gadam. Tēzes* (9. lpp.). Rīga: LNB.
- Veisbergs, A.** (2017a). Grāmatu tulkojumi varas maiņu gados (1940–1946). *Akadēmiskā Dzīve*, 53 (85.–94. lpp.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Veisbergs, A.** (2017b). The Latvian translation scene: Change of canons, shifts of norms. M. R. Gomes (Red.), *Translation, the Canon and its Discontents: Version and Subversion* (56.–76. lpp.). Cambridge Scholars Publishing.

- Veisbergs, A.** (2017c). Translation policies in Latvia as a reflection of occupational policies (1940–1945). *Abstracts. Conference on Baltic Studies in Europe*. Rīga: LU.
- Veisbergs, A.** (2017d). Tulkojumvalodas kritika pirmās neatkarības laikā. A. Timuška (Sast.), *Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 144. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences “Vārds un teksts” Tēzes* (46.–47. lpp.). Rīga: LU LVI. http://www.lulavi.lv/media/upload/tiny/files/Endzelins_tezes%20_20.02.2017.pdf
- Veisbergs, A.** (2018a). Dzimtes jautājums valodā un tulkojumā. I. Novikova (Red.), *Dzimte un tulkošana* (19.–31. lpp.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Veisbergs, A.** (2018b). Frazeloģija un leksika vispārīgajās divvalodu vārdnīcās – jaukto ekvivalentu jautājums. I. Vītola (Red.), *Dzīves lingvistika. Veltījumskrājums profesoram Jānim Valdmanim* (295.–310. lpp.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Veisbergs, A.** (2018c). *Jaunā latviešu–angļu vārdnīca. Papildinātais un pilnveidotais TILDE elektroniskais variants.*
- Veisbergs, A.** (2018d). *Reformācija un valoda*. Valsts valodas komisijas raksti, 9. sēj. Rīga: Zinātne. <https://www.president.lv/lv/darbības-jomas/komisijas-un-padomes/valsts-valodas-komisija>
- Veisbergs, A.** (2018e). The translation scene in Latvia (Latvian SSR) during the Stalinist years. *Vertimo studijos*, 11 (76.–99. lpp.). <https://www.journals.vu.lt/vertimo-studijos/issue/view/1117>
- Veisbergs, A.** (2018f). Tulkojuma procesu ietekmējošie faktori. *Kultūras daudzveidība jaunatnes atbalstam, starpkultūru dialoga un daudzvalodības veicināšanai* (53.–54. lpp.). Rīga: UNESCO Latvijas Nacionālā komisija.
- Veisbergs, A.** (2018g). Tulkošanas tendences un iezīmes Reformācijas ietekmē latviešu valodā. A. Veisbergs (Red.), *Reformācija un valoda. Valsts valodas komisijas raksti, 9. sēj.* (107.–125. lpp.). Rīga: Zinātne. <https://www.president.lv/lv/darbības-jomas/komisijas-un-padomes/valsts-valodas-komisija>
- Veisbergs, A.** (2018h). Tulkotās literatūras grāmatas 1918–1944 (tulkotāji, apjomi, avotvalodas, kvalitāte un tendences). *Zinātniskie raksti, 4. Grāmata un sabiedrība Latvijā līdz 1945. gadam, XXIV* (164.–187. lpp.). Rīga: LNB.

- Veisbergs, A.** (2019b). Frazeoloģijas kategorija un divvalodu vārdnīcas – ekvivalence Prokrusta gultā. A. Timuška (Red.), *Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 146. dzimšanas dienas atceres starptautiskā zinātniskā konference „Vārds. Nozīme. Vārdnīca”*. Tēzes (64.–65. lpp.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Veisbergs, A.** (2019c). Phraseology and lexis in general bilingual dictionaries – the issue of mixed equivalents. I. Karapetjana (Red.), *4th International Symposium “Language for International Communication: Linking Interdisciplinary Perspectives on Cultural, Professional and Scientific Capacity Building”* (35.–36. lpp.). Rīga: University of Latvia.
- Veisbergs, A.** (2019d). The fuzzy concept of idiom and what it might mean for bilingual dictionaries. *Baltic Journal of English Language and Literature*, 9 (11.–129. lpp.).
- Veisbergs, A.** (2019e). Translators as shapers of national identity and its disseminators. L. Harmon & D. Osuchowska (Red.), *National identity in translation*, 22 (35.–48. lpp.). Berlin: Peter Lang.
- Veisbergs, A.** (2020). *Latvian translation scene in the 20th century*. Mauritius: Lambert Academic Publishing.
- Veisbergs, A.** (2021a). Latviešu tulkojumjoma un tulkojumvalodas jautājumi 20. gadsimta sākumā (1900–1914). A. Veisbergs (Red.), *Latviešu valoda kā tulkojumvaloda* (6.–51. lpp.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Veisbergs, A.** (2021c). The Latvian translation scene in the 20th century. *Baltic Journal of English Language, Literature and Culture*, 11 (138.–175. lpp.). <https://doi.org/10.22364/BJELLC.11.2021.09>
- Veisbergs, A.** (2022a). *Translatoloģija*. Nacionālā enciklopēdija. <https://enciklopedija.lv/skirklis/53340-translatolo%C4%A3ija>
- Veisbergs, A.** (2022b). *Tulkojumi latviešu valodā: 16.–20. gadsimta ainava*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Veisbergs, A.** (2023a). Diskusijas par tulkojumvalodu 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā. G. Kļava & K. Rozenvalde (Red.), *Valodas upē. Veltījumkrājums profesores Inas Druvietes 65 gadu jubilejā* (21.–40. lpp.). Rīga: LU Libiešu valodas institūts.
- Veisbergs, A.** (2023b). Latvietis tulko. *Domuzīme*, 3 (62.–67. lpp.). Rīga: Cits medijs.

- Veisbergs, A.** (2023c). Nezināmie, kļūdiegie un miklainie tulkotāji. I. Karapetjana & P. Kļaviņa (Red.), *Latvijas Universitātes 81. Starptautiskā zinātniskā konference. HZF. Valodniecība, literatūrzinātne, folkloristika* (12.–14. lpp.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Veisbergs, A.** (2023d). Political terminology, shifts in meaning, possible reflection in dictionaries. *Linguistics Colloquium* 58 “*Linguistic Diversity in the World and for the World*” Abstracts (85. lpp.). Vilnius: Vilnius University.
- Veisbergs, A.** (2023e). Term-formation, translation, interpreting, lexicography. *Language for International Communication*, 4 (156.–169. lpp.). Rīga: University of Latvia Press. <https://doi.org/10.22364/lincs.2023.13>
- Veisbergs, A.** (2023f). The Latvian translation scene under the communist rule. *EXPRESSIO. Rivista di linguistica, letteratura e comunicazione*, 7 (117.–134. lpp.). Milano: Mimesis.
- Veisbergs, A.** (2023g). Translating gender specific texts into a language with a different gender system. *International Conference “Questioning the Universal through Translation: Translating the Social Sciences and Humanities Today”*. Abstracts (52. lpp.). Toronto: University of York.
- Veisbergs, A.** (2024a). Censorship of translations in Latvia – a historical perspective. D. Merkle & B. J. Baer (Red.), *The Routledge Handbook of Translation and Censorship*. London: Routledge. <https://www.taylorfrancis.com/books/edit/10.4324/9781003149453/routledge-handbook-translation-censorship-denise-merkle-brian-james-baer>
- Veisbergs, A.** (2024b). Linguistic anisomorphism of gendered language in translation. *Abstracts. 2nd International Conference “Translation and Cultural Sustainability”* (22. lp.). <https://traduccioninterpretacion.org/wp-content/uploads/2024/04/II-Congreso-TSC-Abstracts.pdf>
- Veisbergs, A.** (2024c). Political terms in lexicography and textual use (English, German, Russian and Latvian). *6th International Symposium Language for International Communication. Trans-cultural Ecosystems: Language, Culture, and Literature*. Book

of Abstracts (50.–51. lpp.). Rīga: LU. [https://conferences.lu.lv/event/393/attachments/593/1599/_Book-of-Abstracts_LINCS6_FINAL%20\(1\).pdf](https://conferences.lu.lv/event/393/attachments/593/1599/_Book-of-Abstracts_LINCS6_FINAL%20(1).pdf)

Veisbergs, A. (2024d). Politisko terminu definīcijas, diahronisks skats angļu un latviešu vārdnīcās. I. Karapetjana & P. Kļaviņa (Red.), *Latvijas Universitātes 81. Starptautiskā zinātniskā konference. HZF. Valodniecība, literatūrzinātne, folkloristika* (61.–64. lpp.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.

Veisbergs, A. (2024e). The changing meanings of political terms and their reflection in dictionaries. *Baltic Journal of English Language, Literature and Culture*, 14 (154.–171. lpp.). <https://journal.lu.lv/bjellc/article/view/2040/1975>

REDAKTORA DARBI

Veisbergs, A. (Red.). (2015f). *Vārdnīcas un valoda. Valsts valodas komisijas raksti, 7. sēj.* Rīga: Zinātne.

Veisbergs, A. (Red.). (2016a). *Baltic Journal of English Language, Literature and Culture*, 6.

Veisbergs, A. (Red.). (2016h). *Latviešu valodas vārdnīca. Valsts valodas komisijas raksti, 8. sēj.* Rīga: Zinātne.

Veisbergs, A. (Red.). (2019a). *Baltic Journal of English Language and Literature*, 9.

Veisbergs, A. (Red.). (2019f). *Valoda un valsts. Valsts valodas komisijas raksti, 10. sēj.* Rīga: Zinātne.

Veisbergs, A. (Red.). (2021b). *Latviešu valoda kā tulkojumvaloda.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.

Viļums, A. (2020). Formation of ethnophaulisms on immigrants in the Latvian language. G. Dreijers, J. Silis, S. Sviķe & J. Veckrācis (Red.), *Bridging languages and cultures II: Linguistics, translation studies, and intercultural communication* (67.–82. lpp.). Berlin: Frank & Timme.

Viļums, A. (2019). Lamu vārdu lietojums dažāda tipa tekstos un to tulkošanas stratēģijas. H. Gizeleza, M. Lapaine & I. Tazāne (Red.), *5. pētnieku un studentu konference "Aktuāli jautājumi tulkojumzinātnē"*. Tēzes (11. lpp.). Rīga: LU un LTTB.

- Voika, O.** (2016). Difficulties in translation of medical terms. A. Šalme, G. Ločmele, S. Koroļova, J. Taperte & M. Lapaine (Red.), *2. pētnieku un studentu konference "Aktuāli jautājumi tulkojumzinātnē"*. Tēzes (13. lpp.). Rīga: LU un LTTB.
- Vorobjova, E.** (2019). The implicit in simultaneous interpreting in political context. *5. pētnieku un studentu konference "Aktuāli jautājumi tulkojumzinātnē"* (16. lp.). Rīga: LU un LTTB.
- Zagorska, I.** (2015). Expressing Latvian verb prefixes in Estonian. B. Kabašinskaitē & V. Rinkevičius (Red.), *XII Tarptautinis baltistu kongresas* (22. lpp.). Vilniaus: Vilniaus universitetas.
- Барышникова, Т.** (2014). Произведения Марины Цветаевой на латвийской сцене. *Актуальная Цветаева – 2014: 1914 год в жизни Марины Цветаевой. Начало Борисоглебья: XVIII Международная научно-тематическая конференция* (314.–322. lpp.). Moscow: Дом-музей Марины Цветаевой.
- Барышникова, Т.** (2016). Лирика Аспазии в переводах Ларисы Романенко. A. Cimdiņa (Red.), *Aspazija un mūsdienas: Dzimums, nācija, radošie izaicinājumi* (332.–338. lpp.). Rīga: Zinātne.
- Бормане, Ж., & Стрижак, М.** (2015). Игра слов в переводе художественного текста (на примере переводов романа В. Пелевина „Generation P” на немецкий язык). S. Polkovņikova (Red.), *Valoda – 2015. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums, XXV* (81.–87. lpp.). <http://du.lv/zinatne-un-petnieciba/zinatniskie-izdevumi/valoda-dazadu-kulturu-konteksta/>
- Данилин, А.** (2021). Сравнительный анализ вариантов переводов лирики Аспазии первой половины 20-го века. *XXXI zinātniskie lasījumi. Starptautiskā zinātniskā konference. Programma* (15. lpp.). Daugavpils: Daugavpils Universitāte.
- Данилин, А.** (2022). Прижизненные переводы лирики Аспазии на русский язык. Переводы лирики Аспазии на русский язык в сборнике Ларисы Романенко “Божий приемыш”. *XXXII zinātniskie lasījumi. Starptautiskā zinātniskā konference. Programma* (15. lpp.). Daugavpils: Daugavpils Universitāte.
- Кузнецов, А.** (2016). Лингвистическая задача в переводах рассказа *The Dancing Men* А. Конан Дойля. S. Polkovņikova (Red.), *Valoda – 2016: Valoda dažādu kultūru kontekstā. XXVI*

- Zinātnisko lasījumu materiāli* (90.–95. lpp.). Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds “Saule”.
- Кузнецов, А.** (2017). Синтаксические трансформации в трех переводах романа Агаты Кристи *The Murder of Roger Ackroyd*. S. Polkovņikova (Red.), *VALODA – 2017: Valoda dažādu kultūru kontekstā. XXVII Zinātnisko rakstu krājums* (15.–20. lpp.). Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds “Saule”.
- Ляучук, А.** (2022). Модели перевода фразеологизмов: аспекты дефицита. L. Lauze (Red.), *Vārds un tā pētīšanas aspekti: Valoda un vide. Terminoloģija. Tulkošanas jautājumi. Rakstu krājums, 20(2)* (277.–289. lpp.). Liepāja: LiePA.

SUMMARY IN ENGLISH

Jānis Silis, Aiga Bādere
TRANSLATION STUDIES

Past and Present in the World and Latvia

The monographic study aims to:

- Compile a bibliographic list of publications by Latvian translation scholars within a specific historical period (2015–2024).
- Differentiate between the concepts of “translation history,” “history of translation studies,” and “historiography of translation studies.”
- Provide an overview of translation theory and practice in the history of global translation studies.
- Highlight traditional and innovative research directions in Latvian translation studies.
- Describe the research environment in Latvia, including major research institutions, specialized periodicals, and conference proceedings.

CHAPTER I

EVOLUTION OF TRANSLATION SCHOLARS' VIEWS IN THE DOMAIN OF HISTORY AND HISTORIOGRAPHY OF TRANSLATION STUDIES

1.1. Defining Translation Studies

The text begins by examining the essence of translation studies and the shifting understanding of translation and its end product over the past eighty years. It highlights the importance of identifying effective methods to explore and systematize the extensive historical material in this field. The historiography of translation studies, or the history of translational publications, is also discussed.

The author asserts that translation studies (referred to in various languages as “translation studies,” “Translatologie,” “Übersetzungswissenschaft,” “traductologie,” “переводоведение”) is an interdisciplinary research area that simultaneously functions as an independent scientific discipline. This independence is attributed to its unique set of concepts, categories, and terminology, including terms

like source language, target language, source text, target text, names of various theoretical approaches (e.g., Manipulation School, polysystem theory), types of oral and written translation (e.g., whispering, subtitling), and specific terms like active/passive working language, anticipation, back-translation, computer-assisted translation, remote interpreting, pre-editing/post-editing, and relay translation.

- INTERDISCIPLINARITY AND AUTONOMY

Despite its interdisciplinary nature, some scholars have attempted to subordinate translation studies under other disciplines by emphasizing terminology borrowed from fields such as comparative literature, linguistic anthropology, history of civilizations, semiotics, computational linguistics, and philosophy. However, the text argues against this subordination, emphasizing that translation studies has evolved into a qualitatively distinct and independent discipline.

Klaus Kaindl (2004) addressed the challenges of defining an academic discipline with an inherently interdisciplinary nature. Mary Snell-Hornby builds upon Kaindl's views, refuting arguments that interdisciplinarity implies a lack of independence. She posits that holistic thinking recognizes that a whole is more than the mere sum of its parts, and translation studies should not be seen as an "in-between" space accumulating aspects of various sciences. Instead, by creatively integrating topics and research methods from other disciplines, translation studies has developed into something qualitatively new and distinct from its original components.

- TRANSLATION STUDIES IN LATVIA

In Latvia, translation studies is not explicitly listed as an independent discipline in the official classification of scientific fields and subfields. The "Explanatory Dictionary of Basic Terms in Linguistics" defines translation studies as a subfield of linguistics that investigates the theoretical foundations and practice of translation. Consequently, doctoral theses on translation theory and practice in Latvia are often defended under the subfield of comparative linguistics.

- DISCIPLINARY INTERACTIONS

Translation scholar Kaindl evaluates the degrees of collaboration between disciplines, describing a "hierarchy of roles" manifested in three

forms: “imperialistic,” “importing,” and “reciprocal.” The “imperialistic” collaboration occurs when one discipline imposes its core concepts, theories, and methods on another, as observed in the 1960s and 1970s when linguists dominated translato­logists. The “importing” collaboration involves compensating for the lack of certain research elements, tools, and methods in one discipline by adopting those from another, resulting in a one-sided benefit. The “reciprocal” collaboration benefits both disciplines equally, occurring on an equal level through the joint development of methods and concepts. Kaindl believes that this third form of collaboration will help translation studies consolidate its position in the realm of interdisciplinary research.

- **DIVERSE PERSPECTIVES ON TRANSLATION**

The text notes that even among scholars who recognize translation studies as an independent discipline, there are differing views on what constitutes a translation. Some define the concept from a linguistic paradigm perspective, such as John Cunnison Catford, Eugene Albert Nida, and Peter Newmark. Others, like André Lefevere and Susan Bassnett, approach it from a cultural paradigm. Additionally, deconstructionists like Walter Benjamin and Jacques Derrida offer unique perspectives; for instance, Benjamin suggests that translation, by breaking down the original text, grants it new life. Edwin Gentzler defines translation from social and psychological paradigms, associating it not only with the text but also with the national identity of the target language user.

Summarising this subchapter, the text underscores the evolution of translation studies into an independent discipline characterized by its unique terminology and interdisciplinary collaborations. It also highlights the ongoing challenges in defining its scope and establishing its autonomy within the broader academic landscape.

1.2. Interdisciplinary History of Translation Studies

Translation studies have evolved significantly over time, transitioning through various theoretical frameworks that have shaped the discipline. Here is an overview of key developments:

- **Early Prescriptive Approaches** – historically, translation was viewed prescriptively, focusing on guidelines for translators.

Cicero's reflections on translating Greek to Latin to enhance oratory skills exemplify early thoughts on sense-for-sense translation. In China, debates on translation practices emerged during the Han dynasty with the translation of Buddhist sutras.

- Equivalence and Linguistic Theories (1950s–1960s) emphasized achieving “equivalence” between source and target texts. Russian scholars sought one-to-one linguistic correspondences, while French theorists focused on functional equivalence, allowing for structural modifications to preserve meaning. Eugene Nida's “Toward a Science of Translating” (1964) introduced concepts like dynamic and formal equivalence, influencing Bible translation practices.
- Descriptive Translation Studies and Polysystem Theory (1970s–1990s) marked a shift towards descriptive approaches, analyzing translations within their cultural contexts. Itamar Even-Zohar's Polysystem Theory viewed translated literature as part of a larger literary system, highlighting the interplay between various cultural and literary norms. Gideon Toury's “Descriptive Translation Studies and Beyond” (1995) emphasized studying translations as cultural facts, focusing on norms and functions within target cultures.
- Skopos Theory and Functionalism (1980s) – Hans Vermeer and Katharina Reiß introduced Skopos Theory, which prioritizes the purpose (skopos) of a translation over strict equivalence. This functionalist approach considers the target audience and the intended function of the translation, allowing for adaptations to meet specific goals.
- Cultural Turn and Postcolonial Perspectives (1990s) – the “cultural turn” in translation studies, advocated by scholars like Susan Bassnett and André Lefevere, integrated cultural studies, gender studies, and postcolonial theory. This perspective examines how translation affects and is affected by cultural dynamics, power relations, and identity formation.
- Translator's Visibility and Ethical Considerations (1990s–Present) – Lawrence Venuti's “The Translator's Invisibility” (1995) critiqued the tendency to make translators invisible by producing fluent translations that read as originals. He

advocated for “foreignizing” strategies to highlight the translator’s role and preserve the foreignness of the source text, challenging ethnocentric domestication practices.

- Technological Advances and Audiovisual Translation (2000s–Present) – with technological advancements, studies have expanded to include audiovisual translation, localization, and the impact of digital tools on translation practices. Research now addresses subtitling, dubbing, and the challenges of translating multimedia content, reflecting the evolving landscape of global communication.

These developments illustrate the dynamic nature of translation studies, evolving from prescriptive methods to multifaceted analyses that consider linguistic, cultural, functional, and technological factors.

Author of the monograph Jānis Silis believes that key aspects of Mary Snell-Hornby’s integrated approach to translation studies (1988) may be the most promising approach in the future.

Snell-Hornby’s integrated approach emphasizes the importance of understanding the specific characteristics and functions of different text types, the interdisciplinary nature of translation studies, and the application of appropriate linguistic theories to enhance translation practice.

1.3. Historiography of Translation Studies

Translation historiography examines the history of translation practices, theories, and the role of translators across different cultures and time periods. This field not only traces the evolution of translation methods but also analyzes how translations have influenced cultural interactions and societal developments.

- Early Perspectives on Translation – historically, translation studies were predominantly prescriptive, focusing on guiding translators on proper techniques. For instance, St. Jerome, known for his Latin Vulgate translation of the Bible, advocated for conveying meaning over literal word translation. These early approaches highlight a longstanding awareness of the balance between fidelity to the source text and the readability in the target language.

- Development as an Academic Discipline – the formalization of translation studies as an academic discipline began in the mid-20th century. In 1958, during the Fourth Congress of Slavists in Moscow, scholars proposed establishing a distinct field dedicated to studying all forms of translation, independent of linguistics or literary studies. This period also saw the emergence of systematic, linguistically oriented studies, which provided guidelines for Bible translation. These foundational efforts paved the way for translation studies to evolve into a comprehensive field encompassing various theoretical and practical aspects.
- Translation History and Cultural Impact – translation history delves into the roles of translators as both professionals and social influencers, examining how translations reflect and shape cultural developments. Major projects, such as the “Oxford History of Literary Translation in English” and “Histoire des traductions en langue française,” have documented the impact of translations on literary canons and cultural exchanges. Anthologies compiling historical translation theories, like Douglas Robinson’s collection of Western theories up to Nietzsche and Martha Cheung’s anthology on Chinese discourse, provide valuable insights into the evolution of translation thought across different traditions.
- Lawrence Venuti and the Translator’s Visibility – Venuti argues that prevailing domesticating practices in translation have led to the erasure of linguistic and cultural differences of source texts, rendering translators invisible. He advocates for a foreignizing strategy that challenges dominant values in the receiving culture, thereby increasing the translator’s visibility and acknowledging their interpretive labor.
- Contemporary Reflections on Translation – recent discussions continue to explore the complex role of translators and the evolving recognition of their contributions. Essays such as “What Does a Translator Do?” highlight the nuanced decisions translators make and their impact on literature and culture. These contemporary reflections underscore the translator’s vital role in bridging linguistic and cultural divides, advocating for greater visibility and acknowledgment in the literary world.

Translation historiography, therefore, offers a comprehensive understanding of how translation practices and theories have evolved, reflecting broader cultural, social, and ideological shifts throughout history.

The text presents an analysis of 80 publications within the fields of translation history and translation studies, categorizing them based on their conceptual and terminological focus. The classifications are as follows:

- Purely Conceptual and Terminological Publications:
- Translation History: 40%
- Translation Studies History: 32.5%
- Historiography of Translation Studies Publications: 13.75%
- Hybrid Publications:
- Combination of Translation History and Historiography of Translation Studies: 5%
- Combination of Translation Studies History and Historiography of Translation Studies: 1.25%
- Combination of Translation Studies History and Translation History: 3.5%

The discussion includes the intersection of translation history and translation studies, emphasizing the influence of notable authors, the interplay between translation and ideology, and the social aspects of translation within specific locales. The author references the *Encyclopaedia Britannica's* definition of historiography, highlighting it as a critical evaluation of sources within a research discipline. This definition underscores the importance of authentic material synthesis into a narrative that withstands rigorous scrutiny. The author proposes a hierarchical framework to distinguish between translation history, the history of translation studies, and the historiography of translation studies, organizing them into three levels:

- **Metalanguage Level** pertains to the historiography of translation studies as presented in scholarly publications. Activities at this level include reviewing translation studies literature and compiling specialized bibliographies of such meta-level works.
- **First Level** encompasses theoretical and applied translation studies, focusing on the discipline itself. Analyses at this level involve descriptive examinations of the development

of translation studies, including its theoretical schools and directions, which can be organized chronologically or thematically without prioritizing the historical aspects of translation studies publications.

- **Second Level** relates to translation history, focusing on the practical contributions of translators and interpreters through their translations, which are the end products of the translation process. This level represents one of the research directions within theoretical translation studies.

This hierarchical model offers an innovative approach to comprehending the multifaceted nature of translation studies and its historiography. By distinguishing among these three levels, the framework facilitates a nuanced understanding of the field's evolution, encompassing meta-analytical studies, theoretical developments, and the practical endeavors of translators throughout history. In summary, the author emphasizes a structured approach to understanding translation studies, advocating for a clear distinction between its history, historiography, and practical applications. This methodology aligns with the *Encyclopaedia Britannica*'s perspective on historiography, which involves the critical examination of sources and the synthesis of authentic materials into coherent narratives that endure critical evaluation.

CHAPTER II

UNDERSTANDING TRANSLATION THEORY AND PRACTICE IN THE HISTORY OF WORLD TRANSLATION STUDIES

2.1 Translations as Representatives of Lost Original Texts

To fully comprehend the diverse approaches to the fundamental issues of translation presented by 20th and 21st-century translation scholars in the first chapter of this monograph, it is essential to examine the ancient history of translation and briefly outline the methodologies of translation theory and practice across different cultures. Numerous groundbreaking and now unconventional ideas were articulated millennia ago, such as the “rewriting” of ancient texts within a single language community, which can be viewed as a distinctive form of sociocultural translation. Over time, these early ideas were overshadowed by other perspectives and practical solutions to problems.

For a clearer understanding of the vast volume of information, the author of this publication believes that a diachronic approach

is necessary, dividing the history of translation studies into periods. However, while working on this monograph *Latvian Translation Language in Latvian Translation Studies (2015–2024): A Historiographical Analysis in the Context of European Translation Studies*, the author realized that a chronological (diachronic) approach must be handled carefully to avoid potential pitfalls. One example of such pitfalls is found in the work of George Steiner (1929–2020), one of the most prominent 20th-century translation scholars in the USA, who divides the history of world translation studies into four periods. This division is logical and justified but temporally unbalanced since it displays a disproportion in the lengths of the periods: the first period spans about 1700 years, the second period just over 150 years, while the last two periods cover less than 80 years (Bassnett 2002: 47–50).

The author suggests that it would be more logical to divide the history of world translation studies into eight shorter, yet more balanced, periods in terms of the amount of information covered. This division was validated during the author's 2024 spring semester lecture course *History of World Translation Studies* at the Ventspils University College, part of the PhD program in Language and Literature Studies, which was implemented in collaboration with Daugavpils University and Riga Technical University's Liepaja Academy. The proposed division covers eight periods:

- First period – translation during prehistorical communities (40,000 BCE – 1200 BCE).
- Second period – the nature of translation in ancient Egypt (3150 BCE – 31 BCE), ancient India (around 2500 BCE – 8th century CE), ancient China (5000 BCE – 500 CE), and the Arab Caliphate (7th/8th century CE – 14th century CE).
- Third period – translation in ancient Europe and the Near East (3rd century BCE – 9th century CE).
- Fourth period – translation theories in medieval Europe and early Renaissance (12th century – 15th century).
- Fifth period – translation theories during the European Renaissance and Enlightenment (16th century – 18th century).
- Sixth period – translation theories of European thinkers such as Goethe, Schleiermacher, and their contemporaries in the 19th century.

- Seventh period – translation studies in Europe and the Soviet Union during the first half of the 20th century (1900–1945).
- Eighth period – contemporary translation theories (1946–2024).

This division seeks to provide a more structured and balanced view of the development of translation theory, aligning the historical periods with the intellectual contributions to the field.

- **TRANSLATION IN PREHISTORIC COMMUNITIES (40,000 BCE - 1200 BCE)**

This period, which spans at least 28,000 years, is dated using radiocarbon (C-14) dating methods (Fraile, 2018). Alistair Pike suggests that Neanderthal cave drawings, dating back 64,000 years, indicate an early form of language creation (Pike, 2018).

The earliest form of translation during this period is hypothesized to be oral translation. Potential translators could have been war captives who learned the language of the enemy tribe during captivity, individuals who married into a tribe with a different language, or bilingual children born of such unions. Written translation emerged much later. The earliest signs of written translation might be found in cave drawings depicting animals, humans, plants, etc. (Fraile, 2018; Hoffmann, 2018).

The Concept of Translation in Ancient Egypt (3150 BCE – 31 BCE), Ancient India (around 2500 BCE – 8th century CE), Ancient China (5000 BCE – 500 CE), and the Arab Caliphate (7th/8th century – 14th century)

- **TRANSLATIONS AS REPRESENTATIVES OF LOST ORIGINAL TEXTS**

In scholarly literature, original texts are considered lost if no surviving copies are available. This includes texts for which fragments were later discovered. Some lost texts are preserved only through their translations, where parts are cited in the works of other authors (Racoma, 2014). If a translation is particularly well-executed, it may no longer be regarded as a translation by the target-language community and becomes an integral part of that culture's textual canon (Neubert & Shreve, 1992, p. 125).

There are various reasons for the loss of original works. Some works were deliberately destroyed by their authors or, at their request,

by family members; many manuscripts were never published because the authors died before completing them; other manuscripts were destroyed in natural disasters or accidents. For instance, the famous Library of Alexandria, built under the plan of Alexander the Great over nine years (334 BCE – 323 BCE), burned down in 48 BCE when Julius Caesar set fire to enemy ships in the harbor, unintentionally spreading the fire to the city, destroying the library, which housed countless literary masterpieces of the ancient world. Some of these works were later partially recovered through Arabic translations. Others were stolen.

One of the most frequently mentioned lost original texts is the Bible. Several books of the Old and New Testament have been lost over time. For example, the “Book of Yahweh’s Battles” mentioned in the Book of Numbers has not survived to the present day. Similarly, the “Book of the Kings of Israel” mentioned in 1st and 2nd Kings, and 1st and 2nd Chronicles, has also not survived (Gambino, 2011). The New Testament was written in Koine Greek, but the original Greek autographs have not been preserved. Efforts have been made to reconstruct the Greek original from the surviving texts.

The “Book of Elhasai” is another lost text, which contained apocalyptic prophecies from Jewish-Christian and Gnostic traditions. This work is known only from fragments cited by early Christian writers from the time of Emperor Trajan, such as Hippolytus of Rome, Eusebius, Epiphanius of Salamis, and Origen. These authors mention that the book was used by the Ebionites, Essenes, and Nazarenes. Today, such texts form part of the New Testament apocrypha – works that are not included in the canonical scriptures but are considered by some to have equivalent content. The term “apocrypha” comes from the Greek word meaning “hidden,” “secret,” or “difficult to understand” (see also Baldunčiks, Pokrotniece, 1999, p. 66). Gnostic groups, influenced by Greek philosophy and Eastern religions, referred to such writings as too sacred to be exposed to the broader public. During the first centuries CE, many Christian literary works existed, but only a small portion were included in the New Testament; similarly, many Christian writings from the medieval period were attributed to earlier centuries.

Nearly all Bible manuscripts used by English translators are available today. Various myths have emerged over the authenticity of these

manuscripts. One myth suggests that heretics deliberately altered the original text, while another claims that orthodox scribes did the same (Wallace, 2012). However, there is no doubt about the authenticity of John Wycliffe's English translation of the New Testament from the Greek original and the Old Testament from the Hebrew original. However, Wycliffe's 15th-century English translation is now almost incomprehensible to modern English speakers.

Lost manuscripts also include the so-called Gnostic Gospels, which have survived only in fragments. Geographically, these ancient texts are associated with the place where they were discovered – Chenoboskion (“Goose Pastures,” translated from Greek), an early Christian spiritual center in the Thebaid region of Egypt, which was once part of the Roman Empire. Nearby was Naj Hammadi, where the so-called Nag Hammadi library, a collection of 2nd-century Gnostic manuscripts, was discovered in 1945 in the cliffs along the Nile River (Silis, 2017, pp. 41–54).

- THE SUMERIAN EPIC OF GILGAMESH

The Sumerian Epic of Gilgamesh, created around 2000 BCE, is a classic example where translations have survived the loss of the original text. The poem itself is a unique blend of two languages: Sumerian and Akkadian. Sumerian, an agglutinative language spoken in southern Mesopotamia, was gradually replaced by Akkadian as the primary spoken language around 2000 BCE. However, Sumerian continued to be used for sacred, literary, and scientific purposes for the next two millennia. The poem about Gilgamesh was recorded in cuneiform on clay tablets in Sumerian, which includes five separate poems that were later combined into what is now known as the “Old Babylonian version.”

The text's oldest known versions are fragmented, with only a few clay tablets surviving from the original Sumerian texts. The most well-preserved version, dating from the 13th to 10th centuries BCE, is known as “Sha nakvba imuru” (“The One Who Sees the Depths”). More than two-thirds of this Akkadian text survives.

The most recent Akkadian version was created around the 2nd century BCE and was discovered in the library of the Assyrian king Ashurbanipal. Although the original Sumerian text is lost, some of it has been preserved in fragmentary Akkadian versions. In 1853, the

British archaeologist Hormuzd Rassam found the most complete Akkadian version (on twelve clay tablets) in Nineveh.

The first modern English translation of the epic was completed by George Smith in the early 1870s, and the most comprehensive modern translation was done by Andrew George in 2000. While a full Latvian translation of the epic is not available, there is an anonymous translation on the website ALIENS.LV. Poet and translator Leons Briedis once expressed his desire to translate *Gilgamesh* into Latvian, an idea originally suggested by Imants Ziedonis in the late 1970s. Although they made attempts to read the cuneiform texts, Briedis never fully pursued learning Mesopotamian languages, and the fragments he published in the journal *Kentaurs* were only “Latvianized” versions.

- THE NATURE OF TRANSLATION IN ANCIENT EGYPT AND INDIA

In Ancient Egypt (3150 BCE – 31 CE), there is little direct information regarding the principles of oral translation, though it is clear that such translation occurred in the context of Egypt’s multilingual environment. More detailed information exists regarding written translation, particularly through the use of hieroglyphs. In Ancient Egypt, translation practices were predominantly *intralingual* rather than *interlingual* – meaning texts were reinterpreted within the same language but adapted between different variants of the language, such as from the High Language (classical language) to the Low Language (dialects). This process, referred to as *wHa* (interpreting, untangling meaning), can be compared to what is now known as free translation. This type of translation was particularly common in religious texts, though occasionally applied to “wisdom” or scientific texts.

Egyptian scribes, who worked in major temples like those of Ptah in Memphis and Karnak, practiced and refined these interpretative methods. While there were no formalized theoretical frameworks for translation in Ancient Egypt, scribes understood the importance of interpreting texts and methods of rephrasing to preserve meaning. An example from the scribe Ptahhotep warns colleagues not to become arrogant in their knowledge but to listen to both educated and uneducated opinions in order to reach perfection. This reflects an early awareness of the importance of theory in the process of interpretation and translation. Scribes developed a systematic approach to annotating

ritual texts, ensuring that the original content and form were preserved, and employing various strategies for clarity, including reviewing and adding explanations as necessary. This shows an early understanding of the relationship between the source text and its interpretation.

In Ancient India, the practice of translation focused on intralingual interpretation of source texts into regional variants of Sanskrit. This process, known as “transcreation,” was widespread and included adapting sacred texts such as the *Ramayana* and *Mahabharata* into regional languages. Sanskrit served as the traditional source language, and these “re-creations” in other languages are now recognized as early examples of what modern translation theory would call transcreation – a concept often used in advertising today to localize content for different cultures.

The renowned Indian linguist Suniti Kumar Chatterji highlighted the absence of a formalized translation theory in Ancient India, despite the country’s rich linguistic history. Chatterji emphasized that India’s multilingualism played a critical role in developing an informal but widespread “translation consciousness” across society. This idea of translation as a cultural and linguistic process is exemplified in the work of philosopher and linguist Sri Aurobindo, who explored the levels of consciousness involved in translation. According to Aurobindo, translation involves a transformation of concepts and images, requiring the adaptation of words and meanings for different audiences.

This theoretical approach to translation was employed by writers and poets such as Rabindranath Tagore and Aurobindo himself, as well as A.K. Ramanujan, and reflects an integral relationship between language, culture, and interpretation.

- THEORETICAL PERSPECTIVES ON TRANSLATION BY ANCIENT CHINESE THINKERS

Translation in Ancient China began around 3000 years ago and is considered one of the key factors in the development of Chinese national culture. This section provides a brief overview of the so-called ancient period (1100 BCE – 17th century), with occasional references to later Chinese translation scholars. As of 2023, China has a population of approximately 1.41 billion and over 3,000 colleges and universities, with 40 million students. Thirteen universities offer master’s degrees in translation and interpreting, with institutions like

Hangzhou, Ningbo, Beijing, and Hong Kong Baptist universities being internationally recognized.

The tradition of discussing translation issues began through the central authority's interactions with vassal states, particularly through the translation of Buddhist texts into Mandarin. These translations helped develop China's literary and intellectual traditions. Translation was necessary due to China's linguistic diversity, with five major regions and many unintelligible dialects. Special officials, known by various titles (e.g., message broadcasters, representatives, and translators), ensured communication across these regions.

The earliest records of translated texts in China date back to the Zhou Dynasty (1100 BCE), where government officials, tasked with translating documents, emphasized accurately conveying ideological nuances. One official described translation as replacing one written language with another while maintaining mutual understanding (Zhong 2023). A significant boost to translation occurred around 206–220 BCE with the arrival of Buddhism from India, creating a need to translate Sanskrit texts. During this period, debates emerged between literal and free translation, as well as discussions on the aesthetic linguistic impact of translation. The scholar Zhi Qian (3rd century CE) noted that some translations lacked elegance, while Buddhist monk and scholar Seng Rui (371–438) emphasized that a good translation strikes a balance between elegance and simplicity.

In the 5th century, a special institution for the mass translation of Buddhist scriptures was established, with Kumarajiva (350–410), a prominent Buddhist monk, organizing and personally translating texts. He believed that the best method of translation was free translation, focusing on the transfer of meaning.

The next key period in translation theory and practice occurred during the Sui and Tang dynasties (581–907), where Buddhist monks continued translating from Sanskrit. The prevailing view was that translators should remain faithful to Buddhist teachings and consider the needs of their audience, aiming to convey the essence of the original text without concern for fame or popularity. Xuan Zang (600–664), the most significant translator and theorist of this period, identified several areas of “untranslatability,” such as mantras, polysemy, and terms that were not found in China, advocating for transliteration in such cases. Xuan Zang argued that a good translation should be true to the

original text and comprehensible to a broad audience. The influence of these translations was profound, with one emperor even converting to Buddhism. The first translations from Chinese into Sanskrit also appeared during this time.

From 1271 to 1368, the popularity of Buddhist sutra translations waned, giving way to the translation of scientific texts from Arabic and European languages, particularly during the Mongol Yuan Dynasty. Arab rulers commissioned translations of astronomical works, signaling a shift in translation priorities.

In the 16th century, China's contact with Europe led to the realization that China was falling behind in scientific and technological knowledge. Christian missionaries began translating European texts not only to spread Christianity but also to introduce new knowledge in fields such as engineering, mathematics, astronomy, and medicine. The influx of translations required the creation of new terminologies, which, while contributing positively, also slowed the progress of translation theory.

This historical development highlights how translation theory and practice evolved in response to cultural, religious, and intellectual exchanges in ancient China, influencing both the preservation and dissemination of knowledge.

- THE CONTRIBUTION OF THE ARAB WORLD TO TRANSLATION

Due to events like the burning of the Library of Alexandria and other incidents, the Western world lost nearly all of Aristotle's works. The "rediscovery" or "recovery" of these texts occurred in medieval Europe from the mid-12th century to the mid-13th century. Most of Aristotle's works were copied or re-translated from Greek or Arabic texts into Latin, resulting in the translation of over 40 books (Transmission 2017).

In 10th-century Baghdad, Arabic-speaking scholars had access to Aristotle's works, much like modern-day English-speaking readers. This was made possible by a well-funded and stable translation practice that flourished during the second half of the 8th century under the Abbasid Caliphate. Translators were financially supported by the highest echelons of society, including the caliph and his family, which facilitated the incorporation of Greek philosophy and science into Islamic culture. What motivated the elite of the Abbasid Caliphate

(750–1258) to support this vast and complex initiative? Greek sciences, such as medicine and engineering, provided practical applications for this knowledge.

From the fall of the ancient world until the rise of Islam, Greek served as the intellectual language for Christians, particularly those living in Syria. Thus, when the Islamic aristocracy sought to engage with Greek science and philosophy through Arabic translations, they turned to Christians for assistance. However, the generous payment for translating Aristotle's *Metaphysics* and Plotinus' *Enneads* into Arabic is often viewed as politically motivated: to demonstrate to the Persians and Byzantines that Islamic culture, despite its rejection of Christian theological irrationality, could more effectively utilize Hellenistic achievements than its neighboring rivals (Transmission 2017).

Aristotle's works reached the Western world through two paths: one was a direct translation of Greek texts into Latin, and the other was a translation from Arabic texts, which had originally been translated from Syriac. These translations were primarily carried out by Eastern Christians living in the Middle East from around the 8th century. Initially, the texts were translated from Greek to Syriac and then from Syriac to Arabic.

The translation process was complex, as Greek is not part of the Semitic language group, and Arabic lacked established terms for philosophical concepts (Adamson 2017). Despite the difficulties, the translations were meticulously executed, although at times they were overly literal (Hyman 1983). Thus, Latin translations from Arabic were indirectly derived from Greek through Syriac and Arabic intermediary stages.

Aristotle's *Poetics*, particularly Book II, which includes the comedy *On the Pythagoreans*, remained unavailable to Europe for a long time. This continued until the Middle Ages and the early Renaissance, when the text became accessible through Latin translations of Averroes' (Ibn Rushd) Arabic commentaries on Aristotle's work, written in the 12th century.

- THEORETICAL VIEWS OF NOTABLE ANCIENT TRANSLATORS
Marcus Tullius Cicero (106 BCE – 43 BCE)

Cicero, a philosopher, statesman, lawyer, writer, political theorist, and a key figure in ancient Rome, is regarded as one of the greatest

Roman orators and prose stylists. As a translator (and orator), Cicero aimed to align each word, rhetorical technique, and phrase with the style of the source text, while also ensuring that the translation reflected the situational context of the original work. His primary goal was to achieve maximal fidelity to the source text.

In his work *De Optimo Genere Oratorum*, Cicero explicitly discusses the concept of literal (word-for-word) and free (sense-for-sense) translation for the first time in translation history. He considers literal translation to be more typical, while free translation is viewed as the privilege of the orator. Cicero argued that the ideal situation in translation was one where the source text was closely imitated. He believed that departing too far from the original – whether by altering elements of the text’s order or radically rephrasing – would result in a translation that failed to fulfill the translator’s true function (Weissbort 2006).

Quintus Horatius Flaccus (65 BCE – 8 BCE)

Horace, in his work *Ars Poetica*, asserts that translation should be aesthetically pleasing and creative. He advises against slavishly imitating the source text but also cautions against excessive invention of new words. Though Horace acknowledges that introducing new words can enrich the language, he warns not to overdo it. He advocates for a balance, ensuring that the translation remains true to the spirit of the original while avoiding unnecessary distortions of the language (Rudd 1990).

Shared Views of Cicero and Horace

Both Cicero and Horace sharply distinguish between literal and free translation principles. They support the idea that translations should aim to enhance the aesthetic quality of the text, ideally enriching the language. They also agree that the source text should be interpreted thoughtfully, aiming for “sense-for-sense” rather than “word-for-word” translation. This idea, often mistakenly attributed to St. Jerome, is best captured by Cicero’s famous expression: “non verbum de verbo, sed sensum exprimere de sensu” (not word for word, but sense for sense).

For both Cicero and Horace, as well as other thinkers in ancient Rome, translation was considered a specific exercise in stylistic comparison. This approach was based on the fact that every educated Roman had read the original texts being translated. As such, their

expectations for translations were very high, as they could directly compare the original and the translated works.

- THE BIBLE AND ITS TRANSLATIONS

The translation of the Bible occupies a prominent place in the history of literature for many nations, signaling the establishment of a strong written literary tradition. Initially, parts of the Bible were written in Hebrew, Aramaic, and Ancient Greek. The oldest and longest of the Dead Sea Scrolls, found in Qumran, Israel (circa 100 BCE), offers significant historical evidence of these texts (Eisenman, Wise 1993). Today, the Bible or portions of it have been translated into approximately 2,500 of the world's 6,900 languages, many of which are spoken by relatively small populations. Bible translation is a lengthy process that traditionally takes place from the original languages. Modern advancements, such as specialized computer programs, assist in minimizing errors. In the case of the recent Latvian translation of the Bible, the "Paratext" program, maintained by the United Bible Societies, was used.

- ORIGINS OF BIBLE TRANSLATION

The first translations of the Old Testament into Greek appeared around the 3rd century BCE, used by Hellenized Jews. By the 2nd century BCE, the Old Testament was translated into Syriac, known as the "Peshitta," though it is more commonly called the "Septuagint" in Europe. The Septuagint (LXX), the earliest known Greek translation of the Hebrew Bible, is believed to have been commissioned by the Ptolemaic Egyptian ruler Ptolemy II Philadelphus. He sought to expand the library at Alexandria, and according to a legend recorded in the *Letter of Aristeas*, 70 (or 72) Jewish scholars independently translated the texts, arriving at identical results (Rajak 2009).

St. Jerome (circa 346–420 CE)

St. Jerome was a Catholic priest, theologian, historian, and translator, recognized as a saint in the Catholic Church. Born in Stridon (modern-day Croatia), Jerome's native language was Illyrian. Though he was ordained as a priest, he never practiced this vocation. After periods of ascetic life in the desert, he returned to Rome before eventually settling in Bethlehem for the remainder of his life. It was

there, in collaboration with his aristocratic friend Paula, that he established a monastery and convent.

Jerome's most notable work during his time in Bethlehem was the *Vulgate*, his Latin translation of the Bible. This translation was made from Greek and Hebrew texts and was intended to replace the earlier *Vetus Latina*, which had been translated into an early form of Latin. By the 7th century, the *Vulgate* became the most widely used Latin Bible, and in 1545–1563, the Council of Trent declared it the official Bible of the Catholic Church. The *Vulgate* was later revised several times, with the *Nova Vulgata* becoming the standard today (Lössl, Cain 2009).

Jerome is also known for his translation approach, which he outlined in his letter to Pamachius in 395 CE, stating that translation should not be “word-for-word” but “sense-for-sense.”

One of Jerome's most famous translation errors was his rendering of the Hebrew word *qeren* (which means “horns”) as “horns” for Moses, a mistake that has since been immortalized in Michelangelo's sculpture of Moses with horns. This error arose because Hebrew script recorded only consonants, so *qeren* could also be interpreted as “rays of light,” implying a divine radiance rather than physical horns.

- **BOETHIUS (ANICIUS MANLIUS SEVERINUS BOETHIUS, 480–524)**

Anicius Manlius Severinus Boethius was a Roman philosopher, statesman, and later, in 1883, recognized as a Catholic saint. Born in Rome into an influential family, he was descended from notable figures, including the Emperor Petronius Maximus, the consul Olibrus, and several other consuls. His father, Flavius Manlius Boethius, had also held the consulship.

Boethius is known for translating the works of Aristotle and other Greek philosophers into Latin. His theoretical views on translation issues are expressed in his commentaries on the margins of texts. His most significant work, *The Consolation of Philosophy (De Consolatione Philosophiae)*, was written in 523 AD while he was imprisoned on charges of plotting against Theoderic the Great, the Ostrogothic ruler of Italy. This work became one of the most popular and influential texts in medieval theological and philosophical discourse. In European cultural history, Boethius is sometimes referred to as the last of the Romans (see Kaylor and Phillips, 2012).

- 12TH AND 13TH CENTURIES: MAIMONIDES AND TRANSLATIONS FROM ARABIC INTO EUROPEAN LANGUAGES

During the 12th century, numerous translations appeared in Western Europe, with Hebrew being both the source and target language in many cases, facilitating the spread of Jewish-Islamic culture. This was influenced by various factors, such as the travel of educated individuals from Islamic Spain to Christian lands. For example, Abraham Ibn Ezra traveled through Italy, France, and England, writing and translating Jewish grammar textbooks and Bible commentaries commissioned by Jewish communities in these countries. These works stimulated interest in new approaches to language and language learning and reflected the cultural wealth of Spain.

Amid religious persecution and other difficulties, Jewish families from the Iberian Peninsula emigrated to Southern France and Northern Italy during the 12th century, spreading their knowledge and cultural achievements in these new lands. Works written in Hebrew inspired further exploration of texts in this language. Additionally, the cultural renaissance in 12th-century Western Europe also influenced Jews, encouraging them to continue acquiring knowledge.

Maimonides (Moses ben Maimon, 1135–1204)

Maimonides, born in Spain and later living in Egypt, was a Jewish rabbi, physician, and philosopher, one of the most outstanding Jewish theologians and philosophers of the medieval period (Kraemer 2008). His work, *Mishneh Torah* (The Code of Jewish Law), written in the late 12th century, greatly impressed scholars in France and Italy, who eagerly sought to translate his Arabic texts into Hebrew.

Translations of texts into Hebrew were often driven by the requests of patrons or the personal preferences of scholars. However, there was a clear focus on translating works related to philosophy, mathematics, medicine, and other sciences. Maimonides developed guidelines for translators, emphasizing the importance of understanding the source text first, then conveying its meaning accurately in the target language. He acknowledged that changes to word order and omissions or additions were sometimes necessary to ensure clarity and to adhere to the linguistic principles of the target language (Maimon 2003).

To this day, the principal source of information about Jewish translations from the medieval period is Steinschneider's work

Die hebraeischen Uebersetzungen des Mittelalters und die Juden als Dolmetscher (Steinschneider, 1893).

- TOLEDO TRANSLATION SCHOOL (12TH-13TH CENTURY)

The Toledo Translation School was a group of translators and scholarly individuals who worked collaboratively in the Spanish city of Toledo. It is regarded as the first multilingual cultural center and the first school where translators received professional training. It became the main center for translation in Europe during this period. Members of the Toledo School translated works of ancient philosophers and scientists from classical Arabic into Latin and other European languages. The most prolific figure from this school was Gerard of Cremona, who translated around 90 works, including those of Ptolemy, Aristotle, Archimedes, Euclid, Avicenna, and other scholars (Burnett, 2001). The contributions of the Toledo Translation School were essential for the spread and development of knowledge and culture in Europe.

- THEMATIC SIGNIFICANCE OF REFORMATION IDEAS: MARTIN LUTHER (1483-1546) AND HUMANIST ÉTIENNE DOLET (1509-1546)

Among humanists, there was a belief that no mortal intermediary should stand between a faithful person and the Holy Scriptures; the word of God should be directly accessible to the faithful in all its spoken and written forms. Erasmus of Rotterdam (1469-1536) was widely known as a biblical humanist and a precursor to the Reformation. However, Martin Luther sharply disagreed with Erasmus, particularly because Erasmus remained loyal to Catholicism and criticized the Protestant doctrine of predestination, even calling Erasmus a “snake,” “liar,” and “mouth of Satan” (Luther, 1911).

On March 1, 1516, using Gutenberg’s printing press, Erasmus published *Novum Instrumentum omne* in Basel, a bilingual (Latin and Greek) version of the New Testament, compiled from various manuscripts. Martin Luther later used the second edition (1519) for his German translation of the Bible, and John Tyndale used the third edition (1522) for his English translation of the New Testament.

For centuries, the foundation of Western culture was the *Vulgate*, a Latin translation of the Bible by Saint Jerome from the 5th century. When Greek manuscripts of the Bible reached Western Europe in the 15th

and 16th centuries, it became clear that the original texts significantly differed from the *Vulgate*. Erasmus' 1516 edition, containing Greek original texts and revised Latin translations, corrected errors found in the *Vulgate*. However, Erasmus' edition was also imperfect, as he rushed the work fearing competition. These errors were rectified in the second edition (Bentley, 1987: 464–465).

Erasmus was convinced that everyone, including women, should have the opportunity to read the Bible, and thus it should be translated into all languages of Europe and beyond. Although he did not live to see it, his Greek New Testament laid the foundation for many 16th-century Bible translations in French (1523 and 1525) and other European languages.

Historian Erika Rummel outlined the main tasks of Erasmus' translation: a) Clarifying the teachings of the New Testament based on the Greek text. b) Improving the stylistics of the Latin translation. c) Eliminating grammatical errors and solecisms in the Latin translation. d) Editing the Greek text of the New Testament (Rummel, 2008: 4–5).

Martin Luther's Translation Philosophy

In his *Letter to the Translators* (*Sendbrief von Dolmetscher*), Luther emphasized that translators should respect the original text while ensuring that the meaning is accessible to a broad audience, not just the educated elite. He argued that the translation should reach “the mother at home, children on the street, and ordinary people in the market” (Luther, 1530). The *Letter to the Translators* became one of the most popular texts Luther wrote in Coburg. The work was adorned with an illustration created in the workshop of Lucas Cranach the Elder (1472–1553). The text defended Luther's translations from accusations of being “unscientific.” Luther explained that a good translation should be in living, authentic German, avoiding a literal rendering of the Latin.

Luther's advice on translation included: a) Quality in translation requires it to be easily understood and in natural German, not a literal translation from Latin. b) The translator must deeply understand both the source and target languages and be a true Christian, adhering to Luther's theological views. c) The best translation method is patient work, observation of everyday German speech, and collaboration with experienced colleagues.

Luther's German translation of the New Testament (1522) provided him with new insights, leading to the formulation of these

key translation principles. When translating, Luther advised: a) Once the translator has identified the necessary words, they should freely express the meaning in the best German without clinging to Hebrew words. b) The translation should maintain “faithfulness” to the original text, with great care in the process. c) The meaning should take priority over the words themselves. d) Translation is a challenging process that involves many difficulties to overcome.

Before Luther’s New Testament (1522), at least 14 other German Bible translations existed, but Luther’s was considered the best as it was based on original texts in Greek and Hebrew, unlike previous translations that relied on the Latin *Vulgate*. Luther completed his German New Testament translation in 11 weeks while in hiding at the Wartburg Castle, choosing to use Erasmus’ edition as his base text, despite their disagreements (Humanism and Translations, 2017).

- IMPACT OF TRANSLATIONS ON THE REFORMATION

The publication of Luther’s Bible translations and the spread of Reformation ideas challenged the authority of the Catholic Church. New leaders like John Wycliffe, Martin Luther, Jan Hus, and Huldrych Zwingli preached that no intermediary – such as the Catholic Church – should stand between the faithful and the Scriptures (Nellis, 2017). This belief gave rise to a significant movement in Bible translations, with the Bible and New Testament being translated into numerous languages. As of September 2016, the Bible had been translated into 636 languages, the New Testament into 1,442 languages, and fragments of the Bible into 1,145 languages. Some Bible stories have been translated into as many as 3,223 languages (Wycliffe Global Alliance, 2016).

In the early 15th century, during the Renaissance, humanists emphasized the importance of the ability to translate texts from Greek and Hebrew into Latin, and then into other European languages. This skill was considered crucial for mastering grammar and rhetoric. Students were taught that translation and double translation improved language proficiency in both the source and target languages. Highly skilled translators were praised for introducing texts to new audiences and cultures. Translations were seen as artistic works in their own right. The translation of sacred texts, particularly the Bible, became a contentious issue during this period.

Historical studies have later explored the development of the concept of “untranslatability” during the Renaissance, with some arguing that this idea prefigured Immanuel Kant’s later notions of relativism.

Étienne Dolet (1509–1546), a French humanist, believed that translators should fully understand the author’s material and meaning, while also maintaining enough freedom to address translation challenges. He emphasized that translators should avoid literalism and unnatural forms in the target language, aiming for elegance and naturalness. Dolet’s controversial views led to his tragic end – his inclusion of a personal opinion in his translation of the Bible, where he added the phrase “nothing awaits us after death” (*rien du tout!*), led to his execution by burning in 1546.

In the 17th century, the Spanish writer Miguel de Cervantes (1547–1616), expressed his views on translation, comparing translations to poorly made Flemish tapestries – recognizable but distorted. French philosopher Gilles Ménage (1613–1692), who coined the term *belles infidèles* (unfaithful beauties), argued that translations, like women, could either be beautiful or faithful, but never both simultaneously.

These discussions on translation in the 17th century revolved around two main ideals: “faithfulness” (loyalty to the original text) and “transparency” (the degree to which the target text appears natural and familiar to the reader). Lawrence Venuti, a modern translation theorist, has explored these dual ideals in his research, which highlights the tension between accurately conveying meaning and maintaining the fluidity of the target language.

During the 18th century, Enlightenment thinkers discussed the concepts of translation and translatability, emphasizing the role of the translator and the challenges of preserving the essence of the original text. John Dryden (1631–1700) extended the dichotomy between “literalism” and “freedom” in translation by introducing the terms “metaphrase” and “paraphrase.” Dryden defined “metaphrase” as a word-for-word translation, while “paraphrase” emphasized meaning over exact wording. He also introduced “imitation,” a translation method where the translator reimagines the original text as if the author were writing in the target language. Dryden considered paraphrase the most suitable approach, with imitation allowing for more freedom and divergence from the original text.

Alexander Fraser Tytler (1747–1813) represented a prominent 18th-century view on translation, arguing that a translation should recreate the spirit of the original work in a manner that aligns with the standards of the target audience. Tytler stated that the style and manner of writing in the translation should match the original, maintaining the same ease and naturalness as in the source text.

Rationalist thinkers like René Descartes (1596–1650) argued that all languages were universally similar and thus mutually translatable. However, Jean Le Rond d’Alembert (1717–1783) expressed skepticism about the possibility of perfect translation, suggesting that language differences were too vast to allow for complete accuracy in translation. Despite this, intellectual circles began to recognize such differences across Europe and beyond.

In the French literary scene of the Enlightenment, translations of classical works were expected replacing the original’s roughness with refined, culturally sophisticated expressions suitable for the French elite. Similarly, d’Alembert called for translating the “roughness” of source texts into a more cultured, thoughtful approach. Abbot Prévost (1697–1763) followed Dacier’s preference by softening the content of English works to suit French sensibilities, exemplified in his translation of Samuel Richardson’s *Pamela*.

German intellectuals such as Johann Christoph Gottsched (1700–1766) also called for translations that adhered to the same refined style seen in French literature. However, his opponent, Johann Jacob Breitinger (1701–1776), defended translations that preserved the unique characteristics of the original text. This debate was further influenced by Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) and Johann Gottfried von Herder (1744–1803), who argued for the protection of the original text’s spirit and cultural identity. Herder’s perspective helped launch the “Sturm und Drang” movement, which rejected Gottsched’s more traditional approach. Herder’s ideas later aligned with Friedrich Schleiermacher’s (1768–1834) call for translators to leave the author undisturbed, allowing readers to make an effort to understand the text.

- JOHANN WOLFGANG VON GOETHE AND FRIEDRICH SCHLEIERMACHER

Both scholars concluded that literal translations emphasized the foreignness of a text, while freer translations “domesticated” the text

for the target audience. These contrasting views on translation and translatability became key aspects of later translation theories.

Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832), the prominent German poet and theorist, was a leading figure of both the Sturm und Drang movement and Weimar Classicism. He associated literal translations with the concept of “foreignisation,” where the translator deliberately creates an impression that the original text represents a foreign culture. This could involve transliterating or transcribing cultural elements of the original, thereby emphasizing the “foreignness” effect. In contrast, free translations were linked to the concept of “domestication,” in which the translator adapts the translation to the cultural norms of the target language. Later, Goethe acknowledged that foreignisation and domestication never exist in a pure form. Despite a translator’s efforts to immerse the reader in the original context, they are still translating into the target language, which inherently involves domestication (Benjamin 2000: 15–23).

Similarly, Matthew Arnold (1822–1888), in his 1860 lecture “The Translation of Homer,” critically evaluated Francis William Newman’s (1805–1897) translation of *The Iliad* into ballad meter. Arnold emphasized that translations should retain the original hexameter of the poem (a metrical line with six feet, typically dactylic). This was highlighted through examples showing the importance of preserving the rhythm and meter of the original text in translation (Trilling 1939: 169).

Friedrich Schleiermacher (1768–1834), a German theologian, philosopher, and translation theorist, was a radical critic of ethnocentric translation. He believed that a true translator is one who bridges the gap between the author and the reader. Schleiermacher proposed two methods through which the target language reader can access the source text’s meaning: (1) the translator could “leave the author alone,” bringing the reader closer to the original author, or (2) the translator could bring the author closer to the reader. Schleiermacher favored the first method, suggesting that the reader should embark on a journey into the foreign text. In his lecture “On the Various Methods of Translation” (*Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens*), he strongly argued that translations should create both a visual and an auditory impression of the original language, for instance, reflecting the presence of Spanish in a translation (Schleiermacher 1963).

- THEORETICAL PERSPECTIVES ON TRANSLATION THEORY AND PRACTICE IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY: EUROPEAN AND SOVIET TRANSLATION STUDIES (1900–1945)

In the first half of the 20th century, translation theory in Western Europe was significantly influenced by German literary and philosophical traditions, particularly hermeneutics. Hermeneutics, a philosophical discipline focused on interpretation, has its roots in ancient Greece and evolved into a method for biblical exegesis during the Middle Ages. While exegesis interprets specific canonical texts, hermeneutics addresses general principles of interpretation that apply to texts of any genre or type. This development was further advanced by German philosopher Friedrich Schleiermacher, who laid the groundwork for understanding texts scientifically. In the 20th century, hermeneutics continued to evolve, especially through the work of Edmund Husserl, Martin Heidegger, Hans-Georg Gadamer, and Paul Ricoeur. Their theories formed the basis for translation hermeneutics, emphasizing the translator's need to deeply understand the original text's various aspects to guide the choice of translation strategies. A key tenet of this movement was that a translation could be seen as "autonomous" with an independent textual status, albeit derived from another text.

Walter Benjamin, a German philosopher, cultural critic, and translator, argued in his 1923 essay "The Task of the Translator" that the role of translation extends beyond merely introducing readers to the original text's meaning. A good translation should give the original "a second life," achieving mutual correspondence between the source and target languages. Benjamin believed that translation reveals a "pure language" hidden within the text, and the translator's task is to free this poetic potential. A translation, according to him, should not obscure the original text's light but instead allow the pure language to shine through. The key to achieving this lies in a literal translation strategy, focusing on words rather than sentences.

Ezra Pound, an American poet influenced by German translation theory, also endorsed the concept of translation's autonomy. He identified two forms of translation: one that interprets the original to bring readers closer to its language and culture, and another that aligns the translation with the literary standards and cultural norms of the target language. In the latter case, a translation becomes a work of poetry in its own right.

José Ortega y Gasset, a Spanish existentialist philosopher, explored the linguistic practices of different nations in his essays on translation. In “The Glory and the Shame of Translation,” he acknowledged the challenges posed by linguistic and cultural differences but believed these could be overcome. Translation, in his view, transports readers from their native linguistic traditions to those of foreign authors. Ortega y Gasset’s later work focused on the “translatability” of texts, questioning whether mutual understanding is possible between languages with significant linguistic and cultural differences. This led to the development of new translation methods, shifting from philosophical skepticism about translatability to a more optimistic, practical approach.

Philosopher and logician Willard Quine was skeptical about the idea of translatability. He introduced the concepts of “radical translation” and “translation indeterminacy,” proposing that translating from a completely unfamiliar language requires the translator to rely on observations of how speakers of that language behave within their culture. Quine’s theory highlights the difficulties in establishing a perfect correlation between the stimuli of one language and its meaning in another, emphasizing that meaning is socially constructed and determined by conventions. Despite these challenges, Quine’s work laid the foundation for a more pragmatic view of translation.

Martin Heidegger, another philosopher, also addressed translation, aligning with Schleiermacher’s notion of bringing the target-language reader closer to the foreign author. However, Heidegger’s approach, which “poetized” translation by using archaic language and etymological interpretations, contrasted with everyday language use, making it seem somewhat outdated. Heidegger argued that it is impossible to manipulate a foreign language with different literary styles and traditions in the translation process.

Eugene Nida, a linguist and Bible translator, focused on the challenges of translating between different realities. Nida argued that translation quality depends on the translator’s understanding of the cultural context, noting that errors can occur when translators lack sufficient cultural knowledge. For example, translating “abandoned place” as the “Palestinian desert” could lead to misunderstandings due to cultural differences in interpreting the term “desert”.

Overall, the theoretical developments in translation studies during the early 20th century emphasized the complexity of translating between languages with distinct linguistic and cultural traditions. These theories laid the groundwork for more nuanced approaches to translation, recognizing its challenges and potential for conveying meaning across different linguistic systems.

- TRANSLATION STUDIES IN RUSSIA AND THE USSR UP TO 1945

In the first half of the 20th century, Soviet and “socialist camp” scholars represented two main approaches in translation studies:

Linguistic Approach: Scholars such as Andrey Fyodorov, Viktor Koptilov, Vilen Komissarov, Isaac Revzin, Viktor Rozenzweig, and others supported the linguistic approach to translation. This perspective was rooted in the belief that translation could be studied scientifically, focusing on linguistic equivalence and formal structures between source and target languages.

The origins of this approach can be traced to Yakov Recker’s 1950 article, “On the Laws of Equivalence in Translation”, where he identified general patterns in the practice of translation. In 1941, Fyodorov published “On the Translation of Fiction”, which initially followed a literary approach but later evolved. By 1953, Fyodorov published “Introduction to Translation Theory”, where he argued for the possibility of developing a linguistic theory of translation. He emphasized that translation should be grounded in linguistic principles, focusing on the interplay of two languages. His theories evolved further, with Fyodorov classifying translation studies into general and special translation theory, and elaborating on abstract and specific aspects of translation (Fyodorov 1968). The linguistic theory was further developed by other scholars such as Leonid Barkhudarov, Vilens Komissarov, and Alexander Shveitser.

Literary Approach: During the darkest period of Stalinism, which saw the persecution of those associated with “bourgeois” ideas in literature and science, figures like Korney Chukovsky and even Fyodorov faced criticism. Ivan Kashkin emerged as a proponent of a new direction, advocating for a Soviet translation theory rooted in socialist realism. Kashkin’s approach emphasized the translator’s role as an artist who should express the author’s perception of reality in their own language. Kashkin’s work “The Struggle for Realistic

Translation” (1955) highlighted the importance of breaking down linguistic barriers to reveal the author’s direct perception of reality. This idea was further developed by Georgian translator and scholar Givi Gačėčiladze, who argued that the goal of translation was to communicate the reality presented in the original text, which should remain untouched by the translator’s personal interpretation.

Kashkin’s approach was similar to George Steiner’s “hermeneutic motion”, which describes the translator’s process as a four-phase act of understanding: trust, aggression, incorporation, and restitution (Steiner 1975/1992). Despite some similarities in describing the translator’s journey to uncover the essence of the source text, there were fundamental differences in Kashkin and Steiner’s cultural perspectives and methodologies.

In conclusion, translation theory in the USSR until 1945 was shaped by two major currents: the linguistic approach, which focused on linguistic structures and equivalence, and the literary approach, which emphasized the creative role of the translator in conveying the author’s perception of reality. These two schools of thought played a significant role in the development of translation theory within the Soviet context, which was deeply influenced by the political and cultural climate of the time.

- HISTORY OF TRANSLATION STUDIES WORLDWIDE IN THE POST-WAR PERIOD UNTIL TODAY

This chapter does not provide an exhaustive history of global translation studies but instead focuses on key concepts, directions, and schools that have significantly influenced the development of translation studies in Latvia from 1991 to 2014. It explores the following main theories and approaches:

- Linguistic Approach – the contributions of Roman Jakobson and John Cunnison Catford, who laid the foundation for translation theory based on linguistics, are highlighted. This approach centers on the idea of translation as a linguistic activity, with debates surrounding literal versus free translation continuing to be relevant in contemporary discussions.
- Gestalt Concept – the notion of Gestalt, referring to the idea that the whole is different from the sum of its parts, is explored as a pivotal development in translation studies. This concept

influenced the way translation is understood as a holistic process rather than a mere mechanical substitution of words.

- **Speech Act Theory** – this theory, which emphasizes that words, phrases, or sentences function as illocutionary acts (e.g., promises, threats), has impacted the understanding of how translation functions beyond simple linguistic meaning, considering context and intention.
- **Wolfram Wilts' Skopos Theory** – Skopos theory emphasizes the purpose or goal (the “skopos”) of translation, suggesting that the function of a translation determines the approach. This contrasts with the more traditional focus on equivalence between the source and target texts.
- **Translation Equivalence** – the centrality of equivalence in translation theory is addressed through the works of Otto Kade, Katharina Reiss, Werner Koller, Anton Popovic, and others. The debate centers on how well a translation replicates the original text, with different theories suggesting various degrees of fidelity or creativity in the translation process.
- **Sociocultural Approach** – this approach, championed by scholars such as Susan Bassnett and Lawrence Venuti, considers the role of culture in translation. It highlights the need for translation to be not only a linguistic act but also a cultural transfer, taking into account power dynamics, ideology, and cultural contexts.
- **Manipulation School** – proposed by Theo Hermans and developed by others like Itamar Even-Zohar, this approach looks at translation as a form of manipulation, where the translator exercises agency, often influenced by sociopolitical factors.
- **Postcolonial Theory and Feminist Approach** – postcolonial and feminist perspectives in translation studies challenge traditional power structures, focusing on issues of identity, marginalization, and gender in the translation process.
- **Cognitive Approach** – the cognitive approach examines how the translator’s mind works during the translation process, looking at the mental processes involved in decision-making and the transfer of meaning.
- **Mary Snell-Hornby’s Integrated Translation Concept** – this comprehensive framework emphasizes that translation must

be seen as an interdisciplinary science, integrating various linguistic, cultural, and communicative perspectives.

The text also highlights the ongoing debates regarding literal versus free translation, which have evolved into discussions about the needs of the commissioner and audience. Wolfram Wills argues that translation should integrate the author, source text, translator, and recipient, moving beyond traditional dichotomies. Mary Snell-Hornby proposes a textual continuum where different genres, such as literary texts, scientific texts, and legal texts, demand different translation strategies. Literal translation typically aligns with specialized texts, while free translation is more suited to literary works.

In the latter part of the 20th century, the concept of translation equivalence, once central to translation studies, began to be challenged. The advent of Gestalt theory, speech act theory, sociolinguistic, and psycholinguistic approaches has expanded the scope of translation studies, viewing translation as an interdisciplinary phenomenon that involves cross-cultural communication rather than merely a linguistic exercise.

Notably, scholars like Hans Vermeer and Justa Holz-Mänttari advanced the idea that translation is driven by the purpose or goal (skopos) rather than adherence to the original text. This shift in perspective has also affected translator training, positioning translators as active participants in a collaborative process with clients and publishers. Translation is thus viewed not only as a linguistic task but also as a socio-cultural and communicative endeavor.

In conclusion, translation studies has evolved into a complex, interdisciplinary field influenced by various philosophical, psychological, and cultural theories. These developments demonstrate that despite linguistic and cultural differences, translation remains a vital tool for global communication. The study of translation, enriched by new concepts such as Gestalt, speech acts, and Skopos theory, continues to challenge traditional paradigms, emphasizing the dynamic and context-dependent nature of translation.

The philosophy of language, as presented by Ludwig Wittgenstein (1889–1951), stands in contrast to many researchers of the internal structure of language, as he believed that language lives in its practical realization – the communication process. Wittgenstein’s famous dictum “The limits of my language mean the limits of my world” emphasizes

the role of language in shaping our perception of the world. By the end of his philosophical development, Wittgenstein concluded that each form of human social activity corresponds to its own language, such as the language of science, poetry, or law. These “languages” have their own rules and structures. This perspective opens new possibilities for the field of translation theory.

A similar view is shared by logical positivism, notably by figures like Alfred Ayer, where the main focus was on the analysis of language. In the 20th century, it developed into a significant concept that extended beyond narrow studies of language, encompassing society, ethics, ideology, and religion. Logical positivism attempted to separate “pure” scientific language from pseudo-scientific statements, which were considered unclear or imprecise. Verification, the method for distinguishing between true and false statements, was a key principle. However, it was soon realized that no philosophical or scientific concepts could be empirically verified, thus leading to an impasse. Wittgenstein’s insight—that the meaning of a word lies in its usage—provided a way out, suggesting that the goal of philosophy should be to study the use of language, rather than to create an ideal scientific language.

In the field of hermeneutics, which explains how human existence, history, and culture are understood through language, and the influence of postmodernism on the further development of translation studies, these issues continue to be relevant. A key contribution to the philosophy of language is the theory of speech acts, developed by John Austin and John Searle, which expands the translator’s scope by recognizing that language not only describes but also performs actions, such as making promises or giving orders. Language can thus be “performative,” where saying something also does something. This insight grants translators flexibility, allowing them to choose alternative expressions that preserve the illocutionary force of the original text.

Furthermore, translation studies adopted concepts from Gestalt psychology, introduced by figures like Max Wertheimer and Wolfgang Köhler. The Gestalt concept, applied to translation, suggests that the “image” of the original and the translation should be the same, even if they are constructed from different elements.

In the latter half of the 20th century, the understanding of culture shifted. Culture is no longer confined to literature, art, and music but

now encompasses all human activities, including science, technology, and agriculture. In translation studies, this means that a translator must be an expert not only in the source and target languages but also in both the source and target cultures.

This cultural paradigm shift also influenced scholars such as Wolfgang Iser, a key figure in German literary theory, who emphasized the reader's role in understanding texts. Iser's theories include the idea of cultural transfer, viewing translation as a communicative act and focusing on the function of the target text.

Alongside linguistic schools of translation theory, some scholars, especially from the Dutch-speaking regions of Europe, view translation studies as an interdisciplinary branch of comparative literature. This approach, known as the Manipulation School, was popularized by André Lefevere, José Lambert, and Teo Hermans, and emphasizes the translator's role as a manipulator of the text. The central argument of the Manipulation School is that the translation process creates a new text in a different language, and equivalence between the original and the translation is not a primary concern.

Another significant perspective in translation theory comes from postmodernism, which, like other cultural phenomena, challenges traditional notions of stability, meaning, and identity. Postmodern thinkers like Roland Barthes, Michel Foucault, and Jacques Derrida have introduced ideas such as indeterminacy, fragmentation, and deconstruction, which have become central to modern translation theories. Postmodernists argue that translations give "life after death" to original works and should be considered equally valuable as the original text.

Finally, Mary Snell-Hornby's integrated approach to translation studies is one of the most rational and comprehensive perspectives of the last half-century. She treats translation as an interdisciplinary field, drawing on various sciences and emphasizing the importance of understanding language, culture, and communication processes in translation.

Chapter 2 ends with discussion and a detailed study of Latvian translation scholars and related linguistic subfields based on their publications from 1984 to 2014. This study is presented in the author's 2019 monograph, *Three Decades of Translation Studies in Latvia: 1984–2014* (Silis 2019: 143–147, 207–268). The monograph serves as

a conclusion to a research project conducted over approximately 15 years. Alongside evaluating both theoretical and practical aspects of translation studies, it provides insight into one of the most significant periods in the historical development of translation studies in Latvia, specifically between 1984 and 2014, which fills previously unexplored gaps in translation historiography. The study focuses exclusively on scientific publications, excluding popular science works and public debates in the media.

The monograph introduces key theoretical problems relevant to the research, including a brief overview of the history of Latvian translation studies in the post-war years, with particular emphasis on the period from 1984 to 2014. It addresses theoretical and methodological issues related to the transformation of research results in translation studies into an electronic bibliographic corpus, which could potentially drive future research in translation studies. Two-thirds of Chapter III illustrate the potential use of such a corpus. After providing a chronologically descriptive overview of Latvian authors' works in translation theory and applied translation studies, the monograph also outlines the methodology behind compiling these reviews. Chapter VI, titled *The Bibliographic Corpus of Latvian Translation Scholars' Publications*, includes 160 authors with over 1,770 publications.

CHAPTER III

TRADITIONAL AND INNOVATIVE RESEARCH DIRECTIONS IN LATVIAN TRANSLATION STUDIES OF THE LAST TEN YEARS ON THE BACKGROUND OF TRANSLATOLOGICAL RESEARCH IN EAST EUROPEAN STATES AND OTHER TWO BALTIC STATES

This is a survey of Latvian translation scholars' last seven years contribution to translatology in domains of research that so far have been traditional in almost 80 years long development of the research discipline in Latvia. In the first months after the beginning of data collection in the end of December, 2021, it is fairly impossible to create a list of priority directions and dominant trends arranged in a quantitatively descending order, as it was done in author's research covering previous decades. Nevertheless, it can already be observed that research continues in the fields of examining dictionaries that serve as

translation aids, the constantly widening field of terminology topical for translation practice, the process of generation of translational terms, translation quality assessment, adequacy of source language and target language proper names in Latvian translations, linguistic and culture-specific translation problems, issues of simultaneous and consecutive interpreting. Research in some of the traditional domains is conducted by translation scholars having a substantial past experience, some other directions have attracted the attention of translationalists who have started their research in translation studies during the last 5 to 7 years.

3.1. Functional Ambiguity and Fuzziness of Conceptual Borders in Classification of Latvian Author's Translational Publications

The classification of Latvian authors' translational publications within the Latvian Translation Studies Bibliographic Corpus (LTPBK) in its non-annotated form (Sīlis 2019: 105–141) reveals that a single article or more extensive publication (e.g., book, monograph) can belong to at least two classification categories. The challenges of grouping and categorization are addressed in subsection 3.1 of this chapter. The theoretical foundation for this review remains James S. Holmes's model of Translation Studies (Holmes 1988: 67–80), which is elaborated upon in the author's previous extensive work published six years prior (Sīlis 2019: 21–24). It is demonstrated that the conceptual ambiguity of classification category boundaries often stems from the ambiguity of publications, i.e., their belonging to more than one classification category – a situation characteristic of postmodernism.

Fredric Jameson, in his characterization and analysis of the postmodern world, discusses the unsettling ambiguities of boundaries that exist in this “new era.” This ambiguity is evident not only in the intellectual sphere and science but also in all social manifestations of this phenomenon—at the levels of individuals, groups, organizations, and broader society. At the individual level, such a state manifests as a sense of rootlessness, a feeling of not belonging to anything in this world (Jameson 1991).

To address ambiguity in the classification of translational publications, an approach “from the general to the specific” is employed, aiming to find the precise “niche” of a particular publication within theoretical or applied Translation Studies. Such a publication may, for instance, belong to the fields of terminology or lexicography, or to the domains of Translation Studies or comparative linguistics.

The classification of translational publications presents significant challenges, necessitating the adoption of a contemporary “postmodern” approach to scientific categorization. This approach is characterized by inherent ambiguities in defining conceptual boundaries, polyphonic functionality, fragmentation, and paradoxical elements. In the current scholarly landscape, both modern and postmodern classification theories coexist. Modern classification aims to represent the entire universe of knowledge, while postmodern classification seeks to provide pragmatic tools tailored for specific domains. Jens-Erik Mai, a scholar from the University of Washington, emphasizes that modern classification strives to depict all knowledge comprehensively, whereas postmodern classification focuses on offering practical instruments for particular fields. Similarly, Jesse Hauk Shera, an American bibliographer and information scientist, differentiates between closed systems—based on the premise that relationships among various knowledge segments are relatively permanent—and dynamic systems, which allow for regular changes and reinterpretations.

These perspectives advocate for a shift in focus within classification research: moving away from systems and techniques toward the concepts and contexts in which classifications operate, and acknowledging the relativistic nature of all classification types while maintaining a degree of stability. Embarking on classification studies grounded in such theoretical foundations requires recognizing three key postulates:

- Purpose of Classification – the goal should be to create a useful tool for practical application, rather than merely representing objective reality.
- Methodology – developing classification schemes should be based on studying users’ information interactions, work habits, and domain structures, rather than relying solely on standardized procedures and guidelines.

- Subjectivity in Practice – the practice of classification should move away from striving for objectivity and neutrality, acknowledging that the act of classification inherently involves subjectivity and the application of specific value systems.

Consequently, the classification of a particular translation studies publication largely depends on the classifier's subjective viewpoint and level of expertise, allowing for continuous reinterpretation – a hallmark of the postmodern worldview. The classification of approximately 1,770 research publications in Jānis Silis's monograph "Three Decades of Latvian Translation Studies 1984–2014" exemplifies this, as the author welcomes evaluations of his classification scheme, which is based on James Holmes's "Map of Translation Studies." A significant ambiguity arises in accurately categorizing publications that, according to Holmes's terminology, belong either to specific areas of specialized translation studies or to applied translation studies. These include works addressing both terminology and lexicography, or studies that could be situated within either translation studies or comparative linguistics.

3.2. Traditional Directions in Latvian Translation Studies (2015–2024)

Several important new trends in Latvian translatology of the period from 2015 to 2020–2022 will be described in a separate publication with a deeper analysis.

3.3. Key Innovative Research Directions (2015–2024) and Notable Scholars of This Period

3.3.1. Previously Unexplored Areas

Latvian Translation Studies has seen the emergence of in-depth research into both the history of translation in Latvia and the history of Latvian Translation Studies. The most prominent contributors in these areas are Andrejs Veisbergs, Evita Badina, and Astra Skrābane

for the former, while Jānis Silis and Jānis Veckrācis have contributed significantly to the latter, with the latter author having one published work on the subject.

Another significant development concerns theoretical and practical issues of poetic translation, an area that received little attention before 2015 within translation studies (although it was more extensively researched in literary studies). This domain has seen remarkable growth, with several doctoral dissertations defended in recent years. The most prolific scholar in this area is Jānis Veckrācis, followed by Guntars Dreijers, who has examined the translations of Charles Baudelaire's poetry, and Līva Bodniece, who has contributed with multiple studies on Latin poetry translations. Other researchers in this field, albeit with fewer publications, include Iveta Narodovska, Aija and Jānis Silis, Tatjana Barišņikova, Andrejs Daņiļins, and Ludmila Sproģe.

One of the most stable research areas in Latvian Translation Studies over the past ten years has been machine translation. Notable contributions in this field have been made by Aiga Bādere, Gunta Ločmele, and Matīss Rikters. Additionally, a highly respected group of researchers, including Dace Šostaka, Juris Borzovs, Eduards Cauna, Iveta Keiša, Mārcis Pinnis, and Andrejs Vasiļjevs, has focused on significant technological advancements in terminology formation.

Another emerging research focus has been gender representation in translation, influenced by the significant shifts in Western sociocultural attitudes toward sexual minorities. In Latvia, this has led to several scholarly publications on gender category expressions in translation processes. Key contributions include a study by Jekaterina Čelnova, three articles by Andrejs Veisbergs, and two collective research papers by Baiba Rudevska, Indra Karapetjana, Tatjana Smirnova, Larisa Iljinska, and Marina Platonova.

Further research on LGBTQ terminology adaptation into Latvian has been conducted by Kristīne Kārklīņa, along with a collective study authored by Irina Kaļiņina and Helēna Gizeleza.

The Latvian Society of Interpreters and Translators has taken on responsibilities related to the well-being and health of its members. This is reflected in several studies by Larisa Engelsons, Natālija Ambrosova, and Helēna Gizeleza. Additionally, research on occupational health risks in interpreting and translation professions has been conducted by Sņežana Kondrašova and Marija Lapaine.

The topic of intertextuality as a translation issue has been explored in two articles by Jānis Silis, a contrastive analysis by Dzintra Lele-Rozentāle, and a collective study by Larisa Iljinska and Tatjana Smirnova.

The historiography of Latvian Translation Studies has been shaped primarily by Jānis Silis, who has published five key articles and a comprehensive monograph exceeding 500 pages in 2019. Additionally, Dzintra Lele-Rozentāle has provided a detailed review of the contributions of Ventspils University of Applied Sciences' faculty to linguistics and translation studies.

Lastly, Aija Silis and Jānis Veckrācis have authored a monographic textbook on the editing of translated texts, an area previously unexplored in Latvian Translation Studies.

This summary highlights the most significant research directions and contributors in Latvian Translation Studies over the past decade, illustrating the field's expanding interdisciplinary scope and engagement with contemporary global issues.

Further on a more detailed overview of the above-mentioned material will be provided.

HISTORY OF TRANSLATION

Between 2015 and 2024, three scholars have significantly contributed to the study of translation history in Latvia. Notably, Professor Andrejs Veisbergs of the University of Latvia has made a monumental impact with an impressive number of scholarly articles, numerous conference theses, and several monographs, establishing himself as a leading figure in this field.

Professor Veisbergs' extensive research encompasses various aspects of Latvian translation history. His work delves into the translation processes during pivotal historical periods, such as the German occupation and the interwar years, analyzing the political and cultural factors influencing translation choices and quality. For instance, his article "The Translation Scene in Latvia During the German Occupation" examines how ideological pressures affected translation activities during that era. Similarly, "The Translation Scene in Independent Latvia Between the Wars (1918–1940)" explores the dynamics of translation in a newly sovereign nation, highlighting the challenges and cultural implications of that time.

In addition to his articles, Professor Veisbergs has authored significant monographs that provide comprehensive overviews of Latvian translation history. These works offer in-depth analyses of translation trends, the evolution of translation norms, and the role of translation in shaping Latvian literary and cultural landscapes. His monograph “Latvian Translation Scene at the Turn of the 19th and 20th Century” is particularly noteworthy, as it examines the surge in translation activities during a transformative period in Latvian history, shedding light on the socio-economic and political contexts that influenced these developments.

While Professor Veisbergs’ contributions are unparalleled, Evita Badina and Astra Skrābane have also enriched the discourse on Latvian translation history.

Dr. philol. Evita Badina, a researcher at the Centre of Cultural Research at Daugavpils University Institute of Humanities and Social Sciences, has significantly contributed to the study of translation policies and the role of Anglophone literature in Soviet Latvia. Between 2020 and 2023, she participated in the European Regional Development Fund-supported project “Literary and Political Discourse of Translation in Totalitarianism: Anglophone Literature in Soviet Latvia.” Her research primarily focuses on how translated literature was utilized as a tool for ideological influence and cultural perception under the Soviet regime. In her 2020 publication, “Anglophone Literature as Represented in Soviet Latvia Press of the 1940s,” Badina examines the portrayal of British and American literature in Latvian media during the early years of Soviet occupation. She highlights how Soviet periodicals served as platforms for disseminating propaganda, often depicting Western literature as hostile to Soviet ideology. This work underscores the strategic use of media to shape public perception of foreign cultures and literatures. Badina’s 2021 article, “American Authors in Soviet Latvia of the 1950s: The Case of Ernest Hemingway,” delves into the delayed introduction of Hemingway’s works into the Latvian cultural space. She explores how Soviet ideologists meticulously controlled the reception process, presenting Hemingway’s life and works through an ideologically biased lens to align with socialist values. This study provides insight into the complexities of literary translation and reception under totalitarian regimes. Collaborating with Žans Badins, Badina co-authored “Translation Policy of Anglophone Literature in Soviet Latvia from

the 1940s to the 1960s: A Comparative Perspective,” published in 2023. This comprehensive study compares translation policies across different Soviet leadership periods, revealing a transition from strict ideological control to a more diverse selection of authors and genres. Despite this evolution, the research indicates that all stages of the reception process remained under stringent state control, with authors’ lives and works presented in an ideologically determined manner.

Dr. philol. Astra Skrābāne is a Latvian linguist, translator, and associate professor at Ventspils University College’s Faculty of Translation Studies. Her expertise lies in French language and literature, as well as intercultural communication. Skrābāne has contributed to various international projects, including the collective monograph “Histoire de la traduction littéraire en Europe médiane: Des origines à 1989,” published in 2019. This work offers a comprehensive study of the history of literary translation in Central Europe, analyzing the impact of translation practices on cultural and linguistic interactions. Skrābāne’s involvement highlights her commitment to exploring the role of translators in fostering intercultural dialogue and enriching literary traditions.

In summary, both Badina and Skrābāne have made substantial contributions to the understanding of translation’s role in cultural and ideological contexts. Their research offers valuable insights into how translation practices can influence and reflect societal values, particularly within totalitarian regimes. Their research offers valuable perspectives, further enhancing our understanding of the complexities and nuances of translation practices in Latvia across different historical epochs.

Collectively, the scholarly efforts of these researchers have significantly advanced the field of translation studies in Latvia, providing a robust foundation for future inquiries into the nation’s rich translation heritage.

HISTORY OF TRANSLATION STUDIES

Over the past decade, the field of translation studies in Latvia has been predominantly advanced by Dr. philol. Jānis Silis, a distinguished Latvian linguist specializing in English studies, translation studies, and sociolinguistics. Silis has made significant contributions as a literary translator, interpreter, and academic. He holds a Ph.D. in philology and

a master's degree in music with a focus on choral conducting. Currently, he serves as a professor emeritus and leading researcher at Ventspils University of Applied Sciences, with a prolific output of research publications, including four monographs on translation studies.

Between 2008 and 2012, researcher Sintija Blumberga enriched the discipline with six publications – a monograph and five scientific articles – focusing on the post-war period of translation studies from 1944 to 1968. Blumberga had intended to extend her research to encompass the years 1969 to 1983. However, following her relocation shortly after her last publication, she discontinued her doctoral studies and teaching at Ventspils University of Applied Sciences, leaving this period underexplored. This gap has been sporadically acknowledged in subsequent publications.

Silis's extensive body of work over the past decade has significantly advanced the understanding of translation studies in Latvia, addressing both historical developments and contemporary challenges in the field. Most notable among his recent publications are:

- “Development of Translation Studies in Latvia: The Last Two Decades” (2016): This comprehensive analysis examines the evolution of translation studies in Latvia over twenty years, highlighting key themes such as the interplay between linguistic and cultural approaches, translator education, and specialized translation research.
- “History of Translation Studies in Latvia: Western Turn and its Impact on Further Development of the Discipline” (2016): This article explores the ‘Western turn’ in Latvian translation studies, analyzing how the adoption of Western theories and methodologies in the late 20th century expanded the discipline’s theoretical foundations and academic traditions.
- “Paradigm Shift in Latvian Translation Studies (1984–1993): On the Background of Seventy Years of Translatological Research in Latvia” (2016): Offering a thorough examination of the paradigm shift in Latvian translation studies between 1984 and 1993, this publication contextualizes these changes within the broader seventy-year development of the field in Latvia, drawing comparisons with international experiences.
- “The Ventspils University of Applied Sciences Academic Staff Publications in Translation Theory and Applied Translation

Studies (1997–2017)” (2019): This article reviews the contributions of Ventspils University of Applied Sciences’ academic staff to translation theory and applied translation studies, assessing their impact on both national and international contexts.

- “Traditional Directions in Latvian Translation Studies (2015–2020)” (2022): Providing an overview of Latvian translation scholars’ contributions from 2015 to 2020, this publication identifies ongoing research traditions in areas such as bilingual terminology, lexicography, transcription of foreign proper names, theoretical aspects of oral translation, and analysis of advertising text translations.

Siliš’s scholarly endeavors have profoundly influenced the trajectory of translation studies in Latvia, bridging historical insights with contemporary academic discourse and practice.

MACHINE TRANSLATION

This part of the summary presents an overview of research contributions in the field of machine translation (MT), authored by scholars specializing in linguistics, translation studies, and computational linguistics. The research addresses various aspects of MT, including raw machine translation applications, hybrid MT approaches, and semi-algorithmic terminology formation for information and communication technologies (ICT).

Aiga Bādere (formerly Jansone), a translation studies researcher, investigates the effectiveness of raw machine translation. Her study identifies key challenges and solutions associated with improving translation quality, contributing to a better understanding of post-editing needs and MT output refinement (Jansone 2022: 236–246).

Gunta Ločmele, a professor at the Faculty of Humanities, University of Latvia, explores the role of translation and networking within virtual learning environments. Her research examines how these platforms foster intercultural collaboration and linguistic skill development, with implications for digital education and cross-linguistic interactions (Ločmele 2018: 243–267).

Matīss Rīkters, a PhD researcher in computer science, presents an innovative hybrid MT model that integrates multiple machine translation systems to enhance translation quality. His dissertation develops algorithms that combine statistical and neural machine

translation approaches, yielding improved accuracy compared to traditional methods. The study demonstrates the practical applicability of hybrid MT in various domains (Rikters 2019).

“Semi-Algorithmic Approach to Latvian ICT Terminology Formation” is a collaborative study by Dace Šostaka, Juris Borzovs, Eduards Cauna, Iveta Keiša, Mārcis Pinnis, and Andrejs Vasiļjevs, and it introduces a semi-algorithmic methodology for developing Latvian ICT terminology. The research establishes theoretical and practical foundations for identifying, adapting, and standardizing terminology, ensuring linguistic coherence and technical precision. The authors emphasize the importance of interdisciplinary collaboration in maintaining terminological consistency with international standards while preserving linguistic specificity. This publication serves as a valuable resource for linguists and professionals engaged in Latvian technical terminology development (Šostaka et al. 2023: 67-89).

TRANSLATION OF POETRY

Līva Bodniece, a PhD holder in the humanities and arts, is a lecturer at Rīga Stradiņš University's Faculty of Social Sciences. Her research focuses on literary translation, particularly the adaptation of Roman poetry into Latvian. She has authored multiple publications and a doctoral dissertation on the subject by placing a significant focus on the adaptation of Roman and Greek texts, particularly in educational materials, diachronic perspectives, and poetic integrity. Studies on Catullus, Lucretius, Horace, and Vergil highlight the linguistic and cultural considerations in rendering classical poetry, emphasizing metrical and stylistic fidelity. Research on proper names in classical literature underscores the influence of historical and linguistic traditions in Baltic educational contexts.

Guntars Dreijers' work provides a critical examination of Charles Baudelaire's literary style, focusing on grotesque aesthetics, satire, and personal correspondence. His research investigates the translation of Baudelaire's texts into Latvian and French, addressing linguistic, historical, and emotional complexities. Special attention is given to the preservation of irony and satire in translation, as well as the role of untranslated texts in literary reception.

Other contributions, such as Iveta Narodovska's study on translating Aspazija's poetry into Russian and Jānis Silis and Aija Sile's research

on rendering Latvian dainas into English, provide insights into the intersection of linguistic fidelity and cultural adaptation. These works collectively advance the study of literary translation by highlighting the tension between poetic authenticity and linguistic transformation.

Jānis Veckrācis, a Doctor of Philology and a Master of Management, is an associate professor at the Ventspils University of Applied Sciences' Faculty of Translation Studies and the head of the literature section at the journal *Domuzīme*. His research primarily focuses on the translation of Joseph Brodsky's poetry, examining linguistic, translational, and interpretative components in cross-cultural contexts.

In "Translating Joseph Brodsky's Poem "May 24, 1980" Veckrācis (2016) presents a multidimensional analysis of translations of Brodsky's poem into English and Latvian. The study explores linguistic and cultural barriers and the interpretative role of the translator in textual analysis, highlighting how different translation strategies affect the reception of Brodsky's poetry (Veckrācis 2016: 179–186).

His doctoral dissertation (2017) develops an integrated model for poetry translation based on Brodsky's works in Russian, English, and Latvian. The research provides an in-depth examination of linguistic and translational factors that determine translation quality and interpretative potential. It discusses how structural and stylistic elements are preserved or transformed during translation, illustrating the interplay between translation theory and practice and the necessity of adapting strategies according to source and target language characteristics (Veckrācis 2017).

In the research article "Cross-Cultural and Interpretative Components in Poetry Translation: Brodsky's "Christmas Romance" Veckrācis (2018) examines the complex cross-cultural and interpretative aspects of poetry translation, using Brodsky's *Christmas Romance* as a case study. The study focuses on challenges related to preserving cultural and linguistic elements in the target language and explores the translator's interpretative choices. The findings contribute to a broader discussion on poetry translation theory and the role of intercultural communication (Veckrācis 2018: 195–207).

In another 2018 study, Veckrācis analyzes the transfer of implicit information in translations of Brodsky's cycle *A Part of Speech* into English and Latvian. The research emphasizes the translator's role in conveying poetic meaning and contextual nuances to the target

audience, offering a deep linguistic and semantic analysis of how poetic integrity and communicative function are maintained in translation (Veckrācis 2018: 295–308).

In the publication dealing with the transfer of poetic information in translation, Veckrācis (2019) investigates how poetic information is transferred from the source text to the target text in translations of Brodsky's works into English and Latvian. The study develops a methodology for identifying and evaluating the preservation and adaptation of poetic elements in translation, underscoring the significance of linguistic and cultural coherence (Veckrācis 2019: 237–253).

In his monograph "Linguistic and Translatological Aspects of Poetry Translation" (2020), Veckrācis offers an extensive study of Brodsky's poetry translation in Russian, English, and Latvian. The book explores linguistic and translatological aspects of poetry translation, emphasizing language interaction and cultural interpretation. It presents an innovative approach to transferring poetic texts across languages, contributing to both theoretical and practical advancements in the field of poetry translation (Veckrācis 2020).

In "Poetic Cycles and Information Beyond the Micro-Level of Words" Veckrācis (2021) examines the translation of poetic cycles, with a particular focus on Brodsky's *A Part of Speech*. The study analyzes the transmission of information beyond the micro-level of words, exploring literary nuances, polysemy, and the poetic quality of the target language texts. It highlights the importance of maintaining aesthetic and interpretative elements in poetry translation (Veckrācis 2021: 251–265). Jānis Veckrācis' research provides an in-depth and systematic exploration of poetry translation, particularly focusing on Brodsky's works. His studies emphasize the interaction between linguistic structures, cultural contexts, and translation strategies, offering significant contributions to translation studies. His work enhances the understanding of how poetry is transferred across languages while preserving meaning, poetic aesthetics, and interpretative depth.

Tatjana Barišņikova's research explores the theatrical adaptations of Marina Tsvetaeva's literary works on Latvian stages. The study evaluates the significance of Tsvetaeva's poetry and prose in the Latvian cultural context, analyzing the reception and interpretation of her works in local theater productions (Барышникова 2016: 314–322).

Andrejs Daņiļins, a linguist and translator specializing in Slavic studies, conducts a comparative analysis of various Russian translations of Aspazija's lyrical poetry from the first half of the 20th century. His research highlights the stylistic and interpretative differences in these translations, shedding light on the evolution of Aspazija's poetic reception in Russian-language literary circles (Данилин 2022: 15).

Ludmila Sproģe, a Doctor of Philology and professor at the University of Latvia's Faculty of Humanities, examines the translation of Latvian poetry into Russian in the early 20th century. Her study focuses on the work of Mordvinov, a translator who contributed significantly to introducing Latvian poetry to Russian-speaking audiences. Sproģe's research analyzes linguistic adaptation strategies and their impact on the perception of Latvian poetry in Russian literary circles (Сирпоре 2016: 141-151).

GENDER AND TRANSLATION

The collection of studies on gender and translation in legal and linguistic contexts focuses on the translation and interpretation of gender-related terminology across legal, linguistic, and cultural frameworks. The research examines challenges in maintaining conceptual accuracy, the role of linguistic structures in shaping gender perception, and translation strategies for gendered language.

Jekaterina Čelnova in her article "Translation of Gender Equality Terminology in EU Legislative Documents" (2016) analyzes the complexities of translating gender equality terminology in European Union legal documents. The study highlights issues of equivalence and perception, emphasizing how translation choices influence the understanding and reception of gender-related terms in different linguistic and legal cultures. This work is a significant contribution to legal translation and terminology studies (Čelnova 2016: 16).

Baiba Rudevska, Gunta Roziņa, and Indra Karapetjana in their study "Interpretation of Gender in Legal Discourse" (2018) investigate the interpretation of gender in legal discourse, focusing on its linguistic and juridical implications. The authors examine how the meanings of gender-related terms shift in English and Latvian, exploring their application in various cultural and legal systems. The research underscores the importance of legal language in shaping societal perceptions of gender and offers a comprehensive analysis of

gendered terminology in legal texts (Rudevska, Roziņa & Karapetjana 2018: 101–119).

Tatjana Smirnova, Larisa Iljinska, and Marina Platonova in their research “Translation of Gender-Marked Vocabulary” (2019) explore the translation challenges of gender-marked vocabulary across different linguistic and cultural contexts. The authors provide a detailed analysis of semantic nuances associated with gender and examine the difficulties of transferring these meanings accurately between languages. The findings reveal the diverse strategies used in gender translation and their impact on gender perception (Smirnova, Iljinska & Platonova 2019: 61-69).

Ludmila Sproģe in “Foreign Words in Translated Texts: Gender, Literary Convention, and Creativity” (2015) investigates the role of foreign words in translated texts, with a particular focus on gender, literary conventions, and creative translation strategies. The study analyzes how foreign terms enrich texts while maintaining the linguistic clarity and readability of the target language. This research provides a theoretical foundation for understanding the function of borrowed words in contemporary translation practices (Sproģe 2015: 332–337).

Andrejs Veisbergs addresses various linguistic challenges in gender translation. “Gender and Translation – What Can Go Wrong?” (2016) examines common translation errors related to gender and their impact on the perception of the target text (Veisbergs 2018: 19-31). “Translating Gender-Specific Texts into a Language with a Different Gender System” (2023) discusses linguistic challenges and translation strategies for preserving cultural and social contexts when transferring gender-related texts between languages with distinct gender structures (Veisbergs 2023: 52). “Linguistic Anisomorphism of Gendered Language in Translation” (2024) explores the problem of linguistic anisomorphism in gendered language translation, analyzing structural differences between languages and their effects on the conceptual transmission of gender (Veisbergs 2024: 22).

These studies offer an in-depth examination of gender and translation from legal, linguistic, and cultural perspectives. Collectively, these works contribute significantly to the evolving field of gender-focused translation studies.

A number of publications examine the linguistic and cultural challenges associated with translating LGBTQI terminology and

identity labels into Latvian and other languages. The research highlights issues of adaptation, perception, and memetic transfer, emphasizing how cultural and linguistic differences shape the interpretation and use of LGBTQI-related terms.

Kristīne Kārklīņa – Adaptation of LGBT Terminology in Latvian, Kārklīņa (2019) explores the adaptation of LGBT terminology in the Latvian language. Her research analyzes the linguistic and cultural factors that influence how LGBTQI-related terms are perceived and used in Latvian discourse. The study examines terminological consistency, cultural reception, and translation challenges, offering insights into language policies and societal attitudes towards LGBTQI identities in Latvia (Kārklīņa 2019: 14).

Irina Kaļiņina & Helēna Gizeleza – Memetic Transfer of LGBTQI Identity Labels in Translation. Kaļiņina and Gizeleza (2017) investigate the memetic transfer of LGBTQI identity labels in translation. Their research examines how concepts of identity are interpreted and adapted across languages, emphasizing the impact of cultural and linguistic differences on the transmission of LGBTQI terminology. The study highlights the role of memetics in linguistic evolution, analyzing how identity-related terminology spreads, changes, and is reinterpreted in different linguistic and cultural contexts (Kaļiņina & Gizeleza 2017).

These studies provide a comprehensive analysis of LGBTQI terminology translation from both linguistic and cultural perspectives. Kārklīņa's research focuses on terminological adaptation in Latvian, while Kaļiņina and Gizeleza examine cross-linguistic identity label transmission through memetics. Together, they contribute to a broader understanding of how LGBTQI language evolves across different cultural and linguistic environments, with implications for translation studies, sociolinguistics, and identity discourse.

SOCIETY OF LATVIAN INTERPRETERS AND TRANSLATORS ON PROBLEMS OF TRANSLATION PROFESSIONALS

Academic Summary of Research on Occupational Risks and Sustainability in the Translation Industry in Latvia explores occupational risks, industry trends, and sustainability issues in the translation profession in Latvia. The research by Larisa Engelsons, Natālija Ambrosova, & Helēna Gizeleza highlights the physical and

psychological challenges faced by translators and interpreters, the impact of technological advancements on the industry, and strategies for ensuring sustainable working conditions (Engelsone, Ambrosova & Gizeleza 2019: 17–18).

The research “Interpreters and Translators’ Occupational Health and Safety in Latvia” (2019) focuses on occupational health and safety issues in Latvia’s translation industry and provides practical recommendations for improving the work environment to reduce occupational health risks (Gizeleza & Engelsone 2019: 5).

In “Current Development of the Translation Industry in Latvia” (2019), Helēna Gizeleza analyzes the evolution of the translation sector in Latvia, emphasizing the role of technological advancements and professionalization in shaping the industry. The study identifies key trends and future challenges for translators and language service providers (Gizeleza 2019: 5).

Sņežana Kondrašova in “Client Demand and the Evolution of Translation Industry Supply” (2019) explores how translation services adapt to changes in client demand. The study examines market trends and the influence of technology on translation service development, offering insights into the economic and professional shifts in the industry (Kondrašova 2019: 6).

Marija Lapaine in her study “Sustainability of Professional Translation in Latvia” (2016) investigates the long-term viability of the translation industry in Latvia, analyzing key challenges such as fluctuating demand, technological developments, and translator qualification requirements. The study proposes strategies for ensuring the industry’s sustainability (Lapaine 2016: 3). In her publication “Translate and Stay Healthy: Exercises for Reducing Occupational Risks” (2019), she focuses on the specific risks associated with translation work, particularly in terms of occupational health and risk prevention. Lapaine presents practical exercises designed to improve translators’ physical and mental well-being, aiming to enhance both work efficiency and professional longevity (Lapaine 2019: 19).

These studies provide an in-depth analysis of the professional conditions of translators and interpreters in Latvia, emphasizing occupational health, industry developments, and sustainability strategies. Together, these works present a comprehensive

framework for understanding and improving the translation profession in Latvia.

INTERTEXTUALITY

This collection of studies explores intertextuality in various textual domains, including technical texts, linguistic research, and literary translations. The authors analyze the role of intertextual references, cultural specificity, and textual interpretation across different languages and disciplines.

Larisa Iljinska & Tatjana Smirnova in their study “Intertextuality in Technical Texts” (2016) examine the role of intertextuality in technical texts, focusing on the formation of a network of facts and references. Their study explores how intertextuality affects the comprehension and translation of technical discourse, offering a theoretical framework for further research into this phenomenon (Iljinska & Smirnova 2016: 353–368).

Dzintra Lele-Rozentāle in her research “Intertextuality in German and Latvian Linguistic Articles” (2015) conducts a contrastive analysis of intertextuality in German and Latvian linguistic research papers. She investigates cultural and linguistic differences that shape the application and perception of intertextual elements in academic traditions. The study provides insights into cross-cultural academic discourse and the influence of linguistic background on intertextual references (Lele-Rozentāle 2015: 161–174).

Jānis Silis has published multiple works on intertextuality in Latvian translations, with a particular focus on allusions, parody, and text linguistics. In his study “Intertextuality in the Interpretation of a Canonical Original in a Non-Traditional English Source and Its Latvian Translation” (2019), he examines intertextual principles in Latvian translations of English texts, specifically in the case of *Anderson’s Constitution* and its Latvian adaptation. Silis analyzes textual references, parody, and linguistic-cultural interaction, shedding light on how canonical texts are reinterpreted through translation. The research is part of the State Research Programme on the Latvian Language (Silis 2019: 392–401).

In the article “Intertextuality in Latvian Translations: Allusions, Parody, and Text Linguistics” (2021), Silis explores intertextuality in Latvian translations, focusing on the use of allusions and parody. Silis evaluates text-linguistic factors that shape translation interpretation

and the preservation of cultural specificity. The research offers a theoretical and practical perspective on how intertextual references function within translation studies (Silis 2021: 70–88).

These studies provide a comprehensive examination of intertextuality as a linguistic and translational phenomenon and contribute significantly to translation theory, textual analysis, and cross-cultural linguistic research.

HISTORIOGRAPHY OF TRANSLATOLOGICAL PUBLICATIONS

This collection of studies provides an extensive examination of the development, historiography, and theoretical advancements in Latvian translation studies. The research focuses on bibliographic analysis, historiographical trends, and institutional contributions to the field.

Dzintra Lele-Rozentāle is an editor of a comprehensive volume documenting the development of the Faculty of Translation Studies at Ventspils University of Applied Sciences over two decades (1997–2017). The publication provides an overview of the faculty's academic contributions, highlighting its role in advancing translation studies in Latvia. This work serves as an extensive reference on the institutional impact on translation scholarship (Lele-Rozentāle 2017).

Jānis Silis examines functional ambiguity and conceptual fluidity in the classification of Latvian translation studies publications. The study discusses issues related to category uncertainty and its implications for theoretical frameworks, emphasizing the role of language and cultural interaction in shaping research paradigms (Silis 2019: 137–149).

In the study “Research Potential of a Latvian Translatological Publications Corpus Bibliography (1991–2014)”, Silis explores the potential of bibliographic research in Latvian translation studies, focusing on publications between 1991 and 2014. The author critically reviews how translation has been conceptualized in scholarly works and underscores the significance of bibliographies in advancing future research (Silis 2016: 32–39).

In the publication “The Reflection of Reformation Ideas in Translation”, the author analyzes how Reformation ideas have been transmitted through translation, focusing on approaches taken by Latvian translation scholars. The study investigates translation strategies used to adapt Reformation texts into Latvian and examines the role of translators in conveying ideological and religious

concepts. This research is significant for both translation studies and Reformation history, providing a linguistic and cultural perspective on the dissemination of theological texts (Silis 2018: 42–61).

The monograph “Three Decades of Latvian Translation Studies (1984–2014)” (Silis 2019) provides an extensive historical overview of Latvian translation studies over a 30-year period. The study discusses methodological paradigms, disciplinary evolution, and the influence of theoretical approaches on the field. This work is an essential resource for scholars of translation history and theory.

In the paper “Ventspils University’s Academic Publications in Translation Studies (1997–2017)” Silis reviews academic staff publications in translation theory and applied translation studies at Ventspils University. The research identifies key themes in the university’s scholarly output and evaluates the role of these publications in the development of translation studies in Latvia and internationally (Silis 2019: 177–217).

In the study “Translation Historiography in Eastern European and Baltic Translation Studies”, Silis explores historiographical research in Eastern European and Baltic translation studies. The article examines the development of historiographical approaches, identifying key trends and thematic emphases within the regional context. This study contributes to the methodological refinement of translation historiography and enhances the understanding of historical research methods in translation studies (Silis 2023: 55–64).

This body of research collectively maps out the historical, theoretical, and institutional dimensions of translation studies in Latvia and makes a substantial contribution to the historiography of translation studies, offering critical insights into translation’s role in shaping linguistic, cultural, and ideological landscapes in Latvia.

EDITING OF TRANSLATED TEXTS

Aija Sīle and Jānis Veckrācis co-authored a monograph with an educational component titled “Tulkojumu redakcionālā pilnveide” (*Editorial Improvement of Translations*), which provides a comprehensive examination of translation editing principles and methodologies. The work presents both theoretical and practical frameworks for enhancing translation quality. The authors identify common translation issues and propose solutions based on linguistic accuracy, semantic equivalence,

and stylistic coherence. The publication serves as a valuable resource for translation practitioners and editors, offering insights into refining translation accuracy and ensuring a polished final product. This study contributes to the field of translation studies by addressing the critical role of editorial intervention in improving translation quality, making it an essential reference for professionals working in translation and editing (Sīle & Veckrācis 2021).

3.3.2. Innovative Approaches in Traditional Translation Studies

These studies examine innovative methodologies within traditional areas of translation studies, with a focus on semantics, terminology, translation ethics, translation as intercultural communication, historiography, and professional training.

- **1. Semantics in Translation**

Baldunčiks (2015) explores the polysemantic nature of English words in Latvian translation, presenting an overview of new research directions in semantic analysis.

Balama (2016) examines the semantics of cultural allusions in translation, emphasizing terminological adaptation based on cross-cultural interaction. The study provides both theoretical and practical insights into the challenges of translating cultural elements.

- **2. Terminology Research**

Māris Baltiņš (2015) assesses the contributions of interwar-period scholars at the University of Latvia in terminology development.

Ausma Cimdiņa & Nataļja Šroma (2017) compile an explanatory dictionary of feminist terminology, contributing to gender studies in translation.

Anita Načisčione (2019) applies cognitive theory to the translation of metaphorical terms, redefining metaphor translation as a cognitive-linguistic process. Her research provides practical recommendations for translators working with complex metaphorical concepts.

- **3. Translation and Interpreter Ethics**

Gunta Ločmele (2017) investigates ethical principles in translation and interpreting, emphasizing the responsibilities, professional standards, and role of translators in intercultural communication. This study provides guidelines for ethical decision-making in translation practice.

- **4. Translation Tools and Intercultural Communication**

Miseviča-Trilliča (2016) examines bilingual Polish-Latvian dictionaries, analyzing linguistic and cultural influences in dictionary compilation over centuries.

Māris Salējs (2015) explore cultural-specific elements in poetry translation, focusing on how distant cultures are interpreted and represented in Latvian texts while considering linguistic and aesthetic factors.

- **5. Historiography of Translation Studies**

Jānis Silis (2017, 2018) provides an extensive overview of legal translation research in Latvia (1994–2015). His analysis highlights terminological consistency and the specificity of legal culture.

Silis (2019) addresses ambiguity in theoretical classification systems, focusing on conceptual fluidity in Latvian translation studies. This research identifies the impact of category uncertainty on theoretical developments.

- **6. Biographical Studies on Translators and Poets**

Astra Skrābane (2016) analyzes Edvarts Virza's role in translating French poetry, examining his stylistic and poetic approach in rendering French verse into Latvian. The study highlights the significance of literary translation in cross-cultural exchange.

- **7. Accessible Language and Translation**

Sproģe & Akopjana (2016) study the implementation of *Leichte Sprache* (Simplified German) in translation, focusing on communication strategies that enhance accessibility for diverse audiences. Their findings emphasize the role of adapted language in social inclusion.

- **8. Academic Reviews in Linguistics and Translation Studies**

Proveja (2017) publishes a journal of linguistic and translation studies reviews, facilitating academic discussions on theoretical and practical aspects of translation.

- **9. Toponym Translation and Professional Training**

Veckalne (2020) analyzes challenges in translating Czech and Slovak toponyms into Latvian, examining linguistic and cultural differences affecting toponym interpretation and usage in translation.

- Veckrācis (2023) explores translator and interpreter training, integrating theoretical and practical approaches. His study highlights the role of intercultural communication and linguistic accuracy in translation education.

These studies reflect the dynamic evolution of traditional fields in translation studies, incorporating semantic, terminological, ethical, and cognitive-linguistic perspectives. The studies emphasize the significance of legal and cultural contexts, the adaptation of feminist and metaphorical terminology, the ethics of translation, and innovative teaching methodologies. Collectively, these works contribute to the advancement of translation theory and professional practice.

3.4. Research in Historiography of Translation Studies in Translatological Publications of East European and Baltic States

The interest of translation scholars in researching the history of Translation Studies globally emerged in the first decades of the 20th century. Research in the history of Translation studies became topical in Europe almost simultaneously with translatology achieving the status of an independent academic discipline. More scrupulous insight in the historiography of translation studies started in the previous century's last decade and the beginning of the 21st century.

Significant features and trends of Latvian Translation Studies can be revealed more distinctly on the background of translatological publications in East European and other Baltic countries, comparison of this kind is the theme of the present paper.

CHAPTER IV

TRANSLATION TECHNOLOGY PUBLICATIONS IN LATVIAN TRANSLATOLOGY

The chapter *Translation Technology Publications in Latvian Translatology* by Aiga Bādere supplements the monograph of Professor Emeritus Jānis Sīlis and the existing landscape of historiography of Latvian translation studies from the point of view of translation technology. The chapter describes the interdisciplinarity and overlapping borders of machine translation, returns to the previous monograph by Jānis Sīlis covering 2001–2014 (Sīlis 2019) within the framework of language technology, and provides a systematic review and a bibliographic list of translation technology publications issued in the last ten years up to 2024. The chapter has been developed as a part of the upcoming doctoral thesis on post-editing machine translations.

The first subchapter (4.1) on interdisciplinarity discusses the contacts of computer linguistics, applied linguistics, corpus linguistics, and applied translation studies with research in translation aids that include translation technology and machine translation as its

most prominent tool. The subchapter concludes with the changes to translation studies towards greater “digital hyperconnectivity” and “socio-technological transformation” (Rozmyslowicz 2023) and argues that translation scholars and linguists tend to avoid machine translation by leaving it to computer scientists.

The second subchapter (4.2) returns to the previous monograph of Jānis Silis to see if there have been language technology and translation technology publications from 2001 to 2014 written by Latvian researchers. Here, two important issues and years can be identified – a terminology conference and its seminar with a collection of theses in 2002 and an article collection from a seminar cycle titled *Latvian Language in Digital Environment* in 2012. Researchers have focused on parallel text corpora, the use of computer and language technology in a translator’s work, and terminology.

The first two theoretical subchapters conclude with a list of 34 referenced literature units and are followed by empirical parts.

The third subchapter (4.3) provides a systematic review of translation technology publications written by Latvian researchers in the last decade. The main sources are conference proceedings, scientific journals, and other scientific publications selected and analysed by their title, keywords, summary, or full text if available. The systematic review highlights several significant publication sources, such as *Human Language Technologies – The Baltic Perspective* and the *Baltic Journal of Modern Computing*.

In total, 86 publications of Latvian researchers (mainly computer scientists) have been identified, and 90% of them are in English with only four publications written in Latvian. Overall, the thematic scope of publications includes:

- machine translation (more than half of all publications)
- more general aspects of language technology
- questions of terminology and lexicology related to or integrated with translation/language technology (see the diagram by years below).

The final subchapter (4.4.) is the bibliographic list of 86 translation technology publications developed by Latvian researchers and published from 2015 to 2024.

CHAPTER V

ENHANCEMENTS TO THE BIBLIOGRAPHIC CORPUS OF LATVIAN TRANSLATION STUDIES PUBLICATIONS (2015–2024)

5.1. Metadata Sets and Bibliographic Review as a Research Methodology

Metadata plays a crucial role in research processes, spanning from the structuring of research work to the selection and compilation of corpus types, interpretability of results, and cumulative research applications (Paquot, König, Stemle & Frey 2024: 280–300). This chapter attempts to develop a standardized metadata schema for a corpus, incorporating a combination of mandatory and optional variables. Metadata, in a broad sense, can be defined as “data about data” (Granger & Lefer 2020).

Typically, metadata sets are not organized according to fixed templates or formats, and there is no unified lexicon for metadata texts. Several factors contribute to this variability, including specific foundational questions related to the construction of bibliographic

corpora, the diversity of available bibliographic resources, and differing principles of data organization (Lehmberg & Wörner 2008).

An examination of different corpora reveals significant information gaps within metadata sets, underscoring the necessity for metadata standardization. Standardization should prioritize a metadata core that remains consistent across all corpora. Additionally, it is recommended that global corpus research platforms be utilized to gather information on metadata types present in other metadata sets. The Talkbank platform (<https://talkbank.org/>) is cited as a key resource for constructing an overview of mandatory and optional file names (Lüdeling & Kytö 2008).

A bibliographic review is usually structured as a scholarly article or as a chapter or subsection of a larger publication. Such a review serves as a methodological framework for observational studies that are both retrospective and systematic, involving classification, grouping, analysis, interpretation, and discussion of theoretical positions while documenting research findings and formulating summary conclusions. The objective of this type of research is to introduce students and fellow translation studies scholars to methodological alternatives that can enrich their analytical approaches (Ocaña-Fernández & Fuster-Guillén 2021).

- BIBLIOGRAPHIC NARRATIVE AND THE PRINCIPLE OF IMMANENCE

The principle of immanence refers to an inherent characteristic of an object, phenomenon, or process that is inseparably linked to its essence (Baldunčiks & Pokrotņiece 1999: 298). In contrast, narrative functions as an organizational principle that constructs a semantic universe (Ocaña-Fernández & Fuster-Guillén 2021: 2). The narrative principle is associated with both adequacy and empiricism, which are not merely epistemological but also methodological in nature.

This chapter thus presents an innovative approach to corpus compilation and metadata standardization, integrating bibliographic methodologies with theoretical considerations. The methodological framework outlined here contributes to a more structured and comprehensive approach to translation studies historiography, facilitating retrospective systematization, empirical classification, and theoretical discourse.

5.2. Types of Translation Studies Publications

The concept of a “translation studies publication” is not always clear-cut. This section investigates which publications from the past ten years of the Latvian Translation Studies Bibliographic Corpus (LTPBK) can be classified explicitly or implicitly as translation studies publications.

One of the key methodological challenges concerns the selection of authors whose publications should be analyzed. A logical approach is to include all translation studies publications by Latvian scholars, both those published in Latvia and those appearing in foreign journals. However, a significant classification issue arises due to the postmodernist tendencies in scientific classification, which emphasize ambiguity, fluid conceptual boundaries, and polyphonic functionality (Hassan 2001).

As a result, a single publication may fall into multiple categories, including both translation theory and applied translation studies. This is particularly evident in terminology studies, where some articles belong both to translation theory and practical translation tools used in applied translation studies. Similarly, lexicographic publications often address both lexicography as a theoretical discipline and applied translation studies.

Another challenge is the classification of book reviews within translation studies. These reviews do not assess translations themselves but rather evaluate translation aids, making them both analytical studies in lexicography and applied translation studies, as well as components of translation criticism.

Additionally, publications addressing contrastive linguistics can be indirectly included in both theoretical and applied translation studies. Certain purely linguistic articles may also be relevant to specific translation theories or practical research areas.

Due to these complexities, the inclusion or exclusion of a publication in a specific classification largely depends on the classifier’s subjective judgment and knowledge of the particular study (article, book, or monograph). The classification outlined in this monograph is no exception, and the author welcomes critical feedback on the placement of specific publications within the classification framework.

Given that this monograph provides only a general overview of translation studies and related disciplines, more detailed research is necessary in the future to provide precise classifications of translation studies publications, incorporating the latest scholarship in translation and linguistics (Silis 2019: 29–31).

This monograph follows Lieven D’hulst’s classification model from the *Handbook of Translation History* and *The History of Translation Studies as a Discipline* (D’hulst 2001; D’hulst 2010). When applying D’hulst’s categorization to Latvian translation studies, the following types of publications have been identified over the past ten years:

Prefaces and Introductions – found in both conference proceedings and monographs.

Handbooks – notable examples include Ieva Zauberga’s 2004 publication in English and its 2016 Latvian translation. In European translation studies, handbooks can be divided into those from the “pre-scientific” phase and those from the “scientific” phase. The four-volume *Handbook of Translation Studies* (Gambier & Van Doorslaer, 2010–2013, John Benjamins) aims to introduce students, scholars, and specialists to a broad range of topics. The handbook is alphabetically structured, available electronically, and regularly updated. Some sections appear in multiple languages, including historical perspectives on translation studies.

Research Articles – usually published in conference proceedings or within research projects.

Monographs – a staple of translation studies research output.

5.3. Analytical Bibliographic Review and the Formation of a Translation Studies Corpus.

An analytical bibliographic review is intrinsically linked to the formation of a specialized corpus—in this case, a corpus of translation studies publications. This chapter describes the creation of the Latvian Translation Studies Bibliographic Corpus (LTPBK), which is both historiographic and descriptive-chronological.

The development of this corpus was extensively covered in Chapter 3 of the 2019 monograph *Three Decades of Latvian Translation Studies (1984–2014)* (Silis 2019: 105–130, 520–523). The LTPBK

corpus, as presented in Chapter 6 of the 2019 monograph, includes over 1,770 publications by Latvian translation scholars and linguists in comparative and contrastive linguistics, covering a 30-year period (Silis 2019: 261–495).

For earlier periods, detailed bibliographic data on linguistic publications between 1945 and 1975 can be found in the Latvian Academy of Sciences' publication *Latvian Soviet Linguistics in 30 Years: A Bibliographic Index 1945–1975* (Barbare 1976), which documents 2,625 published works.

To update the Latvian Translation Studies Bibliographic Corpus for the period 2016–2024, the author repeatedly requested contributions from fellow scholars, asking them to submit bibliographic information on their publications in translation studies, comparative linguistics, terminology studies, and lexicography (including terminological dictionaries). Scholars were also informed that since 2016, the University of Latvia's Latvian Language Institute has discontinued its annual compilation of linguistic bibliographies, making it each researcher's individual responsibility to document their work.

Despite these efforts, only partial responses were received. As a result, this chapter includes only those publications for which bibliographic data was voluntarily provided by colleagues. Given the limited response, expanding the LTPBK corpus was not the primary objective of this monograph. However, the author expresses gratitude to colleagues who contributed.

Key Contributions and Innovations in this Chapter:

- CRITICAL ENGAGEMENT WITH THE CONCEPT OF TRANSLATION STUDIES PUBLICATIONS

The chapter problematizes classification within translation studies, highlighting postmodern ambiguities in defining the field. It acknowledges overlapping categories, particularly between translation theory, terminology, lexicography, and contrastive linguistics. Subjective classification is recognized as a necessary limitation in the organization of translation studies scholarship.

- INTEGRATION OF D'HULST'S THEORETICAL MODEL

The monograph adapts and applies Lieven D'hulst's framework to Latvian translation studies, systematically categorizing types of publications. The inclusion of historical handbooks and digital scholarly resources provides a comprehensive overview of research trends.

• EXPANSION AND SYSTEMATIZATION OF LATVIAN TRANSLATION STUDIES BIBLIOGRAPHY

The chapter builds on previous historiographic research (*Three Decades of Latvian Translation Studies*). It presents the LTPBK corpus as a unique and extensive bibliographic resource. The attempt to update the corpus for 2016–2024 highlights both progress and challenges in documentation efforts.

The chapter emphasizes the need for future studies that classify translation studies publications with greater precision. It advocates for continued bibliographic consolidation and historiographic analysis within Latvian translation studies.

This chapter makes a significant contribution to the historiography of Latvian translation studies by offering a critical reflection on classification challenges, integrating international theoretical models, and presenting a comprehensive bibliographic corpus. The Latvian Translation Studies Bibliographic Corpus (LTPBK) serves as a major historiographic and methodological resource, and its continued expansion will be essential for the further development of translation studies in Latvia.

• The Research and Publication Growth in Latvian Translation Studies (1997–2024)

• Significant Growth in Research and Publications (1997–2014)

From 1997 onward, the number of authors publishing in theoretical and applied translation studies increased significantly. Within three years, the number of authors grew from 5 in early 1997 to 69 by the end of 2000.

The most quantitatively productive research areas during this period, as reflected in scholarly publications (in descending order), included intercultural aspects of translation, theoretical and descriptive research in translation studies, formulation of target language norms and standards, terminology translation.

Between 2007 and 2012, an analysis of approximately 300 publications showed that the most active research areas in theoretical and applied translation studies were (again, in descending order): specific aspects of translation theory, intercultural contact in translation, translation and terminology, analysis of specific and complex translation problems, professional training of translators and interpreters, interaction between source texts and target texts in the translation process, observance of target language (Latvian)

norms and standards, history of written and oral translation in Latvia, sociolinguistics and translation, machine translation, phraseology and translation, lexicography and translation.

There is a dynamic growth in research and publications since in the period 2015–2024, 346 publications were recorded. Their quantitative analysis revealed the following dominant research fields, ranked by publication volume:

- Translation and terminology (37 publications)
- History of translation (30 publications)
- Dictionaries as translation and interpreting aids (27 publications), as well as problems in poetic translation (27 publications)
- Morphological and lexical problems in translation (25 publications), as well as specificities of text-type translation (25 publications)
- History and historiography of translation studies (25 publications)
- Translation of metaphors and metaphorical terms (22 publications)
- Intercultural aspects of translation (20 publications)
- Problems at the interface of contrastive linguistics and translation studies (12 publications)
- Semantic issues in translation (9 publications)
- Translation as an “industry” in Latvia (6 publications)
- Intertextuality in translation (5 publications)
- Reviewing translated texts (5 publications)
- Gender aspects in translation (4 publications)
- Gender aspects in translating LGBTQI terminology (4 publications)

The data collected by Bādere suggests that there have been at least 86 translation technology publications written by Latvian researchers and published from 2015 to 2024, thus machine translation and other translation technology is considered one of the most rapidly growing research areas.

Key Observations and Trends:

- Resurgence of terminology-related issues – compared to the 2004–2014 period, terminology-related challenges in translated

texts have returned as a top research priority. Terminology issues were among the most frequently studied topics 20 years ago, and their prominence has now resurfaced.

- Increased interest in translation history – the history of translation in Latvia has gained considerable attention, rising from just 2.4% of all publications in the past to a more significant share today.
- Consistent research on lexicography – the role of dictionaries as translation and interpreting aids remains a steadily growing area of academic inquiry.
- Machine translation on the rise.
- Declining interest in intercultural aspects and translator training – research on intercultural aspects of translation has seen a decline. Similarly, studies on the professional training of translators and interpreters have decreased significantly. This decline is in stark contrast to the 1990s and early 2000s, when there was an urgent need for qualified translators and interpreters in post-Soviet Latvia (Sīlis 2019).

The growth in Latvian translation studies research has been dynamic and evolving over the past two decades, shifting from theoretical translation issues and intercultural communication to terminology studies, lexicography, and machine translation. While some research areas have experienced a decline, others – particularly machine translation and translation historiography – have seen a marked increase.

The data demonstrates an ongoing transformation in the field, with newer technological advancements (machine translation) taking a leading role, while traditional terminology and lexicographical studies continue to maintain strong scholarly interest

5.4. The limited Latvian translation studies bibliographic corpus 2025–2024

Keywords: translation studies, translatology, historiography of translation studies, translation history, source language, target language.

Jānis Silis, Aiga Bādere

Tulkojumzinātne senatnē un mūsdienās, pasaulē un Latvijā

Salikts LU HZF Latviešu valodas institūtā